

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

Միքայել Մելքումյան

Անձի կյանքին և առողջությանը պատճառված վնասի հատուցման հայրենական և միջազգային փորձի համեմատական վերլուծություն..... 3

Մարտին Մանուկյան

Բազմակուսակցությունը՝ որպես պառլամենտարիզմի կայացման անհրաժեշտ պայման 14

Сильва Арзуманова

Участие населения в осуществлении публичной власти в Российской Федерации и в Республике Армения 23

Новелла Аванесян

Государственные и муниципальные услуги: основные понятия 29

Мария Карамышева

Проблемы конституционно-правовой защиты физической неприкосновенности человеческого тела в условиях реализации современных геномных технологий..... 34

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/ADMINISTRATIVE PROCEDURE/
АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Ռաֆիկ Խանդանյան

Անալոգիան վարչական դատավարությունում (նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու գործերով) 45

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Նանո Պապոյան

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1 հոդվածում հանցագործությամբ պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման կառուցակարգի նախատեսման իրավական անհրաժեշտությունը 53

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Միսակ Մարկոսյան

Տասնվեց տարին չլրացած անձին սեռական հարաբերություն կամ սեքսուալ բնույթի այլ գործողություններ կամ մանկական պոռնոգրաֆիա ստեղծել կամ արտադրել առաջարկելը (գրումինգ). գիտագործնական մեկնաբանություններ 62

Գևորգ Իսրայելյան

Պատասխանատվությունը դատավորի, դատախազի, քննիչի, քննչական մարմնի ղեկավարի, հետաքննության մարմնի, փաստաբանի, ներկայացուցչի, փորձագետի կամ հարկադիր կատարողի նկատմամբ սպառնալիքի, կամ նրանց մասին տեղեկություն հրապարակելու, կամ նրանց գույքը ոչնչացնելու, կամ վնասելու, կամ նրանց նկատմամբ բռնություն գործադրելու համար՝ ըստ Հայաստանի Հանրապետության քրեական նոր օրենսգրքի կարգավորումների 71

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Անդրանիկ Սիմոնյան

Փոխգործողության քրեադատավարական ու կազմակերպական բաղադրիչների փոխհարաբերակցության հրատապ հիմնահարցերը.....78

**ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ/FORENSIC EXAMINATION/
СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА**

Կարեն Մամիկոնյան

Կազմակերպության անվճարունակության հատկանիշների որոշման դատական ֆինանսատնտեսագիտական փորձաքննության մեթոդաբանության խնդիրները...86

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

Գոռ Հովհաննիսյան

Եվրոպական իրավունք (մաս I) – հիմնական հարցեր և Եվրոպական միության կազմակերպական կառուցվածքը 92

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 101

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

ՄԻՔԱՅԵԼ ՄԵԼՔՈՒՄՅԱՆ
Վարչական դատարանի դատավոր
Պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ

MIQAYEL MELQUMYAN
Judge of the RA Administrative Court

МИКАЕЛ МЕЛКУМЯН
Судья Административного суда
Соискатель Академии государственного управления

**ԱՆՁԻ ԿՅԱՆՔԻՆ ԵՎ ԱՌՈՂՋՈՒԹՅԱՆԸ ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՎՆԱՍԻ
ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ՀԱՅՐԵՆԱԿԱՆ ԵՎ ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ՓՈՐՁԻ
ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ**

**COMPARATIVE ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE IN COMPENSATION
SYSTEMS FOR DAMAGE CAUSED TO PERSONAL LIFE AND HEALTH**

**СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СИСТЕМ И ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА
ВОЗМЕЩЕНИЯ ВРЕДА ЖИЗНИ И ЗДОРОВЬЮ**

Վարչական մարմինների կողմից կյանքին և առողջությանը վնաս պատճառելուց բխող պարտավորությունների հիմնախնդիրների առնչությամբ դեռևս հիմնարար, ամբողջական ուսումնասիրություններ առկա չեն, ինչը որոշակիորեն բարդություններ է ստեղծում ինչպես իրավաստեղծ, այնպես էլ իրավակիրառ ոլորտում: Թերևս, բացակայում է նաև վարչական մարմինների կողմից կյանքին և առողջությանը վնաս պատճառելու հետ կապված վեճերի լուծման կայուն դատական պրակտիկա: Նկատի ունենալով, որ արտերկրում արդեն իսկ կուտակվել է վնասի հատուցման իրավական ինստիտուտի կիրառման հարուստ պրակտիկա, նպատակահարմար է անդրադառնալ այդ երկրների փորձին և ներպետական օրենսդրությամբ նախատեսված կարգավորումների հետ դրանք համադրելու արդյունքում առաջադրել համապատասխան լուծումներ:

Այսպես, ապահովագրության հատուցման մեխանիզմների զարգացման պայմաններում (սկսած աշխատանքային դժբախտ պատահարների և մասնագիտական հիվանդությունների սովորական ապահովագրությունից մինչև ապահովագրության ժամանակակից տեսակները) տարբեր երկրներում առաջարկվում են առողջությանը հասցված վնասի հատուցման չափի

հաշվարկման առանձնահատուկ տարբերակներ, մինչդեռ՝ առողջությանը հասցված վնասի փոխհատուցման ծավալի և բնույթի վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության օրենսդրական նորմերը դեռևս չեն առանձնանում անհրաժեշտ խորությամբ:

Նկատենք, որ իրավաբանական գրականությունում առկա գիտական հետազոտությունները, հիմնականում ուղղված են ոչ նյութական օգուտներին պատճառված վնասի դրամական գնահատման անհնարինության վերաբերյալ քննարկումներին¹, ինչպես նաև ոչ նյութական վնասի հատուցման չափը որոշելու չափորոշիչների որոնմանը²:

Առավել ամբողջական տեսական հիմնավորումներ առաջադրելու տեսանկյունից առաջնահերթ նպատակահարմար է դիտարկել Իտալիայում կիրառելի վնասի հատուցման ծավալն ու բնույթը որոշելու մոտեցումը, որը վնասը բաժանում է երեք բաղադրիչի՝ «danno biologico» (կենսաբանական վնաս), «danno morale» (բարոյական վնաս) և «danno patrimoniale» (գույքային վնաս): «Danno biologico»-ի բովանդակությունը ներառում է այն կորուստները, որոնք ընդհանուր առմամբ բնութագրվում են որպես կյանքի որակի վատթարացում՝ պայմանավորված վնասվածքների, սոցիալական կյանքում սահմանափակումների և այլնի հետևանքով առաջացած էսթետիկ խնդիրների պատճառով³: «Danno morale» եզրույթը իմաստով մոտ է ներպետական օրենսդրության բարոյական վնասի ըմբռնմանը և ենթադրում է ցավ, բարոյական բնույթի տառապանք: Վնասի այս երկու տեսակները միասին կարող են համակցվել «ոչ դրամական կորուստներ» եզրույթի ներքո՝ արտացոլելով առողջությանը վնաս պատճառելու փաստի ազդեցությունը տուժողի ներքին վիճակի վրա, ինչպես նաև նրա վերաբերմունքը պատճառած սահմանափակումների նկատմամբ: Բոլոր մյուս վնասները, որոնք կապված չեն «danno biologico»-ի և «danno morale»-ի հետ, վերագրվում են «danno patrimoniale»-ին, փոխհատուցվում են, եթե կան համապատասխան ապացույցներ:

Համեմատական ուսումնասիրության համատեքստում առանձնահատուկ հետաքրքրություն է ներկայացնում «danno patrimoniale»-ի կառուցվածքի բնութագրումը, որն իր մեջ ներառում է վնասների երկու մեծ խումբ՝ «damnum emergens» (առաջացող վնաս) և «lucrum cessans» (շահույթի դադարեցում), որոնք տարբերվում են առաջացման ժամանակով: Այսպես, «damnum emergens»-ը ներառում է տուժողի կողմից իրականում կատարված բոլոր ծախսերն ու կորուստները՝ ուղղված նախկին դրության վերականգնմանը, որը գոյություն ունի մինչև իրավունքի խախտումը, մինչդեռ՝ «lucro cessante»-ն կորսված եկամուտն է, որը կարող էր ստացվել ապագայում: «Lucro cessante»-ի հաշվարկը հիմնված է տուժողի եկամտի մակարդակի վրա՝ մինչև առողջությանը հասցված վնասը, ինչպես նաև այնպիսի գործոնների համակցության վրա, ինչպիսիք են որակավորման բարձրացումը, կրթության մակարդակը, լրացուցիչ հմտությունները, աշխատանքի հասանելի տարբերակները և այլն: «Lucro cessante»-ը գնահատելիս պետք է ուշադրություն դարձնել այն փաստին, որ հիմնական չափանիշը որոշակի աշխատանքով զբաղվելու կամ այլ վճարովի գործունեություն իրականացնելու կարողու-

¹ Տե՛ս *Протовых В. В.*, К необходимости унификации законодательного инструментария для медико-юридической оценки степени вреда, причиненного здоровью // *Медицинское право*, 2016 թ. № 1, էջ 49: *Васильева М. И.*, Правовые проблемы возмещения вреда здоровью граждан, причиненного экологическими правонарушениями // *Судья*, 2017 թ., № 9, էջ 18:

² Տե՛ս *Матякубова А. А.*, Межотраслевой срез в рамках института компенсации морального вреда: проблемы и решения // *Трудовое право в России и за рубежом*, 2018 թ., № 4, էջ 38, *Габай П. Г.*, *Каранетян Р. Ю.*, Компенсация морального вреда пострадавшим пациентам в Российской Федерации: актуальные проблемы теории и практики // *Юрист*, 2017 թ., № 20, էջ 44:

³ Տե՛ս *Sepehr Marzi, Jaroslav Mysiak, Silvia Santato*, Comparing adaptive capacity index across scales: The case of Italy // *Journal of Environmental Management*, Volume 223, 1 October 2018 թ., էջ 1023:

թյան կորուստն է⁴:

Վերոգրյալից հետևում է, որ կենսաբանական վնասն Իտալիայի իրավական համակարգում դասվում է վնասի առանձին տեսակին, որն ունի հատուցման իր առանձնահատկությունները: Նշվածի համատեքստում անհրաժեշտ ենք համարում անդրադառնալ վնասի հատուցման հարաբերությունները կարգավորող իրավական ակտերի օրենսդրական տեխնիկայի կանոններին: Այսպես՝ հայրենական քաղաքացիական օրենսդրությունը՝ որպես վնասի առանձին տեսակներ, տարբերակում է կյանքին կամ առողջությանը պատճառված վնասի և ոչ նյութական վնասի հատուցման առանձնահատկություններ: Այսինքն՝ քաղաքացիական օրենսդրության մեջ նույնպես վկայակոչված վնասի տեսակները տարբերակված են և կարգավորվում են առանձին իրավական նորմերով, մինչդեռ՝ օրենքով ֆիզիկական անձի առողջությանը և աշխատունակության կորստի հետևանքով պատճառված վնասի հատուցման հետ կապված հարաբերությունները կարգավորված են «Ոչ գույքային վնասի հատուցման հիմքերը և կարգը» վերտառությամբ 104-րդ հոդվածով: Այս համատեքստում անհրաժեշտ է ընդգծել, որ Իտալիայի իրավական համակարգում աշխատունակության կորստով պայմանավորված եկամտի դադարեցումը դասվում է բաց թողնված օգուտի (շահույթի դադարեցման) վնասի տեսակին, այսինքն՝ այն առավելապես վերաբերում է գույքային վնասի տեսակին, իսկ աշխատունակության կամ այլ վճարովի գործունեության ընդհանուր կորստի չափանիշը ներառված է «danno biologico»-ի հայեցակարգում:

Իտալիայի դատական արակտիկայում մշակվել են «lucro cessante»-ի հաշվարկման չափանիշներ՝ որոշ կատեգորիաների տուժողների համար. աշխատողներ (ծառայողներ), ձեռնարկատիրական գործունեությամբ զբաղվող անձինք, տնային տնտեսուհիներ, թոշակառուներ և անչափահասներ⁵: «Lucro cessante»-ը հաշվարկելիս կարող է օգտագործվել անալոգիա, օրինակ՝ անչափահասների համար հաշվի են առնվում տարիքը, սոցիալական միջավայրը, ունեցած հմտություններն ու կարողությունները և այլն, տնային տնտեսուհիների համար՝ փոխհատուցվող հիմունքներով կենցաղային ծառայություններ մատուցող անձանց եկամուտը:

Առողջությանը պատճառված վնասի փոխհատուցման չափը որոշելու գերմանական մոտեցման տարբերակիչ առանձնահատկությունը տուժողի ֆինանսական վիճակի վերականգնմանն ուղղված երկու տեսակի վճարումների առկայությունն է: Դրանք ներառում են կորսված եկամտի փոխհատուցման վճարումները, որոնց հաշվարկով որոշվում է տուժողի եկամուտը մինչև վնասվածքը կամ հիվանդությունը, կամ աշխատաշուկայում տուժողի մասնագիտությամբ եկամտի մասին վիճակագրական տեղեկատվությունը, ինչպես նաև (երկրորդ տեսակի) վճարումները՝ հիվանդության կամ վնասվածքի հետևանքով առաջացած աճող կարիքների բավարարման հետագա ծախսերի փոխհատուցումը⁶: Երկու տեսակի վճարումները կարող են լինել և՛ միանվագ, և՛ պարբերական:

Այս մոտեցումը կարելի է բացատրել մինչև իրավունքի խախտումը գոյություն ունեցող տուժողի գույքային վիճակի վերականգնման անհրաժեշտությամբ, այսինքն՝ տուժողին հնարավորություն ընձեռել օգտվելու բարեկեցության այն մակարդակից, որը նա կարող էր ակնկալել

⁴ Տե՛ս Tom Vandersteegen, W im Marneffe, Irina Cleemput, Lode Vereeck, The impact of nofault compensation on health care expenditures: An empirical study of OECD countries // Health Policy, Volume 119, Issue 3, March 2015., էջ 367:

⁵ Տե՛ս Ilsoon Shin, Jun-Byoung Oh, Kwan Hyung Yi., Workers' Compensation Insurance and Occupational Injuries // Safety and Health at Work, Volume 2, Issue 2, 2011, էջ 148

⁶ Տե՛ս Florian Tille, Julia Röttger, Bernhard Gibis, Reinhard Busse, Adelheid Kuhlmeier, Susanne Schnitzer, Patients' perceptions of health system responsiveness in ambulatory care in Germany // Patient Education and Counseling, Volume 102, Issue 1, 2019, էջ 169:

մինչև հիվանդությունը կամ վնասվածքը: Այսպես, ապագայում ակնկալվող եկամտի կորուստը փոխհատուցելու համար պահանջվում է հաստատել ոչ միայն աշխատունակության, ձեռնարկատիրական կամ այլ գործունեության նվազման կամ կորստի փաստը, այլև տուժողի կողմից եկամուտ ստանալու պոտենցիալ հնարավորությունը: Այլ կերպ ասած, գույքային կորուստների կազմում ընդգրկվում է ոչ թե եկամուտ ստանալու ունակության կորուստը, այլ վաստակի կամ եկամուտների փաստացի կորուստը դրամական արտահայտությամբ՝ հաշվի առնելով տուժողի հնարավոր այլընտրանքային զբաղվածությունը և ապագայում դրանից ակնկալվող եկամուտը: Այս առումով վճարումներ չեն նշանակվում այն անձանց, ովքեր կկորցնեին իրենց եկամուտը՝ անկախ վնասվածքից, օրինակ՝ գործատուի սնանկության, այլ պատճառներով աշխատանքից անխուսափելի ազատման կամ այլ հիմքերով:

Փոխհատուցման գումարից հաշվանցվում են սոցիալական ապահովության վճարները, հարկային արտոնությունների կիրառման արդյունքում ստացված գումարները, ապահովագրական վճարները և այլն, եթե դրանք նպաստում են մինչև վնասվածքը տուժողի եկամտի մակարդակի մասնակի պահպանմանը, այսինքն՝ տուժողը չի կրում իրական կորուստներ վաստակից (եկամտից) կամ նման կորուստները նվազագույնի են հասցվում: Միևնույն ժամանակ, փոխհատուցման չափն ավելանում է՝ հաշվի առնելով տուժողի աճող կարիքները բավարարելու համար անհրաժեշտ ծախսերը, որոնց առաջացումը պայմանավորված է վնասվածքով (հիվանդությամբ), օրինակ՝ որակավորման բարձրացման, մասնագիտական վերապատրաստման համար ծախսերը, եթե այդպիսիք անհրաժեշտ են հետագա աշխատանքի համար: Ինչ վերաբերում է բուժման և վերականգնման ծախսերին, ապա ընդհանուր մոտեցումն այն է, որ փոխհատուցումը տարածվում է բոլոր փաստագրված, փաստացի կատարված ծախսերին, եթե դրանք նպաստում են տուժած անձի առողջական վիճակի վերականգնմանը⁷:

Ամփոփելով վնասի հատուցման գերմանական իրավական մոդելը, կարելի է փաստել, որ ի տարբերություն վնասի հատուցման Հայաստանի Հանրապետության իրավական մոդելի, այն առավել խիստ է և առավել ճշգրիտ է արտացոլում մինչև իրավունքի խախտումը գոյություն ունեցող վիճակի վերականգնման պատկերը: Մասնավորապես՝ գերմանական իրավական համակարգում փոխհատուցման գումարից ենթակա են հաշվանցման ապահովագրական և արտոնությունների վճարները, մինչդեռ Օրենքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի և ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1078-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով կորցրած աշխատավարձը (եկամուտը) սահմանելիս տուժողին՝ հաշմության կամ առողջության այլ վնասի հետ կապված, նշանակված հաշմանդամության կենսաթոշակը, ինչպես նաև այլ կենսաթոշակներն ու նպաստները և այլ նմանօրինակ վճարները, որոնք նշանակվել են առողջության քայքայումից առաջ կամ հետո, հաշվի չեն առնվում: Վնասը հատուցելիս հաշվի չի առնվում նաև տուժողի կողմից առողջության քայքայումից հետո ստացած աշխատավարձը (եկամուտը):

Անգլիական իրավունքում առողջությանը պատճառված վնասի, ներառյալ հատուկ վնասի դեպքում տրվող փոխհատուցման հիմքում դրվում են բոլոր գույքային կորուստները, որոնք տուժողը կրում է առողջությանը վնաս պատճառելու պահից մինչև դատաքննությունը, և ընդհանուր վնասը, որը վնասվածքի (հիվանդության) արդյունքում տուժող անձի կյանքի տարբեր ոլորտներում առաջացած անբարենպաստ ոչ գույքային հետևանքների ամբողջություն է: Որպես ընդհանուր վնասի հատուցում՝ տուժողի օգտին նշանակվող միանվագ փոխհատուցումը, ըստ էության, վերացական փոխհատուցում է՝ պատճառված ֆիզիկական ցավի,

⁷ Տե՛ս *Thomas G. McGuire, Richard C. van Kleef, Risk Adjustment, Risk Sharing and Premium Regulation in Health Insurance Markets*, Academic Press, 2018, էջ 295:

բարոյական տառապանքի, կյանքի որակի անկման՝ սպորտով զբաղվելու, այլ հոբբիների, մասնագիտական ինքնաիրացման, սահմանափակումների, սեռական դիսֆունկցիայի առաջացման, ամուսնության հեռանկարների նվազման և այլ պատճառներով: Փոխհատուցման չափը որոշվում է՝ հաշվի առնելով դատական պրակտիկան⁸:

Հատուկ վսասներն իրենց կառուցվածքում ավանդական են և ներառում են կորցրած եկամուտների և բուժման ու վերականգնման ծախսերի փոխհատուցումը: Հիմնական առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ կորցրած եկամուտը փոխհատուցելիս առաջնահերթությունը տրվում է միանվագ վճարին, որը որոշվում է հաշվի առնելով մի շարք ցուցանիշներ (տուժողի կյանքի տևողությունը, ենթադրյալ աշխատանքային կամ այլ վճարովի գործունեության ժամանակահատվածը, առողջական վիճակից անկախ գործոնների պատճառով աշխատանքը կորցնելու հնարավորությունը, ապագայում գնաճի մակարդակը, կարիերայի հնարավոր էական փոփոխությունները, եկամուտների ավելի բարձր մակարդակի հեռանկարները): Բուժման և վերականգնման ծախսերի փոխհատուցումն իրականացվում է բժիշկ-փորձագետի եզրակացության հիման վրա, որը հաստատում է հատուկ տեսակի օգնության և խնամքի տուժողի կարիքը⁹:

Միևնույն ժամանակ, կան ընդհանուր չափանիշներ, որոնք թույլ են տալիս այս կամ այն գումարը ներառել փոխհատուցման մեջ: Այսպես, յուրաքանչյուր դեպքում պարզվում են հետևյալ հարցերը.

1) արդյո՞ք դեղը, տեխնիկական սարքը կամ ծառայությունն իսկապես ձեռք է բերվել այդ ախտորոշմամբ տուժած անձի բուժման և վերականգնման համար.

2) արդյո՞ք կոնկրետ դեղամիջոցի, տեխնիկական գործիքի, ծառայության ընտրությունը հիմնավորված է գնի տեսանկյունից (այսինքն՝ կարելի էր արդյոք կատարել առավել նվազ ծախսեր).

3) արդյո՞ք դեղորայքը, տեխնիկական սարքը կամ ծառայությունը կարելի էր ձեռք բերել՝ անկախ առողջությանը վնաս պատճառելու հանգամանքից:

Օրինակ՝ փոխհատուցման ենթակա չեն թեթև մարդատար մեքենայի գնման ծախսերը, որը կարող էր գնված լինել՝ անկախ վնասվածքից կամ հիվանդությունից, սակայն սայլակով օգտվողի կարիքների համար անձնական տրանսպորտային միջոցների վերազինման ծախսերը կարող են փոխհատուցվել: Եթե վերը նշված չափանիշները բավարարվեն, կարող են փոխհատուցվել այնպիսի ծախսեր, որոնք ներպետական իրավական դոկտրինում չեն դիտարկվում որպես բուժման և վերականգնման ծախսերի բաղկացուցիչ մաս, օրինակ՝ առօրյա կենսագործունեության համար անհրաժեշտ հատուկ հագուստ գնելու և հաշմանդամություն ունեցող անձանց հատուկ միջոցառումներին մասնակցելու ծախսեր և այլն:

Չնայած Իտալիայի, Գերմանիայի, Մեծ Բրիտանիայի իրավական համակարգերի տարբերություններին՝ ուսումնասիրությունը թույլ է տալիս անել մի շարք ընդհանրացնող եզրակացություններ: Նախ, ապագայի համար կորցրած եկամտի չափի որոշումը կանխատեսվում է մի շարք գործոնների հիման վրա (սեռ, տարիք, կրթական մակարդակ, մասնագիտական վերապատրաստման հնարավորություն և այլն) և միշտ չէ, որ պահանջում է փաստացի եկամտի կորստի հաստատում: Աշխատունակության կամ վճարովի այլ գործունեության կորուստն

⁸ Sեն Mouton J., Houdre H., Beccari R., Tarissi N., Autran M., Auquit-Auckbur I., Surgical exploration of hand wounds in the emergency room: Preliminary study of 80 personal injury claims // Orthopaedics & Traumatology: Surgery & Research, Volume 102, Issue 8, 2016, էջ 1011:

⁹ Sեն Lane R., Davies P., Post traumatic headache (pth) in a cohort of uk personal injury compensation claimants // Journal of the Neurological Sciences, Volume 381, Supplement 2017, էջ 175:

ամբողջությամբ (անկախ կոնկրետ մասնագիտությունից) գնահատվում և փոխհատուցվում է, որպես կանոն, առանձին: Երկրորդ, առկա է մարդու մարմնի «կորցրած կարողությունների» համապարփակ գնահատման միտում, որը չի սահմանափակվում կորցրած վաստակի (եկամտի) համարժեքության որոշմամբ: Եթե անհնար է դրամական արտահայտությամբ գնահատել մարմնի որոշ ունակություններ (մասնակցել հասարակական կյանքին, սովորել, շփվել և այլն), ապա համապատասխան կարողությունների կորուստը գնահատվում է միջին ցուցանիշներով կամ հաշվի է առնվում ոչ նյութական վնասի փոխհատուցման չափը որոշելիս: Երրորդ, բուժման և վերականգնման ծախսերի «փոխհատուցելության» չափանիշը շատ դեպքերում դրական ազդեցություն է ունենում տուժածի առողջական վիճակի վերականգնման գործընթացի վրա (օգտակարություն), քան անհրաժեշտ ծառայություններ, դեղեր կամ վերականգնում անվճար ստանալու հնարավորությունը:

Առողջությանը պատճառված վնասի հատուցման՝ վերը նշված իրավական մոդելների համեմատական վերլուծությունից հետևում է նաև, որ անգլիական մոդելն առավել արդյունավետ է պաշտպանում անձի խախտված իրավունքները, մասնավորապես՝ առողջությանը պատճառված վնասը ներառում է հատուկ և ընդհանուր վնասները, որոնք երաշխավորում են ինչպես մինչև խախտումը գոյություն ունեցող գույքային վիճակի վերականգնման հնարավորությունը՝ կատարված նյութական ծախսերի և բաց թողնված եկամտի հատուցման տեսքով, այնպես էլ ոչ նյութական, այդ թվում՝ ֆիզիկական և հոգեկան տարապանքի համար վնասների հատուցումն ստանալու իրավունքի իրացումը:

Հայրենական հանրային իրավունքում առանձնակի կարգավորում են ստացել անձի առողջության իրավունքների պաշտպանությունը: Այսպես, Օրենքի 104-րդ հոդվածի 2-3-րդ մասերով կարգավորվում են ոչ իրավաչափ վարչարարությամբ անձի մասնագիտական անաշխատունակության և ընդհանուր անաշխատունակության կորստի հատուցման հետ կապված հարաբերությունները: Մասնավորապես՝ ֆիզիկական անձի մասնագիտական աշխատունակության լրիվ կամ մասնակի կորստի դեպքում հատուցման ենթակա գումարի չափը որոշվում է հետևյալ կերպ՝

1) մասնագիտական աշխատունակության լրիվ կորստի դեպքում ֆիզիկական անձին վճարվում է հատուցում՝ հիմնական աշխատանքի վայրում նրա վերջին մեկ տարվա աշխատավարձի առնվազն 70 տոկոսի չափով՝ մինչև տվյալ մասնագիտության համար սահմանված առավելագույն տարիքի հասնելը, իսկ եթե դա սահմանված չէ, ապա մինչև այն տարիքի հասնելը, որի դեպքում սովորաբար նրա հետ կարող են դադարեցվել տվյալ մասնագիտությամբ աշխատանքային իրավահարաբերությունները,

2) մասնագիտական աշխատունակության մասնակի կորստի դեպքում ֆիզիկական անձին վճարվում է հատուցում՝ հիմնական աշխատանքի վայրում նրա վերջին մեկ տարվա աշխատավարձի ոչ ավելի, քան 70 տոկոսի չափով՝ մասնագիտական աշխատունակության կորստի աստիճանին համապատասխան, մինչև անձի՝ սույն մասի «ա» կետում նշված տարիքի հասնելը:

Եթե անձի մասնագիտական աշխատունակությունը վերականգնվում է, ապա նրան վճարվող հատուցումը նվազեցվում է՝ մասնագիտական աշխատունակության վերականգնման աստիճանին համապատասխան:

Մասնագիտական աշխատունակության բացակայության դեպքում հատուցման ենթակա գումարի չափը որոշվում է հետևյալ կերպ՝

1) ընդհանուր աշխատունակության լրիվ կորստի դեպքում, եթե անձն աշխատել է, ապա վերջին աշխատանքի վայրում նրա տարեկան աշխատավարձի առնվազն 85 տոկոսի չափով՝

մինչև անձի կենսաթոշակային տարիքի հասնելը,

2) ընդհանուր աշխատունակության մասնակի կորստի դեպքում, եթե անձն աշխատել է, ապա ընդհանուր աշխատունակության կորստի աստիճանին համապատասխան՝ վերջին աշխատանքի վայրում նրա տարեկան աշխատավարձի ոչ ավելի, քան 85 տոկոսի չափով՝ մինչև անձի կենսաթոշակային տարիքի հասնելը,

3) ընդհանուր աշխատունակության լրիվ կորստի դեպքում, եթե անձը չի աշխատել, ապա նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկի չափով,

4) ընդհանուր աշխատունակության մասնակի կորստի դեպքում, եթե անձը չի աշխատել, ապա ընդհանուր աշխատունակության կորստի աստիճանին համապատասխան՝ նվազագույն աշխատավարձի ոչ ավելի, քան հինգհարյուրապատիկի չափով:

Վկայակոչված իրավակարգավորումների վերաբերյալ հարկ է նշել, որ օրենսդիրը որոշ դեպքերում նախատեսել է փաստի հատուցման նվազագույն և առավելագույն չափեր: Եթե նվազագույն չափի սահմանումը բխում է անձի իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտությունից, ապա առավելագույն չափի սահմանափակումը, որոշ դեպքերում, կարող է սահմանափակել անձի խախտված իրավունքների ամբողջ ծավալով վերականգնման հնարավորությունը, քանի որ հատուցման չափը որոշվում է գործի հանգամանքներով և որոշվող փաստի չափի վրա կարող են ազդեցություն ունենալ մի շարք գործոններ, որոնք կարող են գերազանցել Օրենքով սահմանված առավելագույն չափը: Նման պայմաններում անհրաժեշտ է թվում դիտարկել օրենսդրի կողմից իրավակիրառողներին առավել լայն հայեցողության շրջանակ տրամադրելու հարցը:

Կյանքի իրավունքը նույնպես պաշտպանվում է ներպետական և միջազգային իրավական ակտերով: Այսպես՝ Սահմանադրության 24-րդ հոդվածը սահմանում է, որ յուրաքանչյուր ոք ունի կյանքի իրավունք, իսկ Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի (այսուհետև՝ Կոնվենցիա) 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուրի կյանքի իրավունքը պաշտպանվում է օրենքով:

Ներպետական օրենսդրության և իրավակիրառ պրակտիկայի զարգացման նկատառումներով անհրաժեշտ է ուսումնասիրության առարկա դարձնել կյանքի իրավունքի պաշտպանությանն ուղղված ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքը:

Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի կիրառելիության վերաբերյալ ՄԻԵԴ-ն ընդգծել է, որ այն կարող է կիրառելի լինել, նույնիսկ եթե անձը, ում կյանքի իրավունքը ենթադրաբար խախտվել է, չի մահացել: Մասնավորապես, ՄԻԵԴ-ը նշել է, որ բացառիկ հանգամանքներում և հաշվի առնելով այնպիսի գործոններ, ինչպիսիք են գործադրված ուժի աստիճանը և տեսակը, ինչպես նաև փաստվածքների բնույթը, պաշտոնատար անձանց կողմից ուժի գործադրումը, որը թեև չի հանգեցրել մահվան, կարող է առաջացնել Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի խախտում, եթե վերջիններիս վարքագիծն իր բնույթով լուրջ վտանգի տակ է դրել դիմումատուի կյանքը¹⁰: ՄԻԵԴ-ը նաև քննել է 2-րդ հոդվածի հիմքով ներկայացված այնպիսի գանգատներ, որոնցում թեև վտանգը դեռևս չէր իրականացել, սակայն Դատարանն հաստատել էր, որ փաստացի առկա էր դիմումատուների կյանքին սպառնացող լուրջ սպառնալիք: Օրինակ, երբ դիմումատուները բողոքում էին վկաների պաշտպանության ծրագրից հեռացվելու վերաբերյալ, կամ երբ հանցագործը ցանկացել էր սպանել դիմումատուին՝ փորձելով կացնով կոտրել վերջինիս

¹⁰ Տե՛ս «Մակարացիսն ընդդեմ Հունաստանի» գործով, «Makaratzis v. Greece», գանգատ թիվ 50385/99, ՄԻԵԴ 20.12.2004թ. վճիռ, § 55, «Սուարեն և այլք ընդդեմ Ռումինիայի», «Soare et autres c. Roumanie», գանգատ թիվ 24329/02, ՄԻԵԴ 22.02.2011 թ. վճիռ, §§ 108-109 և «Տրևալեցն ընդդեմ Բելգիայի», գանգատ թիվ 30812/07, Trévalec c. Belgique, ՄԻԵԴ 14.06.2011 թ. վճիռ, §§ 55-61:

սենյակի դուռը¹¹:

Նույն ձևով, պոտենցիալ մահաբեր ելքով դժբախտ պատահարների¹² կամ բնապահպանական աղետների վերաբերյալ գործերի դեպքում¹³, ՄԻԵԴ-ը երջանիկ պատահականության արդյունքում ողջ մնացած դիմումատուների գանգատները քննել է Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի ներքո: Սկզբունքն այն է, որ այդպիսի իրավիճակներում 2-րդ հոդվածը կիրառելի է, եթե.

1) խնդրո առարկա գործողությունն իր բնույթով վտանգավոր է և առնչություն ունեցող մարդկանց կյանքը ենթարկել է իրական և անխուսափելի վտանգի, կամ

2) նրանց հասցված վնասվածքները լուրջ վտանգ են ներկայացրել կյանքի համար:

Որպես առաջինի օրինակ կարող է ծառայել «Ջենթին ընդդեմ Բելգիայի» գործը, որտեղ հոգեկան առողջության խնդիրներ ունեցող կալանավորին բազմաթիվ փորձերից հետո չէր հաջողվել ինքնասպանություն գործել, ՄԻԵԴ-ը գտել է. հաշվի առնելով, որ քննության առարկա գործողությունը դիմումատուի կյանքը ենթարկել է իրական և անխուսափելի վտանգի, 2-րդ հոդվածը կիրառելի է տվյալ գործի հանգամանքների նկատմամբ՝ անկախ այն փաստից, որ դիմումատուի ստացած վնասվածքները լուրջ չէին¹⁴:

ՄԻԵԴ-ը, մեկնաբանելով Կոնվենցիոյի 2-րդ հոդվածի 1-ին մասը, գտել է, որ այն պարտավորեցնում է պետություններին ոչ միայն զերծ մնալ դիտավորությամբ և անօրինական կերպով մահ պատճառելուց, այլև անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկել իր իրավասության ներքո գտնվող անձանց կյանքը պաշտպանելու համար: Լայն առումով այս պոզիտիվ պարտավորությունն ունի երկու տարր, այն է՝ ա) ստեղծել համապատասխան նորմատիվային դաշտ և բ) ձեռնարկել գործնական բնույթի կանխարգելիչ միջոցներ: ՄԻԵԴ-ը գտել է նաև, որ Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածով պետությունների վրա դրված իրենց իրավասության ներքո գտնվող անձանց կյանքի պաշտպանության համար անհրաժեշտ միջոցներ ձեռնարկելու պոզիտիվ պարտավորությունն առկա է ցանկացած գործունեության համատեքստում (անկախ դրա պետական կամ ոչ պետական լինելու հանգամանքից), որի շրջանակներում կյանքի իրավունքը կարող է վտանգվել¹⁵: Դրա հետ միասին, ՄԻԵԴ-ը եզրահանգել է, որ Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածից որևէ կերպ հնարավոր չէ բխեցնել մահանալու իրավունքը՝ լինի դա այլ անձի ձեռքով, թե պետական մարմնի աջակցությամբ: ՄԻԵԴ-ը շեշտել է, որ իր կողմից քննված բոլոր գործերում սկզբունքային հիմքը եղել է կյանքի իրավունքը պաշտպանելու պետության պարտավորությունը¹⁶:

Այսպիսով, ՄԻԵԴ նախադեպային իրավունքի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ կյանքի իրավունքի բովանդակային ծավալում չի ներառվում մահանալու իրավունքը: Կյանքի իրավունքի նկատմամբ միջամտությունը տեղի է ունենում ոչ միայն անձի մահվան, այլև այն

¹¹ Տե՛ս «Ռ.Ռ.-ն և այլք ընդդեմ Հունգարիայի» գործով, R.R. and others v. Hungary, գանգատ թիվ 19400/11, ՄԻԵԴ 4.12.2012թ. վճիռ, §§ 26-32, «Մակուչյանն ու Մինասյանն ընդդեմ Ադրբեջանի և Հունգարիայի» գործով, Makuchyan and Minasyan v. Azerbaijan and Hungary, գանգատ թիվ 17247/13, ՄԻԵԴ 26.05.2020 թ. վճիռ, §§ 93-94:

¹² Տե՛ս «Ալքինն ընդդեմ Թուրքիայի» գործով, Alkin v. Turkey, գանգատ թիվ 75588/01, ՄԻԵԴ 13.10.2009 թ. վճիռ, § 29:

¹³ Տե՛ս «Կոլյադենկոն և այլք ընդդեմ Ռուսաստանի» գործով, «Kolyadenko and others v. Russia», գանգատներ թիվ 17423/05, 20534/05, 20678/05, 23263/05, 24283/05 և 35673/05, ՄԻԵԴ 28.02.2012 թ. վճիռ, § 155:

¹⁴ Տե՛ս «Ջենթին ընդդեմ Բելգիայի» գործով, Jeanty c. Belgique, գանգատ թիվ 82284/17, ՄԻԵԴ 31.03.2020թ. վճիռ, § 40:

¹⁵ Տե՛ս «Վալենտին Կամպեանուի անվան իրավաբանական ռեսուրսների կենտրոնն ընդդեմ Ռումինիայի» գործով, «Centre for legal resources on behalf of Valentin Câmpeanu v. Romania», գանգատ թիվ 47848/08, ՄԻԵԴ 17.07.2014 թ. վճիռ, § 130:

¹⁶ Տե՛ս «Փրիթին ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» գործով, Pretty v. The United Kingdom, գանգատ թիվ 2346/02, ՄԻԵԴ 29 April 2002 թ. վճիռ, § 39:

դեպքերում, երբ անձի կյանքը ենթարկվել է իրական և անխուսափելի վտանգի կամ անձի ստացված վնասվածքները լուրջ վտանգ են ներկայացրել կյանքի համար: Միննույն ժամանակ, պետության կողմից նշված իրավունքի խախտում կարող է արձանագրվել ինչպես պետական մարմինների կողմից կատարված գործողությունների, այնպես էլ կյանքի պաշտպանության համար անհրաժեշտ միջոցներ չձեռնարկելու՝ անգործության արդյունքում:

Ի տարբերություն Մարդու իրավունքների ամերիկյան կոնվենցիայի 4-րդ հոդվածի, որով ամրագրվում է, որ կյանքի իրավունքը պետք է պաշտպանվի «առհասարակ սաղմնավորման պահից», Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածը լուրջ է կյանքի իրավունքի ժամանակային սահմանափակումների մասին, մասնավորապես՝ չի սահմանում, թե ով է այն «անձը», ում «կյանքը» պաշտպանված է Կոնվենցիայով, արդյոք վկայակոչված իրավունքի խախտումները կիրառելի են զույգի կողմից ստեղծված սաղմերին կամ հղիության արհեստական ընդհատմանը: ՄԻԵԴ-ը, հաշվի առնելով եվրոպական երկրներում կյանքի սկզբի մասին գիտական և իրավական սահմանումների վերաբերյալ միասնական կարծիքի բացակայությունը, եզրակացրել է. այն հարցը, թե երբ է ծագում կյանքի իրավունքը, պետք է որոշի անդամ պետությունը սեփական հայեցողության շրջանակներում: «Վոն ընդդեմ Ֆրանսիայի» գործով վճռում, որտեղ դիմումատուին բժիշկների անփութության պատճառով ստիպված էր թերապևտիկ նկատառումներով ենթարկվել հղիության արհեստական ընդհատման, Դատարանը հարկ չհամարեց վերլուծել՝ արդյոք հղիության հարկադրված ընդհատումը գտնվում էր 2-րդ հոդվածի կիրառման տիրույթում՝ նշելով, որ անգամ ենթադրելով հանդերձ, որ այդ հոդվածը կիրառելի է, Պատասխանող պետությունը չի խախտել հանրային առողջապահության ոլորտում կյանքի պահպանությանը վերաբերող պահանջները¹⁷:

Ի վերջո, երբ ներպետական դատարանները մերժել էին դիմումատուի դիմումը մասնավոր անձի կողմից իր եղբոր սպանության դեպքի կապակցությամբ իրականացվող քրեական դատավարությանը որպես քաղաքացիական հայցվոր ներգրավվելու և փոխհատուցում ստանալու վերաբերյալ, ՄԻԵԴ-ը համարել է, որ Կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի նպատակների համար «պատշաճ փոխհատուցում» ապահովելու ունակ դատական համակարգ ստեղծելու պետության պարտավորությունը պահանջում է այնպիսի միջոց, որը հնարավորություն կընձեռներ դիմումատուին՝ որպես իր ընտանիքի միակ անդամ և իր մահացած եղբոր միակ ժառանգորդ, որի հետ ունեցել է մտերիմ հարաբերություններ, պահանջել փոխհատուցում իրեն պատճառված ոչ նյութական վնասի համար¹⁸:

Այսպիսով, ՄԻԵԴ-ի նախադեպային իրավունքից հետևում է, որ.

- պետությունը պատասխանատվություն է կրում ինչպես անօրինական կերպով մահ պատճառելու, այնպես էլ իր իրավասության ներքո գտնվող անձանց կյանքը պաշտպանելու նպատակով անհրաժեշտ միջոցներ չձեռնարկելու համար,

- կյանքի իրավունքը պաշտպանվում է ոչ միան տուժողի մահվան, այլ նաև այն դեպքերում, երբ անձի կյանքը ենթարկվել է իրական և անխուսափելի վտանգի կամ անձի ստացված վնասվածքները լուրջ վտանգ են ներկայացրել կյանքի համար,

- կյանքի իրավունքի ծագման ժամանակային սահմանները որոշում է յուրաքանչյուր պետություն՝ սեփական հայեցողության շրջանակում,

- կյանքի իրավունքի խախտման համար ծագում է պետության՝ «պատշաճ փոխհատու-

¹⁷ Տես «Վոն ընդդեմ Ֆրանսիայի» գործով, «Vo v. France», գանգատ թիվ 53924/00, ՄԻԵԴ 08.07.2004 թ. վճիռ, § 82:

¹⁸ Տես «Վանյո Թոդորովն ընդդեմ Բուլղարիայի» գործով, «Vanyo Todorov c. Bulgarie», գանգատ թիվ 31434/15, ՄԻԵԴ 21.07.2020 թ. վճիռ, § 66:

ցում» վճարելու պարտականություն:

Ներպետական օրենսդրությունը, մասնավորապես՝ Օրենքի 106-րդ հոդվածը առանձին կարգավորում է նախատեսում նաև անձի մահվան դեպքում վնասի հատուցման վերաբերյալ: Ոչ իրավաչափ վարչարարության հետևանքով անձի մահվան դեպքում նրա առաջին, իսկ վերջիններիս բացակայության դեպքում՝ երկրորդ կարգի ժառանգներին վճարվում է միանվագ հատուցում՝ նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկից ոչ պակաս չափով: Այսինքն՝ օրենսդրորեն կանխորոշվել են նաև այն անձանց շրջանակը, որոնք կարող են վերը նշված հիմքով հատուցման պահանջ ներկայացնելու իրավունք¹⁹, նրանց շարքին են դասվում երեխաները, ամուսինը և ծնողները (առաջին հերթի ժառանգներ), հարազատ, համահայր կամ համամայր եղբայրները և քույրերը (երկրորդ հերթի ժառանգներ):

Ամփոփելով վնասի առնչությամբ գիտագործնական նյութի վերլուծությունը, նպատակահարմար ենք համարում վարչարարությամբ պատճառված վնասի ինստիտուտը հարստացնել այնպիսի տեսական հիմնադրույթներով, որոնք ընդգծում են վնասի հասկացության առավել համարժեք չափանիշները և զերծ են հանրային շահերի՝ նեղ գերատեսչական ընկալումներից:

Առանցքային ենք համարում նաև այն հարցադրումը, որ վարչարարությամբ պատճառվում է ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի վնաս: Երկրորդ իրավիճակը վարչական մարմինների գործունեությունում, թերևս, տեղ է գտնում այն դեպքում, երբ վնասը մասնավոր սուբյեկտների կողմից պատճառվում է վարչական մարմինների կողմից վերահսկողություն չիրականացնելու կամ ոչ պատշաճ իրականացնելու արդյունքում:

Annotation. The right to life and physical integrity is one of the fundamental human rights protected by the Constitution and laws of the Republic of Armenia. Damage to life and health caused by administrative bodies is subject to compensation. From the international experience of compensation for DAMAGE, it follows that the most effective restoration of the violated rights of a person should guarantee the restoration of the property condition that existed before the violation of the right, as well as the realization of the right to compensation for damage for non-material - physical and moral suffering.

From the case law of the ECHR it follows that the state is responsible both for wrongfully causing death and for failing to take the necessary measures to protect the lives of persons under its jurisdiction, the right to life is protected not only in the case of the death of the victim, but also in those cases where the life of the person was put in real and imminent danger or in case of receiving injuries that endanger life; the timing of the emergence of the right to life is determined by each state at its own discretion; violation of the right to life gives rise to the duty of the state to pay “just compensation”.

Аннотация. Право на жизнь и физическую неприкосновенность является одним из основных прав человека, охраняемых Конституцией и законами РА. Вред, причиненный жизни и здоровью административными органами, подлежит возмещению. Из международного опыта возмещения вреда следует, что наиболее эффективное восстановление нарушенных прав лица должно гарантировать восстановление имущественного состояния, существовавшего до нарушения права, а также реализацию права на возмещение вреда за нематериальные – физические и моральные страдания.

Из прецедентного права ЕСПЧ в отношении права на жизнь, предусмотренного Конвенцией о защите прав человека и основных свобод, следует, что государство несет ответственность как за противоправное причинение смерти, так и за непринятие необходимых мер на защиту жизни лиц, находящихся под его юрисдикцией; право на

¹⁹ Առաջին և երկրորդ հերթի ժառանգների շրջանակը սահմանված են ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 1216-րդ և 1217-րդ հոդվածներով:

жизнь защищается не только в случае смерти потерпевшего, но и в случаях, когда жизни лица была поставлена реальная и неизбежная опасность либо при получении телесных повреждений, создающих угрозу для жизни; сроки возникновения права на жизнь определяются каждым государством по своему усмотрению; нарушение права на жизнь порождает обязанность государства выплатить «справедливую компенсацию».

Բանալի բառեր – կյանքի իրավունք, ֆիզիկական անձեռնմխելիություն, կյանքին և առողջությանը պատճառված վնաս, խախտում, վնաս, վերականգնում, հաղորցում:

Keywords – right to life, physical integrity, damage to life and health, violation, damage, recovery, compensation.

Ключевые слова: право на жизнь, физическая неприкосновенность, причинение вреда жизни и здоровью, нарушение, ущерб, восстановление, компенсация.

Մելքումյան Մ. - Վարչական դատարանի դատավոր, Պետական կառավարման ակադեմիայի հայցորդ, էլ. հասցե՝ m.melqumyan@rambler.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 10.10.2022 թ., տրվել է գրախոսության 10.10.2022 թ., երաշխավորվել է Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի պրոֆեսոր, Պետության և իրավունքի տեսության ու պատմության ամբիոնի վարիչ իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Գևորգ Դանիելյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 09.01.2023 թ.:

ՄԱՐՏԻՆ ՄԱՆՈՒԿՅԱՆ
«Վաստաքանների պալատի անդամ, վաստաքան»

MARTIN MANUKYAN
Member of the RA Chamber of Advocates, Advocate

МАНУКЯН МАРТИН
Адвокат, член Палаты Адвокатов РА

ԲԱԶՄԱԿՈՒՍԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՊԱՌԼԱՄԵՆՏԱՐԻՉՄԻ ԿԱՅԱՑՄԱՆ ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ ՊԱՅՄԱՆ

THE MULTI-PARTY SYSTEM AS A NECESSARY CONDITION FOR THE ESTABLISHMENT OF PARLIAMENTARISM

МНОГОПАРТИЙНОСТЬ КАК НЕОБХОДИМОЕ УСЛОВИЕ СТАНОВЛЕНИЯ ПАРЛАМЕНТАРИЗМА

Պառլամենտարիզմի սահմանադրաիրավական հիմքերն առավել ամբողջական բացահայտելու համար անհրաժեշտ է ի թիվս այլոց, անդրադառնալ նաև քաղաքական կուսակցությունների ունեցած դերին: Որոշ պետականագետներ պառլամենտարիզմի ծագումը և գործունեությունը բացատրում են առաջին հերթին տվյալ երկրի կուսակցական կառուցվածքի առանձնահատկություններով: Նրանց կարծիքով, պառլամենտարիզմ են ներդնում այն երկրները, որոնցում կան «...առնվազն երկու խոշոր կուսակցություններ, կամ որտեղ կուսակցություններից մեկը բացարձակ մեծամասնություն ունի ներկայացուցչական մարմնում, որտեղ այդ կուսակցությունները լավ կազմակերպված են, խիստ կարգուկանոնով և միմյանց նկատմամբ հանդուրժող»²:

Պառլամենտարիզմը հնարավոր չէ առանց բազմակուսակցության: ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ հոդվածի 3-րդ մասը ճանաչում է կուսակցությունները իբրև ժողովրդի քաղաքական կամքի ձևավորման ու արտահայտման անհրաժեշտ գործիքներ և բարձրացնում է նրանց սահմանադրական կառույցի մակարդակի: Նույն հոդվածի 2-րդ մասը պաշտպանում է կուսակցություններ հիմնադրելու և նրանց գործունեության ազատությունը, որը ներառում է նաև կազմակերպաիրավական ձևի ընտրության ազատությունը: Թե քաղաքական կուսակ-

¹ Այստեղ ներկայացված տեսակետն իր արտացոլումն է գտել եվրոպական սահմանադրագետների աշխատություններում, ինչպես, օրինակ, Կ.-Բ. Կոլիարդը. Les regimes parlementaires, որտեղ այս դրույթը հիմնավորվում է **Մեծ Բրիտանիայում, Բելգիայում և Նիդերլանդներում** պառլամենտարիզմի զարգացման օրինակի վրա: Այս տեսակետը ունեն նաև ամերիկացի պետականագետ Դ. Գարբերը՝ իր 1997 թ. «Տարանջատված ժողովրդավարություն» ուսումնասիրության մեջ:

² Տես՝ *Мережко Л.*, Сумерки парламентаризма// Юридическая практика, № 5, 2002, էջ 21:

ցության ծրագիրն ինչ արժեք ունի և թե որքանով կարող է այս կամ այն կուսակցությունը մասնակցել պետական կամքի ձևավորմանը, Սահմանադրությունը թողնում է ընտրողների որոշմանը:

Ժողովրդավարական պետություններում քաղաքական կուսակցությունները միջնորդի դեր են կատարում ընտրողների և պառլամենտական մեծամասնության միջև: Դրանք պետական ոլորտում ժողովրդավարական զարգացման անհրաժեշտ պայման են՝ հանդես գալով որպես ժողովրդի ներկայացուցիչներ, իսկ ընտրությունները վերածվում են պլեբիսցիտար քվեարկության՝ քաղաքական կուսակցությունների ծրագրերի օգտին: Կուսակցական պայքարի տրամաբանությունը հանգեցնում է դեպի հասարակական կարծիքի պարզեցմանը, համակարգմանը՝ կլանելով և քողարկելով զանազանությունը, ընդհանուր կուսակցական գաղափարախոսության շրջանակներում համահարթեցնելով տարբեր տեսակետները³: Հավանականություն կա, որ հզոր կուսակցական կառույցների առկայությամբ առավել կարևոր պետական հարցերը կսկսեն լուծվել ոչ թե պառլամենտական բաց բանավեճերում, այլ նեղ կուսակցական կոմիտեներում, որոնք երկրի կառավարման գործում հասարակության մասնակցությունը դարձնում են ձևական⁴:

Քաղաքական կուսակցությունների հիմնական նպատակը, անկասկած, իշխանության համար պայքարն է, պառլամենտում տեղերի մեծամասնությունը նվաճելը: Այդ նպատակով կուսակցական կառույցներում տեղի է ունենում քաղաքական հայացքների ունիֆիկացում, հաստատվում է կուսակցական կարգապահություն, ինչը պայմանավորում է օրենսդիր մարմնում միևնույն խմբակցության պատգամավորների միատեսակ վարքագիծը, նրանց դարձնում է ոչ այնքան ընտրողների կամքի, որքան կուսակցական գաղափարախոսության արտահայտողներ: Կուսակցական կառույցների ներքին կառուցվածքը պետք է համապատասխանի ժողովրդավարական ընդունված սկզբունքներին (կուսակցական համագումարների անցկացման պարբերականություն, ղեկավար մարմինների ընտրովիություն և այլն), նրանք պետք է հաշվետվություններ ներկայացվեն իրենց գործունեության վերաբերյալ, ներառյալ գույքի, ֆինանսավորման աղբյուրների մասին տեղեկատվությունը: Հետևաբար, պետությունը պարտավոր է երաշխավորել բոլոր քաղաքական միավորումների հավասար հասարակական դիրքն ու բազմակուսակցական համակարգը⁵:

Դասական իմաստով պառլամենտարիզմը քիչ տեղ է թողնում անձերի և անձնիշխանության համար և հիմնված է կոլեգիալ քաղաքական ինստիտուտների, խորհրդարանի, կառավարության վրա: Այս թվարկման հաջորդականությունն իսկ ցույց է տալիս, որ նշված եռամիասնության մեջ համակարգաստեղծ նշանակություն ունեն հենց կուսակցությունները: Ի վերջո, խորհրդարանական կառավարման ձևի պայմաններում կուսակցություններն են այն միակ քաղաքական խողովակը, որի միջոցով ժողովուրդն իրականացնում է իր իշխանությունը՝ ձևավորելով օրենսդիր մարմին, որն էլ իր հերթին կազմավորում է պետաիշխանական մնացած համակարգը:

³ Տես՝ *Медушевский А. Н.*, Демократия и авторитаризм: российский конституционализм в сравнительной перспективе, М., 1997, էջ 103:

⁴ Տես *Шайо А.*, Самоограничение власти (краткий курс конституционализма) М., «юрис», 2001, էջ 54:

⁵ ԳԴՀ Հիմնական օրենքի 21-րդ հոդվածը սահմանում է. «Կուսակցությունները նպաստում են ժողովրդի քաղաքական կամքի ձևավորմանը: Դրանց ներքին կազմակերպումը պետք է համապատասխանի ժողովրդավարական սկզբունքներին: Կուսակցությունները պետք է հրապարակալին հաշվետվություն ներկայացնեն սեփական միջոցների գոյացման աղբյուրների և դրանց օգտագործման վերաբերյալ»:

Կուսակցությունները խորհրդարանական կառավարման ձևի պայմաններում ժողովրդի իշխանության քաղաքական պատվիրակման շղթայի առաջին օղակն են⁶: **Դրանք այն բանալին են, որով հասարակությունը գործարկում է պետական մեքենայի շարժիչը և ապահովում պետական մեխանիզմի բնականոն գործունեությունը**⁷: Համակարծիք ենք նաև պրոֆեսոր Յու. Կորգունյուկի հետ. «... կուսակցությունները քաղաքական համակարգում խաղում են այն նույն դերը, ինչ շուկան խաղում է արտադրության համակարգում: Ինչպես շուկան է հետադարձ կապի մեխանիզմ ստեղծում սպառողի և արտադրողի միջև, այնպես էլ կուսակցությունները միջնորդ են քաղաքացու և պետական իշխանության միջև»⁸: Հետևաբար, կուսակցությունների կայացվածությունը, դրանցում որոշումների ընդունման ժողովրդավարական կառուցակարգերի գործառությունը, ընտրություններին թեկնածուների առաջադրման գործընթացի թափանցիկությունն ու կուսակցությունների հանրային հաշվետվողականությունը, հստակ գաղափարախոսական-քաղաքական ծրագրի և տեսլականի առկայությունը, ինչպես նաև մի շարք այլ գործոններ ունեն անկյունաքարային կարևորություն ամբողջ պետական համակարգի ձևավորման և գործունեության սահմանադրականության համար: Պետական իշխանության բարձրագույն մարմինները փաստորեն ձևավորվում են կուսակցությունների կողմից, խորհրդարանում իշխանություն – ընդդիմություն հարաբերակցությունը ևս: Չմոռանանք նաև, որ ժողովրդավարական քաղաքական համակարգ ունեցող պետություններում Սահմանադրությունը (ՀՀ Սահմանադրության 8-րդ հոդված), կուսակցությունների վրա դնում է ժողովրդի քաղաքական կամքի ձևավորման և արտահայտման առաքելությունը, ինչն արդեն իսկ հուշում է, որ կուսակցությունները պետք է ունենան սոցիալական զարգացման տեսլական՝ հիմնված հստակ և իրատեսական գաղափարախոսության ու քաղաքական ծրագրի վրա, որը ձևավորվում է ընտրողների հետ մշտական անմիջական և հետադարձ կապի ու շփումների արդյունքում:

Պետք է ընդունել, որ եթե կուսակցությունները կայացած չեն, չկան հստակ տարանջատված գաղափարական հոսանքներ, կաղում է կուսակցական կարգապահությունը, քաղաքական գործիչները չունեն քաղաքական մշակույթի անհրաժեշտ մակարդակ, անիմաստ է ակնկալել, որ խորհրդարանական կառավարման համակարգը կարող է իրացնել իր ողջ սահմանադրաիրավական և քաղաքական ներուժն ու ապահովել ժողովրդավարական և դինամիկ գործող հասարակական ու պետական կարգ: Ավելին, նման պայմաններում խորհրդարանական կառավարման համակարգը կարող է վերաճել ավտորիտարիզմի:

Կուսակցությունները նույնիսկ զարգացած ժողովրդավարություններում որոշակի շահերի վրա հիմնված մարդկանց միավորումներ են, և բնական է, որ նրանց կորպորատիվ շահը կարող է հակասության մեջ մտնել հանրային շահի հետ: Չէ որ քաղաքական գործիչները և նրանց ներկայացնող կուսակցությունները ձգտում են հնարավորինս երկար պահել իշխանությունը, ինչն օբյեկտիվորեն նրանց դարձնում է առավել զգուշավոր, որոշակիորեն ամբոխահաճո: Դրանով պայմանավորված՝ քաղաքական կուսակցությունները հակված են վերաճելու փակ կառույցների և հանրային շահերի սպասարկման իրենց հիմնական գործառույթի իրականացումը ստորադասելու անձնական կամ խմբային շահերին: Հետևաբար, եթե չլի-

⁶ Տե՛ս *Muller W. C.*, Political parties in parliamentary democracies: Making delegation and accountability *European Journal of Political Research* 37, 2000, էջ 310:

⁷ Տե՛ս *Силаев В. С.*, Роль партий в политической системе РФ, Москва., 2007, էջ 19:

⁸ Տե՛ս *Коргунюк Ю.Г., Заславский С.Е.*, Российская многопартийность: становление, функционирование, развитие - М.: Центр прикладных политических исследований ИНДЕМ, 1966г, էջ 85:

նեն համապատասխան սահմանադրաիրավական զսպիչ կառուցակարգեր, կուսակցությունները փաստացի կարող են իրենցով փոխարինել հանրային պետական ինստիտուտները և խորհրդարանական կառավարման համակարգը վերածել կուսակցապետության⁹:

Խորհրդարանական կառավարման համակարգում վերը նշվածի հակազդման մեխանիզմ է, օրինակ, պետության գլուխը, որը, որպես կանոն, **անկուսակցական է**: Այդպիսին է միապետը խորհրդարանական միապետություններում՝ Մեծ Բրիտանիայում, Իսպանիայում և այլուր, կամ նախագահը՝ Գերմանիայում, Իսրայելում, սահմանադրական բարեփոխումներից հետո՝ նաև Հայաստանում; Անկուսակցական պետության գլխի ինստիտուտի առկայությունը թույլ է տալիս հավասարակշռել հանրային և պետական շահն ու քաղաքական համակարգի սուբյեկտների քաղաքական շահերն ու նկրտումները՝ ապահովելով սահմանադրական կարգի կենսունակությունը: Տարբեր պետությունների սահմանադրություններով կամ ընթացիկ օրենսդրությամբ նախատեսված են պետական պաշտոններ, որոնց ստանձնումը թույլատրվում է միայն անկուսակցական անձանց՝ գլխավոր դատախազ, ոստիկանապետ, կենտրոնական բանկի նախագահ և այլն: Բնականաբար, շատ կարևոր է նաև հասարակության իրավագիտակցության և սահմանադրական մշակույթի բարձր աստիճանը, ժողովրդավարական քաղաքական ավանդույթի առկայությունը, որտեղ քաղաքականության սուբյեկտների սահմանադրական վարքագիծը վաղուց արդեն դարձել է օրինակելի նորմ, որն ապահովվում է նաև քաղաքացիական հասարակության ջանքերով:

Խորհրդարանական կառավարման համակարգի կենսունակ գործունեության և սահմանադրական կարգի ընդհանուր կայունության համար կարևոր է նաև, որ քաղաքական դաշտը բաժանված չլինի բազմաթիվ փոքր կուսակցությունների, լինեն խոշոր և գաղափարական հստակ ու ինքնուրույն ուղենիշներով քաղաքական ուժեր, որոնք, ունենալով կայուն ընտրագանգված և սոցիալական համապատասխան հենարան, ունակ լինեն առանձին կամ կոալիցիայի ձևով խորհրդարանում կազմավորել կայուն մեծամասնություն և ձևավորել գործունակ կառավարություն: Խոշոր կուսակցությունների առկայությունն այլ հավասար պայմաններում վկայում է կուսակցական համակարգի որոշ չափով կայացած լինելու մասին և նախադրյալներ է ստեղծում գործունակ օրենսդիր ու գործադիր իշխանության ձևավորման համար: Նման համակարգեր են գործում Իսրայելում, Գերմանիայում, Իսպանիայում, Իտալիայում և այլուր: Նշված պետություններում կայուն կուսակցական համակարգը թույլ է տալիս որոշակիորեն չեզոքացնել խորհրդարանական կառավարման համակարգի կառուցակարգային հիմնական ռիսկերից մեկը՝ խորհրդարանական կայուն մեծամասնության բացակայությունը և որպես դրա հետևանք՝ կառավարությունների հաճախակի փոփոխությունը:

Հարկ է նկատել, սակայն, որ խորհրդարանական կառավարման համակարգի գործառույժը Հայաստանի կուսակցական համակարգը դիմավորեց իրավական ու քաղաքական բազմաթիվ խնդիրներով, **քանզի ժողովրդի կողմից ընտրվող ուժեղ նախագահի ինստիտուտի բացակայությունը կուսակցությունների վրա է դնում պետության կառավարման համար հիմնական քաղաքական և իրավական պատասխանատվությունը**: Թերևս ճիշտ կլինի փաստել, որ մեզանում ներդրված կառավարման մոդելն իր բնույթով ավելի առաջադիմական է, քան այն սոցիալական միջավայրը, որում այն պետք է գործի: Սրա պատճառները բազմաթիվ են և հանգում են անկախությունից ի վեր Հայաստանում արմատավորված անձնակենտ-

⁹ Տե՛ս *Шмитт Карл., Демократия и парламентаризм // Шмитт Карл. Политическая теология. - М., Канон-пресс-«Кучково поле», 2000, էջ 87:*

րոն քաղաքական ավանդույթին:

Մեր համոզմամբ՝ **Նախագահի ինստիտուտի տևական գերաբժնորրումը ՀՀ-ում փաստացի անսահմանափակ լիազորություններով նրան օժտելը դարձավ կուսակցությունների զարգացման հիմնական արգելակներից մեկը:** Նախագահի ինստիտուտը չավարտված պատերազմի և սոցիալ-տնտեսական լրջագույն խնդիրների պայմաններում որոշ առումով սկսեց օբյեկտիվորեն սահմանափակել քաղաքական համակարգի ժողովրդավարացման գործընթացը և ձևավորել իշխող կուսակցության հեգեմոնիայի վրա խարսխված, գործնականում որևէ սահմանադրական և քաղաքական հակակշռով չկաշկանդված **անձնիշխանական քաղաքական-պետական համակարգ:** Սկզբնական շրջանում, որքան էլ որ պարադոքսալ հնչի, Հայաստանում կար նման իշխանական ուղղահայացի ձևավորման որոշակի սոցիալական պահանջարկ, ինչի հետևանքով քաղաքական կուսակցությունների և մյուս ինստիտուտների անկատարությունը հասարակության մոտ «**ուժեղ ձեռքի**» անհրաժեշտություն էին առաջացրել: Այդ պատճառով նախագահը փաստացի դարձավ քաղաքական համակարգի միակ կենտրոնակ և լեգիտիմ ինստիտուտը՝ իր ձեռքում կենտրոնացանելով ընդարձակ լիազորություններ, որոնց մի մասը չունեի սահմանադրաիրավական հիմք: Պրոֆեսոր Ա. Հարությունյանի բնորոշմամբ՝ «...եթե պետության քաղաքական համակարգն ու պետական ինստիտուտները կայացած չեն, հասարակության իրավագիտակցության մակարդակը դեռևս թույլ չի տալիս ընկալել պառլամենտարիզմի էությունը, և որպես արդյունք՝ հանրությունը հակված է անձնավորել իշխանությունը, անկախ նախագահ սահմանադրական լիզորությունների ծավալից և հակակշիռներից ու զսպումներից: Այստեղ շատ բան կախված է նախագահի անձնական հատկանիշներից»¹⁰: Ավելին, նախագահի՝ որպես անձ - ինստիտուտի նման կարգավիճակը ներքաղաքական հարթությունում նրան դարձրեց քաղաքական պատասխանատվության միակ սուբյեկտ, իսկ քաղաքական կուսակցությունները փաստացի դադարեցին գործուն մասնակցություն ունենալ պետական կառավարմանը: Այդ պատճառով խորհրդարանը ևս, որպես բարձրագույն ներկայացուցչական մարմին, ըստ պատշաճի չէր իրականացնում իր օրենսդրական և վերահսկողական գործառույթները: Նույնը վերաբերում է նաև կառավարությանը: Այս զարգացումներն անխուսափելիորեն հանգեցրեցին Հայաստանի քաղաքական կյանքի գերանձնավորմանը, կուսակցությունները չդարձան ժողովրդի քաղաքական կամքի ձևավորման և արտահայտման խողովակը, այլ փոխարենը, սկսեցին սպասարկել ուժեղ քաղաքական անհատների անձնական նկրտումները՝ թերանալով կուսակցաշինության գործում: Այս առումով հատկապես առանձնացավ իշխող Հայաստանի հանրապետական կուսակցությունը, որը նախագահի քաղաքական հենարանը լինելու ուժով ձեռք էր բերել որոշակի կայուն կազմակերպական կառուցվածք և քաղաքական դիմագիծ՝ պայմանավորված նախագահի ինստիտուտի ազդեցությամբ:

Այսօր արդեն, երբ սահմանադրական ու երկրում տեղի ունեցած (ունեցող) մյուս արմատական բարեփոխումների հետևանքով իրավիճակը կտրուկ փոխվել է, **կուսակցությունները կանգնել են իրենց անցած քաղաքական ուղին վերաիմաստավորելու հրամայականի առջև:** Մասնավորապես, առաջնահերթ խնդիր է նրանց անձնակենտրոնության նվազեցումը, կուսակցությունների կառավարման ժողովրդավարական ապարատի ձևավորումը, քաղաքական ուժերի խոշորացման խթանումը և արդյունքում՝ բազմաթիվ փոքր, սոցիալական բավա-

¹⁰ Տե՛ս *Арутюнян А.Ш.*, Институт президента в постсоветских республиках: Конституция и политическая реальность Сравнительно-правовой анализ, Ереван, Петакан цараяютюн, 2006, էջ 96:

րար հենարան չունեցող, գաղափարախոսության իմաստով միմյանց կրկնող կուսակցությունների միավորումը, որոնք կունենան հստակ գաղափարախոսական տարանջատվածություն, քաղաքական ծրագրեր և կայուն սոցիալական հենարան: Այս համատեքստում ընթացող զարգացումները, սակայն, մեր կարծիքով, բավարար վստահություն չեն ներշնչում: Մասնավորապես, «Կուսակցությունների մասին» և «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» Սահմանադրական օրենքներում մինչև օրս չեն շտկվել այնպիսի հարցեր, ինչպիսիք են կուսակցությունների կառավարման ներքին ժողովրդավարական համակարգերի և երաշխիքների ստեղծումը, կուսակցության ընտրական ցուցակների կազմումը, թեկնածուների առաջադրման հրապարակայնությունը, կուսակցությունների ֆինանսավորման աղբյուրների թափանցիկության ապահովումն երաշխիքները և այլն: Ավելին՝ ընտրական օրենսգրքով նախատեսված բաց ցուցակներով համամասնական ընտրակարգը կուսակցությունների ինստիտուցիոնալ զարգացումը խթանելու փոխարեն ուժեղացնում է անձի գործոնը կուսակցությունների մրցակցությունում: Այս իրավիճակում տրամաբանական է, որ ականատեսն ենք դառնում ոչ այնքան գաղափարական պայքարի, ընդհանուր արժեքների վրա հիմնված կուսակցական դաշինքների և միավորումների ձևավորման, որքան խոշոր կապիտալի տիրապետող անձանց շուրջ արհեստական միավորումների, որոնք շատ դեպքերում չունեն ոչ հստակ գաղափարական հենք և ոչ էլ իրատեսական քաղաքական ծրագիր: Նման կուսակցական համակարգի պայմաններում միանգամայն հավանական է փաստացի միակուսակցական համակարգի հաստատումը, քանի որ միայն իշխող և կամ օլիգարխների շուրջ ստեղծված կուսակցություններն են, որ տիրապետում են բավարար ռեսուրսների թե՛ ներկուսակցական բարեփոխումների իրականացման և թե՛ քաղաքական անհրաժեշտ գործիքակազմով հանրությանը ներկայանալու համար:

Անշուշտ, այս հեռանկարն ամենևին ոգևորիչ չէ, սակայն, ունի օբյեկտիվ հիմքեր, որոնց վերացումը և մրցակցային քաղաքական համակարգի ձևավորումը պետք է դառնան Հայաստանի քաղաքական դասի՝ առաջիկա տարիների մտահոգության գլխավոր առարկան, քանզի կան պառլամենտարիզմի ինստիտուցիոնալ գոյության որոշակի պայմաններ, որոնք հաշվի են առնվում համաշխարհային պառլամենտական պրակտիկայում¹¹:

Բազմակուսակցությունն ընդունակ է ազդել պառլամենտարիզմի վրա և այս կամ այն պետության սահմանադրական կարգի հիմքը ձևավորել պետության քաղաքական համակարգում քաղաքական կուսակցությունների առանձնահատուկ դիրքի շնորհիվ¹²: Զարգացած կուսակցական համակարգը նպաստում է ոչ միայն գաղափարախոսական բազմակարծությանը, այլև գործունակ պառլամենտի ձևավորմանը: Հենց պառլամենտի, քանի որ դա պետական իշխանության միակ մարմինն է, որի քաղաքական կշիռը թույլ է տալիս տարբեր գաղափարախոսությունների կրողներին ներազդել պետության կառավարման վրա: Պրոֆեսոր Մ. Բազլայը բազմակուսակցությունը սահմանում է որպես քաղաքական ժողովրդավարության ձև և պետական իշխանության մարմինների կարևորագույն նախադրյալ¹³, իսկ սահմանադրագետ Վ. Լապանայի բնորոշմամբ՝ «..բազմակուսակցությունը հասարակության ինքնակազմա-

¹¹ Հակառակ դեպքում խոսքը կարող է գնալ միայն կեղծ բազմակուսակցական համակարգի մասին, այսինքն, մի համակարգի, որտեղ մի քանի կուսակցությունների առկայության պայմաններում իրականում դրանցից միայն մեկն է ազդում քաղաքական կյանքի վրա, կամ էլ ոչ մեկը չի ազդում:

¹² Նշենք, որ պառլամենտարիզմի գոյությունը կախված չէ այլ հասարակական կազմակերպությունների բազմաթիվ լինելուց:

¹³ Տե՛ս *Баглай М.В.*, Конституционное право РФ. Учебник для вузов - 3-е изд. изм. и доп. - Москва., НОРМА-ИНФРА-Москва, 2002г., էջ 149:

կերպման յուրահատուկ ձև է, որն իրեն դրսևորում է քաղաքականության ոլորտում, այսինքն՝ պետական իշխանության հարաբերությունների հետ կապված ոլորտում»¹⁴: **Մեր կարծիքով, սակայն, նշված սահմանումներից ոչ մեկը չի արտահայտում բազմակուսակցության էությունը, ըստ այդմ, հնարավոր ենք դիտարկել սահմանել բազմակուսակցական համակարգը որպես սահմանադրական սկզբունք, որով որոշվում է հասարակության ինքնակազմակերպման ձևը և պետական իշխանության մարմինների ձևավորման նախադրյալը:**

Անդրադարձ կատարելով պառլամենտարիզմի կայացման գործում քաղաքական կուսակցությունների դերին և առանձնահատկություններին՝ գտնում ենք, որ՝

Առաջին՝ կուսակցությունը չի ներմուծվում անմիջականորեն պետական իշխանության համակարգ, այլ կամավոր հիմունքներով միավորում է իր անդամներին: Ընդ որում, միավորման հիմք սահմանվում է կուսակցության անդամների կողմից հետապնդվող նպատակների միասնությունը: Այդ նպատակները հռչակվում են հանրայնորեն և դրանց հասնելու համար օգտագործվում են բացառապես քաղաքական միջոցներ: Այսպիսով, «քաղաքական կուսակցություն» հասկացության շրջանակներից դուրս են բերվում ճնշման այն խմբերը¹⁵, որոնք փորձում են իշխանության վրա ազդելու ճանապարհով ներգործել քաղաքական որոշումների կայացման գործընթացի վրա:

Երկրորդ՝ կուսակցությունն արտահայտում է որոշակի սոցիալական խմբի քաղաքական շահերը կամ, համեմայնդեպս, հավակնում է անել դա, «քաղաքական կուսակցություն» հասկացության շրջանակներից դուրս է բերում բացառապես նեղ կորպորատիվ շահեր հետապնդող միավորումներին,

Երրորդ՝ կուսակցության արտահայտած շահերը պետք է կրեն համազգային, այլ ոչ թե նեղ կորպորատիվ բնույթ, ինչը նշանակում է, որ կուսակցությունը պետք է ունենա հստակ ձևակերպված ծրագրային նպատակ, որով առաջարկվում է հասարակության զարգացման որոշակի նախագիծ: Իհարկե, անկյունաքարային կարող են հռչակվել առանձին սոցիալական խմբի շահերը, սակայն նախագիծը միաժամանակ պետք է հաշվի առնի հասարակության շահերն ընդհանրապես կամ գոնե պետք է հավակնի դրան: Պրոֆեսոր Վ. Լապանան գրում է. «...Բանն այն է, որ, ի տարբերություն այս կամ այն խմբային շահերի հիման վրա ձևավորված քաղաքացիների այլ միավորումների, հենց կուսակցություններն իրենց բնույթով նախատեսված են ոչ թե պարզապես նման շահերը արտահայտելու համար, այլ տարբեր խմբակային կորպորատիվ շահերի մեջ համընդհանուր կարևորություն ունեցող հիմքի բացահայտման, մասնավոր շահերի քաղաքական իմաստի ինտեգրման, դրանք համապետական մակարդակ դուրս բերելու համար»¹⁶:

Եվ վերջապես՝ **կուսակցությունը պետք է ունենա ճյուղավորված կառուցվածք**, որի տարբեր մասերի միջև գոյություն ունի իրավունքների և պարտականությունների հստակ սահմանազատում: Կուսակցությունը պետք է ունենա օրենքով սահմանված բավարար թվով անդամներ, տարածաշրջանային բաժանմունքների ցանց և ընտրովի կենտրոնական մարմիններ: Այսինքն՝ «քաղաքական կուսակցության» հասկացության շրջանակներից դուրս է բերվում հանրային կազմակերպություններ:

¹⁴ Տե՛ս *Ланатева В.В.*, Политическая партия: понятие и цели. К принятию закона о партиях // Журнал российского права. 2002г., ном. 1, էջ 43:

¹⁵ Ճնշման խմբերի տակ պետք է հասկանալ տարաբնույթ ոչ ֆորմալ միավորումները (որպես կանոն, ոչ պաշտոնական բնույթի), որոնց գործունեությունն ուղղված է սեփական քաղաքական շահերի լրբինգին:

¹⁶ Տե՛ս *Ланатева В.В.*, Становление многопартийности в России (социально-правовой анализ) // Государство и право, 1995, № 8, էջ 4:

րի մի ամբողջ շարք, որոնք հավակնում են քաղաքական կյանքում ակտիվ մասնակցության, սակայն չեն կարող ներկայանալ որպես հանրային քաղաքականության իրական սուբյեկտներ՝ թեկուզև իրենց փոքրաթվության պատճառով:

Այսպիսով, քաղաքական կուսակցությունը երկրի քաղաքական կյանքի առանձնահատուկ սուբյեկտ է, կապող օղակ քաղաքացիների և պետության միջև: Այն թե՛ քաղաքական գաղափարների յուրահատուկ «գեներատոր» է, թե՛ տվյալ գաղափարները կյանքի կոչելու եղանակ: Ու, չնայած քաղաքականից բացի կուսակցությունները կատարում են նաև մի շարք ոչ պակաս կարևոր՝ նորարարական, ակումուլյատիվ, կենտրոնացնող և ինտեգրող գործառույթներ, այդուհանդերձ, մեզանում իրենցգործառույթները քաղաքական կուսակցությունների զգալի մասը դեռևս կատարում են խիստ անբավարար: Ավելին, մեր կարծիքով **Հայաստանի կուսակցական համակարգը դեռևս չի համապատասխանում խորհրդարանական կառավարման ձևի օբյեկտիվ չափորոշիչ - պայմաններին՝ քաղաքական համակարգի ավանդական անձնակենտրոնության հաղթահարված չլինելու հետևանքով:** Դա բացատրվում է մի շարք պատճառներով¹⁷ և առաջին հերթին այն հանգամանքով, որ հայաստանյան կուսակցությունների զգալի մասի քաղաքական իմիջը շարունակում է «որոշվել» դրանց առաջնորդների դիրքով, այլ ոչ թե կուսակցության ծրագրերով: Գաղտնիք չէ, որ այսօր Հայաստանում գործող ոչ բոլոր կուսակցություններն են իրենց վրա վերցրել հասարակության մեջ ծագող հակասությունները քաղաքական միջոցներով լուծելու և ըստ այդմ՝ սոցիալական խմբերի «փաստաբանի» դերը ստանձնելու առաքելությունը: Նման իրավիճակն, անկասկած, չի կարող ազդեցություն չունենալ բազմակուսակցության՝ որպես պառլամենտարիզմի կայացման անհրաժեշտ պայմաններից մեկի արդյունավետության վրա: Ուստի, կարելի է պնդել, որ հայաստանյան «բազմակուսակցության համակարգը» այն տեսքով, ինչ տեսքով այն գոյություն ունի ներկայումս, ընդունակ չէ դրականորեն ազդել իշխանության վրա և քիչ բանով է նպաստում պառլամենտարիզմի կայացմանն ու զարգացմանը: Նման դրությունը պայմանավորող պատճառները և գործոնները, ինչպես նշվեց, բազմաթիվ են, հետևաբար, կարելի է պնդել նաև, որ կուսակցությունների ներկայիս առատությունը Հայաստանում՝ ապագայում հազիվ թե պահպանվի, իսկ դիֆերենցման գործընթացը անխուսափելիորեն կփոխարինվի ինտեգրմամբ:

Annotation. In this article, based on the study and comparative analysis of international best practices, reference is made to political parties, their role in developed democracies, as well as to the issues of suspension and prohibition of party activities.

Аннотация. В данной статье на основе сравнительного анализа изучается передовой мировой опыт, политические партии, их роль в развитых демократических странах. В статье также рассматриваются проблемы приостановления и запрета партийной деятельности.

Բանալի բառեր - Ազգային ժողով, պառլամենտարիզմ, Կառավարություն, Սահմանադրական դատարան, սահմանադրաիրավական, քաղաքական կուսակցություններ, բազմակուսակցություն, հանրային հաշվեպահականություն, անձնակենտրոն, մանդատ, ժողովրդավարական կառուցակարգեր, ՄԻԵԴ, ՄԻԵԿ:

Keywords: National Assembly, parliamentarism, Government, Constitutional Court, constitutional, political parties, multi-party, public accountability, person-centered, mandate, democratic structures, ECHR (European Court of

¹⁷ Օրինակ, պատճառների թվում կարելի է նշել կուսակցությունների հստակ քաղաքական նպատակների բացակայությունը, և, հետևաբար, դրանց հասնելու ուղիների բացակայությունը:

Human Rights), ECHR (European Convention on Human Rights).

Ключевые слова: *национальное собрание, Парламентаризм, Правительство, Конституционный суд, конституционно-правовой, политические партии, общественная подотчетность, самоцентричный, мандат, демократические структуры.*

Մանուկյան Մ. - ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, էլ. հասցե՝ martin_manukyan_1955@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 16.02.2022 թ., տրվել է գրախոսության 16.02.2022 թ., երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 09.01.2023 թ.:

СИЛЬВА АРЗУМАНОВА

*Аспирант кафедры Конституционного и
муниципального права Юридического института
«Пятигорского государственного университета»*

ՍԻԼՎԱ ԱՐԶՈՒՄԱՆՈՎԱ

*Պլադիգորսկու պետական համալսարանի
իրավաբանական ինստիտուտի
սահմանադրական և մունիցիպալ իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ*

SILVA ARZUMANOVA

*PhD student at the Department of Constitutional and
Municipal Law Institute of Law, Pyatigorsk State University*

УЧАСТИЕ НАСЕЛЕНИЯ В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ ПУБЛИЧНОЙ ВЛАСТИ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И В РЕСПУБЛИКЕ АРМЕНИЯ

ԲՆԱԿՉՈՒԹՅԱՆ ՄԱՍՆԱԿՑՈՒԹՅՈՒՆԸ ՀԱՆՐԱՅԻՆ ԻՇԽԱՆՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎԱՆԱՑՄԱՆԸ ՌՈՒՍԱՍՏԱՆԻ ԴԱՇՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՄԵՋ

POPULATION PARTICIPATION IN THE EXERCISE OF PUBLIC POWER IN THE RUSSIAN FEDERATION AND THE REPUBLIC OF ARMENIA

Народовластие, местное самоуправление, формирование органов власти путем выборов являются важнейшими признаками демократического государства. Народ, являясь источником публичной власти, самостоятельно реализует ее посредством форм, закрепленных в законодательстве.

Как справедливо отмечают Нарутто С.В. и Шугрина Е.С., «задачей государства, обеспечивающей прочность конституционного строя и стабильность общества, является выявление и проведение в жизнь воли народа, согласование существующих в нем разнообразных интересов, достижение оптимального баланса, порождающего солидарность сограждан»¹.

Вопрос развития форм муниципальной демократии нуждается в постоянном изучении в контексте цифровизации на современном этапе всех институтов власти. Современные институты муниципальной демократии все активнее развиваются в направлении перехода к

¹ Нарутто С.В., Шугрина Е.С., Муниципальная демократия: от теории к практике. – М.: Юрлитинформ, 2020. 272 с. – с. 27-28.

информационной стадии, что прямым образом воздействует на прозрачность и эффективность реализации населением своих прав по участию в муниципальном управлении. Многообразие форм участия населения в решении вопросов местного значения значительно расширяет способы их осуществления, в частности с использованием современных технологий.

По мнению Л.А. Нудненко, классификация консультативных форм непосредственной демократии выглядит следующим образом:

- «- опрос граждан;
- публичные слушания;
- собрания граждан;
- обращения граждан;
- петиции граждан;
- правотворческая инициатива граждан;
- территориальное общественное самоуправление»².

Осуществление данных форм в современных реалиях представляется более эффективным при наличии технической возможности и информационно-коммуникационных технологий (ИКТ). Использование современных технологий помогает эффективно наладить не только процесс информирования населения со стороны муниципальных властей, но и осуществить «обратную связь» населения с властями, что наилучшим образом отражается на увеличении степени доверия населения к работе органов местного самоуправления.

Однако, является проблематичным обеспечение высокой степени учета мнения граждан, высказанного на публичных слушаниях, при опросах и т.д. Информированность граждан о возможности участия в опросах, обсуждениях оставляет желать лучшего, и, как следствие, падает интерес среди населения к участию в них. Данный фактор влияет на снижение уровня доверия граждан к существующим институтам прямой демократии и подрывает уверенность в нужности выражения своего мнения в принципе. Этой проблеме необходимо уделять особое внимание, а современные цифровые технологии смогут помочь в этом.

Важность использования цифровых технологий при взаимодействии населения с органами власти нельзя недооценивать. Посредством современных электронных ресурсов осуществляется большая доля участия граждан в управлении делами местных территорий. Природа реализации прав граждан на участие в управлении делами муниципалитета требует определенной свободы воли, а также право на честную и объективную информацию. Прозрачность и открытость информации о деятельности органов местного самоуправления, доступность этой информации, безусловно требуют совершенствования уже имеющихся механизмов реализации прав на участие в управлении делами местных территорий.

Известно, что совершенствование механизмов государственного управления влияет на качество взаимодействия между государством и гражданским обществом, а это лучшим образом отразится на доверии населения к публичной власти, что в конечной итоге, означает выполнение институтами непосредственной демократии своего предназначения³.

Говоря об электронной демократии, нельзя обойти стороной ее развитие в Республике

² Нудненко Л.А., Проблемы правовой регламентации опроса граждан в системе местного самоуправления Российской Федерации / Л.А. Нудненко // Муниципальное имущество: экономика, право и управление. – 2018. – № 4. – с. 34-36.

³ Тхабисимова Л.А., Современные тенденции развития консультативной демократии на муниципальном уровне / Л.А. Тхабисимова, С.М. Арзуманова // Образование и право. – 2022. – № 5. – С. 26-30.

Армения, где реализуется проект э-Армения, цель которого – улучшение электронных услуг для своих граждан. Этот проект позволяет создать единую электронную почту для всех жителей Армении, с помощью которой государство могло бы общаться с населением, электронную среду цифрового реестра народонаселения и услуги э-полиции в интернете. Благодаря цифровым технологиям и осуществлению данного проекта стало возможным создание «Mail Armenia» – официальной электронной почты для каждого гражданина Армении. Появилась возможность создания электронных платформ общественного взаимодействия для проведения реформ в различных сферах жизнедеятельности населения. Очевидно, что главная цель создания веб-сервиса – привлечение внимания горожан к преобразованиям, а также участие общественности в процессе принятия решений – достигнута. Правовое регулирование данного вопроса осуществляется Законом Республики Армения «О местном самоуправлении»⁴.

Как известно, создание возможности участия населения в принятии важных решений, касающихся места их проживания, во много раз усиливает доверие к работе органов местного самоуправления, а наличие «обратной связи» делают эту работу более эффективной. Ряд реформ, касающихся жизнедеятельности горожан в Ереване, выносятся на открытое интернет-обсуждение, как, например, вопрос о реформе общественного транспорта. Интернет-платформа позволяет любому гражданину проголосовать за то или иное представленное решение и внести свое предложение. Таким образом, происходит не только выявление мнения различных общественных групп, но и их участие в процессе принятия решений. Это показывает важность участия населения в решении вопросов местного значения.

Осведомленность и участие граждан в этом процессе являются крайне важным. Для наиболее эффективного взаимодействия необходимо учитывать мнение как можно большего количества населения, поэтому общественное обсуждение разворачивается и в социальных сетях.

Российский опыт применения информационно-коммуникационных технологий в области консультативных институтов непосредственной демократии – сервис общественных инициатив, направленных гражданами Российской Федерации с использованием интернет-ресурса «Российская общественная инициатива» (далее – РОИ). Его создание стало одним из этапов в развитии консультативных институтов непосредственной демократии. 4 марта 2013 г. Указом Президента РФ был создан интернет-ресурс «Российская общественная инициатива». «Будучи первым государственным федеральным механизмом прямой демократии, он помогает гражданам быть услышанными. Это ресурс, посредством которого граждане могут реализовать свою законотворческую инициативу, где могут обсуждаться различные предложения по актуальным проблемам жизни общества»⁵. Активно используется интернет-сайт «Активный гражданин», который представляет собой систему электронных опросов, в ходе которых выявляются мнения горожан по актуальным вопросам, касающимся развития местных территорий. Это один из инструментов прямой демократии, позволяющий

⁴ Закон Республики Армения от 5 июня 2002 года №ЗР-337 «О местном самоуправлении» // Официальные ведомости Республики Армения, 2002 года, №21 (196), Ст. 473.

⁵ Арзуманова С.М., Территориальное общественное самоуправление как форма опосредованного участия граждан в осуществлении местного самоуправления / С.М. Арзуманова // Актуальные проблемы правового, социального и политического развития России: Материалы XIV Международной научно-практической конференции студентов, магистрантов, аспирантов, соискателей, Саратов, 08 апреля 2021 года. – Саратов: Издательство «Саратовский источник», 2021. – с. 10-14.

горожанам через участие в голосованиях и опросах влиять на развитие местных территорий. Все эти сервисы способствуют развитию консультативных форм демократии и значительно повышают интерес населения к участию в управлении делами местных территорий и решении вопросов местного значения. Однако для большей эффективности данных форм необходим более широкий охват населения, участвующего в опросах, обсуждениях, слушаниях и т.д.

В этой связи следует упомянуть о таком важном факторе, как осуществление данных форм консультативной демократии на уровне регионов в Российской Федерации и на уровне областей в Республике Армения.

К сожалению, система электронной демократии на сегодняшний день в регионах фактически не существует на том уровне, на каком она представлена в федеральных центрах. Это обусловлено различными факторами, в частности, тем, что для правового регулирования регионам доступны не все сферы жизни общества. Значительной проблемой выступает отсутствие возможности для жителей регионов принимать участие в публичных слушаниях, обсуждениях и т.д. в связи с отсутствием качественного информационно-коммуникационного обслуживания. Сдержанная политика в отношении демократических форм, незначительный учет позиции граждан, особенно в регионах, ставит вопрос о назревании политической апатии, обусловленной невозможностью систематически влиять на принятие общественно значимых решений⁶.

В контексте вышесказанного, стоит упомянуть такое направление как участие населения Российской Федерации и Республики Армения в законотворческом процессе. Развитие данной формы народовластия с применением ИКТ является весьма актуальным и значимым для наших государств. На общественные обсуждения в Армении выносятся законопроекты, касающиеся важных вопросов жизнедеятельности населения, как например, новый проект закона «Об оценке и экспертизе воздействия на окружающую среду»⁷. Такая форма участия населения в правотворческом процессе является одной из ключевых возможностей непосредственного участия граждан в создании федеральных законов.

В Российской Федерации правотворческая инициатива является одним из институтов непосредственной демократии. Важным критерием инициативного проектирования выступает то, что население являясь не только инициатором, но и разработчиком инициативного проекта, осуществляет функцию непосредственного управления местной территорией. Кроме того, при поддержке местной администрации проекта заинтересованные лица могут участвовать в его реализации путем денежного, имущественного участия или участия своим трудом. Такая форма участия населения может способствовать увеличению степени ответственности граждан в решении проблем своих территорий.

Помимо вышеназванных форм участия населения в решении вопросов местного значения набирает обороты цифровизация таких институтов непосредственной демократии, как опрос граждан, коллективные обращения, публичные слушания и т.д. Потенциал использования социальных сетей, мобильных информационных технологий в осуществлении форм непосредственной демократии растет благодаря развитию возможностей технологической базы. Однако, наряду с возможностями, которые дают цифровые технологии, существуют и

⁶ Сенникова, Д.В., Об учете позиции граждан в регионах при принятии федеральных законов: опыт применения представительных и непосредственных форм демократии / Д.В. Сенникова // Юридическая наука и практика. – 2020. – Т. 16. – № 3. – С. 20-27.

⁷ Информационный портал ArmInfo/ FinPort // https://arminfo.info/full_news

недостатки. Нет уверенности в однозначности и исключительной позитивности использования данных технологий. Несовершенства процесса цифровизации ряда консультативных институтов муниципальной демократии отметил С.А. Авакьян. По его мнению, «ряд институтов непосредственной демократии можно облачить в электронные формы, например, подачу проектов нормативных актов, петиций, наказов избирателей и др. Но это будут лишь процедуры. Выявить потребности, написать проект документа, а главное, получить внимание органов публичной власти – все это остается внутри человеческого фактора»⁸.

Л.А. Нудненко полагает, что проводимые в сети Интернет опросы граждан не позволяют отразить подлинное отношение значительной части граждан, проживающих на территории муниципального образования и обладающих избирательным правом. В силу сказанного опросы граждан в сети Интернет нельзя отнести к классическому пониманию опроса граждан в соответствии с предписаниями ст. 31 Федерального закона от 6 октября 2003 г. № 131-ФЗ «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации»⁹.

Резюмируя вышесказанное, следует определить некоторые риски, которые несет цифровизация институтов непосредственной демократии.

Во-первых, проблемой является цифровое неравенство, которое означает отсутствие у определенной группы людей технической возможности доступа к современным информационным технологиям. К сожалению, регионы не могут похвастаться полным охватом информационными технологиями населения субъектов РФ, муниципалитетов. Необходимо добиться обеспечения доступности информационных технологий для всего населения. В Республике Армения цифровые технологии наиболее широко используются в столице, что также не идет в сравнение с применением ИКТ в реализации форм непосредственной демократии в областях.

Во-вторых, безопасность использования ИКТ в области цифровизации институтов непосредственной демократии является крайне важной и определяющей результат проблемой. Существующая возможность искажения воли избирателей не позволяет слепо доверять результатам интернет-опросов, голосования. Для доверительного и безопасного использования цифровых технологий в интернет-голосованиях, опросах и обсуждениях необходимо совершенствование самой процедуры и обеспечение недоступности ИКТ для противоправных посягательств. Исключив дискредитирующую использование ИКТ составляющую, можно говорить о реализации главной функции «цифровой демократии».

Таким образом, следует констатировать, что несмотря на очевидные достоинства новых информационно-технических средств в реализации институтов непосредственной демократии, их не следует переоценивать. Современные информационные технологии следует применять параллельно с обычными процедурами. Не стоит сбрасывать со счетов вероятность вмешательства со стороны компьютерных хакеров, технические неисправности и т.д.

Существование компьютерной неграмотности населения среднего и старшего возраста необходимо также учитывать и предусмотреть организацию обучающих программ, чтобы продемонстрировать процедуру проведения дистанционного электронного голосования. Эти меры позволят повысить правовую культуру в целом и ответственность каждого участника

⁸ Авакьян С.А., Информационное пространство знаний, цифровой мир и конституционное право / С.А. Авакьян // Конституционное и муниципальное право. – 2019. – № 7. – С. 23–28.

⁹ Федеральный закон от 6 октября 2003 г. № 131-ФЗ «Об общих принципах организации местного самоуправления в Российской Федерации» // Собрание законодательства Российской Федерации, № 40, ст. 3822.

системы за свой выбор.

Несомненно, совершенствование форм реализации непосредственной демократии в Российской Федерации и Республике Армения имеет приоритетной задачей формирование системы обратной связи между гражданами, институтами гражданского общества и органами публичной власти. Это позволит качественно изменить механизм реализации прав граждан на участие в управлении делами собственных территорий.

Անդրազգիա: Հոդվածը նվիրված է մունիցիպալ մակարդակում խորհրդատվական ժողովրդավարության առկա ձևերի և ընթացակարգերի վերլուծությանը:

Վերլուծված են թվային տեխնոլոգիաների օգտագործման արդյունավետությունն ու կարևորությունը Ռուսաստանի Դաշնության և Հայաստանի Հանրապետության իշխանությունների հետ բնակչության փոխգործակցության մեջ, դիտարկվում են դրանց առավելություններն ու թերությունները:

Հիմնվելով քաղաքային մակարդակում խորհրդատվական ժողովրդավարության ընթացակարգերի իրականացման գործում տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաների օգտագործման պրակտիկայի վերլուծության վրա՝ եզրակացվում է, որ անհրաժեշտ է ընդլայնել դրանց օգտագործման հնարավորությունները Ռուսաստանի Դաշնության մարզերում և մարզերում: Հայաստանի Հանրապետության:

Annotation. The article is devoted to the analysis of existing forms and procedures of consultative democracy at the municipal level.

The effectiveness and importance of using digital technologies in the interaction of the population with the authorities in the Russian Federation and the Republic of Armenia are analyzed, their advantages and disadvantages are considered.

Based on the analysis of the practice of using information and communication technologies in the implementation of procedures for consultative democracy at the municipal level, it is concluded that it is necessary to expand the possibilities of their use in the regions of the Russian Federation and the regions of the Republic of Armenia.

Ключевые слова: *местное самоуправление, Российская Федерация, Республика Армения, консультативная демократия, органы местного самоуправления, взаимодействие власти с населением, цифровизация, электронная демократия, публичная власть.*

Բանալի բառեր - *տեղական ինքնակառավարում, Ռուսաստանի Դաշնություն, Հայաստանի Հանրապետություն, խորհրդատվական ժողովրդավարություն, տեղական ինքնակառավարման մարմիններ, իշխանություն-բնակչություն փոխազդեցություն, թվայնացում, էլեկտրոնային ժողովրդավարություն, հանրային իշխանություն:*

Keywords: *local self-government, Russian Federation, Republic of Armenia, consultative democracy, local self-government bodies, government-population interaction, digitalization, e-democracy, public authority.*

Арзуманова С. - Аспирант кафедры Конституционного и муниципального права Юридического института «Пятигорского государственного университета», эл. почта: arzumanova.silvana@yandex.ru.

Представлено в редакцию 25.08.2022 г., рецензия выдана 25.08.2022 г., рекомендовано – доцент кафедры Теории права и конституционного права Института права и политики Российско-армянского университета, кандидат юр. наук, доцент Лилия Ареговна Акопян, принято в печать 09.01.2023.

НОВЕЛЛА АВАНЕСЯН

Магистрант

*Российская академия народного
хозяйства и государственной службы
при Президенте Российской Федерации (РАНХиГС)*

ՆՈՎԵԼԼԱ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ

Մագիստրոս

*Հանրային ծառայության և կառավարման ինստիտուտի
Ռուսաստանի Դաշնության նախագահին առընթեր ժողովրդական
պնդեստության և հանրային ծառայության ոլորտական ակադեմիա*

NOVELLA AVANESYAN

Master student

*Institute of Public Service and Management
Russian Academy of People's Economy and Public Service under
the President of the Russian Federation*

ГОСУДАРСТВЕННЫЕ И МУНИЦИПАЛЬНЫЕ УСЛУГИ: ОСНОВНЫЕ ПОНЯТИЯ

ՊԵՏԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԾԱՌԱՅՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ՝ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԴՐՈՒՅԹՆԵՐ

STATE AND MUNICIPAL SERVICES: BASIC CONCEPTS

Первостепенной задачей современного государства является обеспечение надлежащего уровня жизни своего населения, а также всесторонней, безопасной и эффективной реализации прав и свобод гражданина. В Российской Федерации данные принципы озвучены в Конституции РФ. Статья 3 Конституции Российской Федерации гласит, что «носителем суверенитета и единственным источником власти в Российской Федерации является её многонациональный народ. Народ осуществляет свою власть непосредственно, а также через органы государственной власти и органы местного самоуправления. Никто не может присваивать власть в Российской Федерации». Исходя из данной статьи можно говорить о том, что права и свободы гражданина РФ являются наивысшей ценностью, поэтому основной целью государства выступает обеспечение прав и свобод гражданина за счет создания необходимых условий, которые позволяют реализовывать защиту прав и свобод на любом уровне управления – федеральном, региональном и муниципальном.

Основным параметром оценки отношения граждан государства к власти является эффективность оказания органами власти государственных услуг, а качество оказываемых государственных услуг позволяет провести оценку эффективности деятельности того или иного органа государственной или

муниципальной власти.

Переходя к рассмотрению сущностных характеристик государственной услуги, необходимо определиться с ее терминологическим аппаратом. До 2010 года в нормативно-законодательных актах не существовало закрепленного определения «государственные услуги». И только принятие Федерального Закона № 210 – ФЗ от 27.07.2010 года закрепило данное понятие. Так, в ст. 2 указанного Закона дается следующее определение данного понятия: «государственная услуга, предоставляемая федеральным органом исполнительной власти, органом государственного внебюджетного фонда, исполнительным органом государственной власти субъекта Российской Федерации, а также органом местного самоуправления при осуществлении отдельных государственных полномочий, переданных федеральными законами и законами субъектов Российской Федерации (далее – государственная услуга), – деятельность по реализации функций соответственно федерального органа исполнительной власти, государственного внебюджетного фонда, исполнительного органа государственной власти субъекта Российской Федерации, а также органа местного самоуправления при осуществлении отдельных государственных полномочий, переданных федеральными законами и законами субъектов Российской Федерации (далее – органы, предоставляющие государственные услуги), которая осуществляется по запросам заявителей в пределах установленных нормативными правовыми актами Российской Федерации и нормативными правовыми актами субъектов Российской Федерации полномочий органов, предоставляющих государственные услуги».

Как видно из данного определения, основным критерием государственной услуги является ее заявительный характер. При этом, конкретным признаком заявительного характера выступает непосредственное обращение гражданина или юридического лица с определенным запросом в определенные органы власти. Обращение с запросом инициирует совершение определенных действий органа власти, в который поступил запрос. По мнению З.С. Романовой, «инициатива в этом случае лежит на стороне заявителя, что отличает оказание услуги от других типов государственных функций, где инициатива принадлежит государству» [5].

Инициативы граждан, которые исходят от них в государственную структуру носят исключительно вопрос взаимодействия между государством и гражданином, при этом решая важные и стратегические инициативы, которые возложены на управление государством.

Любая государственная организация осуществляет в той или иной мере работу с обращениями граждан, некоторые организации, такие, как муниципалитеты, напрямую принимают обращения, если вопрос касается их компетенции, если же касается другой организации, то делают перенаправление в соответствующую структуру. В случае работы с администрациями Губернаторов, в данном случае обращения переходят в профильные комитеты или иные органы. Комитеты в своей работе, как правило организуются согласно внутренним регламентам, а также могут сделать перенаправление в подведомственную им организацию для решения данного вопроса и указав конкретный срок исполнения.

Рассмотрение понятия, сущности и качества оказываемых государственных услуг затрагивается многими авторами. Так, например Л.А. Гаврилов в своей статье «Предоставление государственных и муниципальных услуг в России: современное состояние и основные направления совершенствования» отмечает, что «в государственной политике совершенствование организации предоставления государственных услуг остается одним из приоритетных направлений в рамках совершенствования всей системы государственного управления» [3].

Говоря об оценке качества предоставляемых государственных услуг С.Н. Костина в статье «Современные проблемы оценки качества оказания государственных услуг» отмечает, что «понятие

качества предоставления государственных услуг плотно вошло в деятельность федеральных и региональных органов исполнительной власти, став одним из важнейших критериев оценки их работы» [4]. Тем не менее, существуют и проблемы в данной области. По мнению автора эти проблемы носят не только теоретический, но и практический характер.

Исходя из анализа литературы можно выделить два подхода к определению понятия «государственная и муниципальная услуга» (рис. 1).

Рис. 1. – Подходы к определению понятия «государственная, или муниципальная, услуга»

Рассмотрев понятие и подходы к определению государственной и муниципальной услуги исследуем способы осуществления запросов заявителей.

В настоящее время заявитель за получением государственной и муниципальной услуги может обратиться следующими способами (рис. 2):

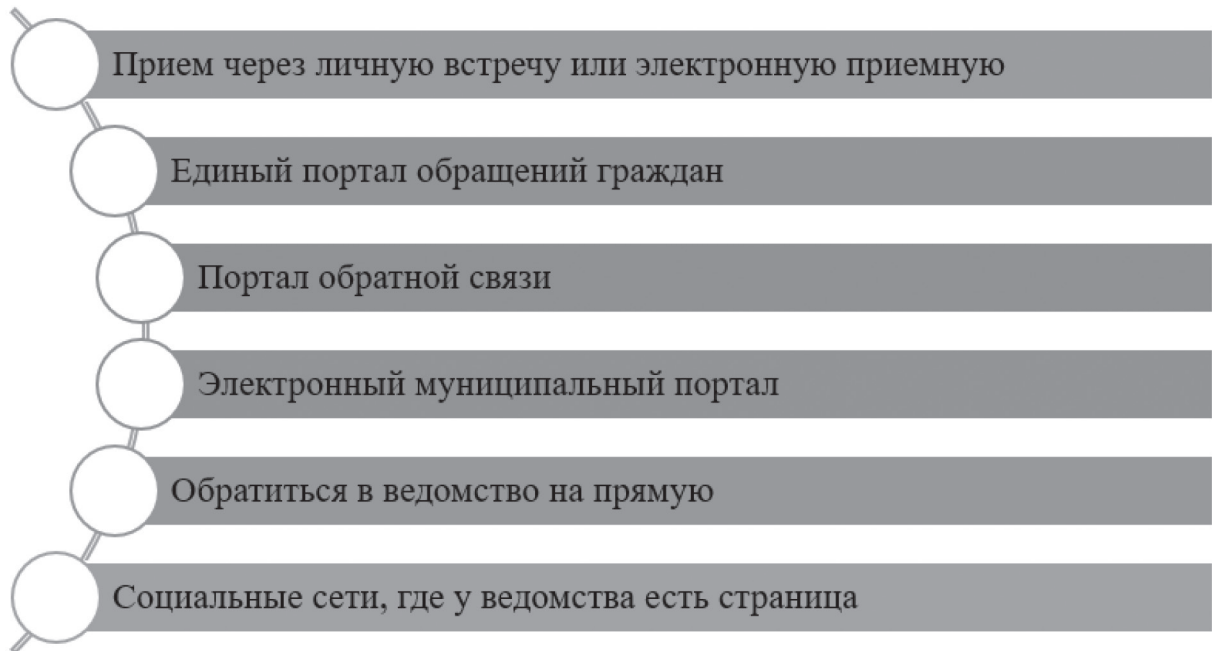

Рис. 2 – Способы обращения за государственной и муниципальной услугой

В настоящий период времени постоянно идет усовершенствование и реконструкция существующего порядка оказания государственных и муниципальных услуг, создаются разного рода платформы, активно задействуются электронные сети.

Технологическое обеспечение достаточно ярко и эффективно оказывает влияние на механизмы управления, в том числе и на предоставление государственных и муниципальных услуг. Государственные организации, всецело проходят путь изменения к реальным уже существующим условиям и приспосабливаются к новым тенденциям информационного пути. Развитие информационного поля изменило само видение информационной открытости и вносит в него взгляд с точки зрения общественных коммуникаций посредством сети интернет.

Таким образом, государственные органы и учреждения взаимодействуют с населением по основным направлениям своей деятельности. Сегодня особенно актуальным становится вопрос о повышении эффективности подобного взаимодействия.

Одним из основных направлений взаимодействия в последнее десятилетие стал процесс оказания населению государственных услуг, а на уровне местного самоуправления – муниципальных услуг.

Одним из приоритетных направлений начатой и проводимой административной реформы была выдвинута задача повышения качества государственных и муниципальных услуг.

На основе вышесказанного можно сделать вывод о том, что государство – это не только институт, и не только субъект управления, это еще и субъект, который предоставляет своим гражданам определенные государственные и муниципальные услуги.

Annotation. the article provides an overview of the basic concepts of state and municipal services. The main parameter for assessing the attitude of the citizens of the state to the authorities is the effectiveness of the provision of public services by the authorities, and the quality of the public services provided makes it possible to assess the

effectiveness of the activities of a particular state or municipal authority.

Անոթացիա: Հոդվածում ներկայացված է պետական և վարչական ծառայությունների հիմնական հասկացությունների ակնարկը: Քաղաքացիների վերաբերմունքն իշխանությունների նկատմամբ՝ գնահատելու իշխանությունների կողմից հանրային ծառայությունների մատուցման արդյունավետությունը, իսկ մատուցվող հանրային ծառայությունների որակը հնարավորություն է տալիս գնահատելու անձի գործունեության արդյունավետությունը:

Ключевые слова: *государственные услуги, муниципальные услуги, государственная служба, заявитель.*

Բանալի բառեր - *պետական ծառայություններ, վարչական ծառայություններ, պետական ծառայություն, դիմորդ:*

Keywords: *public services, municipal services, public service, applicant.*

Аванесян Н. - Магистрант Российская академия народного хозяйства и государственной службы при Президенте Российской Федерации (РАНХиГС), эл. почта: avanesyannovella@gmail.com.

Представлено в редакцию 18.11.2022 г., рецензия выдана 18.11.2022 г., рекомендовано – кандидат юридических наук, доцент кафедры международного права и прав человека, института права и управления ГАОУ ВО МГПУ Е. М. Павленко, принято в печать 09.01.2023.

МАРИЯ КАРАМЫШЕВА

руководитель Юридической клиники ФГБОУ ВО

«Саратовского национального исследовательского государственного университета имени Н.Г. Чернышевского»

ՄԱՐԻԱ ԿԱՐԱՄՄԻՇԵՎԱ

«Սարատովի Ն.Գ. Չերնիշևսկու անվան ազգային

հետազոտական պետական համալսարանի» ՖԳՐՈՈՒ

Իրավաբանական կլինիկայի ղեկավար

MARIA KARAMYSHEVA

Head of the Legal Clinic of the Saratov National Research

State University named after N.G. Chernyshevsky

ПРОБЛЕМЫ КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ ФИЗИЧЕСКОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ТЕЛА В УСЛОВИЯХ РЕАЛИЗАЦИИ СОВРЕМЕННЫХ ГЕНОМНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ

**ՖԻԶԻԿԱԿԱՆ ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՄԱՐԴՈՒ ՄԱՐՄՆԻ ԱՆՁԵՌՆՄԽԵԼԻՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՊԱՅՄԱՆՆԵՐՈՒՄ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԳԵՆՈՄԱՅԻՆ
ՏԵԽՆՈԼՈԳԻԱՆԵՐԻ ՆԵՐԴՐՈՒՄ**

PROBLEMS OF CONSTITUTIONAL AND LEGAL PROTECTION OF PHYSICAL INVIOABILITY OF THE HUMAN BODY UNDER CONDITIONS OF IMPLEMENTATION OF MODERN GENOME TECHNOLOGIES

Магистральным направлением государственно-правового развития России на современном этапе является процесс инноватизации, связанный с развитием в том числе биомедицинских технологий. В силу того, что реализация указанного процесса приводит к переосмыслению правового статуса участника биомедицинских технологий, необходимо признание его прав и свобод высшей ценностью. Данный процесс невозможен без гарантирования прав и свобод участника биомедицинских технологий, в том числе без создания комплексной системы гарантий его физической неприкосновенности.

Это важно, поскольку сегодня использование современных медицинских технологий предполагает не только анализ физического состояния субъекта на предмет подверженности его определенным заболеваниям, но и непосредственное вмешательство в его генетические характеристики. В данном случае речь идет о возможности редактирования генетического

материала эмбриона. Стоит отметить, что необходимость анализа указанной медицинской технологии объясняется тем, что на международном уровне она получила некоторое распространение. Так, исследователь И.С. Буйнякова отмечает, что с 2016 года в Великобритании высказывалась позиция относительно возможности применения технологии CRISPR/Cas9, позволяющей осуществлять корректировку генома эмбриона человека¹.

Ученые О.А. Мальгина и Д.В. Полякова также обращают внимание на эксперимент по усовершенствованию генетических характеристик эмбрионов на предмет их устойчивости к ВИЧ инфекции, реализованный ученым Хе Цзянькуи. Несмотря на то, что данный опыт воздействия увенчался успехом, вопрос о допустимости его применения остался открытым².

Конвенция «О защите прав человека и человеческого достоинства в связи с применением достижений биологии и медицины» предусматривает возможность воздействия в отношении генетических составляющих эмбриона исключительно в следующих случаях: в профилактических, диагностических и терапевтических целях³. То есть имеется в виду влияние на эмбрион, не связанное с непосредственной трансформацией его генома.

Проблема заключается в том, что вышеуказанный документ не ратифицирован в РФ. Это обстоятельство порождает вопрос о допустимости проведения в РФ таких исследований в контексте учета неприкосновенности тела человека.

Здесь необходимо отметить, что аспект невмешательства в генетические характеристики эмбриона в научно-исследовательской литературе рассматривается с точки зрения признания за эмбрионом потенциала к рождению. В данном контексте речь идет о возможности развития его физических характеристик присущих человеческому телу, после появления на свет. В частности на данное обстоятельство обращает внимание исследователи Е.В. Коновлева и В.М. Остапенко, отмечая, что человеческий эмбрион является «самостоятельным существом», в отношении которого требуется реализация правовой защиты⁴.

Полагаем, что под самостоятельностью здесь подразумевается его генетическая уникальность. Более того, полагаем, что формирование данной позиции основано на выводах Европейского суда по правам человека, сформулированных в постановлении «Парилло против Италии», где данный правоприменительный орган отметил потенциал человеческого эмбриона к развитию⁵.

Однако стоит учесть, что данный подход не исчерпывает проблему применения генетических манипуляций в отношении человеческого эмбриона. В первую очередь стоит иметь в виду, что эмбрион, в контексте содержания норм российского законодательства,

¹ Буйнякова И.С. «Дизайнерские младенцы»: социально-этические проблемы биотехнологического проектирования будущих детей// Научные ведомости Белгородского государственного университета. Серия: Философия. Социология. Право. 2017. №10 (259). Вып. 40. С. 131.

² Мальгина О.А., Полякова Д.В. Проблема правового регулирования генетического редактирования//Юридические науки, правовое государство и современное законодательство. Сборник статей VIII Международной научно-практической конференции. 2019. С. 110.

³ Конвенция о защите прав и достоинства человека в связи с применением достижений биологии и медицины: Конвенция о правах человека и биомедицине (Овьедо, 4.04.1997 г.)// URL: <https://rm.coe.int/168007d004> (Дата обращения: 02.08.2022 г.)

⁴ Коновлева Е.Л., Остапенко В.М. К вопросу о проекте федерального закона «О донорстве органов, частей органов человека и их трансплантации (пересадке)» // Медицинское право. – М.: Юрист, 2015, № 3 (61). С. 14-19.

⁵ Постановление Европейского Суда по правам человека от 27 августа 2015 г. Дело «Парилло против Италии» [Parrillo v. Italy] (жалоба № 46470/11) (Большая Палата) (извлечение)//Бюллетень Европейского Суда по правам человека. Российское издание. N 1/2016

представляет собой совокупность генетических характеристик мужчины и женщины. Кроме того, подобный подход также отображен в Законе Республики Армения «О репродуктивном здоровье и репродуктивных правах человека», где в ст. 2 указано, что биологическим родителем является «мужчина или женщина из половых клеток которого или которой сформировался эмбрион и носителем генотипа которого или которой является его или ее будущий ребенок»⁶.

При таких обстоятельствах говорить о признании за эмбрионом собственной генетической уникальности не представляется возможным.

В частности, об обоснованности указанного довода свидетельствует содержание позиции Европейского суда по правам человека, сформулированной в деле «Коста и Паван против Италии». В рамках данного спора запрет использования технологии эмбрионального скрининга с целью предотвращения возникновения заболевания их будущих детей было расценено судом как посягательство на присущие инициаторам жалобы интересы в появлении здорового потомства⁷. Более того, указанный случай демонстрирует пренебрежение государства – ответчика возможностью заявителей определить порядок действий с элементами присущими им физической автономии (в данном случае генетическим материалом, находящимся в основе эмбриона).

Полагаем, что в контексте применения медицинских технологий, связанных с модификацией человеческого эмбриона, следует вести речь о необходимости правовой защиты генетического материала будущих родителей в его основе. Указанный вывод основывается на специфике правовой природы репродуктивных прав. Так, по данному поводу Петросян В.А. приводит обоснованное замечание, сформулированное на Международной конференции ООН по народонаселению и развитию в 1994 г.: «Указанные (репродуктивные) права зиждутся на признании основного права всех супружеских пар и отдельных лиц свободно принимать ответственное решение относительно количества своих детей, интервалов и времени их рождения, и располагать для этого необходимой информацией и средствами»⁸. В данном контексте под необходимой информацией, на наш взгляд, также следует понимать информацию о порядке и способах обращения с генетическим материалом потенциальных родителей.

Кроме того, необходимо помнить, что физическая неприкосновенность тела характеризуется сохранением его целостности (на данный признак указанной категории непосредственно указывается в тексте Хартии Европейского Союза об основных правах⁹). Под целостностью, в данном контексте, по нашему мнению, необходимо понимать сохранение генетических показателей лиц, клетки которых были заложены в основу эмбриона.

Полагаем, что из подобной логики исходит законодатель ряда стран, где исследования на человеческих эмбрионах, проводимые с целью корректировки их генетических показателей не допускается. В частности, исследователь А.Г. Блинов обращает внимание на правовой опыт Италии. Так, в Законе указанного государства «О вспомогательных репродуктивных

⁶ Закон Республики Армения «О репродуктивном здоровье и репродуктивных правах человека»(Принят 11.12.2002 г.)// URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1339&lang=rus> (Дата обращения: 02.08.2022 г.)

⁷ Постановление Европейского Суда по правам человека от 28 августа 2012 г. Дело «Коста и Паван против Италии» [Costa and Pavan v. Italy] (Жалоба № 54270/10) (II Секция) (извлечение)//Бюллетень Европейского Суда по правам человека. Российское издание. № 2. 2013.

⁸ *Петросян В.А.* Репродуктивные права женщин и гендерное равенство в международном праве//Вестник Российско-армянского (Славянского) университета: гуманитарные и общественные науки. 2020. № 1 (34). С.81.

⁹ Хартия Европейского Союза об основных правах (Страсбург, 12 декабря 2007 г.) (2016/С 202/02)//СПС «Гарант» URL: <https://base.garant.ru/71672404/> (Дата обращения: 02.08.2022 г.)

технологиях» от 19.04.2002 г. предусмотрен запрет на реализацию экспериментальных манипуляций в отношении человеческих эмбрионов¹⁰.

Кроме того, группа исследователей во главе с Н.А. Алтынником отмечают нормативные положения законодательства Федеративной республики Германия, где возможность использования эмбрионов в целях реализации специфических медицинских манипуляций возможна в условиях соблюдения ряда ограничений. Так, в указанном государстве запрещены исследования эмбрионов по признаку пола, а также не допускается проведение в отношении них генетических экспертиз¹¹.

На аналогичный подход, характерный для нормативного регулирования указанного вопроса в Великобритании, обращают внимание исследователи Э.В. Алимов и Ф.А. Лещенков. Они отмечают, что в указанном государстве проведение манипуляций с эмбрионами человека возможно лишь с определенными ограничениями. В частности, не допускается имплантация генетически измененного эмбриона¹². Кроме того, согласно ст. 7 Закона Республики Армения «О репродуктивном здоровье и репродуктивных правах человека» речь идет исключительно о хранении репродуктивных клеток потенциальных родителей и эмбриона в том числе для его использования в последующем в репродуктивных целях. При этом в данном нормативно-правовом акте возможность какой бы то ни было модификации эмбриона не предусмотрена¹³.

Здесь полагаем, что указанные подходы немецкого законодателя, законодателя Великобритании и законодателя Армении обусловлены опасением возможной трансформации инновационных медицинских технологий, связанных с использованием клеток будущих родителей и собственно эмбрионов как средство осуществления евгенистического отбора. На указанное обстоятельство непосредственно указано в ст. 25 Конституции Республики Армения. В данной норме не только закреплено само право человека на физическую неприкосновенность и ситуации, в условиях существования которых данное право может быть ограничено, но и в части 3 данной статьи идет речь о том, что «В областях медицины и биологии в частности запрещаются евгенические опыты, превращение органов и тканей человека в источник прибыли, репродуктивное клонирование человека»¹⁴.

Кроме того, результатом модификации может явиться получение эмбриона с улучшенным набором клеток, природа которых отличается от генетического материала лиц, элементы организма которых стали его основой. На наш взгляд подобный итог косвенно характеризует вмешательство в область физической идентичности субъектов, предоставивших свой генетический материал, для формирования эмбрионов.

И здесь необходимо обратить внимание на то, что медицинские технологии,

¹⁰ Блинов А.Г. Правовая основа редактирования генома человека в России: критерии качества и ориентиры развития // Уголовно-правовое воздействие и его роль в предупреждении преступности: сборник статей по матер. IV всерос. науч.-практ. конф. (Саратов, 30 сентября - 1 октября 2019 г.). Саратов. Изд-во ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия». 2019. С. 72.

¹¹ Алтынник Н.А., Бородин М.А., Комарова В.В., Суворова Е.И. Перспективы правовой регламентации процедуры предимплантационной генетической диагностики в Российской Федерации (с учетом опыта Федеративной Республики Германия) // Здравоохранение Российской Федерации. 2019. № 63(4). С. 210.

¹² Алимов Э.В., Лещенков Ф.А. Правовые основы проведения геномных исследований в Российской Федерации и странах англосаксонской правовой семьи // Журнал российского права. 2019. № 11. С. 48.

¹³ Закон Республики Армения «О репродуктивном здоровье и репродуктивных правах человека» (Принят 11.12.2002 г.) // URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1339&lang=rus> (Дата обращения: 02.08.2022 г.)

¹⁴ Конституция Республики Армения (Принята 06.12.2015 г.) // URL: <http://www.parliament.am/parliament.php?id=-constitution&lang=rus> (Дата обращения: 06.08.2022 г.)

предусматривающие вмешательство в генетические характеристики эмбриона фактически позволяют охарактеризовать как «модифицированные», «дизайнерские». Здесь стоит отметить, что модификация генетического материала эмбриона в первую очередь затрагивает интересы субъектов, предоставивших клетки для его формирования.

Учитывая тот факт, что в отечественном законодательстве не регламентирован вопрос допустимости осуществления генетической трансформации человеческого эмбриона, полагаем, что в нормах Федерального закона «Об основах охраны здоровья граждан»¹⁵ необходимо закрепить положение следующего содержания:

«Реализация медицинских технологий, связанных с изменением генетического материала, допускается исключительно в целях предимплантационной диагностики, необходимой для выявления клеток, способных спровоцировать возникновение заболеваний. Модификация генетического материала эмбриона не допускается».

На наш взгляд, внедрение в нормы вышеуказанного документа данного ограничения, не допускающего клеточную трансформацию эмбриона, обеспечит неприкосновенность и уникальность генетического материала лиц, заинтересованных в его формировании, предоставившие собственные клетки с указанной целью.

Вместе с тем, в контексте вопроса о возможности модификации генетического материала человека особого рассмотрения заслуживает вопрос об обязательности предоставления клеток организма человека для их последующего хранения и использования.

Так, в качестве подобной технологии в РФ следует рассматривать способ забора пуповинной крови для криоконсервации, хранения или последующей эксплуатации для извлечения стволовых клеток.

И здесь обращает на себя внимание позиция группы исследователей под руководством Л.А. Солоницыной, что вид данного врачебного воздействия не получил в российском законодательстве достаточной правовой регламентации¹⁶.

Проблема заключается в том, что забор пуповинной крови в содержании отечественных нормативно-правовых актов не раскрывается как вид медицинской деятельности. Данный вывод следует из текста Приложения к Положению «О лицензировании медицинской деятельности», утвержденному Постановлением Правительства РФ от 16.04.2012 № 291 «О лицензировании медицинской деятельности»¹⁷. В частности, в указанном документе данная форма врачебного воздействия непосредственно не поименована. Обращает на себя внимание тот факт, что речь здесь идет исключительно о заготовке, хранении донорской крови и (или) ее компонентов, и заборе, криоконсервации и хранении половых клеток и тканей репродуктивных органов (пуповинная кровь, как соединительная ткань

¹⁵ Об основах охраны здоровья граждан в РФ: Фед. закон от 21 ноября 2011 г. № 323-ФЗ: в ред. Федер. закона от 27 декабря 2018 г. № 511-ФЗ // РГ. 2011. 23 ноября; № 263.

¹⁶ Солоницына Л.А., Сазонов С.В., Леонтьев С.Л. Пробелы правового регулирования клеточных технологий. Забор пуповинной/ плацентарной крови// Вестник Уральской медицинской академической науки. 2013. № 4 (46). С. 21.

¹⁷ О лицензировании медицинской деятельности (за исключением указанной деятельности, осуществляемой медицинскими организациями и другими организациями, входящими в частную систему здравоохранения, на территории инновационного центра «Сколково») (вместе с Положением о лицензировании медицинской деятельности (за исключением указанной деятельности, осуществляемой медицинскими организациями и другими организациями, входящими в частную систему здравоохранения, на территории инновационного центра «Сколково»)): Постановление Правительства РФ от 16.04.2012 № 291 (ред. от 21.02.2020)// СЗ РФ. 23.04.2012. № 17. Ст. 1965.

особого органа (пуповины), также не может быть однозначно охарактеризована как ткань репродуктивного органа). В связи с изложенным, в упомянутом документе речь идет о донорстве крови человека в целом, без конкретизации источника её получения. Таким образом, аспект хранения и криоконсервации именно пуповинной крови в контексте содержания данного документа остается неохваченным.

И здесь необходимо отметить, что иной позиции в обосновании исследуемой формы воздействия придерживается зарубежный законодатель. Так, исследователи Д.В. Иванов и А.В. Чабаненко обращают внимание на правовой опыт Великобритании. Как отмечают исследователи, в данном государстве лицензированию подлежит любая деятельность, связанная с использованием стволовых клеток¹⁸.

Кроме того, также необходимо обратить внимание на регламентацию указанного аспекта в законодательстве Европейского Союза. И здесь особое внимание следует обратить на содержание Директивы 2004/23/ЕС Европейского парламента и Совета «Об установлении стандартов качества и безопасности при донации, заготовке, испытаниях, обработке, консервации, хранении и реализации тканей и клеток человека». Так, в п. 1. ст. 6 этого документа непосредственно упомянута обязательность лицензирования в отношении деятельности организаций, производящих любые манипуляции с клетками и тканями субъектов, подвергнутых воздействию¹⁹.

В этой связи также следует обратить внимание на тот факт, что категория «медицинская деятельность», которой, по существу, является совершение манипуляций с клетками крови, в том числе и пуповинной, должна включать в себя и проведение исследуемой медицинской технологии.

Следует учесть, что на возможность трактовки забора пуповинной крови как врачебной деятельности, требующей ее осуществления на профессиональной основе, свидетельствует определение категории «медицинская деятельность», данное в подп. 10 ст. 2 ФЗ «Об основах охраны здоровья граждан в РФ». В нем указано, что подобная деятельность включает в себя, в том числе и осуществление манипуляций, связанных с обращением донорской крови или её компонентов в медицинских целях²⁰. Однако, учитывая тот факт, что получение пуповинной крови предполагает не только достижение целей донорства, но и совершение в отношении нее иных форм воздействия (хранения, криоконсервации), полагаем, что данное понятие должно быть трактовано следующим образом:

«Медицинская деятельность – профессиональная деятельность по оказанию медицинской помощи, проведению медицинских экспертиз, медицинских осмотров и медицинских освидетельствований, санитарно-противоэпидемических (профилактических) мероприятий и профессиональная деятельность, связанная с трансплантацией (пересадкой) органов и (или) тканей, обращением крови человека в целях донорства, реализацией биомедицинских технологий и иных форм врачебного воздействия». По нашему мнению, данное уточнение

¹⁸ Иванов Д.В., Чабаненко А.В. Некоторые вопросы законодательного регулирования клеточных технологий: российский и зарубежный опыт // Вестник новых медицинских технологий. 2010. Т. 7. № 2. С. 288.

¹⁹ Директива 2004/23/ЕС Европейского парламента и Совета от 31 ноября 2004 г. об установлении стандартов качества и безопасности при донации, заготовке, испытаниях, обработке, консервации, хранении и реализации тканей и клеток человека. // Сайт: <http://pharmadvisor.ru> URL: <http://pharmadvisor.ru/document/tr3578/> (Дата обращения: 02.08.2022 г.)

²⁰ Об основах охраны здоровья граждан в РФ: Фед. закон от 21 ноября 2011 г. № 323-ФЗ: в ред. Федер. закона от 27 декабря 2018 г. № 511-ФЗ // РГ. 2011. 23 ноября; № 263.

позволяет расширить спектр воздействий, объединенных вышеуказанным понятием с включением в него, в том числе и манипуляций с пуповинной кровью.

Также необходимо отметить, что лицензирование форм врачебного вмешательства является специфической формой контроля в деятельности медицинских организаций и, как следствие, выступает в качестве специальной гарантии, не допускающей произвольное воздействие в отношении элементов тела человека. В этой связи мы полагаем, что деятельность по использованию пуповинной крови человека должна быть упомянута в тексте Постановления Правительства РФ от 16.04.2012 № 291 «О лицензировании медицинской деятельности»²¹, причем под подобным использованием следует понимать следующие формы воздействия:

- 1) собственно забор пуповинной крови;
- 2) криоконсервация пуповинной крови с её последующим хранением;
- 3) извлечение из пуповинной крови стволовых клеток.

Более того, забор пуповинной крови не упомянут в отечественных нормативно-правовых актах в качестве особой формы медицинского вмешательства. Однако, принимая во внимание, что в контексте получения указанного элемента организма человека речь идет о воздействии, оказываемом на его физическое состояние, считаем необходимым охарактеризовать проведение манипуляций с данным элементом человеческого тела следующим образом:

«Форма медицинского воздействия на элементы тела человека в послеродовой период с целью забора пуповинной крови для её последующей обработки, хранения, а также типирования стволовых клеток».

Кроме того, здесь так же стоит упомянуть аспект обеспечения хранения указанного элемента организма человека, поскольку в настоящее время в РФ отсутствует единая база учета изъятой пуповинной крови. На наш взгляд это является негативным моментом, поскольку в этом случае возможность её незаконного использования сохраняется, что может служить нарушением права на физическую неприкосновенность.

Так, группа исследователей во главе с А.А. Исаевым отмечает, что сегодня в РФ функционирует несколько банков пуповинной крови (в Москве, Санкт-Петербурге), деятельность которых финансируется за счет средств бюджета на уровне субъекта РФ²².

Необходимо отметить, что единственным документом в РФ, который регламентирует вопрос хранения пуповинной крови является Положение «О банке стволовых клеток пуповинной крови человека», утвержденное Приказом Минздрава РФ от 25 июля 2003 г. № 325 «О развитии клеточных технологий в Российской Федерации»²³. Следует отметить, что в указанном документе не регламентирован вопрос об использовании данной биологической жидкости без согласия лиц, у которых она была получена, не указаны случаи, в которых она подлежит обязательной утилизации.

²¹ О лицензировании медицинской деятельности (за исключением указанной деятельности, осуществляемой медицинскими организациями и другими организациями, входящими в частную систему здравоохранения, на территории инновационного центра «Сколково») (вместе с Положением о лицензировании медицинской деятельности (за исключением указанной деятельности, осуществляемой медицинскими организациями и другими организациями, входящими в частную систему здравоохранения, на территории инновационного центра «Сколково»)): Постановление Правительства РФ от 16.04.2012 № 291 (ред. от 21.02.2020)// СЗ РФ. 23.04.2012. № 17. Ст. 1965.

²² Исаев А.А., Квашина Н.В., Приходько А.В. Банки пуповинной крови: деятельность, её регулирование, перспективы//Гены и клетки. 2006. № 1 (3). С. 89.

²³ О развитии клеточных технологий в Российской Федерации: Приказ Минздрава РФ от 25 июля 2003 г. № 325// СЗ РФ. 12.08.2003. № 159.

Здесь, принимая во внимание наличие у субъектов, подвергнутых вмешательству в целях получения пуповинной крови, физической автономии, необходимо закрепить в содержании данного нормативного документа положение следующего содержания: «Использование переданной на хранение пуповинной крови допускается исключительно с письменного согласия пациента (его законного представителя). Подобный подход также соотносится и с логикой зарубежного законодателя. Здесь следует обратить внимание на содержание Закона Республики Армения «**О медицинской помощи и обслуживании населения**»²⁴, являющегося, по выражению Т.А. Зограбян **нормативным актом** «одним из наиболее важнейших и всеохватывающих, в частности, для рынка медицинских услуг Республики Армения»²⁵. **Так, в ст. 5 данного Закона речь идет о том, что** «каждый при обращении за медицинской помощью, а также при получении медицинской помощи, обслуживания имеет право: г) быть осведомленным о своей болезни и давать согласие на медицинское вмешательство; е) на уважительное отношение со стороны лиц, осуществляющих медицинскую помощь, обслуживание»²⁶.

Кроме того, сформулированный вывод о необходимости регламентации в российском законодательстве вопроса о согласии на забор пуповинной крови также базируется на обоснованном мнении Т.Л. Мартиросян о том, что "согласие, как одно из условий обработки человеческого биоматериала, основано на идее, что подобные исследования являются разновидностью исследований на человеке"²⁷.

Здесь, учитывая значимость конституционно-правовой защиты тела человека, считаем, что в Положении «О банке стволовых клеток пуповинной крови человека», утвержденном Приказом Минздрава РФ от 25 июля 2003 г. № 325 «О развитии клеточных технологий в Российской Федерации»²⁸, должен быть отображен аспект утилизации пуповинной крови. В указанном документе, в этой связи, необходимо отобразить следующее: пуповинная кровь, находящаяся на хранении в банке подлежит обязательной утилизации в следующих случаях: а) письменного волеизъявления об этом лица, у которого была изъята пуповинная кровь, б) смерти пациента, у которого была получена пуповинная кровь.

Вместе с тем, необходимо учитывать, что использование **и хранение генетических элементов организма человека может осуществляться с целью оценки и прогнозирования возможности появления в будущем биологически здорового потомства. В частности, в данном случае речь идет о технологии геномной регистрации. В соответствии с ч. 1 ст. 1 Федерального закона от 3 декабря 2008 г. № 242-ФЗ «О государственной геномной регистрации в Российской Федерации»** данная форма воздействия предполагает сбор, **хранение и использование биологического материала человека и информации о генетических**

²⁴ Закон Республики Армения «О медицинской помощи и обслуживании населения» (Принят 04.03.1996 г.)// URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1688&lang=rus> (Дата обращения: 06.08.2022 г.)

²⁵ Зограбян Т.А. Правовое регулирование медицинской деятельности в исторических и современных источниках права Армении// Вестник Российско-армянского (Славянского) университета: гуманитарные и общественные науки. 2018. № 1 (28). С.50

²⁶ Закон Республики Армения «О медицинской помощи и обслуживании населения» (Принят 04.03.1996 г.)// URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID=1688&lang=rus> (Дата обращения: 06.08.2022 г.)

²⁷ Мартиросян Т.Л. Гражданско-правовое регулирование органов и тканей человека как объектов права собственности// Вестник Российско-армянского (Славянского) университета: гуманитарные и общественные науки. 2020. № 2 (35). С.68.

²⁸ О развитии клеточных технологий в Российской Федерации: Приказ Минздрава РФ от 25 июля 2003 г. № 325/СЗ РФ. 12.08.2003. № 159.

элементах его организма в целях идентификации²⁹.

Важно отметить, что в соответствии с положениями указанного нормативного акта обязательная реализация данной технологии возможна только в отношении конкретных субъектов: лиц, осужденных и отбывающих наказание в местах лишения свободы, неустановленных лиц, элементов организмов, которые были получены в процессе осуществления следственных действий, неопознанных трупов. В остальных случаях государственная геномная регистрация производится на добровольных началах.

Вместе с тем, в научной литературе в настоящий момент высказываются предложения о необходимости осуществления данной медицинской манипуляции в отношении лиц, намеренных создать в будущем семью и стать родителями с целью предотвращения возникновения фактора риска, касающегося возникновения у потомков данных лиц каких-либо наследственных заболеваний. Исследователи О.В. Романовская и А.А. Рыжова обращают внимание на точку зрения М. Селезнева, который отмечал, что отсутствие регламентации обязательной геномной регистрации в отношении лиц, намеревающихся в будущем стать супругами, приводит к нарушению присущих каждому из них права на здоровье³⁰.

Однако с вышеуказанной позицией можно не согласиться в силу того, что принуждение указанных субъектов к геномной регистрации стоит рассматривать как произвольное воздействие на элементы их организма – биологический материал и генетические клетки (составляющие права на физическую неприкосновенность). И в данном случае здесь стоит отметить, что в индивидуальных вопросах о создании семьи и реализации присущих человеку репродуктивных прав принуждение не допустимо.

В качестве дополнительного аргумента, свидетельствующего о недопустимости применения обязательной геномной регистрации в исследуемом контексте, следует рассматривать специфическую характеристику генетических данных человека, которая отражена в ст. 4 Международной декларации «О генетических данных человека». В частности, в упомянутом документе указано, что данные элементы организма человека следует рассматривать в следующих значениях³¹:

- 1) как элементы тела, характеризующие генетическую предрасположенность субъекта;
- 2) как средство оказания воздействия на отдельно взятую семью и её потомков (полагаем, что здесь генетические характеристики человека рассматриваются как фактор, определяющий наследственность);
- 3) как вместилище информации о биологических данных человека;
- 4) как элемент, имеющий культурное значение для одного или нескольких лиц (Здесь генетическая информация человека рассматривается как часть генома в его широком понимании, о чем нами было сказано выше).

Однако закрепленный в нормах отечественного законодательства аспект добровольности генетических исследований лиц, желающих в будущем приобрести статус супругов и родителей, вызывает некоторые вопросы. Так, ч. 1 ст. 15 СК РФ предусматривает, что «медицин-

²⁹ О государственной геномной регистрации в Российской Федерации: ФЗ РФ от 3 декабря 2008 г. № 242-ФЗ// СЗ РФ. 08.12.2008. № 49. С. 5740.

³⁰ Романовская О.В., Рыжова А.А. Конституционная правосубъектность граждан в условиях развития биомедицинских технологий: монография. – М.:Прспект, 2019. 144 с.

³¹ Международная декларация о генетических данных человека. Принята резолюцией Генеральной конференции ЮНЕСКО по докладу Комиссии III на 20-м пленарном заседании 16 октября 2003 года// Сайт ООН: <https://www.un.org> URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/genome_dec.shtml (Дата обращения: 02.08.2022 г.)

ское обследование лиц, вступающих в брак, а также консультирование по медико-генетическим вопросам и вопросам планирования семьи проводятся медицинскими организациями государственной системы здравоохранения и муниципальной системы здравоохранения по месту их жительства бесплатно и только с согласия лиц, вступающих в брак»³².

При этом в данной норме не конкретизировано, в какой форме должно быть получено указанное согласие, должно ли оно являться обоюдным и достигнутым в отношении всех форм обследования, перечисленных в указанной норме.

Таким образом, анализ проблем конституционно-правовой защиты физической неприкосновенности человека в условиях реализации рассмотренных геномных технологий позволяет прийти к следующим выводам:

1. Любые исследования сопряженные с воздействием в отношении генетического материала человека должны носить исключительно добровольный характер и соответствовать праву на физическую неприкосновенность. Любая трансформация клеток организма человека должна рассматриваться в качестве вторжения в сферу его физической автономии – элемента конституционного права на физическую неприкосновенность. В этой связи реализация технологий, направленных на трансформацию любого репродуктивного материала с целью изменения физических качеств будущих поколений, в том числе получения модифицированных эмбрионов с использованием генетического материала потенциальных родителей следует рассматривать в качестве недопустимых к реализации.

2. Такая форма вмешательства, как забор пуповинной крови для ее последующей криоконсервации, хранения или эксплуатации для извлечения стволовых клеток, нуждается в дополнительной правовой регламентации, но безусловно не может быть реализована в отсутствие добровольного информированного согласия в отношении каждого аспекта манипуляции с пуповинной кровью лица, участвующего в реализации данной формы воздействия.

3. Обязательная геномная регистрация рассматривается нами как форма воздействия, применяемая в исключительных случаях, указанных российским законодателем, в целях установления личности определенного круга субъектов, а не в качестве условия реализации прав и свобод человека. В связи с изложенным, мы полагаем, что генетическая регистрация лиц, намеревающихся создать семью, не может носить принудительный характер.

Ամփոփում: Այս հոդվածում հեղինակը դիտարկում է ժամանակակից գենոմային տեխնոլոգիաների մասնակիցների ֆիզիկական բարեկեցությանը չմիջամտող գործընթացների խնդիրները: Ուսումնասիրվել են մարդու սաղմի հետագա արտադրության համար իրենց գենետիկ նյութը տրամադրած սուբյեկտների շահերի սահմանադրական և իրավական պաշտպանության առանձնահատկությունները, պորտալարային արյան նմուշառման տեխնոլոգիաների ներդրման մեջ և ցողունային բջիջների արտահանման, դրանց հետագա կրիոպսերվացիայի, պահպանման կամ շահագործման համար, ինչպես նաև գենոմային գրանցման տեխնոլոգիայի գործընթացներում ներգրավված անձանց ֆիզիկական անձեռնամխելիությունը:

Անձի գենետիկական նյութի ցանկացած օգտագործում, կամավոր համաձայնության վերաբերյալ տեղեկատվության բացակայության դեպքում, համարվում է ֆիզիկական անձեռնամխելիության ոտնահարում: Ռուսաստանի օրենսդրության կատարելագործման, ինչպես նաև ժամանակակից գենոմային տեխնոլոգիաների

³² Семейный кодекс Российской Федерации от 29.12.1995 № 223-ФЗ (ред. от 06.02.2020)// СЗ РФ. 01.01.1996. № 1. Ст. 16.

մասնակիցների իրավական պաշտպանության խնդիրների հաղթահարման նպատակով հողվածում ներկայացվում են համապատասխան առաջարկներ:

Annotation. In this article, the author considers the problems of ensuring non-interference in the sphere of physical well-being of a participant in modern genomic technologies. The features of the constitutional and legal protection of the interests of subjects who provided their genetic material for the subsequent production of a human embryo, the physical integrity of persons involved in the implementation of technologies for the collection of cord blood for its subsequent cryopreservation, storage or operation for the extraction of stem cells, as well as the physical integrity of subjects participating in the technology of genomic registration are investigated. Any use of human genetic material in the absence of voluntary informed consent is regarded as an encroachment on physical integrity. In order to overcome the problems of legal protection of participants in modern genomic technologies, the article formulates relevant proposals for improving Russian legislation.

Ключевые слова: *право, физическая неприкосновенность, геномные технологии.*

Բանալի բառեր - *իրավունք, ֆիզիկական անձեռնմխելիություն, գենոմային տեխնոլոգիաներ:*

Keywords: *Pravo, physics-independent, genomic technologies.*

Карамышева М. – руководитель юридической клиники ФГБОУ ВО «Саратовский национальный исследовательский государственный университет имени Н.Г. Чернышевского», эл. почта: mascha.arefieva@yandex.ru.

Представлено в редакцию 18.08.2022 г., рецензия выдана 18.08.2022 г., рекомендовано – доцент кафедры Теории права и конституционного права Института права о политики Российско-армянского университета, кандидат юр. наук, доцент Лилия Ареговна Акопян, принято в печать 09.01.2023.

**ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/ADMINISTRATIVE PROCEDURE/
АДМИНИСТРАТИВНЫЙ ПРОЦЕСС**

ՌԱՖԻԿ ԽԱՆԴԱՆՅԱՆ

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի դատավոր,
Հայ-ռուսական համալսարանի տեսության և սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի ավագ դասախոս,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
Հայ-ռուսական համալսարանի դոկտորանտ

RAFIK KHANDANYAN

*Judge of the RA Appellate Administrative Court,
Senior lecturer at Russian-Armenian University, Candidate of Law, Associate Professor,
Doctoral student at Russian-Armenian University*

РАФИК ХАНДАНЯН

*Судья Административного апелляционного суда Республики Армения,
Старший преподаватель кафедры теории права и конституционного права
Российско-армянского университета, кандидат юридических наук, доцент,
докторант Российско-армянского университета*

**ԱՆԱԼՈԳԻԱՆ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ
(ՆՈՐՄԱՏԻՎ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԱԿՏԵՐԻ ԻՐԱՎԱԶԱՓՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՎԻՃԱՐԿԵԼՈՒ ԳՈՐԾԵՐՈՎ)**

**THE USE OF ANALOGY IN ADMINISTRATIVE PROCEDURE
(CASES OF CHALLENGING A NORMATIVE LEGAL ACT)**

**АНАЛОГИЯ В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ
(ПО ДЕЛАМ ОБ ОСПАРИВАНИИ ПРАВОМЕРНОСТИ НОРМАТИВНЫХ
ПРАВОВЫХ АКТОВ)**

1. Ընդհանուր դրույթներ

1.1. Վարչական դատավարության օրենսգրքի կարգավորումները: Նորմատիվ իրավա-
կան ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վարույթով դատավարական նորմերն անալո-
գիայի կարգով կիրառելու հնարավորության (թույլատրելիության) հարցին պատասխանելու
համար անհրաժեշտ է վերլուծել առավել ընդհանուր իրավական կարգավորումներ:

ՀՀ վարչական դատավարության պոզիտիվ իրավունքում անալոգիայի ինստիտուտը

կարգավորված չէ: ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի՝ (այսուհետ՝ ՀՀ վարչ. դատ. օր.) «Վարչական դատավարության մասին օրենսդրությունը» վերտառությամբ հողվածում սահմանված է.

Վարչական դատավարության կարգը սահմանվում է սույն օրենսգրքով և «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքով, իսկ սույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում՝ նաև Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով (ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 2-րդ հոդվածի 1-ին մաս):

Այս հողվածում ամրագրված չէ դատավարական օրենքը կամ դատավարության սկզբունքներն անալոգիայի կարգով կիրառելու մասին թույլատրող կամ արգելով դրույթ: Այս հարցը կարգավորված չէր նաև 2007 թ. ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ում (ուժը կորցրել է 07.01.2014 թ.):

1.2. *Դատավարական օրենքի անալոգիայի ինստիտուտի ժխտումը:* Ա. Ղամբարյանն այս կապակցությամբ նշում է, որ ՀՀ-ում դեռևս տարածում ունի այն մոտեցումը, որ դատավարական նորմն անալոգիայի կարգով կիրառելն անթույլատրելի է, քանի որ դա կհակասի ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 1-ին մասին, ըստ որի՝ դատավորները, որպես պաշտոնատար անձինք, իրավասու են կատարել միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են ՀՀ Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով¹:

Այս մոտեցումը տարածված է հատկապես քաղաքացիական գործեր քննող դատավորների մոտ: ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասում սահմանված է, որ դատավարական նորմերն օրենքի անալոգիայով չեն կիրառվում: ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի այս արգելքը բխեցվում է ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 1-ի մասի կարգավորումից: Այսպես՝ ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը թիվ ԵԴ/18211/02/18 գործով 08.04.2019 թ. որոշմամբ նշել է.

« (...) հիմք ընդունելով ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածը՝ դատավարական օրենսդրությունում անալոգիա չի կարող կիրառվել, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ դատավարական հարաբերությունների պարտադիր սուբյեկտը դատարանն է, որը պաշտոնապար անձ է: Այսինքն, եթե լիազորությունն ուղղակիորեն նախատեսված չէ դատավարական օրենսգրքով, դատարանը իրավասու չէ այն իրականացնել»:

Դատավարական օրենքն անալոգիայի կարգով կիրառելու մասին նորմը չի կարող հակասել ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածին ոչ միայն այն պատճառով, որ ՀՀ Սահմանադրության այդ նորմը չի հետապնդում օրենսդրական բացի՝ պատճառով մարդուն արդարադատությունից կամ իր իրավունքները իրականացնելու հնարավորությունից զրկելու նպատակ, այլ նաև՝ այն պարզ տրամաբանությամբ, որ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքն է լիազորել իրավակիրառողներին համապատասխան արգելքի բացակայության դեպքում դիմել *extra legem* իրավակիրառման:

Ամենևին պատահական չէ, որ հենց նույն քաղաքացիական գործեր քննող ՀՀ դատարանները, որոշ գործերի ընդդատության կանոնների բացակայության պայմաններում, ի հակառակ ՀՀ քաղ. դատ. օր. 4-րդ հոդվածի 1-ին մասի, ընդդատության մասին դատավարական

¹ Այս մասին տես Ղամբարյան Ա., *Contra legem* իրավունքի զարգացման դոկտրինը Հայաստանի Հանրապետության անկախացման գործընթացում // Գիտական Արցախ, 2021, №3 (10), էջեր 86-97:

առկա նորմերը փաստացի կիրառում են օրենքի անալոգիայով: Այսպես՝ ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 249-րդ հոդվածի 3-րդ կետում սահմանված է, որ եթե քաղաքացին բուժվում է հոգեբուժական կազմակերպությունում, ապա անգործունակ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը ներկայացվում է հոգեբուժական կազմակերպության գտնվելու վայրի Առաջին ատյանի դատարան, սակայն օրենսդիրը չի կարգավորել հակառակ իրավիճակը, այն է՝ անգործունակ ճանաչված քաղաքացուն գործունակ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը կոնկրետ որ դատարան պետք է ներկայացնել: ՀՀ առաջին ատյանի դատարանը և ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը թիվ ԱՐԴ1/0235/02/21 գործով փաստացի ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 249-րդ հոդվածի 3-րդ մասը կիրառել են անալոգիայով:

Այս իրավիճակում անգործունակ ճանաչված անձին օրենքով հնարավորություն է տրվել գործունակ ճանաչելու դիմում ներկայացնել դատարան, սակայն օրենքը չի կարգավորել այս գործերի ընդդատության հարցը: Կասկածից վեր է, որ սուբյեկտիվ իրավունքի իրականացման ընթացակարգի կամ դրա տարրերից որևէ մեկի բացակայությունը որևէ դեպքում չի կարող արգելափակել այդ սուբյեկտիվ իրավունքի իրականացումը: Ուստի սույն գործով ՀՀ դատարանները, ելնելով մարդու իրավունքի գերակայության շահից, բնականաբար դիմել են *contra legem* իրավակիրառման. թեև դատավարական օրենսգրքով ուղղակիորեն արգելված է դատավարական նորմերը օրենքի անալոգիայով կիրառելը (ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 4-րդ հոդվածի 1-ին մաս), սակայն ՀՀ դատարանները, ի հակառակ օրենսդրական այդ արգելքի, փաստացի ընդդատության մասին դատավարական նորմը անալոգիայի կարգով կիրառել են նմանատիպ գործով ընդդատությունը որոշելիս: Ընդ որում, թեև ՀՀ դատարանները էքսպլիցիտ չեն նշել, որ դիմում են օրենքի անալոգիային, սակայն դրանից հարցի էությունը չի փոխվում, քանի որ ինքնին ակնհայտ է, որ տվյալ դեպքում դատարանները փաստացի դատավարական նորմը կիրառել են օրենքի անալոգիայի կարգով:

Ընդունելի է այն մոտեցումը, ըստ որի՝ որևէ բանական իրավաբան չի կարող կասկածի տակ դնել իրավախախտ օրենքի (ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի 4-րդ հոդվածի 1-ին մասը) *contra legem* իրավակիրառման իրավաչափությունը²:

1.3. Վարչական դատավարության իրավունքի զարգացումը օրենքից դուրս (*extra legem*): ՀՀ վարչական դատարանն արդյոք կարող է օրենսդրական բացի պայմաններում իրականացնել իրավունքի զարգացման գործառույթ: Լայն իրավաբանական տիրույթում իրավունքի զարգացումը (մասնավորապես՝ իրավական նորմերի մեկնաբանումը և իրավակիրառումը) իրականացվում է ոչ միայն օրենքի ներսում՝ *intra legem* (ըստ օրենքի), այլև՝ օրենքից դուրս (*extra legem*) և օրենքին հակառակ (*contra legem*):

Extra (praeter) legem իրավակիրառման ժամանակ առկա է օրենքի բաց, որի դեպքում ՀՀ վարչական դատարանը գործը լուծում է համանման հարաբերություններ կարգավորող նորմի կամ իրավունքի ընդհանուր սկզբունքների հիման վրա (օրենքի բացի՝ լրացումը՝ ըստ օրենքի և իրավունքի անալոգիայի): *Extra legem* իրավակիրառման դեպքում իրավական խնդրի լուծումը, թեև օրենքով ուղղակիորեն կարգավորված չէ, սակայն այն չի հակասում օրենքին (անօրինական չէ), եթե, իհարկե, պահպանվում են օրենքի բացը լրացնելու համար «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված պայմանները:

Contra legem իրավակիրառման դեպքում առկա է օրենքի կարգավորում, սակայն իրավակիրառ մարմինը, ելնելով որոշակի իրավաչափ նպատակներից (օրինակ՝ արդարության կամ

² Ղամբարյան Ա., *Contra legem* իրավունքի զարգացման դոկտրինը Հայաստանի Հանրապետության անկախացման գործընթացում // Գիտական Արցախ, 2021, №3 (10), էջեր 89:

իրավունքի այլ սկզբունքների աննահանջ պահանջից), կայացնում է օրենքի կարգավորմանը հակառակ որոշում: Այս դեպքում ՀՀ վարչական դատարանը contra legem ակտով վերացնում կամ փոփոխվում է օրենքի կարգավորումները³:

Այսպիսով՝ լայն իրավաբանական տեսանկյունից ՀՀ վարչական դատարանը, օրենսդրական բացի պայմաններում, անկասկած կարող է և պետք է իրավունքը զարգացնի օրենքից դուրս, սակայն գործնականում ՀՀ դատարաններում գերակայում է պոզիտիվիստական իրավաբանական մոտեցումը, ուստի ՀՀ վարչական դատարանի կողմից դատավարական նորմերն անալոգիայով կիրառելու թույլատրելիության իրավական հիմքերը պետք է փնտրել «Նորմատիվ իրավական ակտերի» մասին ՀՀ օրենքում և դատական պրակտիկայում:

1.4. Վարչադատարական նորմերն անալոգիայի կարգով կիրառելն ըստ «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի: Վարչական դատավարության իրավունքն օրենքի անալոգիայի կիրառմամբ զարգացնելուն (*extra legem իրավակիրառմանը*), նորմատիվ հիմքը «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 4-րդ մասն է, ըստ որի՝ օրենքի անալոգիան և իրավունքի անալոգիան կարող են կիրառվել միայն, եթե տվյալ օրենքով չի արգելվում անալոգիայի կիրառումը: Ինչպես նշվեց, ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 2-րդ հոդվածում նախատեսված չէ օրենքի անալոգիան թույլատրող կամ այն արգելող դրույթ, ուստի, «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի 4-րդ մասի ուժով, վարչական դատավարության ոլորտում թույլատրվում է դատավարական օրենքի անալոգիան⁴:

Ավելին՝ ՀՀ վարչական դատարանը կարող է դիմել ոչ միայն ներճյուղային անալոգիային, այլև միջճյուղային անալոգիային: Դա նշանակում է, եթե ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ում առկա է օրենսդրական բաց, և ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ում չկա համանման հարաբերություններ կարգավորող նորմ, սակայն նման նորմ առկա է ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ում, ապա ՀՀ վարչական դատարանը հղում կատարելով «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածի վրա կարող է կիրառել ՀՀ քաղ. դատ. օր.-ի համանման հարաբերությունը կարգավորող նորմը: Դատավարական իրավունքի անալոգիայի կիրառման ժամանակ պետք է պահպանել «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված պայմանները:

2. Նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ վարության նորմերն անալոգիայով կիրառելու պրակտիկան

2.1. Ընդհանուր դրույթներ: ՀՀ վարչական դատարանի պրակտիկայում նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ վարության նորմերն անալոգիայով կիրառելու հարցը ծագել է թիվ ՎԴ/10366/05/19 վարչական գործով:

Նշված գործով անձը 03.12.2019 թ. դիմումով վիճարկել է իր նկատմամբ կիրառված ՀՀ կառավարության 08.04.2010 թ. թիվ 393-Ն որոշմամբ սահմանված Կարգի 3-րդ կետը (վերջին պարբերությունը), այն հիմքով որ դա հակասում է 08.04.2010 թ. գործող խմբագրությամբ «Զինվորական ծառայություն անցնելու մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածի 3-րդ մասին, 51-րդ հոդվածի 1-ին մասին: Այս գործով հիմնական խնդիրն այն է, որ «Զինվորական ծառայություն անցնելու մասին» ՀՀ օրենքն 16.12.2017 թ.-ին ուժը կորցրել էր, այսինքն՝ ՀՀ վարչական դա-

³ Այս մասին մանրամասն տե՛ս Պետության և իրավունքի տեսություն: Գիտ. խմբ՝ Ա. Ղամբարյան, Մ. Մուրադյան. 3-րդ լրամշակված հրատ. Եր.: 2018, էջեր 496-499, *Հովհաննիսյան Գ.*, Ընդհանուր իրավագիտություն և իրավունքի մեթոդաբանություն: Եր.: 2020, էջեր 357, 390-392, *Ղամբարյան Ա.*, Իրավունքի և օրենքի կոլիզիաները իրավունքի փիլիսոփայությունում // Գիտական Արցախ, №1(8), 2021, էջեր 64-85

⁴ Դատավարական նորմերի անալոգիայի թույլատրելիության մասին տե՛ս *Гамбарян А. С.*, Аналогия процессуального закона в Республике Армения // Вестник экономики, права и социологии. 2008. № 6. С. 79-83.

տարանը պետք է քննարկել այն հարցը, թե ՀՀ կառավարության որոշումն արդյոք հակասում է այդ պահին ուժը կորցրած (չգործող) օրենքին:

Բանն այն է, որ Օրենսդիրը կարգավորել է այն հարաբերությունները, երբ վիճարկվող նորմատիվ-իրավական ակտն ուժը կորցրել է մինչև վարչական դատարանի կողմից այդ գործով ըստ էության դատական ակտ կայացնելը (ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 198-րդ հոդվածի 5-րդ մաս), սակայն չի կարգավորել այն դեպքերը, երբ մինչև դատական ակտ կայացնելը ուժը կորցրել է բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող ակտը:

2.2. ՀՀ վարչական դատարանի կողմից վեճի լուծումը: ՀՀ վարչական դատարանը իր դատական ակտում չի քննարկել այն հարցը, թե արդյոք իրավասու է ստուգելու ենթաօրենսդրական ակտի՝ տվյալ պահին չգործող/ուժը կորցրած օրենքին համապատասխանելու հարցը: Այս լուծումից կարելի է կատարել երկու այլընտրանքային եզրահանգում. ՀՀ վարչական դատարանում նման հարց չի բարձրաձայնվել կամ բարձրաձայնվել է, սակայն ՀՀ վարչական դատարանը, վեճն ըստ էության լուծելով, փաստացի ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի կանոնները կիրառել է անալոգիայով: Ի դեպ, այս գործով հետագայում ՀՀ սահմանադրական դատարանը 14.12.2021 թ. թիվ ՍԴԱՈ-254 որոշմամբ նշել է.

«ՀՀ վարչական դատարանը ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի կանոնները կիրառել է այնպիսի մեկնաբանությամբ, որով լուծել է ավելի ցածր նորմատիվ իրավական ակտի՝ դրա համեմատ ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող, սակայն գործողության մեջ չգտնվող/ուժը կորցրած նորմատիվ իրավական ակտին համապատասխանությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործը՝ կայացնելով գործն ըստ էության լուծող դատական ակտ»:

Ի տարբերություն ՀՀ վարչական դատարանի, ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանը կասկածի տակ է դրել օրենսդրական բացի՝

պայմաններում նշված հարցը քննարկելու հնարավորությունը:

2.3. ՀՀ վերաքննիչ վարչական դիրքորոշումը: ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանը փաստել է, որ ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի կանոնները չեն կարող կիրառվել այն հարաբերությունների նկատմամբ, երբ վիճարկվում է ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտի համապատասխանությունը ուժը կորցրած օրենքին.

«ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի՝ նորմատիվ իրավական ակտերի իրավաչափությունը վիճարկելու վերաբերյալ գործերի քննության հատուկ վարույթի կարգավորումներում օրենսդիրը չի նախատեսել այնպիսի դատավարական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր, որի միջոցով դատարանը հնարավորություն կունենա ստուգելու վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի (կամ դրա դրույթի) իրավաչափության հարցը՝ որոշակի ժամանակահատվածում գործած՝ ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցած այն նորմատիվ իրավական ակտի համեմատ, որն ուժը կորցրել է (գործողությունը դադարել է): Սրացվում է, որ օրենսդիրը սահմանափակել է տվյալ հատուկ վարույթի շրջանակում նորմատիվ իրավական ակտի (կամ դրա դրույթի)՝ դրա նկատմամբ ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցած, սակայն ուժը կորցրած (գործողությունը դադարած) նորմատիվ իրավական ակտի հետ համապատասխանության հարցը ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի կանոններով քննության առարկա դարձնելու հնարավորությունը, քանի որ ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի կարգավորումներով օրենսդիրի

կողմից չեն սահմանվել պարզաճ դատարարական ընթացակարգեր՝ նման պահանջով ներկայացված դիմումների հիման վրա ավելի հարույժ վարույթի շրջանակներում գործ հարուցելու, քննության առարկա դարձնելու և դրանց արդյունքում գործն ըստ էության լուծող համապատասխան դատարարական ակտ կայացնելու համար»:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանը, առանց քննարկելու ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի կանոններն անալոգիայով կիրառելու հարցը, 09.07.2021 թ. որոշմամբ դիմել է ՀՀ սահմանադրական դատարան: Ընդ որում՝ այս գործով վարչական դատարարության նորմերն անալոգիայով կիրառելու անհարժեշտության մասին նշել է նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանում ՀՀ ազգային ժողովի ներկայացուցիչը.

«Առանց իրավունքի կամ օրենքի անալոգիայի հնարավոր չէ լիարժեք մեկնաբանել իրավանորմը: Չնայած այն հանգամանքին, որ օրենսդիրն ուղղակիորեն չի նախատեսել վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի (կամ դրա դրույթի) իրավաչափության ստուգման հնարավորությունը (...), այնուամենայնիվ, ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի վերլուծությունից պարզ է դառնում, որ նման գործերը քննվում են օրենքի անալոգիայի կիրառմամբ, ինչն էլ, ըստ էության, սույն գործով արել է ՀՀ վարչական դատարանը» (14.12. 2021 թ. ՍԴԱՌ-254 որոշում):

2.4. ՀՀ Սահմանադրական դատարանի դիրքորոշումը: ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 14.12.2021 թ. թիվ ՍԴԱՌ-254 որոշմամբ «ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ վարչ. դատ. օր. 26-րդ գլխի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանելու հարցը որոշելու վերաբերյալ» գործի վարույթը կարճվել է հետևյալ պատճառաբանությամբ.

«Կոնկրետ գործով կիրառման ենթակա նորմատիվ իրավական ակտի սահմանադրականության վերաբերյալ հիմնավոր կասկածի մասին կարող է խոսվել այն պարագայում, երբ դատարանը համոզվի, որ դատարանի մեկնաբանմամբ անհնար է հաղթահարել կիրառման ենթակա նորմի Սահմանադրությանը հակասության վերաբերյալ հիմնավոր կասկածը: Նման իրավիճակ կարող է առաջանալ այն պարագայում, երբ, օրինակ, վիճարկվող նորմը հնարավոր է մեկնաբանել միայն այնպես, որ այն իր վերջնական բովանդակությամբ հակասում է Սահմանադրությանը: Այդ դեպքում Սահմանադրական դատարան ներկայացրած դիմումում նշելով օգտագործված մեկնաբանման մեթոդները՝ դատարանը պարտավոր է հիմնավորել դատարանի մեկնաբանմամբ կիրառման ենթակա իրավական նորմի սահմանադրականության վերաբերյալ հիմնավոր կասկածը հաղթահարելու անհնարինությունը: Այլապես՝ նման հիմնավորումների բացակայությունը կարող է գնահատվել Սահմանադրության 169-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված պայմանի, այն է՝ նորմատիվ իրավական ակտի սահմանադրականության վերաբերյալ դատարանի մոտ հիմնավոր կասկածների բացակայություն:

Քննության առարկա գործի շրջանակում Դիմողը բարձրացրել է օրենսդրական բացի խնդիր: (...). Տվյալ դեպքում, դիմումի ուսումնասիրությունը վկայում է, որ Դիմողը վիճարկվող նորմատիվ իրավական ակտի՝ դրա համեմատ ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական ակտերին (բացի Սահմանադրությունից) համապատասխանությունը ստուգելու լիազորությունը դիտարկել է իբրև ավելի

բարձր իրավաբանական ուժ ունեցող նորմատիվ իրավական գործող ակտին համապատասխանության ստուգում՝ բացառելով ընդունման համար հիմք հանդիսացած ավելի բարձր իրավաբանական ուժ ունեցած, սակայն ուժը կորցրած (գործողությունը դադարած) նորմատիվ իրավական ակտին համապատասխանության ստուգումը: Դիմողը, ի թիվս այլնի, պետք է պատշաճ կերպով հիմնավորումներ ներկայացնե՞ր այն մասին, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ գլխի կանոնների՝ վարչական դատարանի ընտրած դատական մեկնաբանման կանոնի կիրառմամբ ևս անհնար է եղել հաղթահարել այդ գլխի՝ Սահմանադրությանը հակասության վերաբերյալ հիմնավոր կասկածը: Այլ կերպ՝ դիմումը պետք է պարունակե՞ր նաև հիմնավորումներ առ այն, թե կոնկրետ դեպքում Սահմանադրությանը համապատասխանության տեսանկյունից ինչո՞վ է խնդրահարույց դատական մեկնաբանման այդ կանոնի կիրառումը»:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանը որոշել է, որ ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանը հիմնավորում չի ներկայացրել առ այն, թե որքանո՞վ է անհնար եղել իր կողմից մատնանշված ենթադրյալ օրենսդրական բացը դատական մեկնաբանությամբ հաղթահարելը:

Այս ամենից պարզ է դառնում, որ Ա՝ ՀՀ օրենսդիր իշխանությունը, Ա՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանը ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանին ուղղորդել են այս իրավական հարցը լուծել օրենքի անալոգիայի կամ օրենքի մեկնաբանման ինստիտուտների միջոցով:

ՀՀ Սահմանադրական դատարանի այս որոշումից հետո ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանն այս անգամ, ըստ էության, քննարկել է վերաքննիչ բողոքը և 29.06.2022 թ. որոշմամբ մերժել է այն: ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանը որոշման մեջ որևէ կերպ չի մեկնաբանել կամ քննարկել ՀՀ Սահմանադրական դատարանում իր իսկ բարձրացրած օրենսդրական բացը դատական մեկնաբանությամբ հաղթահարելու հարցը, դատական ակտում չի վկայակոչել նաև անալոգիայի ինստիտուտը: Այնուամենայնիվ, պարզ է, որ ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանն, ըստ էության բողոքը քննելով, իր կողմից բարձրացրած օրենսդրական բացը փաստացի վարքագծով (առանց իրավական վերլուծության) հաղթահարել է ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ի 26-րդ գլխի կանոններն անալոգիայի կարգով կիրառելու ճանապարհով:

3. Եզրակացություններ

1. ՀՀ վարչ. դատ. օր.-ում դատավարական նորմերն անալոգիայով կիրառելն արգելող կամ թույլատրող նորմ նախատեսված չէ, ուստի, հիմք ընդունելով «Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի կարգավորումները, պետք է նշել, որ իրավական արգելքի բացակայության պայմաններում ՀՀ վարչական դատավարությունում դատավարական նորմերն անալոգիայիով կիրառելը թույլատրվում է:

2. ՀՀ դատական համակարգում դատավորները, օրենսդրական բաց հայտնաբերելիս, դեռևս խուսափում են այն հաղթահարել՝ օրենքի անալոգիայի վրա էքսպլիցիտ հղում կատարելու եղանակով:

3. Դատական պրակտիկայում ՀՀ վարչ. դատ. օր. 26-րդ գլխի կանոնները փաստացի անալոգիայով կիրառել են այն հարաբերությունների նկատմամբ, երբ վիճարկվում է ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտի՝ ուժը կորցրած (չգործող) օրենքին համապատասխանելու հարցը:

Annotation. The article is about the application of law by analogy in administrative procedure, mainly concerning the cases of challenging a normative legal act. The types of law enforcement are discussed and the positions of the legislative authority, Constitutional court and Administrative court of appeal of the Republic of Armenia on the above-mentioned issues are revealed.

Аннотация. Статья посвящена исследованию аналогии в административном судопроизводстве, в частности по делам об оспаривании нормативных правовых актов. Рассмотрены виды правоприменения, выявлены позиции относительно аналогии в административном судопроизводстве как законодательной власти, так и Конституционного суда и Административного апелляционного суда РА.

Բանալի բառեր – վարչական դատավարություն, օրենսդրական բաց, անալոգիա, նորմատիվ իրավական ակտ, իրավակիրառում, *intra legem* (ըստ օրենքի), (*extra legem*) օրենքից դուրս, (*contra legem*) օրենքին հակառակ:

Keywords: *administrative procedure, gap in the law, analogy, law enforcement, normative legal act, intra legem, extra legem, contra legem.*

Ключевые слова: *административное судопроизводство, законодательный пробел, аналогия, нормативный правовой акт, правоприменение, intra legem (по закону), extra legem (вне закона), contra legem (против закона).*

Խանդանյան Ռ. – ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր, Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ավագ դասախոս, ի.գ.թ., դոցենտ, էլ. հասցե՝ rkhandanyan@yahoo.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 03.10.2022 թ., տրվել է գրախոսության 03.10.2022 թ., երաշխավորվել ի.գ.թ., Հայ-ռուսական համալսարանի դասախոս, Վարչական դատարանի դատավոր Կարեն Բարսեղի Զարիկյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 09.01.2023 թ.:

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

ՆԱՆՈ ՊԱՊՈՅԱՆ

ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրոս,
ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ (արտոնագրի գործողությունը կասեցված է)
ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավորի օգնական

NANO PAPOYAN

YSU, Faculty of law, Master in law
Member of the Chamber of Advocates of the RA (license is suspended)
Civil Court of Appeal, judicial assistant

НАНО ПАПОЯН

ЕГУ, юридический факультет, магистр права
Член палаты адвокатов РА (действие лицензии приостановлено)
Гражданский апелляционный суд, помощник судьи

**ՀՀ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԱԳՐՔԻ 162.1 ՀՈԴՎԱԾՈՒՄ
ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅԱՄԲ ՊԱՏՃԱՌՎԱԾ ՈՉ ՆՅՈՒԹԱԿԱՆ ՎՆԱՍԻ
ՀԱՏՈՒՑՄԱՆ ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՐԳԻ ՆԱԽԱՏԵՍՄԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ԱՆՀՐԱԺԵՇՏՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**THE LEGAL NECESSITY OF PROVISIONING THE STRUCTURE OF
COMPENSATION FOR NON-MATERIAL DAMAGE CAUSED BY CRIME IN
ARTICLE 162.1 OF THE CIVIL CODE OF RA**

**ЮРИДИЧЕСКАЯ НЕОБХОДИМОСТЬ ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТРУКТУРЫ
ВОЗМЕЩЕНИЯ НЕМАТЕРИАЛЬНОГО ВРЕДА, ПРИЧИНЕННОГО
УГОЛОВНЫМ ДЕЙСТВИЕМ, В СТАТЬЕ 162.1 ГРАЖДАНСКОГО
КОДЕКСА РА**

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի¹ 162.1 հոդվածը՝ որպես վնասի հատուցման տեսակ, սահմանում է ոչ նյութական վնասի հասկացությունը և դրա հատուցումը:

Ըստ Տ. Մ. Ռասոլովայի՝ հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ իրավական և գույքային դրության ամբողջական վերականգնման սովորաբար անհնար է հասնել, ապա ոչ նյութական

¹ Ընդունվել է 05.05.1998 թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.1999 թ., ՀՀՊՏ 1998.08.10/17(50)

բնույթ կրող վնասների վերականգնման եղանակին՝ որպես փոխհատուցման լրացուցիչ տեսակ, գումարվում է նաև բարոյական վնասի վերականգնումը²:

Ոչ նյութական վնասի հատուցման իրավունք առաջ է գալիս բարոյական տառապանքներ կրող ֆիզիկական անձանց մոտ: Հետևաբար մարդկանց զգացմունքները նույնպես դասվում են իրավաբանական փաստերի շարքին³:

Առհասարակ ոչ նյութական վնասը, որն այլ կերպ կարող է բնորոշվել որպես ոչ նյութական կորուստ, տվյալ կորուստը կրող սուբյեկտի (նաև տուժողի, տուժողի իրավահաջորդի) մոտ դրսևորվում է հոգեբանական ցավով և տառապանքով, որը կարող է զուգորդվել տագնապի և վախի զգացողությամբ, ինչպես նաև կոնկրետ իրավահարաբերությամբ պայմանավորված անձին կամ անձանց որոշակի խմբի անհարմարություն և անհանգստություն պատճառելով, այդ թվում՝ սոցիալական միջավայրում որոշակի ճնշվածությամբ:

Եթե վնասը չի կարող գնահատվել դրամական ձևով, ապա այն դառնում է ոչ նյութական կամ ոչ գույքային վնաս⁴:

Ոչ նյութական վնասը կարող է բաղկացած լինել բարոյական զգացումներից՝ կապված հարազատների կորստի, ակտիվ սոցիալական կյանքը շարունակելու անկարողության, աշխատանքի կորստի, ժամանակավոր անաշխատունակության կամ որևէ իրավունքից զրկվելու ձևով:

Ներպետական օրենսդրության, մասնավորապես ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 162.1 հոդվածի համաձայն՝ քաղաքացիաիրավական հարաբերություններում ոչ նյութական վնասի մասին կարող է խոսք լինել այն դեպքերում, երբ քրեական հետապնդման մարմնի կամ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած ակտով հաստատվել է այն փաստը, որ պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի կողմից կայացվել է այնպիսի որոշում կամ դրսևորվել է այնպիսի գործողություն կամ անգործություն, որը հանգեցրել է անձի՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1-ին հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված իրավունքներից (կյանքի իրավունքը, խոշտանգման, անմարդկային կամ նվաստացնող վերաբերմունքի կամ պատժի չենթարկվելու իրավունքը, անձնական ազատության և անձեռնմխելիության իրավունքը, արդար դատաքննության իրավունքը, անձնական և ընտանեկան կյանքը հարգելու, բնակարանի անձեռնմխելիության իրավունքը, մտքի, խղճի և կրոնի ազատության, սեփական կարծիքն ազատ արտահայտելու իրավունքը, հավաքների և միավորման ազատության իրավունքը, իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքը, սեփականության իրավունքը) որևէ մեկի խախտման:

Այսինքն՝ քաղաքացիական օրենսդրությունը հիշյալ հիմնարար իրավունքների խախտման համար ոչ նյութական վնասի հատուցում նախատեսում է այն դեպքերում, երբ այդ ոչ նյութական վնասի առաջացման պատճառ է հանդիսացել պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի կողմից կայացված որոշումը կամ դրսևորված գործողությունը կամ անգործությունը, կամ այլ կերպ ասած՝ պատասխանատվություն կրող սուբյեկտների մասով առկա է սուբյեկտային հստակ սահմանազատում: Քաղաքացիական օրենսդրությունը չի բովանդակում որևէ կարգավորում կապված հանցագործության

² Տե՛ս Гражданское право. Рассолова Т.М., էջ 19:

³ Տե՛ս Гражданское право. Рассолова Т.М., էջ 139:

⁴ Տե՛ս ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի պրոֆեսորադասախոսական կազմի գիտաժողովի նյութերի ժողովածու, ԵՊՀ հրատ., 2015, «ՀՀ քաղաքացիական օրենսդրությամբ ոչ նյութական վնասի հատուցման մի շարք հարցերի շուրջ» ԵՊՀ քաղաքացիական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, իրավ. գիտ. թեկնածու Գրիգոր Բեքմեզյան, էջ 191 http://www.y.su.am/files/190-206_Grigor_Bekmezyan.pdf

հետևանքով հիմնարար իրավունքների խախտման արդյունքում պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման հետ:

Հատկանշական է, որ, ի տարբերություն հայրենական օրենսդրության, Ռուսաստանի Դաշնության Քաղաքացիական օրենսգրքի 151-րդ հոդվածով սահմանվում է, որ եթե քաղաքացին ոչ նյութական վնաս է կրել (ֆիզիկական կամ բարոյական տառապանք) այնպիսի գործողությունների արդյունքում, որոնք խախտում են վերջինիս անձնական ոչ գույքային իրավունքները կամ ունձգում են քաղաքացուն պատկանող ոչ նյութական օգուտները, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում, դատարանը կարող է իրավախախտին պարտադրել վճարելու նշված վնասի համար դրամական փոխհատուցում:

Նշվածից հետևում է, որ ռուսական օրենսդրությունը գնացել է հարցի կարգավորման ավելի համապարփակ ճանապարհով՝ չսահմանափակելով ոչ նյութական վնասի հատուցելիության հարցը՝ այդպիսի վնասը կոնկրետ սուբյեկտի կողմից պատճառված լինելու պայմանով, կամ առհասարակ սահմանափակելով այդպիսի վնասի հատուցումն օրենքով նախատեսված դեպքերի պայմանով, ինչպես դա արվել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 17-րդ հոդվածի 4-րդ մասով:

Մարիկե Մալը, կենտրոնանալով քաղաքացիական և քրեական գործերով տուժողների ոչ նյութական վնասի փոխհատուցման վրա, իր կողմից 2002 թվականին հեղինակած հոդվածում քննարկում է Նիդերլանդներում դժբախտ պատահարների և հանցագործությունների հետևանքով պատճառված ոչ նյութական վնասի համար տուժողների փոխհատուցումը: Սկսելով Նիդերլանդների քրեական արդարադատության համակարգի կողմից ոչ նյութական վնասի՝ սեռական ունձգությունների և երթևեկության գործերով տրվող փոխհատուցման քննարկումից, հեղինակը ոչ նյութական վնասը նկարագրում է որպես ֆիզիկական վնաս, հոգեբանական ցավ, տառապանք, վախ և կյանքի նկատմամբ հաճույքի կորուստ: Կենտրոնանալով ներընտանեկան սեռական բռնության և Նիդերլանդների դատարանների կողմից ներկայացված այլ ոչ նյութական վնասի մասին հայցերի վրա՝ այս հոդվածը պնդում է, որ միայն ուղղակի հանցագործության զոհերը կարող են պահանջել փոխհատուցում իրենց պատճառված ոչ նյութական վնասի համար: Չնայած պնդելով, որ տարբեր հանցագործությունների և ճանապարհատրանսպորտային պատահարների զոհերի ոչ նյութական վնասի դրամական փոխհատուցումը տուժողների կողմից համարժեք չեն ընկալվում, հեղինակը պնդում է, որ նման հատուցումներն անհրաժեշտ են, որպեսզի տուժածները կարողանան վերականգնել վստահությունն իրավական համակարգի նկատմամբ, որը հաճախ կորսվում է հանցագործության հետևանքով: Հեղինակը եզրակացնում է, որ տուժողների վերականգնման գործընթացի համար կարևոր է, որ հոլանդական դատարանները սկսեն ավելի լայնորեն հարգել ոչ նյութական վնասի պահանջները⁵:

Մեր գնահատմամբ, հանցագործությամբ պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման մեխանիզմների նախատեսումը ոչ միայն տուժողի կամ վերջինիս իրավահաջորդի խախտված իրավունքների վերականգնման անհրաժեշտ եղանակ է, այլ նաև վնաս պատճառողին քաղաքացիաիրավական պատասխանատվության ենթարկելու լրացուցիչ միջոց և հիմնվում է այն տեսության վրա, որ տուժած անհատի և հասարակության շահերը կարող են ավելի ռեալ պաշտպանվել, եթե լրացուցիչ ֆինանսական պարտավորություն դրվի իրավախախտի վրա, ինչը կլինի պատժիչ և կոմպենսացիոն վնասների միաձուլում և ուղղված կլինի ոչ նյութական վնասի հատուցմանը:

⁵ Տե՛ս International Review of Victimology Volume: 9 Issue: 1 Dated: 2002 Pages: 31-42:

Այս առումով կարևոր է քաղաքացիական օրենսդրությամբ հանցագործությամբ պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման մեխանիզմների նախատեսումը, կամ հարկավոր է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի վերը մեջբերված հոդվածներն ընկալել լայն առումով և վերաբերելի համարել նաև այն իրավիճակների համար, երբ ոչ նյութական վնասի հատուցում է պահանջվում նաև ֆիզիկական/իրավաբանական անձանցից, քանի որ իրավական համակարգը սկզբունքորեն պետք է բացառի իրավակարգավորման այնպիսի երևույթ, ինչպիսին է թերի ու տարակարծությունների տեղիք տվող նորմերի մեկնաբանումը:

Իրավական որոշակիության գերխնդիրը ոչ թե իրավական նորմերի հստակությունն է, այլ դրանց իմաստը համարժեք բացահայտելու և դրան համապատասխան իրավակիրառ պրակտիկա ձևավորելու մշակույթը: Առնվազն իրավաչափ չէ անվերապահորեն, առանց նախապես սահմանված չափանիշների ակնկալել իրավական նորմերի հստակություն սուկ օրենսդրական փոփոխությունների միջոցով⁶:

Այդպիսի հստակություն և իրավակիրառ պրակտիկա կարող է ձևավորվել նաև դատարանների կողմից տրված մեկնաբանությունների միջոցով: Քանի որ կարծում ենք՝ հանցագործությամբ պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջը կարող է բարձրացվել միայն դատարանների առջև և միայն այն դեպքում, եթե առկա է նաև իրական վնասների հատուցման պահանջ:

Ընդ որում, մեր գնահատմամբ, եթե իրական վնասների հատուցումը ենթակա է աներկբա բավարարման, ապա բարոյական վնասի հատուցելիության հարցում որոշիչ դերակատարում պետք է ունենա հարցը քննող դատարանը, այն տեսանկյունից, որ, կախված հանցագործության բնույթից, ոչ նյութական վնասի գնահատման չափորոշիչները կարող են տարբեր լինել: Ընդհուպ նաև՝ կախված հանցագործության ծանրությունից, հիմնարար իրավունքի խախտման աստիճանից, հանցավորի անձնական հատկանիշներից կարող է նաև առհասարակ բացակայել հանցագործությամբ պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման անհրաժեշտությունը, որպիսի եզրահանգման, այնուամենայնիվ, կարող է գալ միայն հարցը քննող դատարանը՝ գործի փաստակազմի մանրազնիմ ուսումնասիրության արդյունքում:

Ինչպես նշվեց, հանցագործությամբ պատճառված ոչ նյութական վնասը կարող է ունենալ տարբեր դրսևորումներ պայմանավորված այն հանգամանքով թե ինչ բնույթի հանցագործությամբ է այն պատճառվել: Օրինակ՝ կյանքի և առողջության դեմ ուղղված հանցագործությունների դեպքում ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջը բարձրացվում է ավելի բարձր մակարդակի: Ընդ որում, կախված նաև հանցագործության ծանրության աստիճանից (մահվան փաստի առկայությունից) կարող են տարբեր լինել հատուցում պահանջող սուբյեկտների շրջանակը: Եթե բացակայում է մահվան փաստը, ապա հատուցման սուբյեկտ է հանդիսանում տուժողը, իսկ մահվան փաստի առկայության դեպքում ոչ նյութական վնասի հատուցում կարող է պահանջել տուժողի իրավահաջորդը:

Էական կարևորության է տուժողի իրավահաջորդների ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջների դեպքում այն հարցի բացահայտումը, թե արդյոք տուժողի բոլոր իրավահաջորդներն ունեն ոչ նյութական վնասի հատուցման իրավունք:

Մեր կարծիքով՝ իրավական որոշակիության տեսանկյունից նպատակահարմար է տուժողի մահվամբ պայմանավորված ոչ նյութական վնասի հատուցման դեպքում սահմանել այդպիսի վնասի հատուցման մեկանգամյա դրվագ, սակայն որպես ոչ նյութական վնասի հա-

⁶ Տե՛ս Գևորգ Դանիելյան, «Իրավական որոշակիության, իրավունքի անալոգիայի (համանմանության) և իրավական ակտի մեկնաբանության փոխհարաբերության արդի հիմնախնդիրները», էջ 5:

տուցման չափանիշ ընդունել նաև այն անձանց շրջանակն ում տուժողի մահվամբ հասցվել է ոչ նյութական վնաս:

Այս գործիքակազմի դեպքում կարող ենք խուսափել հնարավոր չարաշահման դեպքերից, ինչպես նաև հանցագործությամբ պատճառված վնասը տուժողի իրավահաջորդների համար որպես «հարստացման» միջոց դիտարկվելուց:

Մ. Վ. Վրոնսկայան իր աշխատության մեջ գտել է, որ, անկախ հատուցման ենթակա նյութական վնասից, գումարային արտահայտմամբ հատուցման է ենթակա նաև ոչ նյութական վնասը: Ոչ նյութական վնասի հատուցման չափը որոշելիս դատարանը որոշում է կայացնում հաշվի առնելով հետևյալ հանգամանքները.

1. իրավախախտի մեղավորության աստիճանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ օրենքը փոխհատուցումը տրամադրում է անկախ իրավախախտի մեղքից (օրինակ՝ առավել վտանգի աղբյուրով քաղաքացու կյանքին և առողջությանը պատճառված վնասի դեպքում),

2. ֆիզիկական և բարոյական տառապանքի աստիճանը,
3. քաղաքացու անհատական հատկանիշները,
4. իրավախախտի գույքային կարգավիճակը,
5. տուժողի մեղքի աստիճանը,
6. բանականության և արդարության պահանջները⁷:

Վերադառնալով հանցագործությամբ պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցելիության հարցում օրենսդրական բացի լրացման մեր կողմից առաջարկվող տարբերակին՝ գտնում ենք, որ որպես օպտիմալ լուծում օրենսդրական բարեփոխումների ճանապարհով պետք է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1 հոդվածի 2-րդ մասը վերաշարադրել հետևյալ կերպ՝ «2. Անձը, իսկ նրա մահվան կամ անգործունակության դեպքում նրա ամուսինը, ծնողը, որդեգրողը, երեխան, որդեգրվածը, խնամակալը, հոգաբարձուն իրավունք ունեն դատական կարգով պահանջելու պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցում, **եթե դատարանը դատարկում հաստատել է, որ հանցագործություն կատարած անձի քրեաիրավական որակում ունեցող գործողությունների հետևանքով կամ նախաքննության մարմինը, դատախազը կամ դատարանը հաստատել է, որ պեղական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի որոշման, գործողության կամ անգործության հետևանքով խախտվել են այդ անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայով երաշխավորված հետևյալ հիմնարար իրավունքները.**»:

Մինչ այդ, սակայն, կարգավորման ենթակա հարաբերությունների առնչությամբ իրավական նորմերի բացակայությունը, մեր կարծիքով, չպետք է հանգեցի իրավական համարժեք նորմերի կիրառումը բացառելուն, քանզի նման պարագայում մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը կդառնա անիրատեսական: Ուստի, մեր դիրքորոշմամբ որոշակի թերությունների շտկումը կամ, այլ կերպ ասած, կոնկրետ իրավահարաբերությունների նկատմամբ համարժեք նորմերի կիրառումը կարող է և պետք է նաև դրվի իրավակիրառ մարմնի՝ դատարանի վրա:

Գտնում ենք, որ իրավական խութերի հաղթահարումն առավել դյուրին կլինի, եթե նորմի առկայության պարագայում կիրառվի իրավաչափ անալոգիա, որի միջոցով արդեն իրատեսական կլինի որոշակի սահմաններում հաղթահարել իրավական համակարգի թերությունները և երաշխավորել իրավունքի իրացման բնականոն ընթացքը:

⁷ См. Гражданское право. Вронская М.В., էջ 126-127:

«Նորմատիվ իրավական ակտերի մասին» ՀՀ օրենքի⁸ 39-րդ հոդվածի կարգավորման նպատակը իրավունքի և օրենքի անալոգիայի (համանմանության) կիրառումն է:

Մասնավորապես՝ հիշատակված հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ եթե օրենսդրության մեջ բացակայում է կոնկրետ հասարակական հարաբերությունը կարգավորող իրավական նորմը, սակայն օրենսդրությամբ սահմանված է համանման հարաբերությունները կարգավորող այլ իրավական նորմ, ապա այդպիսի հարաբերությունների նկատմամբ (եթե դա չի հակասում դրանց էությանը) կիրառվում են համանման հարաբերություններ կարգավորող իրավական նորմերը (օրենքի անալոգիա):

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ օրենսդրության մեջ կոնկրետ հասարակական հարաբերությունը կարգավորող իրավական նորմի բացակայության և օրենքի անալոգիայի կիրառման անհնարինության դեպքում այդպիսի հարաբերությունների նկատմամբ կիրառվում են իրավունքի տվյալ ճյուղի սկզբունքները կամ տվյալ իրավահարաբերության էությանը համապատասխան իրավունքի ընդհանուր սկզբունքները (իրավունքի անալոգիա):

Ինչ վերաբերում է 3-րդ մասին, ապա այդ կետով սահմանվում է, որ օրենքի կամ իրավունքի անալոգիա չի կարող կիրառվել, եթե դրանով սահմանափակվում են անձանց իրավունքները, ազատությունները, կամ նրանց համար նախատեսվում է նոր պարտականություն կամ պատասխանատվություն, կամ խստացվում են նրանց նկատմամբ կիրառվող պատասխանատվության, հարկադրանքի միջոցները կամ դրանց կիրառման կարգը, հարկերի, տուրքերի և այլ պարտադիր վճարների վճարման կարգը, անձանց գործունեության նկատմամբ հսկողություն ու վերահսկողություն իրականացնելու պայմանները և կարգը:

Օրենքի անալոգիան և իրավունքի անալոգիան կարող են կիրառվել միայն, եթե տվյալ օրենքով չի արգելվում անալոգիայի կիրառումը:

Անալոգիա կիրառելու համար նախ հարկ է վստահ լինել, որ կիրառվող նորմը կարգավորում է համասեռ հասարակական հարաբերություններ⁹, սակայն վերջիններիս բնույթը պարզելն ինքնին ոչ բոլոր դեպքերում է պարզ խնդիր, և առանձին դեպքերում միայն մեկնաբանման միջոցով է հնարավոր հիմնավորել, որ տվյալ դեպքում գործ ունենք «համասեռ հարաբերություններին» հետ¹⁰:

Անդրադառնալով մեր կողմից առաջարկվող կարգավորման անձանց իրավունքները և ազատությունները սահմանափակող, նրանց համար նոր պարտականություն կամ պատասխանատվություն նախատեսող, նրանց նկատմամբ կիրառվող պատասխանատվության, հարկադրանքի միջոցները խստացնող ենթադրյալ բնույթի մասին հնարավոր վարկածներին՝ գտնում ենք, որ վերոգրյալ բացասական հետևանքների առաջացման մասին առհասարակ խոսք կարող էր լինել այն դեպքում, երբ քաղաքացիական օրենսդրությունն ընդհանրապես գնացած չլիներ ոչ նյութական վնասի հատուցում նախատեսելու ճանապարհով: Այնինչ գործող նորմատիվ կարգավորման պայմաններում, երբ սահմանվում է, որ ոչ նյութական վնասը ենթակա է հատուցման քրեական հետապնդման մարմնի կամ դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած ակտով հաստատված պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի կողմից կայացված որոշմամբ կամ դրսևորված գործողությամբ կամ անգործությամբ անձի՝ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1 հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված իրավունքների խախտման հանգեցնելու դեպքերում, ապա հանցագոր-

⁸ Ընդունվել է 21.03.2018 թ., ուժի մեջ է մտել 07.04.2018 թ., ՀՀՊՏ 2018.03.28/23(1381):

⁹ Տե՛ս «Большой юридический словарь». М., 2003, էջ 356:

¹⁰ Տե՛ս Գևորգ Դանիելյան, «Իրավական որոշակիության, իրավունքի անալոգիայի (համանմանության) և իրավական ակտի մեկնաբանության փոխհարաբերության արդի հիմնախնդիրները», էջ 10:

ծուխամբ պատճառված ոչ նյութական վնասների անհատուցելիության հարցում հավասարության տեսանկյունից ոչ շահեկան դիրքերում են հայտնվում տուժողը և վերջինիս իրավահաջորդը:

Սույն պարագայում պետք է հատուկ ընդգծել, որ ֆիզիկական (իրավաբանական) անձին ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջ ներկայացնելու հետ կապված իրավահարաբերությունները և պետությանը ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջ ներկայացնելու հետ կապված իրավահարաբերությունները համասեռ են: Եվ, չնայած այն հանգամանքին, որ գործող օրենսդրությունը որևէ կերպ չի կարգավորում ֆիզիկական (իրավաբանական) անձից ոչ նյութական վնասի հատուցում ստանալու և պահանջելու հարաբերությունները, այնուամենայնիվ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162.1 հոդվածը նախատեսում է պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի որոշման, գործողության կամ անգործության հետևանքով անձի՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայով երաշխավորված հիմնարար իրավունքների խախտման արդյունքում պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցում ստանալու հնարավորություն, որպիսի իրավահարաբերությունն իր բովանդակությամբ և հետապնդած իրավաչափ նպատակով համասեռ է ֆիզիկական (իրավաբանական) անձին ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջ ներկայացնելու հետ կապված հարաբերությանը:

Մասնավորապես թե՛ ֆիզիկական (իրավաբանական) անձից ոչ նյութական վնասի հատուցում պահանջելու և թե՛ պետությունից ոչ նյութական վնասի հատուցում պահանջելու դեպքերում գործ ունենք տուժողին կամ վերջինիս իրավահաջորդին ֆիզիկական և հոգեկան տառապանք պատճառելու դեպքերի հետ: Թե՛ առաջին և թե՛ երկրորդ դեպքում առկա է ՀՀ Սահմանադրությամբ և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» կոնվենցիայով երաշխավորված հիմնարար իրավունքների խախտման դեպքը: Այնուհանդերձ, այս երկու դեպքերում էլ տարբեր են հարկադրանքի ենթարկվող սուբյեկտները՝ մի դեպքում մասնավոր սուբյեկտն է (ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձ), մյուս դեպքում՝ պետաիշխանական լիազորությամբ օժտված սուբյեկտը՝ ի դեմս պետության:

Հետևաբար, պետք է արձանագրել, որ տվյալ դեպքում կարգավորման ենթակա հարաբերության առնչությամբ՝ ֆիզիկական (իրավաբանական) անձից ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջի իրավական նորմերի բացակայությունը, չի կարող անխուսափելիորեն հանգեցնել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162 և 162.1 նորմերի կիրառումը հանցագործությամբ պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման գործերով փաստերի նկատմամբ բացառելուն, քանզի նման պարագայում մարդու իրավունքների և ազատությունների պաշտպանությունը կդառնա խոցելի, ավելին՝ այն չի իրականանա՝ օրենսդրական փոփոխություններ կատարելու անհրաժեշտության պատճառաբանությամբ:

Ուստի, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 162 և 162.1 հոդվածների ֆիզիկական անձից (առհասարակ մասնավոր սուբյեկտից) ոչ նյութական վնասի հատուցում պահանջելու իրավիճակներում կիրառելի համարելու հանգամանքի հաշվառմամբ, գտնում ենք, որ հանցագործությամբ պատճառված ոչ նյութական վնասը ենթակա է հատուցման հետևյալ դեպքերում.

- դատարանը հաստատված է համարել մեղադրյալի կողմից ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված հանցանքների կատարումը,
- հանցագործությամբ տուժողին կամ վերջինիս իրավահաջորդին պատճառվել է հոգեկան և ֆիզիկական տառապանք, ինչն էլ հանդիսանում է հատուցման ենթակա ոչ նյութական վնաս:

Միաժամանակ հարկ է նշել, որ ոչ նյութական վնասի հատուցման հիմք հանդիսացող տառապանքի, մասնավորապես՝ հոգեկան տառապանքի հաստատման համար պետք է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ նման տառապանքը հաստատելու համար ուղղակի ապացույցներ (օրինակ՝ բժշկական փաստաթղթեր, փորձագետի եզրակացություն) կարող են և չներկայացվել: Այլ կերպ ասած՝ հոգեկան տառապանքի առկայությունը հիմնավորելու համար չափից ավելի ֆորմալ պահանջները չեն բխի հոգեկան տառապանքի առանձնահատկություններից: Ուստի ցանկացած փաստարկ, այդ թվում՝ անվիճելի թվացող (անվիճելի է, որ զավակի կորստյան կապակցությամբ ծնողը կարող է հայտնվել աննկարագրելի հոգեկան տառապանքների մեջ), որը կարող է վկայել հոգեկան տառապանքի առկայության մասին, պետք է գնահատվի դատարանի կողմից¹¹:

Բացի այդ, ոչ նյութական վնասի հատուցման չափը որոշում է դատարանը՝ ողջամտության, արդարացիության (equitableness) և համաչափության սկզբունքներին համապատասխան՝ հաշվի առնելով ֆիզիկական կամ հոգեկան տառապանքի բնույթը, աստիճանը և տևողությունը, պատճառած վնասի հետևանքները, վնասը պատճառելիս մեղքի առկայությունը, ոչ նյութական վնաս կրած անձի անհատական հատկանիշները, ինչպես նաև այլ վերաբերելի հանգամանքներ: Վնասի չափը որոշելիս դատարանները պետք է հաշվի առնեն, որ ոչ նյութական վնասի հատուցումը չպետք է ուղղված լինի տուժող կողմի «հարստացմանը»՝ նկատի ունենալով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 12-րդ հոդվածով սահմանված իրավունքների չարաշահման արգելքը: Ոչ նյութական վնասի հատուցման չափը որոշելիս դատարանները պետք է օժտված լինեն ճկունությամբ՝ մասնավորապես հաշվի առնելով, որ իր բնույթով պայմանավորված՝ ոչ նյութական վնասը հաշվարկի կամ հստակ քանակական գնահատման ենթակա չէ¹²:

Որպես ամփոփում, ընդգծելով հանցագործությամբ պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցման մեխանիզմների կիրարկման անհրաժեշտությունը, գտնում ենք, որ այդպիսի կառուցակարգի նախատեսմամբ ոչ նյութական վնասի հատուցման պահանջի իրավունքը սահմանափակված չի լինի միայն այն դեպքերով, երբ օրենքով սահմանված կարգով կայացված որոշմամբ կամ օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտով հաստատվել է պետական կամ տեղական ինքնակառավարման մարմնի կամ դրա պաշտոնատար անձի կողմից անձի հիմնարար իրավունքի խախտման փաստը և այդպիսի պատասխանատվության հասցեատեր սուբյեկտ չի հանդիսանա միայն Հայաստանի Հանրապետությունը: Այլ հանցագործության արդյունքում հիմնարար իրավունքների ցանկացած խախտման դեպքում անձը (իրավահաջորդը) կարող է ստանալ ոչ նյութական վնասի հատուցման հնարավորություն՝ այդ պահանջով հանդես գալով դատական ատյանի առջև:

Annotation. With this scientific work the author analyzes the nature and essence of non-material damage, highlights the limitations of compensation for such damage under Article 162.1 of the Civil Code of the RA, emphasizes the need and the importance to introduce mechanisms for compensation of non-material damage caused by crime, and also suggests ways to fill the legislative gap.

¹¹ Տե՛ս թիվ ԵԿԴ/3296/02/14 դատական գործով Վճռաբեկ դատարանի կողմից 27.12.2017 թվականին կայացված որոշումը

¹² Տե՛ս օրինակ, Nagmetov v. Russia (զանգատ թիվ 35589/08) գործով Եվրոպական դատարանի 30.03.2017 թվականի վճիռը, կետեր 72-73, Varnava and Others v. Turkey (զանգատներ թիվ 16064/90, 16065/90, 16066/90, 16068/90, 16069/90, 16070/90, 16071/90, 16072/90 և 16073/90)

Аннотация. В данной статье автор анализирует природу и сущность нематериального вреда, выделяет ограничения возмещения такого вреда в соответствии со статьей 162.1 Гражданского кодекса РА, подчеркивает необходимость и значение введения механизмов возмещения нематериального вреда, причиненного преступлением, а также предлагает пути восполнения законодательного пробела.

Բանալի բառեր – ոչ նյութական վնաս, հանցագործություն, հիմնարար իրավունքներ, տուժող, տուժողի իրավահաջորդ, հանցագործությամբ պատճառված ոչ նյութական վնասի հատուցում:

Keywords: *non-material damage, crime, fundamental rights, victim, successor of the victim, compensation for non-material damage caused by crime.*

Ключевые слова: *нематериальный вред, преступление, основные права, потерпевший, правопреемник потерпевшего, возмещение нематериального вреда, причиненного преступлением.*

Պատյոյան Ն. - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի մագիստրոս, ՀՀ փաստաբանների պալատի անդամ (արտոնագրի գործողությունը կասեցված է), ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավորի օգնական, էլ. հասցե՝ nano.papoyan.1995@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 15.12.2022 թ., տրվել է գրախոսության 15.12.2022 թ., երաշխավորվել Հայաստանում Ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, իրաբանական գիտությունների թեկնածու Կ. Համբարձումյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 09.01.2023 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

ՄԻՍԱԿ ՄԱՐԿՈՍՅԱՆ

*իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի պետի առաջին տեղակալ*

MISAK MARKOSYAN

*Candidate of Law, Associate Professor,
The First Deputy Head of the Educational Complex of Police of the Republic of Armenia*

МИСАК МАРКОСЯН

*кандидат юридических наук, доцент,
Первый заместитель начальника Образовательного комплекса полиции РА*

**ՏԱՆՎԵՑ ՏԱՐԻՆ ՉԼՐԱՑԱԾ ԱՆՁԻՆ ՍԵՌԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆ
ԿԱՄ ՍԵՔՍՈՒԱԼ ԲՆՈՒՅԹԻ ԱՅԼ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ
ԿԱՄ ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊՈՌՆՈԳՐԱՖԻԱ ՍՏԵՂԾԵԼ ԿԱՄ
ԱՐՏԱԴՐԵԼ ԱՌԱՋԱՐԿԵԼԸ (ԳՐՈՒՄԻՆԳ). ԳԻՏԱԳՈՐԾՆԱԿԱՆ
ՄԵԿՆԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

**OFFERING SEXUAL INTERCOURSE OR OTHER ACTS OF A SEXUAL
NATURE OR A MANUFACTURE OR PRODUCTION OF CHILD
PORNOGRAPHY TO A PERSON UNDER THE AGE OF SIXTEEN
(GROOMING):
SCIENTIFIC AND PRACTICAL COMMENTS**

**ПРЕДЛОЖЕНИЕ ПОЛОВОГО СНОШЕНИЯ ИЛИ ИНЫХ ДЕЙСТВИЙ
СЕКСУАЛЬНОГО ХАРАКТЕРА ИЛИ ИЗГОТОВЛЕНИЯ ИЛИ
ПРОИЗВОДСТВА ДЕТСКОЙ ПОРНОГРАФИИ ЛИЦУ, НЕ ДОСТИГШЕМУ
ШЕСТНАДЦАТИЛЕТНЕГО ВОЗРАСТА (ГРУМИНГ): НАУЧНО-
ПРАКТИЧЕСКИЙ КОММЕНТАРИЙ**

1. Ընդհանուր դրույթներ:

2021 թվականի մայիսի 5-ին ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 2022 թվականի հուլիսի 1-ից ուժի մեջ է մտել Հայաստանի Հանրապետության նոր քրեական օրենսգիրքը (այ-

սուիետ՝ քր. օր.): Քր. օր.-ում տեղ գտած նորամուծություններից մեկը 16 տարին չլրացած անձին սեռական հարաբերություն կամ սեքսուալ բնույթի այլ գործողություններ, կամ մանկական պոռնոգրաֆիա ստեղծել, կամ արտադրել առաջարկելու (գրումինգի)¹ (այսուհետ՝ գրումինգ) քրեականացումն է (202-րդ հոդված):

Գրումինգը քրեականացվել է ի կատարումն Հայաստանի Հանրապետության կողմից ստանձնած միջազգային պարտավորության: Մասնավորապես, 2021 թվականի հունվարի 1-ից Հայաստանի Հանրապետության համար ուժի մեջ է մտել «Սեռական շահագործումից և սեռական բնույթի բռնություններից երեխաների պաշտպանության մասին» Եվրոպայի խորհրդի կոնվենցիան (այսուհետ՝ Կոնվենցիա), որն ընդունվել էր Լանսարտեում 2007 թվականի հոկտեմբերի 25-ին: Կոնվենցիայի 23-րդ հոդվածը («Երեխաներին սեռական նպատակով առաջարկ անելը (սոլիսիթինգ)») սահմանում է՝ «Յուրաքանչյուր Կողմ ձեռնարկում է անհրաժեշտ օրենսդրական կամ այլ միջոցներ՝ քրեականացնելու չափահասի կողմից տեղեկատվական և հաղորդակցման տեխնոլոգիաների միջոցով 18-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերությամբ սահմանված տարիքին² չհասած երեխայի հետ հանդիպելու նպատակով դիտավորությամբ կատարված առաջարկը՝ երեխայի նկատմամբ 18-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության «ա» կետին³ կամ 20-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության «ա» կետին⁴ համապատասխան սահմանված հանցագործություններից որևէ մեկի կատարման նպատակով, եթե տվյալ առաջարկին հետևել են այդպիսի հանդիպմանը հանգեցնող գործնական քայլեր»:

Քր.օր.-ի 202-րդ հոդվածը սահմանում է գրումինգի հասկացությունը՝ «Տեղեկատվական կամ հաղորդակցական տեխնոլոգիաների օգտագործմամբ 18 տարին լրացած անձի կողմից 16 տարին չլրացած անձին հանդիպում առաջարկելը և հանդիպմանն ուղղված գործողություն կատարելը՝ սեռական հարաբերության կամ սեքսուալ բնույթի այլ գործողությունների, այդ թվում՝ սեռական հարաբերության նմանակման կամ սեռական կարիքները բավարարելու, կամ մանկական պոռնոգրաֆիա ստեղծելու կամ արտադրելու նպատակով, եթե բացակայում են սույն օրենսգրքի 189-րդ կամ 198-201-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցանքների հատկանիշները»:

Գրումինգը սահմանող քրեաիրավական նորմի գիտագործնական մեկնաբանության համար ընդհանուր ուղենիշ կարող են ծառայել Կոնվենցիայի բացատրական զեկույցի (այսուհետ՝ Բացատրական զեկույց) դրույթները: Բացատրական զեկույցի 156-րդ կետում նշվում է, որ «գրումինգ» եզրույթը վերաբերում է երեխային սեռական բնույթի բռնության համար նախապատրաստելուն՝ պայմանավորված սեռական բավարարվածության համար երեխային օգտագործելու շարժառիթով⁵:

2. Գրումինգի օբյեկտը և օբյեկտիվ կողմը:

Գրումինգի օբյեկտը 16 տարին չլրացած անձանց սեռական անձեռնմխելիության պաշտպանությանն ուղղված հասարակական հարաբերություններն են: Մասնագիտական գրակա-

¹ Ըստ Քեմբրիջյան բառարանի՝ «grooming» բառը հանցավոր արարքի համատեքստում նշանակում է «երեխայի հետ ընկերանալու ռոլված հանցավոր գործունեություն՝ նրան սեռական հարաբերություններին հակելու փորձի նպատակով»: Տես <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/grooming> (վերջին մուտք՝ 05.10.2022 թ.):

² Տուժողի տարիքի որոշումը Կոնվենցիայով վերապահվել է այն ստորագրած Կողմերի իրավասությանը:

³ Կոնվենցիայի 18-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության «ա» կետով նախատեսված է հետևյալ հանցանքը՝ «Այն երեխայի հետ սեքսուալ բնույթի գործողությունների մեջ ներգրավվելը, որը ազգային իրավունքի համապատասխան դրույթների համաձայն՝ չի հասել սեքսուալ բնույթի գործողությունների համար օրենքով սահմանված տարիքին»:

⁴ Կոնվենցիայի 20-րդ հոդվածի 1-ին պարբերության «ա» կետով նախատեսված է մանկական պոռնոգրաֆիա արտադրելը:

⁵ Տես Բացատրական զեկույցը <https://www.moj.am/legal/view/article/1307/> (վերջին մուտք՝ 05.10.2022 թ.):

նության մեջ ներկայացվել են սեռական անձեռնմխելիության տարբեր բնորոշումներ, սակայն ընդհանուր առմամբ դրանց բովանդակությունը հանգում է նրան, որ սեռական անձեռնմխելիությունը սեռական ազատությամբ չօժտված անձանց սեքսուալ հարաբերությունների ոլորտ ներքաշելու բարոյական և իրավական արգելքն է⁶:

Գրումինգից տուժած անձ կարող է լինել 16 տարին չլրացած ցանկացած երեխա, անկախ սեռից:

Գրումինգի օբյեկտիվ կողմը բարդեցված է. հանցակազմի առկայության համար անհրաժեշտ է, որ հանցավորը կատարի հետևյալ երկու գործողությունները՝

- 1) 16 տարին չլրացած անձին հանդիպում առաջարկելը,
- 2) հանդիպմանն ուղղված գործողություն կատարելը:

Գրումինգն իրենից ներկայացնում է երեխային սիրահետելու և գայթակղելու գործընթաց, որը, որպես կանոն, իրականացվում է նախապես մշակված գործողություններով: Դրանց արդյունքում հանցավորը երեխայի նկատմամբ աստիճանաբար հաստատում է իշխանություն և վերահսկողություն⁷:

Նախ հանցավորն առցանց հարթակում ծանոթանում է երեխայի հետ: Դրան որպես կանոն հաջորդում են երեխայի հետ ընկերանալն ու վստահելի փոխհարաբերություններ ձևավորելը (օրինակ՝ ընդհանուր հետաքրքրությունները նշելու, անձնական գաղտնիքներ փոխանակելու և այլ եղանակներով):

Ընդ որում, գրումինգի նախապատրաստական փուլում հանցավորը կարող է երեխայից թաքցնել իր իրական անձը՝ կեղծելով անունը, տարիքը և այլն: Գրումինգով զբաղվող անձինք սոցիալական ցանցերում հաճախ ունենում են մի քանի կեղծ օգտահաշիվներ: Իրենց ապագա զոհերի օգտահաշիվները մանրամասն ուսումնասիրելուց հետո նրանց հետ սկսում են շփվել զոհերի տարիքին, նախասիրություններին համապատասխանեցված կեղծ օգտահաշիվի միջոցով: Այդպիսի դեպքերում գրումինգով զբաղվող անձինք իրենց իրական դեմքը բացահայտում են հետագայում՝ առցանց շփման վերջին փուլերում, հանդիպում առաջարկելիս կամ նույնիսկ հանդիպման ժամանակ⁸:

Երեխային հանդիպում առաջարկելը դրսևորվում է նրանում, որ հանցավորը երեխայի մոտ առաջացնում է իրական կյանքում հանդիպելու ցանկություն՝ համոզելու, տարբեր խոստումներ տալու, սիրահետելու, գայթակղելու և այլ եղանակներով: Երեխային ընդամենը հանդիպման վերացական ցանկության մասին հայտնելը չի կարող դիտարկվել որպես հանդիպման առաջարկ: Անհրաժեշտ է, որ հանդիպման առաջարկը լինի կոնկրետ, բովանդակի հանդիպման վայրն ու ժամանակը, քանի որ միայն այդ դեպքում է հնարավոր կատարել գրումինգի օբյեկտիվ կողմի մյուս մասը՝ հանդիպմանն ուղղված գործողությունը:

Բացատրական զեկույցի 160-րդ կետում սահմանված է, որ հանցանքն ավարտված է համարվում միայն այն դեպքում, երբ հանդիպման առաջարկին հաջորդել են այդպիսի հանդիպմանն ուղղված գործնական քայլեր: Սա պահանջում է կոնկրետ գործողություններ, ինչպես օրինակ՝ կատարողի կողմից հանդիպման վայր ժամանելու փաստը⁹:

Կարծում ենք, որ գրումինգը կարող է ավարտված համարվել ոչ միայն հանցավորի կող-

⁶ Տե՛ս Российское уголовное право: Курс лекций, Т. 3, Преступления против личности / под. Ред. А.И. Коробеева, Владивосток, 2000, էջ 345:

⁷ Տե՛ս Wolak J., Finkelhor D., Mitchell K., Online “Predators” and Their Victims: Myths, Realities and Implications for Prevention and Treatment//The American psychologist, 2010, № 63, էջեր 111-28:

⁸ Տե՛ս Safer internet for children and young people.//<https://www.childsafenet.org> (վերջին մուտք՝ 05.10.2022թ.):

⁹ Տե՛ս Բացատրական զեկույցը //<https://www.moj.am/legal/view/article/1307/> (վերջին մուտք՝ 05.10.2022թ.):

մից հանդիպման վայր ժամանելու պահից, այլև այն պահից, երբ հանցավորն արդեն մեկնել, բայց դեռ չի հասել հանդիպման վայր: Այդպիսի գործողությունը նույնպես պետք է համարվի հանդիպմանն ուղղված գործնական քայլ, քանի որ հանցավորը առցանց հարթակից արդեն «տեղափոխվում է» իրական կյանք: Նման մոտեցումն ամրագրված է օրինակ՝ Մեծ Բրիտանիայի օրենսդրության մեջ, որի համաձայն՝ գրումինգն ավարտված է համարվում ոչ միայն այն դեպքում, երբ հանցավորը հանդիպում է երեխայի հետ, այնպես էլ այն դեպքում, երբ հանցավորը ճամփորդում է այդպիսի հանդիպման նպատակով¹⁰:

Եթե հանցավորի գործողությունները խափանվում են երեխայի հետ առցանց շփման փուլում, և հանցավորն իր կամքից անկախ հանգամանքներով չի հասցնում հանդիպում առաջարկել երեխային (օրինակ, երեխան միակողմանի դադարեցնում է շփումը, հանցավորին գցում է «սև ցուցակ», կամ դեպքը բացահայտվում է իրավապահ մարմինների կողմից), ապա հանցավորի արարքը ենթակա է որակման որպես գրումինգի նախապատրաստություն:

Եթե հանցավորը երեխային առաջարկում է հանդիպում, այսինքն՝ սկսում է գրումինգի օբյեկտիվ կողմի իրականացումը, սակայն իր կամքից անկախ հանգամանքներով չի հասցնում կատարել հանդիպմանն ուղղված գործողություններ, ապա արարքը ենթակա է որակման որպես գրումինգի փորձ:

Գրումինգի օբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է նաև հանցանքի կատարման միջոցը՝ տեղեկատվական կամ հաղորդակցական տեխնոլոգիաները: Բացատրական զեկույցի 159-րդ կետում սահմանված է՝ «Հանցանքը կարող է կատարված լինել միայն տեղեկատվական և հաղորդակցման տեխնոլոգիաների օգտագործման միջոցով: Իրական շփումների կամ ոչ էլեկտրոնային հաղորդակցման միջոցով իրականացվող գրումինգի մյուս ձևերը տվյալ դրույթի (Կոնվենցիայի 23-րդ հոդվածի - Մ. Մ.) գործողության շրջանակից դուրս են: Հաշվի առնելով այդպիսի տեխնոլոգիաների կիրառման արդյունքում դրանք վերահսկելու դժվարության պատճառով առաջացող առանձնահատուկ վտանգը՝ բանակցող կողմերը ցանկացել են դրույթը կենտրոնացնել բացառապես երեխաներին գրումինգի ենթարկելու ամենավտանգավոր եղանակի վրա, որն իրականացվում է համացանցի և բջջային հեռախոսների օգտագործման միջոցով, որոնցից այժմ նույնիսկ շատ փոքր երեխաներն են ավելի ու ավելի լայնորեն օգտվում»¹¹:

Մասնագիտական գրականության մեջ տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաները (Information and Communication Technologies, ICT) բնորոշվում են որպես մեթոդների, միջոցների և համակարգերի ամբողջություն, որոնք նախատեսված են տեղեկատվության տարբեր տեսակների հավաքման, ստեղծման, մշակման, փոխանցման, տարածման, պահպանման, օգտագործման, ներկայացման և պաշտպանության համար¹²: Գրումինգով զբաղվող անձինք երեխաների հետ առավել հաճախ ծանոթանում են սոցիալական ցանցերում, ծանոթությունների կայքերում, օնլայն խաղերի գրուցարաններում (չատերում) և վեբ-ֆորումներում¹³: Հետագայում հանցավորի և երեխայի շփումը կարող է շարունակվել այլ վիրտուալ հարթակներում (էլեկտրոնային փոստ, «Viber», «WhatsApp» կամ այլ նմանաբնույթ հավելված-

¹⁰ Տե՛ս Մեծ Բրիտանիայի «Սեռական հանցագործությունների մասին» օրենքի 15-րդ հոդվածը // <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2003/42/section/15> (վերջին մուտք՝ 05.10.2022թ.):

¹¹ Տե՛ս Բացատրական զեկույցը // <https://www.moj.am/legal/view/article/1307/> (վերջին մուտք՝ 05.10.2022թ.):

¹² Տե՛ս *Орлянская Н.П., Нагоев А.В.*, Проблемы проектирования и внедрения информационной системы // Научный электронный журнал КубГАУ, № 01(9), 2014, էջ 4:

¹³ Տե՛ս *Мазур А.А.*, Социально-криминологическое исследование Интернет-груминга//Вестник Российского университета кооперации, 2020, № 1 (39), էջ 144:

ներ և այլն):

3. Գրումինգի սուբյեկտը և սուբյեկտիվ կողմը:

Գրումինգի սուբյեկտ կարող է լինել 18 տարին լրացած, ֆիզիկական մեղսունակ ցանկացած անձ, անկախ սեռից:

Ինչ վերաբերում է գրումինգի սուբյեկտիվ կողմից, ապա Բացատրական զեկույցի 158-րդ կետը սահմանում է՝ «Հանցանքի բոլոր տարրերը պետք է կատարված լինեն դիտավորյալ կերպով»: Սուբյեկտիվ կողմից գրումինգը դրսևորվում է ուղղակի դիտավորությամբ: Քր.օր.-ի 25-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ հանցանքը համարվում է ուղղակի դիտավորությամբ կատարված, եթե անձը գիտակցում է իր արարքի այն փաստական հանգամանքները, որոնք հանցակազմի հատկանիշ են, և այդ արարքը կատարելը նրա նպատակն է կամ նպատակին հասնելու միջոցը:

Գրումինգի սուբյեկտիվ կողմի առկայության հաստատման համար հատկապես կարևոր նշանակություն ունի հանցավորի կողմից երեխայի տարիքի գիտակցման փաստը: Եթե հանցավորը կարծել է, թե հանդիպման առաջարկ է անում 16 տարին լրացած անձի, սակայն իրականում երեխայի 16 տարին լրացած չի եղել, ապա գրումինգի հանցակազմը բացակայում է: Իսկ հակառակ իրավիճակում, երբ հանցավորը կարծել է, թե հանդիպման առաջարկ է անում 16 տարին չլրացած անձի, սակայն իրականում այդ անձի 16 տարին լրացած է եղել, ապա արարքը փաստական սխալի կանոններով պետք է որակել որպես գրումինգի փորձ:

Գրումինգի սուբյեկտիվ կողմի պարտադիր հատկանիշ է նաև նպատակը, որը հանցավորը ձգտում է իրագործել երեխայի հետ հանդիպման ժամանակ: Մասնավորապես, գրումինգի հանցակազմի առկայության համար անհրաժեշտ է հավաստել հանցավորի մոտ հետևյալ նպատակներից առնվազն մեկի առկայությունը՝

1. երեխայի հետ սեռական հարաբերությունը, երեխայի նկատմամբ սեքսուալ բնույթի այլ գործողությունների կատարումը, այդ թվում՝ սեռական հարաբերության նմանակումը կամ սեռական կարիքները բավարարելը,

2. մանկական պոռնոգրաֆիա ստեղծելը կամ արտադրելը:

Առաջին կետում նշված բոլոր գործողություններն ընդգրկվում են «սեքսուալ բնույթի գործողություններ» սեռային հասկացությամբ: Այն դասվում է ոչ իրավաբանական հասկացությունների շարքին և օգտագործվում է մարդաբանության, ֆիզիոլոգիայի, մարդու անատոմիայի, սեքսուոլոգիայի, դատական բժշկության մեջ¹⁴:

Քրեական իրավունքի գիտության մեջ սեքսուալ բնույթի գործողությունները բնորոշվում են դրանց օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հատկանիշները նկարագրելու միջոցով: Ընդ որում՝ սեքսուալ բնույթի գործողությունների սուբյեկտիվ հատկանիշի վերաբերյալ արտահայտված մոտեցումների միջև էական տարածայնություններ չկան: Բոլոր հեղինակներն էլ նշում են, որ սեքսուալ բնույթի գործողությունները պետք է ուղղված լինեն սեռական կարիքների բավարարմանը¹⁵: Որոշ հեղինակներ սեռական կարիքները բավարարելու նպատակից առանձնացնում են սեռական գրգռման նպատակը¹⁶:

Ինչ վերաբերում է սեքսուալ բնույթի գործողությունների օբյեկտիվ հատկանիշներին, ապա դրանց կապակցությամբ մասնագիտական գրականության մեջ միասնական մոտեցում

¹⁴ Տե՛ս *Безверхов А.Г.*, О некоторых вопросах квалификации насильственных преступлений против половой неприкосновенности и половой свободы личности // Уголовное право, 2014, № 5, էջեր 18-24:

¹⁵ Տե՛ս *Бумбинов А.А.*, Актуальные проблемы уголовного законодательства о насильственных половых преступлениях//Пробелы в российском законодательстве, 2016, № 5, էջ 66:

¹⁶ Տե՛ս *Исаев Н.А.*, Сексуальные преступления как объект криминологии, СПб., 2007, էջ 215:

չկա: Տարբեր աղբյուրներում նշվում են սեքսուալ բնույթի գործողություններին բնութագրական տարբեր օբյեկտիվ հատկանիշներ, ինչի արդյունքում այդ հասկացության ծավալը նեղացվում կամ ընդլայնվում է: Մասնավորապես՝ կարելի է պայմանականորեն առանձնացնել սեքսուալ բնույթի գործողությունների հասկացության սահմանման երեք մոտեցումներ՝ նեղացված, միջին և ընդլայնված:

Սեքսուալ բնույթի գործողությունների հասկացության նեղացված սահմանման համաձայն՝ սեքսուալ բնույթի գործողությունների պարտադիր հատկանիշը սեռական ներթափանցումն է: Ընդ որում, սեռական ներթափանցումը բնորոշվում է որպես սեռական օրգանը կամ որևէ առարկա այլ մարդու մարմնի բնական խոռոչ մտցնելը՝ սեռական բավարարում ստանալու նպատակով¹⁷: Այդպիսի բնորոշմամբ սեքսուալ բնույթի գործողություններն իրենց մեջ ներառում են բնական սեռական հարաբերությունը¹⁸, «per os» և «per anum» եղանակներով կատարվող սեռական ակտերը¹⁹, ինչպես նաև կնոջ հեշտոց մատների կամ տարբեր առարկաների ներթափանցմամբ կատարվող սեքսուալ գործողությունները²⁰ և այլն:

Հեղինակների երկրորդ խումբը որոշակիորեն ընդլայնում է «սեքսուալ բնույթի գործողություններ» հասկացության ծավալն ու դրանում ներառում նաև առանց սեռական ներթափանցման կատարվող այն գործողությունները, որոնք զուգորդվում են զուգընկերներից առնվազն մեկի սեռական օրգանի անմիջական մասնակցությամբ կամ դրա վրա անմիջական ներգործությամբ²¹: Այդպիսի բնորոշմամբ սեքսուալ բնույթի գործողություններն իրենց մեջ ներառում են սեռական հարաբերության այնպիսի փոխնակ ձևեր, ինչպիսիք են՝ «coitus inter mammas», «coitus intra»²², ինչպես նաև սեռական օրգանների գրգռումը լեզվով, մատներով, մարմնի այլ մասերով կամ առարկաներով, սակայն առանց ներթափանցման²³ և այլն:

Սեքսուալ բնույթի գործողությունների հասկացության ընդլայնված սահմանման համաձայն՝ դրանց պարտադիր օբյեկտիվ հատկանիշ է ոչ թե սեռական ներթափանցումը կամ սեռական օրգանի անմիջական մասնակցությունը, այլ՝ առհասարակ զուգընկերների ֆիզիկական կոնտակտը²⁴: Այդպիսի բնորոշմամբ սեքսուալ բնույթի գործողությունները ներառում են պետինգը²⁵, մատի կամ որևէ առարկայի ներթափանցումը հետանցքի մեջ²⁶, սադիստական և

¹⁷ Տե՛ս *Изотов Н.Н., Кибальник А.Г., Соломоненко И.Г.*, Уголовная ответственность за насильственные действия сексуального характера. - Ставрополь: 2000, էջ 46:

¹⁸ Տղամարդու և կնոջ միջև ֆիզիոլոգիական սեռական ակտ, որն իրականացվում է տղամարդու առնանդամը կնոջ հեշտոց մտցնելու միջոցով: Տե՛ս *Мастерс У., Джонсон В., Колодни Р.*, Основы сексологии, М., 1998, էջ 692:

¹⁹ Տղամարդու առնանդամը բերանը կամ հետանցքը մտցնելով կատարվող սեռական ակտերը: Տե՛ս *Комментарий к Уголовному кодексу РФ с постратейными материалами и судебной практикой / Под общ. ред., С.И. Никулина*, изд. 3-е. М., 2002, էջ 418:

²⁰ Տե՛ս *Котельникова Е.А.*, Насильственные посягательства на половую свободу и половую неприкосновенность: уголовно-правовая характеристика и проблемы квалификации: авто-реф. дис. ... канд. юрид. наук. Н. Новгород, 2007, էջեր 8-9:

²¹ Տե՛ս *Старович З.*, Судебная сексология / Пер. с польск. - М.: Юридическая литература., 1991, էջ 182:

²² «Coitus inter mammas» (նարվասադատա)՝ սեքսուալ կոնտակտի ձև, որն իրականացվում է տղամարդու առնանդամը կնոջ կաթնագեղձերի միջև մտցնելով, «coitus intra» (վիկխարիտա)՝ սեքսուալ կոնտակտի ձև, որն իրականացվում է տղամարդու առնանդամը փակ կոնքերի միջև մտցնելով: Տե՛ս *Бимбинов А.А.*, նշվ. աշխ., էջ 64:

²³ Տե՛ս *Цэнгэл С.Д.*, Квалификация насильственных действий сексуального характера (ст. 132 УК РФ): Дис. .канд. юрид. наук. СПб., 2004, էջեր 36-37:

²⁴ Տե՛ս *Исаев Н.А.*, նշվ. աշխ., էջ 215:

²⁵ Պետինգը սեռական պահանջմունքի բավարարումն է էրոգեն գոտիների (պտուկ, ականջի բլթակ, հետանցք և այլն) գրգռման միջոցով, առանց սեռական օրգանների անմիջական կոնտակտի: Տե՛ս *Дерягин Г.Б.*, Сексуальное поведение и насилие: Монография. - М.: МЕДпресс-информ, 2007, էջեր 8-9, *Билич Г.Л., Зигалова Е.Ю.*, Справочник по андрологии и сексологии - 4-е изд., перераб. — М.: Практическая медицина, 2018, էջ 153:

²⁶ Տե՛ս *Утямишев А.Б.*, Уголовная ответственность за насильственные действия сексуального характера, не связан-

մազդխիստական գործողությունները²⁷, ֆրոտտաժը²⁸ և այլն:

Ինչպես արդեն նշել ենք, օրենսդիրը քր.օր.-ում սեքսուալ բնույթի գործողությունների շրջանակի մեջ ներառել է ոչ միայն սեռական հարաբերությունն ու սեքսուալ բնույթի այլ գործողությունները, այլև սեռական հարաբերության նմանակումը և սեռական կարիքները բավարարելը: Սեռական հարաբերության նմանակման դեպքում բացակայում է տուժած անձի մարմնի մեջ սեռական ներթափանցումը²⁹, իսկ սեռական կարիքները բավարարելը չի կապվում բացառապես սեռական օրգանների անմիջական մասնակցության հետ: Ելնելով վերոգրյալից՝ կարծում ենք, որ քր.օր.-ի 27-րդ գլխով նախատեսված հանցագործությունները որակելիս անհրաժեշտ է հիմք ընդունել «սեքսուալ բնույթի գործողություններ» հասկացության սահմանման երրորդ՝ ընդլայնված տարբերակը:

Մասնավորապես, ընդունելի ենք համարում սեքսուալ բնույթի գործողությունների հետևյալ բնորոշումը՝ երկու կամ ավելի մարդկանց միջև իրականացվող վարքագծի կոնտակտային ձևեր, որոնք ուղղված են սեռական գրգռմանը կամ սեռական կարիքների բավարարմանը³⁰:

Միևնույն ժամանակ պետք է փաստել, որ մարդու սեռական ցանկության բավարարման եղանակները բազմաթիվ են, և կոնկրետ գործողության սեքսուալ բնույթի որոշումը երբեմն կարող է պահանջել հատուկ գիտելիքների առկայություն: Ելնելով դրանից՝ կարծում ենք, որ եթե վարույթն իրականացնող մարմնի համար ակնհայտ կամ հստակ չէ անձի կողմից կատարված այս կամ այն գործողության սեքսուալ բնույթը, կամ դա վիճարկում է պաշտպանության կողմը, ապա հարցն անհրաժեշտ է պարզել դատաբժշկական-դատասեքսոլոգիական համալիր փորձաքննություն նշանակելու միջոցով:

Ինչ վերաբերում է գրումինգի մյուս նպատակին՝ մանկական պոռնոգրաֆիա ստեղծելուն կամ արտադրելուն, ապա այն հանդես է գալիս որպես քր.օր.-ի 300-րդ հոդվածի («Պոռնոկագրական նյութեր կամ առարկաներ պատրաստելը, տարածելը կամ պահպանելը») 2-րդ մասով նախատեսված հանցագործության առանձին դրսևորում: Նույն հոդվածի 5-րդ մասում տրված է մանկական պոռնոգրաֆիայի հասկացությունը՝ «(...) ցանկացած նյութ, որտեղ երեխան պատկերված է բացահայտ սեքսուալ բնույթի իրական կամ նմանակված գործողություն կատարելիս կամ սեռական շարժառիթով երեխայի սեռական օրգանը ցուցադրելիս»:

Բացատրական զեկույցի 143-րդ կետը սահմանում է, որ «բացահայտ սեռական գործողություններ» արտահայտությունը ներառում է հետևյալ իրական կամ նմանակված գործողությունները՝

ա) նույն սեռի կամ հակառակ սեռի երեխաների միջև կամ չափահասի և երեխայի միջև սեռական հարաբերություններ, այդ թվում՝ սեռական օրգան-սեռական օրգան, օրալ-սեռական օրգան, անալ-սեռական օրգան կամ օրալ-անալ ճանապարհով,

բ) անասնապղծություն,

գ) մաստուրբացիա,

ные с изнасилованием. Автореф. канд. дисс., Хабаровск, 2001, էջեր 4-5:

²⁷ Տե՛ս *Утямишев А.Б.*, Уголовная ответственность за насильственные действия сексуального характера, не связанные с изнасилованием. Автореф. канд. дисс., Хабаровск, 2001, էջեր 4-5:

²⁸ Ֆրոտտաժը սեռական բավարարման նպատակով սեռական օրգանը մեկ այլ մարդու մարմնին հպելն է հագուստի վրայից: Տե՛ս *Романов В.Г.*, Уголовная ответственность за половое сношение и иные действия сексуального характера с лицом, не достигшим шестнадцатилетнего возраста: Автореф. дис. ... канд. юрид. Наук, - М., 2013, էջ 7:

²⁹ Տե՛ս *Գարույան Ա., Մարգարյան Ա., Սիմոնյան Տ.*, ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց, 2022 թ., էջ 293// <https://rm.coe.int/new-criminal-code-guideline-arm/1680a72c57>:

³⁰ Տե՛ս *Исаев Н.А.*, նշվ. աշխ., էջ 215:

- դ) սադիստական կամ մազդիսիստական բռնություն սեռական համատեքստում,
- ե) սեռական օրգանների կամ երեխայի ցայքի շրջանի անառակաբարո ցուցադրում³¹:

4. Գրումինգի հանցակազմի նեգատիվ հատկանիշները:

Նեգատիվ են կոչվում հանցակազմի այն հատկանիշները, որոնք մատնանշում են տվյալ հանցավոր արարքի այս կամ այն որակների և հատկությունների բացակայությունը³²:

Քր.օր.-ի 202-րդ հոդվածով նախատեսված հանցակազմի նեգատիվ հատկանիշները դրսևորվում են նրանում, որ հանցավորի արարքում պետք է բացակայեն հետևյալ հանցանքների հատկանիշները՝

- 1) Երեխայի կամ անօգնական վիճակում գտնվողի թրաֆիքինգը կամ շահագործումը (189-րդ հոդված),
- 2) Սեքսուալ բնույթի բռնի գործողությունները (198-րդ հոդված),
- 3) Սեքսուալ բնույթի գործողություններին հարկադրելը (199-րդ հոդված),
- 4) Սեքսուալ բնույթի գործողություններ կատարելը 16 տարին չլրացած անձի նկատմամբ (200-րդ հոդված),
- 5) Անառակաբարո արարք կատարելը (201-րդ հոդված):

Եթե հանցավորի արարքը գրումինգի հանցակազմի հատկանիշներից բացի՝ պարունակում է նաև վերոնշյալ հանցանքներից առնվազն մեկի հատկանիշները, ապա արարքն այլևս չի կարող որակվել քր.օր.-ի 202-րդ հոդվածով: Այդ դեպքում հանցավորի արարքը ենթակա է որակման քր.օր.-ի 189-րդ կամ 198-201-րդ հոդվածներից մեկով կամ մի քանիսով: Օրինակ, եթե հանցավորը տեղեկատվական կամ հաղորդակցական տեխնոլոգիաների կիրառմամբ երեխային առաջարկում է հանդիպում, բայց միևնույն ժամանակ նրան ուղարկում է պոռնկագրական տեսանյութ, ապա հանցավորի գործողությունները պետք է որակել միայն որպես տեղեկատվական կամ հաղորդակցական տեխնոլոգիաներն օգտագործելով անառակաբարո արարք կատարելը (քր.օր.-ի 201-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետ):

Առհասարակ, հանցավորի և երեխայի միջև առցանց շփման (նամակագրության, զրույցների, ուղարկվող լուսանկարների, տեսանյութների և ձայնային հաղորդագրությունների) բովանդակության պարզումը կարևոր նշանակություն ունի գրումինգի և անառակաբարո արարք կատարելու հանցակազմերի սահմանազատման համար: Այսպես, քր.օր.-ի 201-րդ հոդվածով որպես անառակաբարո արարք կատարելու առանձին դրսևորում նախատեսված է նաև 16 տարին չլրացած անձի հետ սեքսուալ բնույթի զրույցը: Հետևաբար, գրումինգի հանցակազմն առկա կլինի այն դեպքում, երբ հանցավորի և երեխայի առցանց շփումը չի վերաճել սեքսուալ զրույցի, այլ արտահայտվել է, օրինակ, ռոմանտիկ խոսակցություններով, սիրո խոստովանություններով և այլն:

Գրումինգի հանցակազմի նեգատիվ հատկանիշների կապակցությամբ ցանկանում ենք նշել նաև հետևյալը: Մեր կարծիքով՝ քր.օր.-ի 189-րդ կամ 198-201-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցանքների հատկանիշները պետք է բացակայեն ոչ միայն երեխայի հետ առցանց շփման ժամանակ հանցավորի կողմից կատարվող արարքներում, այլև դրանից հետո՝ երեխայի հետ հանդիպման ժամանակ կատարվող արարքներում:

Եթե գրումինգին հաջորդել է երեխայի հետ իրական հանդիպումը, և դրա ընթացքում հանցավորը երեխայի նկատմամբ կատարել է քր.օր.-ի 189-րդ կամ 198-201-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցանքներից մեկը կամ մի քանիսը, ապա հանցավորի արարքն այլևս

³¹ Տե՛ս Բացատրական զեկույցը //https://www.moj.am/legal/view/article/1307/ (վերջին մուտք՝ 05.10.2022 թ.):

³² Տե՛ս *Кудрявцев В.Н.*, *Общая теория квалификации преступлений.* – 2-е изд., перераб. И доп. – М.: Юристъ, 2006., էջ 104:

պետք չէ առանձին որակել որպես գրումինգ: Մեր այս պնդումը հիմնավորվում է հետևյալ փաստարկներով:

Առաջին՝ քր.օր.-ի 189-րդ կամ 198-201-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցավոր արարքների մի մասը (օրինակ, սեքսուալ բնույթի գործողությունները) օբյեկտիվորեն հնարավոր չէ կատարել առցանց շփման ժամանակ, հետևաբար, եթե գրումինգի նեգատիվ հատկանիշները վերաբերեին միայն առցանց շփման ժամանակահատվածին, ապա քր.օր.-ի 202-րդ հոդվածում անհիմաստ կլինեին նշել, օրինակ, 198-րդ և 200-րդ հոդվածներով նախատեսված հանցանքների հատկանիշների բացակայության մասին:

Երկրորդ, եթե գրումինգից հետո հանցավորն իրական կյանքում հանդիպել է երեխային և նրա նկատմամբ կատարել է, օրինակ, սեքսուալ բնույթի բռնի գործողություն, ապա կարելի է պնդել, որ գրումինգը վերաճել է ավելի ծանր հանցագործության, ուստի ենթակա չէ առանձին որակման:

Annotation. The article presents the criminal-legal characteristics and qualification features of offering sexual intercourse or other acts of a sexual nature or a manufacture or production of child pornography to a person under the age of sixteen (grooming).

Based on the study of the specialized literature related to the topic and the analysis of the legal regulations provided by the new Criminal Code of the Republic of Armenia, the author presents the scientific and practical commentaries on the objective and subjective features of the offence of grooming. The article also presents the author's positions on the criteria for distinguishing grooming from related offences and other features of qualification.

Аннотация. В статье представлены уголовно-правовая характеристика и особенности квалификации предложения полового сношения или иных действий сексуального характера или изготовления или производства детской порнографии лицу, не достигшему шестнадцатилетнего возраста (**груминга**).

На основе изучения специальной литературы по теме и анализа правовых норм, предусмотренных новым Уголовным кодексом Республики Армения, автор статьи представляет научно-практический комментарий объективных и субъективных признаков состава груминга. Также в статье представлены позиции автора о критериях разграничения груминга от смежных составов преступлений и других особенностей квалификации груминга.

Բանալի բառեր – գրումինգ, կիբեռհանցագործություն, սեռական անձեռնմխելիություն, տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաներ, սեքսուալ բնույթի գործողություններ, պոռնոկադրական նյութեր:

Keywords: grooming, cybercrime, sexual integrity, information and communication technologies, acts of a sexual nature, pornographic materials.

Ключевые слова: груминг, киберпреступление, половая неприкосновенность, информационные и коммуникационные технологии, действия сексуального характера, порнографические материалы.

Մարկոսյան Մ. - իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի պետի առաջին տեղակալ, էլ. հասցե՝ misakmmm100@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 10.10.2022 թ., տրվել է գրախոսության 10.10.2022 թ., երաշխավորվել ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ուսումնամեթոդական և զարգացման վարչության պետ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Ա. Մնացականյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 09.01.2023 թ.:

ԳԵՎՈՐԳ ԻՍՐԱՅԵԼՅԱՆ
*իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս*

GEVORG ISRAYELIAN
*Candidate of Law, Associate Professor,
Lecturer at the Law Department at Eurasia International University*

ГЕВОРГ ИСРАЕЛЯН
*кандидат юридических наук, доцент,
преподаватель Международного университета Евразия*

**ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅՈՒՆԸ ԴԱՏԱՎՈՐԻ, ԴԱՏԱԽԱՁԻ, ՔՆՆԻՉԻ,
ՔՆՆՉԱԿԱՆ ՄԱՐՄՆԻ ՂԵԿԱՎԱՐԻ, ՀԵՏԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՄԱՐՄՆԻ,
ՓԱՍՏԱԲԱՆԻ, ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑՉԻ, ՓՈՐՁԱԳԵՏԻ ԿԱՄ ՀԱՐԿԱԴԻՐ
ԿԱՏԱՐՈՂԻ ՆԿԱՏՄԱՄԲ ՍՊԱՌՆԱԼԻՔԻ, ԿԱՄ ՆՐԱՆՑ ՄԱՍԻՆ
ՏԵՂԵԿՈՒԹՅՈՒՆ ՀՐԱՊԱՐԱԿԵԼՈՒ, ԿԱՄ ՆՐԱՆՑ ԳՈՒՅՔԸ
ՈՉՆՉԱՑՆԵԼՈՒ, ԿԱՄ ՎՆԱՍԵԼՈՒ, ԿԱՄ ՆՐԱՆՑ ՆԿԱՏՄԱՄԲ
ԲՈՒՆՈՒԹՅՈՒՆ ԳՈՐԾԱԴՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ՝ ԸՍՏ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ
ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԿԱՆ ՆՈՐ ՕՐԵՆՍԳՐՔԻ
ԿԱՐԳԱՎՈՐՈՒՄՆԵՐԻ**

**RESPONSIBILITY FOR THE THREAT TO THE JUDGE, PROSECUTOR,
INVESTIGATOR, HEAD OF THE INVESTIGATIVE BODY, INQUIRY,
LAWYER, REPRESENTATIVE, EXPERT OR FORCED EXECUTOR OR THE
PUBLICATION OF INFORMATION ABOUT THEM OR THE DESTRUCTION
OR DAMAGE OF THEIR PROPERTY OR THE USE OF VIOLENCE IN
ACCORDANCE WITH THE NEW CRIMINAL CODE OF THE REPUBLIC OF
ARMENIA**

**ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА УГРОЗУ В ОТНОШЕНИИ СУДЬИ,
ПРОКУРОРА, СЛЕДОВАТЕЛЯ, РУКОВОДИТЕЛЯ СЛЕДСТВЕННОГО
ОРГАНА, ОРГАНА ДОЗНАНИЯ, АДВОКАТА, ПРЕДСТАВИТЕЛЯ,
ЭКСПЕРТА ИЛИ ПРИНУДИТЕЛЬНОГО ИСПОЛНИТЕЛЯ ЛИБО**

ПУБЛИКАЦИЮ О НИХ СВЕДЕНИЙ ЛИБО УНИЧТОЖЕНИЕ ИЛИ ПОВРЕЖДЕНИЕ ИХ ИМУЩЕСТВА ЛИБО ПРИМЕНЕНИЕ НАСИЛИЯ СОГЛАСНО НОВОМУ УГОЛОВНОМУ КОДЕКСУ РЕСПУБЛИКИ АРМЕНИЯ

Ներածություն

2022 թվականի հուլիսի 1-ից գործողության մեջ է դրվել Հայաստանի Հանրապետության քրեական նոր օրենսգիրքը (այսուհետ՝ Օրենսգիրք), որում, նոր հանցակազմերից զատ, տեղ են գտել նաև նախկին քրեական օրենսդրությանը ծանոթ հանցակազմեր: Այդ հանցակազմերի որոշ մասը ձևակերպված են նորովի:

Գործնականում երբեմն դատավորի, դատախազի, քննիչի, քննչական մարմնի ղեկավարի, հետաքննության մարմնի, փաստաբանի, ներկայացուցչի, փորձագետի կամ հարկադիր կատարողի նկատմամբ գործադրվում է սպառնալիք, նրանց մասին տեղեկություն է հրապարակվում, ոչնչացվում կամ վնասվում է նրանց գույքը, կամ նրանց նկատմամբ բռնություն է գործադրվում: Թվարկված գործողությունների համար պատասխանատվություն է նախատեսում Օրենսգրքի 409-րդ հոդվածը: Իհարկե, նշված գործողությունները նորույթ չեն, դրանց համար տարբեր հոդվածներով պատասխանատվություն էր սահմանված նաև նախկին քրեական օրենքում: Սակայն Օրենսգրքի 490-րդ հոդվածում քննարկվող հանցանքի առանձին հատկանիշներ կարգավորված են նորովի, առավել մանրամասն, ուստի անհրաժեշտություն է առաջացել մեկնաբանել այդ կարգավորումները: Այս հանգամանքով է պայմանավորված սույն հետազոտության նորույթն ու արդիականությունը:

Նշվածից ելնելով՝ հետազոտության նպատակն է ներկայացնել վերը նշված հանցանքի քրեաիրավական նկարագիրը և մեկնաբանումը՝ ըստ Օրենսգրքի կարգավորումների:

Հետազոտությունն իրականացվել է տրամաբանական, իրավահամեմատական և համակարգային վերլուծության մեթոդների գործադրմամբ:

Հիմնական հետազոտություն

Օրենսգրքի 490-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն է սահմանում դատավորի, դատախազի, քննիչի, քննչական մարմնի ղեկավարի, հետաքննության մարմնի, փաստաբանի, ներկայացուցչի, փորձագետի կամ հարկադիր կատարողի, կամ նշված անձանց մերձավոր ազգականի, կամ մերձավորի, կամ նշված անձանց դաստիարակության, խնամքի կամ հսկողության տակ գտնվողի մասին արատավորող, կամ նշված անձանց իրավունքներին ու օրինական շահերին այլ վնաս պատճառող տեղեկություն հրապարակելու, կամ նրանց նկատմամբ բռնություն գործադրելու, գույքը ոչնչացնելու, կամ վնասելու սպառնալիքը՝ կապված նշված անձանց օրինական ծառայողական կամ մասնագիտական գործունեության, կամ բացառապես դատավոր, դատախազ, քննիչ, քննչական մարմնի ղեկավար, հետաքննության մարմին, փաստաբան, ներկայացուցիչ, փորձագետ կամ հարկադիր կատարող կամ նշված անձանց մերձավոր ազգական, կամ մերձավոր կամ նշված անձանց դաստիարակության, խնամքի կամ հսկողության տակ գտնվող լինելու հանգամանքի հետ:

Օրենսգրքի 490-րդ հոդվածի 1-ին մասի դիսպոզիցիայի ձևակերպումից բխում է, որ քննարկվող հանցագործությունից **սուղ** կարող են լինել դատավորը, դատախազը, քննիչը, քննչական մարմնի ղեկավարը, հետաքննության մարմինը, փաստաբանը, ներկայացուցիչը,

փորձագետը կամ հարկադիր կատարողը կամ նշված անձանց մերձավոր ազգականը կամ մերձավորը կամ դաստիարակության, խնամքի կամ հսկողության տակ գտնվող անձը:

«Մերձավոր ազգական» և «մերձավոր» հասկացությունները բացահայտվում են Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածում: Մասնավորապես, նշված հոդվածի 1-ին մասի 18-րդ կետի համաձայն՝ **մերձավոր ազգականը**, անկախ համատեղ բնակության հանգամանքից, ամուսինն է, նախկին ամուսինը, ծնողը, այդ թվում՝ խորթ ծնողը, որդեգրող ծնողը, խնամատար ծնողը, երեխան (այդ թվում՝ որդեգրված, խորթ, հոգեզավակ), եղբայրը, քույրը (այդ թվում՝ խորթ), պապը, տատը, թոռը, որդեգրող ծնողի կամ խնամատար ծնողի ամուսինը, կամ նախկին ամուսինը, ամուսնու կամ նախկին ամուսնու ծնողը, ինչպես նաև ամուսնու կամ նախկին ամուսնու ծնողի համար՝ փեսան կամ հարսը: Ընդ որում, ամուսին կամ նախկին ամուսին է համարվում նաև փաստական ամուսնական հարաբերությունների մեջ գտնվող կամ գտնված անձը:

Ըստ նույն հոդվածի 1-ին մասի 19-րդ կետի՝ **մերձավոր է** համարվում յուրաքանչյուր ոք, որի կյանքը, առողջությունը, շահերը կամ բարեկեցությունը կարևոր են անձի համար՝ պայմանավորված այդ անձի հետ ունեցած անձնական հարաբերություններով:

Հոդված 490-ում նշված անձանց **դաստիարակության, խնամքի կամ հսկողության տակ գտնվող անձ** կարող է հանդիսանալ, օրինակ՝ հարևանի որդին, հոգեզավակը (սանիկը), ում տվյալ պահին խնամում է անձը կամ ով գտնվում է նրա հսկողության ներքո, և այլք:

Քննարկվող հանցագործությունն **օբյեկտիվ կողմից** բնութագրվում է **գործողությամբ**, այն է՝ նշված անձանց արատավորող կամ նրանց իրավունքներին ու օրինական շահերին այլ վնաս պատճառող տեղեկություն հրապարակելու կամ նրանց նկատմամբ բռնություն գործադրելու, գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու սպառնալիքով:

Սպառնալիքը վերը թվարկված անձանց արատավորող կամ նրանց իրավունքներին ու օրինական շահերին այլ վնաս պատճառող տեղեկություն հրապարակելու, կամ նրանց նկատմամբ բռնություն գործադրելու, գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու՝ բանավոր կամ գրավոր ձևով արտահայտված մտադրությունն է: Այն կարող է տրվել ինչպես հրապարակայնորեն, այնպես էլ երրորդ անձանց բացակայության պայմաններում՝ անձամբ կամ միջնորդի օգնությամբ, իր կամ ուրիշի, որոշակի խմբի անունից:

Այսպիսով, քննարկվող հանցակազմը ձևավորում են սպառնալիքի հետևյալ տեսակները.

1. Վերը թվարկված անձանց արատավորող կամ նրանց իրավունքներին ու օրինական շահերին այլ վնաս պատճառող տեղեկություն հրապարակելու սպառնալիքը: Մեր կարծիքով, որպես այդպիսին կարող է հանդես գալ այդ անձանց բարոյականության և իրավունքի տեսակետից բացասաբար բնութագրող տեղեկություն հրապարակելու սպառնալիքը: Նշված տեղեկությունը կարող է համապատասխանել իրականությանը կամ հանդիսանալ զրպարտություն:

2. Նշված անձանց նկատմամբ բռնություն գործադրելու սպառնալիքը: Օրենսգրքի դրույթների տեսանկյունից՝ որպես այդպիսին հասկացվում է այլ մարդու նկատմամբ, նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով, դիտավորյալ ֆիզիկական ներգործություն գործադրելու կամ այդ եղանակով նրան ֆիզիկական վնաս պատճառելու սպառնալիքը:

3. Նշված անձանց գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու սպառնալիքը: Տվյալ պարագայում խոսքը գույքը լրիվ կամ մասնակի անպիտան վիճակի հասցնելու սպառնալիքի մասին է:

Այն սպառնալիքը, որի մասին վերը թվարկված անձինք տեղյակ չեն եղել (արտահայտվելով այլոց ներկայությամբ՝ անձը նպատակ չունի նրանց որևէ ձևով այդ սպառնալիքի մասին տեղեկացնելու), կարող է համարվել զուտ դիտավորության բացահայտում, ինչը քրեական պատասխանատվություն չի առաջացնում:

Անհրաժեշտ է նկատի ունենալ, որ սպառնալիքը **պետք է կապված լինի** նշված անձանց **օրինական** ծառայողական կամ մասնագիտական գործունեության կամ **բացառապես** դատավոր, դատախազ, քննիչ, քննչական մարմնի ղեկավար, հետաքննության մարմին, փաստաբան, ներկայացուցիչ, փորձագետ կամ հարկադիր կատարող կամ նշված անձանց մերձավոր ազգական կամ մերձավոր կամ նշված անձանց դաստիարակության, խնամքի կամ հսկողության տակ գտնվող լինելու հանգամանքի հետ:

Ծառայողական գործունեությունը որոշակի ոլորտում (օրինակ՝ հարկադիր կատարման) ծառայության հետ կապված գործառույթների իրականացումն է, իսկ **մասնագիտական գործունեությունը** սոցիալական նշանակության գործունեություն է, որի իրականացումը պահանջում է հատուկ գիտելիքներ, կարողություններ և հմտություններ (օրինակ՝ դատավորի գործունեությունը): Ընդ որում, թե՛ ծառայողական և թե՛ մասնագիտական գործունեությունը պետք է լինեն օրինական՝ հենվեն օրենսդրության պահանջներին, անձինք զբաղեցնեն համապատասխան պաշտոն:

Ի տարբերություն սպառնալիքի այլ դեպքերի (ինչպես, օրինակ՝ Օրենսգրքի հոդված 308-ով նախատեսված ահաբեկչության պարագայում՝ պայթյունի, հրկիզման կամ այլ հանրավտանգ արարք կատարելու իրական սպառնալիքը), քննարկվող հանցակազմի իմաստով սպառնալիքի իրական լինելը պարտադիր չէ, բավական է հավաստել միայն սպառնալու փաստը: Վերը թվարկված անձանց նկատմամբ ցանկացած սպառնալիք անթույլատրելի է, քանզի դա հեղինակագրկում է իշխանությունը, սպառնում արդարադատության պատշաճ իրականացմանը:

Քննարկվող հանցանքը նախատեսված է ձևական հանցակազմով՝ **ավարտված է** համարվում, բանավոր սպառնալիքի դեպքում՝ այն տալու, իսկ գրավորի դեպքում՝ տուժողի կողմից ստանալու պահից:

Ինչ վերաբերում է հանցակազմի սուբյեկտիվ հատկանիշներին, ապա նշենք, որ, ելնելով Օրենսգրքի համապատասխան դրույթների վերլուծությունից, Հոդված 490-ով նախատեսված հանցագործության **սուբյեկտն** ընդհանուր է՝ 16 տարին լրացած ցանկացած մեղսունակ ֆիզիկական անձ¹, իսկ **սուբյեկտիվ կողմից** արարքը կարող է դրսևորվել ինչպես ուղղակի, այնպես էլ անուղղակի դիտավորությամբ:

Օրենսգրքի **490-րդ հոդվածի 2-րդ մասը** պատասխանատվություն է նախատեսում նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված անձանց մասին արատավորող կամ նշված անձանց իրավունքներին ու օրինական շահերին այլ վնաս պատճառող **տեղեկություն հրապարակելու** կամ նշված անձանց **գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու** համար՝ կապված նրանց օրինական ծառայողական կամ մասնագիտական գործունեության հետ:

Օրենսգրքի **490-րդ հոդվածի 3-րդ մասը** պատասխանատվություն է նախատեսում նույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված անձանց նկատմամբ **բռնություն գործադրելու** համար՝ կապված նրանց օրինական ծառայողական կամ մասնագիտական գործունեության հետ: Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 9-րդ կետում **բռնությունը**, ինչպես վերը նշվեց, բն-

¹ Ինչ վերաբերում է իրավաբանական անձին՝ նախ, Օրենսգրքի դրույթների տեսանկյունից այն, ոչ թե հանցագործության, այլ քրեական պատասխանատվության սուբյեկտ է: Ապա, Օրենսգրքով իրավաբանական անձը ենթակա է պատասխանատվության սկզբունքորեն բոլոր հանցագործությունների համար: Օրենքում չկա հանցագործությունների թվարկում, որոնց համար կարող է իրավաբանական անձը ենթարկվել պատասխանատվության: Տես ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքում տեղ գտած հայեցակարգային մոտեցումների և նոր ինստիտուտների մեկնաբանման ուղեցույց /Ա. Գաբուլյան և այլք: ԵԽ, Երևան, 2022, էջ 216 //https://rm.coe.int/new-criminal-code-guideline-arm/1680a72c57 (վերջին մուտք՝ 20.07.2022թ.):

րոշվում է որպես այլ մարդու նկատմամբ նրա կամքին հակառակ կամ կամքն անտեսելով, դիտավորյալ ֆիզիկական ներգործություն գործադրելը կամ այդ եղանակով նրան ֆիզիկական վնաս պատճառելը: Քանի որ տվյալ դեպքում խոսքը ֆիզիկական վնաս պատճառելու մասին է, ուստի առաջանում է դրան իրավաբանական գնահատական տալու հարց: Առողջությանը թեթև և միջին ծանրության վնաս պատճառելու դեպքում արարքը որակվում է 490-րդ հոդվածի 3-րդ մասով: Առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու դեպքում որակման հարցը կքննարկվի ստորև:

Օրենսգրքի **490-րդ հոդվածի 4-րդ մասը** պատասխանատվություն է սահմանում նույն հոդվածի 1-ին կամ 2-րդ կամ 3-րդ մասով նախատեսված արարքի համար, որը կատարվել է՝

- 1) մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ կամ
- 2) իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով:

Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ հանցանքը համարվում է **մի խումբ անձանց կողմից նախնական համաձայնությամբ** կատարված, եթե հանցագործությանը մասնակցել են այնպիսի համակատարողներ, որոնք նախքան հանցանքը սկսելը պայմանավորվել են հանցանքը համատեղ կատարելու մասին:

Հանցանքն **իշխանական կամ ծառայողական լիազորությունները կամ դրանցով պայմանավորված ազդեցությունն օգտագործելով կատարելը**, Օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի 10-րդ կետի համաձայն, նշանակում է ծառայողական ենթակայության տակ չգտնվող անձանց նկատմամբ սահմանված կարգով կարգադրիչ լիազորությունները կամ ծառայողական լիազորությունները կամ ծառայողական դիրքից բխող հեղինակությունն օգտագործելը:

Օրենսգրքի **490-րդ հոդվածի 5-րդ մասը** պատասխանատվություն է սահմանում նույն հոդվածի 1-ին կամ 2-րդ կամ 3-րդ կամ 4-րդ մասով նախատեսված արարքի համար, որը կատարվել է՝

- 1) հանցավոր կազմակերպության կողմից,
- 2) զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի գործադրմամբ կամ
- 3) մարդու առողջությանը ծանր վնաս պատճառելով:

Օրենսգրքի 50-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ հանցանքը համարվում է **հանցավոր կազմակերպության կողմից** կատարված, եթե կատարվել է մեկ կամ մի քանի հանցանքներ կատարելու համար ստեղծված երեք կամ ավելի անձից բաղկացած կայուն խմբի կամ խմբերի միավորման կողմից: Հանցանքը համարվում է հանցավոր կազմակերպության կողմից կատարված նաև այն դեպքում, երբ դա ստեղծված կամ ղեկավարող անձի դիտավորության մեջ ընդգրկված հանցանքն անմիջականորեն կատարել է խմբի թեկուզ մեկ անդամը կամ խմբի առաջադրանքով՝ դրա անդամ չհանդիսացող անձը:

«Զենքի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 1-ին հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետի համաձայն՝ **զենքը** իրենց կառուցվածքով կենդանի կամ այլ նշանակետ խոցելու կամ ազդանշան արձակելու համար նախատեսված սարքերը և առարկաներն են: Տվյալ պարագայում զենք պետք է համարել հրազենը (վառողի կամ այլ լիցքի էներգիայի հաշվին՝ նպատակաուղղված շարժում ստացած գնդակի միջոցով տարածության վրա գտնվող նշանակետի մեխանիկական խոցման համար նախատեսված զենք, որի հիմնական բաղկացուցիչ մասերն են՝ փողը, փակաղակը, թմբուկը, իրանը, փողի պահպանակը, սառը զենքը՝ մարդու մկանային ուժի օգնությամբ, օբյեկտի հետ անմիջական շփման ժամանակ այն խոցելու համար նախատեսված զենքը), ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ զինատեսակները:

Արարքի որակման համար զենքի գործարանային արտադրության կամ ինքնաշեն լինելու հանգամանքը նշանակություն չունի: Նշանակություն չունի նաև զենքի կրման օրինականությունը, այն տարբերությամբ, որ ապօրինի կրելու պարագայում առկա կլինի հանցագործությունների համակցություն (կորակվի նաև Օրենսգրքի հոդված 334-ով՝ ապօրինի կերպով քաղաքացիական ողորկափող հրազեն, գազային, օդաճնշիչ, սառը կամ նետողական զենք կրելը կամ հոդված 335-ով՝ հրազենի, դրա հիմնական բաղկացուցիչ մասերի, ռազմամթերքի և այլ նյութերի, սարքերի, առարկաների ապօրինի շրջանառությունը):

Որպես մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկաներին կամ միջոցներին դասվում են կենցաղային կամ արտաքին աշխարհի առարկաները, որոնք անձն օգտագործում է հանցանքի կատարման համար (փայտի կտոր, երկաթե ձող և այլն): **Նախապես պատրաստված է** համարվում այն առարկան կամ միջոցը, որը մինչև հանցանքի կատարումը ստեղծվում է հանցավորի կողմից, օրինակ՝ ինքնաշեն դանակ: **Նախապես հարմարեցված է** այն առարկան կամ միջոցը, որը նախապես չի պատրաստվել հանցանք կատարելու համար, այլ հարմար է դարձվել այդ նպատակին, օրինակ՝ հանցավորը սրել է երկաթե ձողը:

Զենքի կամ մարմնական վնասվածք պատճառելու համար նախապես պատրաստված կամ հարմարեցված առարկայի կամ միջոցի **գործադրմամբ կատարելը** ենթադրում է նպատակային նշանակությամբ դրա փաստացի օգտագործելը:

Առողջությանը ծանր վնաս պատճառելու դեպքում արարքը որակվում է միայն Օրենսգրքի 490-րդ հոդվածի 5-րդ մասի 3-րդ կետով: Օրենսգրքի 166-րդ հոդվածի կարգավորումների տեսանկյունից **առողջությանը ծանր վնաս պատճառելը** մեկ ուրիշին մարմնական վնասվածք պատճառելը կամ նրա առողջությանն այլ վնաս պատճառելն է, որը՝ 1) վտանգավոր է կյանքի համար, 2) առաջացրել է տեսողության, խոսքի, լսողության կամ որևէ օրգանի կամ դրա գործառույթի կորուստ, 3) արտահայտվել է դեմքի, գլխի, ականջի կամ կզակի անջնջելի այլանդակմամբ, 4) առաջացրել է առողջության քայքայում՝ զուգորդված ընդհանուր աշխատունակության ոչ պակաս, քան մեկ երրորդի կայուն կորստով կամ մասնագիտական աշխատունակության լրիվ կորստով 5) առաջացրել է հղիության ընդհատում կամ 6) առաջացրել է հոգեկան խանգարում, թմրամոլությամբ կամ թունամոլությամբ հիվանդացում:

3. Եզրակացություն

Օրենսգրքի 490-րդ հոդվածում նախատեսված հանցանքի հատկանիշների՝ վերը ներկայացված վերլուծության հիման վրա հնարավոր է արձանագրել քննարկվող հանցակազմի վերաբերյալ Օրենսգրքի և նախկին օրենքի իրավակարգավորումների տարբերությունները.

1) Նախկին օրենսգրքի 347-րդ հոդվածի 1-ին մասը պատասխանատվություն էր սահմանում դատավորի կամ նրա մերձավորի նկատմամբ սպանության, առողջությանը վնաս պատճառելու, գույքը ոչնչացնելու կամ վնասելու սպառնալիքի համար՝ կապված գործը կամ նյութերը դատարանում քննելու հետ, 2-րդ մասը՝ նույն արարքի համար, որը կատարվել է դատախազի, քննիչի, հետաքննություն կատարող անձի, պաշտպանի, փորձագետի կամ դատական ակտերի հարկադիր կատարողի կամ նրանց մերձավորի նկատմամբ՝ կապված նախնական քննություն վարելու, գործը կամ նյութերը դատարանում քննելու կամ դատարանի դատավճիռը, վճիռը կամ դատական այլ ակտը կատարելու հետ, 3-րդ մասը՝ նույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ մասով նախատեսված արարքի համար, որը կատարվել է կյանքի կամ առողջության համար ոչ վտանգավոր բռնություն գործադրելով, իսկ 4-րդ մասը՝ նույն հոդվածի առաջին կամ երկրորդ կամ երրորդ մասով նախատեսված արարքի համար, որը զուգորդվել

է կյանքի կամ առողջության համար վտանգավոր բռնություն գործադրելով:

2) Նախկին օրենսգրքի 344-րդ հոդվածը պատասխանատվություն էր նախատեսում դատավորին, դատախազին, քննիչին, հետաքննություն կատարող անձին, դատական ակտերի հարկադիր կատարողին զրպարտելու համար: Օրենսգրքում նման առանձին արարք նախատեսված չէ, քանի որ, ինչպես վերը նշվեց, թվարկված անձանց արատավորող կամ նշված անձանց իրավունքներին ու օրինական շահերին այլ վնաս պատճառող տեղեկությունը կարող է կրել նաև զրպարտչական բնույթ, ուստի պատասխանատվություն է առաջացնում Օրենսգրքի 490-րդ հոդվածով:

Annotation. Threatening a judge, prosecutor, investigator, head of an investigative body, body of inquiry, lawyer, representative, expert or enforcement agent, or publishing information about them, or destroying or damaging their property, or using violence as a crime, is not something new, responsibility for this act was also provided for in the previous criminal law. However, certain features of an act, specified in Article 490 of the new Criminal Code of the Republic of Armenia, are regulated in a new way. The scientific article presents the results of the analysis of the specified corpus delicti. The results of the study, in addition to theoretical ones, also have practical significance. They can serve as a guide for bodies that give a legal assessment of the act in question and apply penalties in their daily work.

Аннотация. Угроза в отношении судьи, прокурора, следователя, руководителя следственного органа, органа дознания, адвоката, представителя, эксперта или принудительного исполнителя либо публикация сведений о них, либо уничтожение или повреждение их имущества, либо применение насилия по отношению к ним, как преступление, не является чем-то новым, ответственность за это деяние предусматривалась и в предыдущем уголовном законе. Однако отдельные признаки деяния, указанные в статье 490 нового Уголовного кодекса Республики Армения, регулируются по-новому. В данной научной статье приведены результаты анализа указанного состава преступления. Результаты исследования, помимо теоретического, имеют и практическое значение. Они могут служить ориентиром для органов, дающих правовую оценку рассматриваемого деяния и применяющих меры наказания в своей повседневной работе.

Բանալի բառեր - քրեական նոր օրենսգիրք, քրեական պատասխանատվություն, դատավոր, դատախազ, բռնություն, սպառնալիք:

Keywords: *new Criminal code, Criminal responsibility, judge, prosecutor, violence, threat.*

Ключевые слова: *новый Уголовный кодекс, уголовная ответственность, судья, прокурор, насилие, угроза.*

Իսրայելյան Գ. – Եվրասիա միջազգային համալսարանի դասախոս, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ, էլ. հասցե՝ g_i_1979@mail.ru:

Ներկայացվել է խմբագրություն 10.10.2022 թ., տրվել է գրախոսության 10.10.2022 թ., երաշխավորվել է ՀՀ ոստիկանության կրթահամալիրի ուսումնամեթոդական և զարգացման վարչության պետ, իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ Արտակ Մնացականյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 09.01.2023 թ.:

ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ՍԻՄՈՆՅԱՆ

ՀՀ ԱԱԾ տնօրենի տեղակալ, գնդապետ

ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ

ANDRANIK SIMONYAN

Deputy Director of the National Security Service of the RA, Colonel,

PhD of the Institute of Philosophy, Sociology and Law of NAS of the RA

АНДРАНИК СИМОНЯН

Заместитель директора Национальной службы безопасности Республики Армения, полковник

Соискатель института философии, социологии и права НАН РА

**ՓՈԽԳՈՐԾՈՂՈՒԹՅԱՆ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ ՈՒ
ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԲԱՂԱԴՐԻՉՆԵՐԻ ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ
ՀՐԱՏԱՊ ՀԻՄՆԱՀԱՐՑԵՐԸ**

**BASIC ACTUAL ISSUES OF COOPERATION OF CRIMINAL
PROCEDURAL AND ORGANIZATIONAL COMPONENTS OF
INTERACTION**

**ОСНОВНЫЕ АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ СООТНОШЕНИЯ УГОЛОВНО-
ПРОЦЕССУАЛЬНОГО И ОРГАНИЗАЦИОННОГО КОМПОНЕНТА
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ**

Հանցագործությունների արագ բացահայտման, կանխարգելման, ինչպես նաև արդյունավետ քննության համար առանցքային նշանակություն ունի քրեական վարույթ և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների համակարգված փոխգործողության կազմակերպումը, հատկապես նախաձեռնված քրեական վարույթի շրջանակում: Ընդ որում, ինչպես գործնականում, այնպես էլ մասնագիտական գրականության մեջ խնդրո առարկա են համարվում փոխգործողության տարաբնույթ հիմքերի և ձևերի, դրանց դասակարգման վերաբերյալ հարցերը, որոնց շարքում արդյունավետ քրեական վարույթ կազմակերպելու տեսանկյունից առավել կարևորվում է դրանց դասակարգումը հետևյալ հիմքերով.

ա) քրեական դատավարության օրենքով կարգավորվող,

բ) գերատեսչական և միջգերատեսչական հրամաններով ու կարգադրություններով նա-

խատեսված,

գ) քննչական պրակտիկայում ձևավորված, բայց իրենց նորմատիվ ամրագրումը չստացած¹:

Փոխգործողության դասակարգման յուրօրինակ ձև է առաջարկում Ի. Ֆ. Գերասիմովը, որը փոխգործունեությունը բաժանում է 2 խմբի՝ դատավարականի և կազմակերպատակտիկականի²: Նշված դասակարգումն առավել հրատապ է դառնում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ Օրենսգիրք) որդեգրած փոփոխությունների համատեքստում: Մասնավորապես Օրենսգրքի 40-րդ հոդվածի 1-ին մասը սահմանում է. «Նախաքննության պատշաճ կազմակերպումը (ընդգծումը՝ հեղինակինն է), այդ թվում՝ դրա արդյունավետությունն ապահովելու նպատակով քննչական մարմնի ղեկավարը՝.....»: Ինչպես նկատում ենք, գործող օրենսդրությունը քննչական մարմնի ղեկավարին օժտել է առավելապես կազմակերպական առաքելությամբ, ինչը միտված է ոչ միայն նախաքննությանն ուղղության տալուն, տեխնիկատակտիկապես ապահովելուն, այլ նաև փոխգործողության արդյունավետությունը բարձրացնելուն:

Բացի դրանից՝ Օրենսգրքի 184-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ *քննչական խմբի ղեկավարը կազմակերպում և ղեկավարում է քննչական խմբի աշխատանքը: Քննչական խմբի ղեկավարի հանձնարարությունները պարտադիր են խմբի բոլոր քննիչների համար:*

Ակնհայտ է, որ քննչական խմբի ղեկավարի պարագայում ևս օրենսդիրը վերջինիս վերապահել է ղեկավար ու կազմակերպման բնույթի գործառույթներ:

Վերը նշված իրավանորմերի ամբողջական վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրակացնելու, որ օրենսդիրը դասական իմաստով չի առանձնացրել փոխգործողության դատավարական և կազմակերպական հիմքերը, այլ քրեադատավարական գործառույթներ իրականացնող իրավասու պաշտոնատար անձանց, *inter alia*, օժտել է նաև կազմակերպական աշխատանքներ կատարելու իրավասության, որի ենթատեքստում էլ, կարծում ենք, կարելի է դիտարկել քրեական վարույթի շրջանակներում քրեական վարույթ և օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների համակարգված փոխգործողության ապահովումը:

Քննիչի և հետաքննության մարմնի աշխատակցի դատավարական փոխգործողությունները կարգավորվում են ՀՀ ՔԴՕ-ով, որի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետում տրված է հետաքննության սահմանումը, համաձայն որի՝ հետաքննությունը հետաքննության մարմնի կողմից նախաքննության ընթացքում իրականացվող և դրան օժանդակող գործունեություն է, որը ներառում է գաղտնի քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների կատարումը: Ավելին՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի 21-րդ կետում սահմանված է հետաքննության մարմնի հասկացությունը, համաձայն որի՝ հետաքննության մարմինը «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված պետական մարմնի համակարգում գործող և օպերատիվ-հետախուզական գործառույթներ իրականացնող ստորաբաժանման ղեկավարն է (հետաքննության մարմնի պետը) և աշխատակիցները (հետաքննիչները), ովքեր նախաքննության շրջանակում իրա-

¹ Տես *Балашов А. Н.*, Взаимодействие следователя и органа дознания при расследовании преступлений. – М., 1973; *Гуткин И. М.*, Указ. соч.; *Герасимов И. Ф.*, Взаимодействие органов предварительного следствия и дознания при расследовании особо опасных преступлений. – Свердловск, 1965; *Дубинский А. Я.*, Взаимодействие следователя с органом дознания. – Киев, 1970; *Гапанович Н. Н.*, *Мартиневич И. И.*, Указ. соч.; *Рогожин В. А.*, Взаимодействие следователя с органами дознания при производстве расследования по делам о преступлениях, совершенных несовершеннолетними. – Киев, 1985:

² Տես *Герасимов И. Ф.*, Некоторые проблемы раскрытия преступлений. – Свердловск, 1976, էջեր 132-151:

վասու են կատարելու գաղտնի քննչական գործողություններ և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ:

Նախաքննության արդյունավետ կազմակերպման, ինչպես նաև հանցագործությունների արագ բացահայտման տեսանկյունից կարևոր է, թե քննիչի և հետաքննության մարմնի աշխատակցի փոխգործողության շրջանակում ով պետք է հանդես գա նախաձեռնությամբ: Այս տեսանկյունից հատկանշական է, որ մինչև 01.07.2022 թ. գործող ՀՀ ՔԴՕ-ի 55-րդ հոդվածի՝ քննիչը լիազորված է իր իրավասության սահմաններում հետաքննության մարմնից տեղեկություններ ստանալ օպերատիվ-հետախուզական գործողությունների իրականացման և հանցագործությունների բացահայտման, անհայտ կորած անձանց և կորած գույքի հայտնաբերման ուղղությամբ ձեռնարկվող միջոցառումների մասին, հետաքննության մարմնին՝ նրա համար պարտադիր գրավոր հանձնարարություններ տալ օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների իրականացման մասին, հետաքննության մարմնին հանձնարարել իրագործելու ձերբակալման, բերման ենթարկելու, կալանավորման, այլ դատավարական գործողություններ կատարելու վերաբերյալ որոշումները, ինչպես նաև հետաքննության մարմնից անհապաղ աջակցություն ստանալ քննչական և այլ դատավարական գործողություններ իրականացնելու: Հիշյալ հոդվածի բովանդակությունից կարելի է եզրակացնել, որ բոլոր դեպքերում նախաձեռնություն պետք է հանդես բերի քննիչը, քանի որ վերջինս է լիազորված հանձնարարություններ տալու հետաքննության մարմնին:

Միևնույն ժամանակ հարկ է նշել, որ գործող ՀՀ ՔԴՕ-ի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի 49-րդ կետի համաձայն՝ հանձնարարությունը դատախազի կողմից քննիչին, քննչական մարմնի ղեկավարին, քննչական մարմնի ղեկավարի կողմից քննիչին կամ քննիչի կողմից հետաքննության մարմնին՝ իրենց իրավասության սահմաններում տրվող գրավոր հրահանգ է՝ պարզելու որոշակի հանգամանքներ, կատարելու որոշակի գործողություններ, կայացնելու որոշումներ կամ ձեռնպահ մնալու որևէ գործողություն կատարելուց կամ որոշում կայացնելուց:

Նախաձեռնողականության տեսանկյունից՝ հետաքննության մարմնի կողմից նախաքննության փուլում գտնվող քրեական գործով օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ իրականացնելու համար հանձնարարության պարտադիր բնույթն ընդգծել է նաև ՀՀ Վճռաբեկ դատարանը *Գոռ Սարգսյանի վերաբերյալ գործով 2019 թվականի ապրիլի 11-ի որոշման մեջ՝ մասնավորապես արձանագրելով՝ նախաքննության փուլում գտնվող քրեական գործով հետաքննության մարմնի կողմից իրականացվել է «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում, այնինչ քրեական գործի նյութերում բացակայում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 53-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 4-րդ կետով նախատեսված՝ դատախազի ցուցումը կամ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 55-րդ մասի 4-րդ մասի 7-րդ կետով նախատեսված՝ քննիչի հանձնարարությունը՝ «ներքին դիտում» օպերատիվ-հետախուզական միջոցառում իրականացնելու վերաբերյալ³:*

Մասնագիտական գրականության մեջ իրավացիորեն նշվում է, որ հանձնարարությունն արդյունավետ ու նպատակահարմար փոխգործողության ձև է, որը սահմանված է օրենքով⁴:

³ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի Գոռ Սարգսյանի վերաբերյալ գործով 2019 թվականի ապրիլի 11-ի ԵԿԴ/0229/01/16 որոշման 19-րդ կետը:

⁴ Տե՛ս *Мельников А. С., Поручение как одна из форм взаимодействия следователя с органами дознания / А.С. Мельников, С.С. Чернова // Совершенствование деятельности правоохранительных органов по борьбе с преступностью в современных условиях: материалы Международной научно-практической конференции (03–04 ноября 2011 г.). Вып. 8. — Тюмень: ООО «Вектор Бук», Тюм. обл. Дума, ГАОУ ВПО ТО «ТГАМЭУП», 2011, էջեր 208–210; Кругликов А., Поручения следователя органам дознания о проведении оперативно-разыскных мероприятий в стадии возбуждения уголовного дела / А. Кругликов // Уголовное право. — 2011. — № 4, էջեր 88–92:*

Հանձնարարություն տալով՝ քննիչը հետաքննության մարմնի առջև խնդիր է դնում, սակայն դրա լուծման ուղիները և միջոցները որոշում է հետաքննության մարմինը:

Ինչ վերաբերում է հանձնարարությունների բնույթով պայմանավորված՝ դրանց կատարման արդյունավետությանը, ապա միանգամայն արդարացի է պրոֆեսոր Վ. Գ. Ենգիբարյանը, ում կարծիքով՝ հետաքննության մարմինն նպատակահարմար է հանձնարարել որոշակի գործողությունների կատարում և որոշակի պայմանների առկայության դեպքում միայն: Դրանք կարող են լինել այն քննչական գործողությունները, որոնք իրենց բնույթով առավել մոտ են և հարիր հետաքննության մարմնի գործառույթներին, իսկ պայմանները, այն մասնավոր քննչական իրավիճակներն են, որոնք դժվարացնում կամ անհնար են դարձնում դրանց կատարումը քննիչի կողմից⁵:

Փոխգործողության նոր ձևերի սահմանման համատեքստում հարկ է շեշտադրել գործող Օրենսգրքի 30-րդ գլխի իրավակարգավորումները, որոնք վերաբերում են գաղտնի քննչական գործողությունների կատարմանը:

Այսպես, համաձայն Օրենսգրքի 42-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝

«Հետաքննիչը՝

1) «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքին համապատասխան՝ իրականացնում է օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներ.

2) սույն օրենսգրքին համապատասխան՝ կատարում է գաղտնի քննչական գործողություններ.

3) օժանդակում է ապացուցողական և վարույթային այլ գործողությունների կատարմանը.»:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ սույն հոդվածի 1-ին մասի 2-3-րդ կետերով նախատեսված լիազորությունները հետաքննիչն իրականացնում է բացառապես քննիչի հանձնարարությամբ:

Ինչ վերաբերում է վերը նշված հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված գործառույթի իրականացման արդյունքների նշանակությանը և այդ համատեքստում արդյունավետ փոխգործողության ապահովմանը, ապա, կարծում ենք, հետաքննության մարմնի համար համապատասխան գործիքակազմեր ապահովելու նպատակով անհրաժեշտ է լինելու համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններ կատարել ինչպես «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքում, այնպես էլ հետաքննության մարմինների գործունեությունը կարգավորող այլ նորմատիվ իրավական ակտերում՝ հատկապես նկատի ունենալով Օրենսգրքի 173-րդ հոդվածի իրավակարգավորումը, որի համաձայն՝ *իրենց իրավասության սահմաններում քրեական վարույթ կարող են նախաձեռնել միայն դատախազը կամ քննիչը*:

Կարծում ենք՝ անհրաժեշտ է օրենսդրորեն նախատեսել սահուն իրավակարգավորումներ ՕՀԳ-ի արդյունքների պատշաճ օգտագործման, ինչպես նաև քրեական վարույթ իրականացնող մարմինների արդյունավետ փոխգործողության ապահովման համար:

Այսպես, Ա. Մարկոշիների կարծիքով՝ «ՕՀԳ արդյունքների օգտագործումը հանցագործությունների բացահայտման ու քննության և թաքնվող հանցագործների հետախուզման մեջ օբյեկտիվորեն պայմանավորում է օպերատիվ-հետախուզական ստորաբաժանումներ

⁵ Մանրամասն տե՛ս *Енгибарян В. Г.*, Расследование массовых беспорядков: теоретические, организационные и методико-криминалистические основы (по материалам Республики Армения). Дисс. ... докт. юрид. наук. - М., 2015, էջեր 289-292:

րի աշխատակիցների և (հետաքննության մարմնի, հետաքննիչի, քննիչի, դատախազի ու դատավորի) քրեական վարույթի սուբյեկտների (պաշտոնատար անձանց) փոխգործակցության անհրաժեշտությունը»: Այնուհետև հեղինակը նշում է, որ թեև ո՛չ քրեադատավարական և ո՛չ էլ օպերատիվ-հետախուզական օրենսդրությամբ չի օգտագործում «փոխգործակցություն» հասկացությունը և չի տրվում դրա բնութագրումը, այդուհանդերձ հիշատակված օրենսդրության առանձին նորմերի բովանդակությունից հետևում է, որ համապատասխան մարմիններն, ըստ էության, ունեն փոխադարձ հետաքրքրություններ հանցագործությունների կատարման մեջ մեղավոր անձանց հայտնաբերելու գործում⁶:

Ինչպես նկատում ենք վերոգրյալ մեջբերումներից, հանցավորության դեմ պայքարում միջգերատեսչական համագործակցությանն անդրադառնալիս հեղինակներն ընդգծում են ՕՀԳ իրականացնող մարմինների և քննիչի փոխգործակցությանը վերաբերող հարցերը:

Կարևոր է, սակայն, հանցավորության դեմ պայքարում ՕՀԳ սուբյեկտների մասնագիտացված ստորաբաժանումների փոխգործակցությունը, որի պարագայում միայն հնարավոր է ցանկալի արդյունք ապահովել: Այդ հարցերը ևս որոշակիորեն լուսաբանված են մասնագիտական գրականության մեջ, որոնց կանդրադառնանք ստորև:

«Համագործակցությունը, ի տարբերություն փոխգործողության, առավել լայն հասկացություն է և ունի ընդհանրական բնույթ: Այն բնորոշ է այնպիսի մարմինների առարկայական կամ դրվագային համատեղ աշխատանքին, որոնց գործունեության բնույթն ու ուղղություններն էապես տարբերվում են միմյանցից (օրինակ՝ վարույթն իրականացնող մարմնի և պետական կառավարման ու տեղական ինքնակառավարման մարմինների համատեղ աշխատանքը հանցագործությունների կանխարգելման, դրանց կատարմանը նպաստող հանգամանքների վերհանմանն ու վերացմանն ուղղված միջոցառումների համալիրը): Իսկ փոխգործողությունն առավել բնորոշ է այն մարմինների համատեղ աշխատանքին, որոնք թեև միմյանց նկատմամբ ծառայական, գերատեսչական կամ այլ ենթակայության տակ չեն, սակայն համատեղ աշխատանքի անհրաժեշտությունը պայմանավորված է նրանց գործունեության բնույթով, բխում է հանցավորության դեմ պայքարի միասնական նպատակից, առավել կազմակերպված, փոխհամաձայնեցված ու նպատակաուղղված բնույթ ունի, իսկ մասնակիցները գործում են միասնական նպատակին հասնելու համար ընդհանուր պատասխանատվության գիտակցմամբ (օրինակ՝ քննչական, օպերատիվ-քննչական խմբերի աշխատանքը, տակտիկական օպերացիաների, կոմբինացիաների իրականացումը, համատեղ այլ միջոցառումների իրականացումը և այլն):

Այս ենթատեքստում նշենք, որ փոխգործողության հասկացության ու նշանակության մասին հայրենական մասնագիտական գրականության մեջ արտահայտվել են տարբեր տեսակետներ⁷:

Անդրադառնալով փոխգործողության իրական հիմքերին՝ կարող ենք փաստել, որ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը (այսուհետ՝ Օրենք) թեև չի

⁶ Տե՛ս, *Маркушин А.*, Оперативно-разыскная деятельность, Москва, «Юрайт», 2013, էջ 279:

⁷ Տե՛ս, *Ենգիբարյան Վ., Մարտիկյան Ռ.*, Օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն և քրեական վարույթ իրականացնող մարմինների փոխգործակցության իրատապ հիմնախնդիրները: «Դատական իշխանություն. գիտամեթոդական ամսագիր, № 11-12/245-246, 2019, էջեր 94-96, ինչպես նաև *Միմոնյան Ա.*, Որոշ նկատառումներ քրեադատավարական փոխգործողության հեռանկարային իրավակարգավորումների վերաբերյալ, Բանբեր Արդարադատության ակադեմիայի, № 1, էջ 101:

օգտագործում «փոխգործակցություն» հասկացությունը, այնուամենայնիվ Օրենքի առանձին նորմերի վերլուծությունը թույլ է տալիս խոսելու դրա մասին: Մասնավորապես՝ Օրենքի 8-րդ հոդվածի 4-րդ մասը սահմանում է, որ ՕՀԳ իրականացնող մարմինների աշխատակիցները կարող են համատեղ ընդունված գերատեսչական նորմատիվ իրավական ակտերով սահմանված կարգով համագործակցել Օրենքով նախատեսված ՕՀՄ-ներ անցկացնելիս:

Օրենքի 9-րդ հոդվածը սահմանում է, որ ազգային անվտանգության հանրապետական մարմնի համակարգում գործող օպերատիվ-տեխնիկական գլխավոր վարչությունը հեռահաղորդակցության օպերատորի մոտ ապահովում է համապատասխան օպերատիվ-տեխնիկական անհրաժեշտ պայմաններ՝ Օրենքով լիազորված մարմինների կողմից թվային, այդ թվում՝ հեռախոսային հաղորդակցության վերահսկում ՕՀՄ իրականացնելու համար: Ակնհայտ է, որ այս դեպքում ևս նախատեսվում է ՕՀԳ իրականացնող տարբեր մարմինների ու նրանց աշխատակիցների ուղղակի համագործակցություն կամ փոխգործակցում:

Այս իմաստով՝ Ս. Բալանյանն անդրադառնալով ՕՀԳ տարբեր սուբյեկտների մասնագիտացված ստորաբաժանումների համագործակցությանը գտնում է, որ պետք է այն քննարկել երկու տեսանկյունով.

«Լայն իմաստով՝ դա հանցավորության դեմ տարվող պայքարում տարբեր գերատեսչությունների գործնական կապերը և ձևավորված աշխատանքն է.

- *համատեղ գործունեություն այդ պայքարի ռազմավարությունը մշակելու համար, որի արդյունքները, մասնավորապես, պետք է օգտագործվեն հակաիրավական գործունեությունը կանխարգելելու ծրագրերը մշակելիս.*

- *համատեղ խորհրդարկություններ տարբեր մակարդակներում, որոնք ուղղված են փոխադարձ տեղեկատվության օպերատիվության բարձրացմանը, օգտագործելու երկու և ավել գերատեսչությունների ուժերն օպերատիվ ստուգման, մշակման միջոցառումներում և անցկացնելու մարտավարական օպերացիաներ.*

- *փորձի մշտական փոխանակում հանցավորության դեմ տարվող պայքարում, ինչպես մերձակա, այնպես էլ այլ պետությունների հատուկ ծառայությունների և քրեական ոստիկանության փորձի ծանոթացում.*

- *մարտավարության համատեղ մշակում՝ հաշվի առնելով կազմակերպված հանցավորության մասշտաբները, կառուցվածքի բարդությունները և հարաբերությունների համակարգը հանցախմբում.*

- *հանցավորության և կոռուպցիայի դեմ պայքարում օգտագործել այլ պետական մարմինների, ոչ պետական ձեռնարկությունների հնարավորությունները.*

- *հանցավորությանը, կոռուպցիային և ահաբեկչությանը նպաստող պատճառների և պայմանների վերացման ուղղությամբ առաջարկությունների մշակում և միջոցների համատեղ ընդունում:*

Նեղ իմաստով՝ դա տարբեր գերատեսչությունների օպերաշխատողների հարաբերություններն են, որոնք ծագում են տարբեր փուլերում կոնկրետ օպերատիվ ստորաբաժանումների հետ կապված՝ ելակետային ինֆորմացիայի ստացումից և զնահատումից մինչև պլանավորումը և հավաքված տվյալների իրացման օպերատիվ-տեխնիկական և ուժային ապահովումը (օպերատիվ-մարտավարական փոխգործակցություն)⁸»:

ՕՀԳ իրականացնող մարմինների նպատակները և խնդիրներն իրավական տիրույթում միասնական են: Նրանց գործունեությունը նպատակաուղղված է Օրենքով նախատեսված

⁸ Ս. Պ. Բալանյան, Օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն (տեսական մաս), Երևան 2014, էջ 67:

իրավաչափ նպատակներին հասնելուն: ՕՀԳ իրականացնող մարմինների փոխկապակցվածությունը և միմյանց օժանդակելու պայմանները նախատեսված են նաև այդ մարմինների գործունեությունը կանոնակարգող օրենքներով: Օրինակ՝ ազգային անվտանգության մարմինները բացահայտում, կանխում և խափանում են իրենց քննչական ենթակայությանը վերապահված, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված իրենց լիազորությունների կատարման ընթացքում հայտնի դարձած այլ հանցագործությունները, իրականացնում են այդ հանցագործությունները կատարած կամ դրանց կատարման մեջ կասկածվող անձանց հետախուզումը, մշակում և պետական համապատասխան մարմինների հետ համատեղ իրականացնում են միջոցառումներ՝ ուղղված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում կոռուպցիոն երևույթների, օտարերկրյա պետությունների հետ կապված՝ զենքի և թմրանյութերի ապօրինի շրջանառության, դրանց մաքսանենգության, հանցավոր ճանապարհով ստացված գույքն օրինականացնելու, զինված կազմավորումների, հանցավոր խմբերի, ՀՀ սահմանադրական կարգը բռնությամբ փոխելու նպատակ ունեցող անձանց և կազմակերպությունների դեմ պայքարին: («Ազգային անվտանգության մարմինների մասին» օրենքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասի 26-րդ և 28-րդ կետեր): Տվյալ դեպքում անհրաժեշտ է նշել, որ «Կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի մասին» օրենքի 25-րդ հոդվածի 2-րդ մասի պահանջների համաձայն՝ կոռուպցիայի հանձնաժողովն իրավասու է դիմելու ՕՀԳ իրականացնող մարմիններին (այդ թվում նաև ազգային անվտանգության մարմիններին) և ստանալու անհրաժեշտ տեղեկություններ, իսկ «Ոստիկանության մասին» օրենքի 23-րդ հոդվածի 3-րդ մասի պահանջների համաձայն՝ ապօրինի զենք, ռազմամթերք, պայթուցիկ նյութեր պահելու, տեղափոխելու մասին ստույգ տվյալների առկայության դեպքում ոստիկանությունն իրականացնում է իրերի, բեռների, ծանրոցների, տրանսպորտային միջոցների զննում, խուզարկում և այդպիսի առարկաների առգրավում:

Նշված նորմերից ակնհայտ է դառնում, որ ազգային անվտանգության մարմինները պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում կոռուպցիոն երևույթների դեմ պայքարի հարցում ՕՀՄ-ներ անցկացնելիս կարող են համագործակցել կոռուպցիայի կանխարգելման հանձնաժողովի հետ, իսկ ապօրինի զենք, զինամթերք, պայթուցիկ նյութեր հայտնաբերելու և դրանք առգրավելու հարցում ՕՀՄ-ներ անցկացնելիս՝ նաև ոստիկանության հետ: Նշված մարմինների փոխգործակցության հնարավորությունը վերոգրյալ նորմերով հստակ է ամրագրված:

ՕՀԳ իրականացնող մարմինների միջգերատեսչական փոխգործակցության ձևերից մեկը տեղեկատվության փոխանցումն է, սակայն որպես հիմնական ձև այն կարող է դրսևորվել ինչպես առանձին, այնպես էլ համատեղ ՕՀՄ-ներ անցկացնելով, ինչպես նաև օպերատիվ ստուգման օբյեկտների անձնական տվյալների, նրանց գործունեությանն ու կապերին վերաբերող տեղեկությունները ՕՀԳ իրականացնող մարմինների արխիվային ու հաշվառումային տվյալներով ստուգելու միջոցով և այլն:

Ըստ Ս. Բալանյանի՝ «ՕՀԳ նշված սուբյեկտների (նկարի ունի ՕՀԳ իրականացնող սուբյեկտներին,-հեղինակներ) մարտավարական փոխգործակցությունն ապահովում է.

- օպերատիվ ստուգման օբյեկտների նկարմամբ անընդմեջ հետևելը.
- ստուգվող անձանց միջավայրում ինֆորմացիայի հաղորդման ուղիների փակում.
- ՕՀՄ իրականացման ընթացքում անհրաժեշտ ինֆորմացիայի «ստուգման» ուղիների կազմակերպում, այդ թվում՝ գաղտնի ուղիներով.
- զանազան օպերատիվ-հետախուզական մարմինների արխիվների և հաշվառումների փյուջաների օգտագործում, որոնք վերաբերում են օպերատիվ ստուգման անձին, նրա գործու-

ներությանը և կապերին»⁹:

Բոլոր դեպքերում ՕՀԳ իրականացնող մարմինների փոխգործակցությունը նպատակաուղղված է հանցավորության դեմ տարվող պայքարում առավել արդյունավետություն ապահովելուն, ինչը նպաստում է ՕՀԳ նպատակների և խնդիրների կատարմանը:

Նոր քրեադատավարական իրավակարգավորումների համատեքստում կարծում ենք հրատապ է նաև համապատասխան գերատեսչական իրավական ակտերի ընդունումը, որով կորոշակիացվեն փոխգործողության քրեադատավարական և կազմակերպական տարրերի սահուն փոխհարաբերակցությունը:

Annotation. The scientific article is devoted to criminal procedure law and one of the most important problems of theory of governance in the frame of the RA legislation. During the investigation and preventing of crimes the interaction of the investigator and the inquiry bodies represents a certain connection system of law enforcement activity, which finds its reflection in the concerted activity of interoperable subjects. When examining criminal cases, the investigator and the employee of inquiry bodies are in certain relations, which by their nature can be both as and as non-procedural.

The author in the article emphasizes the actual legal and organizational issues of the interaction. In the article the institute of interaction of the investigator and the inquiry body undergoes to legal analyze, the new RA CPC innovations in this sphere are revealed.

As a result of the research, the author concludes and underlines the necessity of future law amendments in this scope.

Аннотация. Данная научная статья посвящена исследованию основополагающих вопросов уголовно-процессуального права и теории управления в рамках Законодательства Республики Армения. В процессе расследования, раскрытия и пересечения преступлений взаимодействие следователя и органов дознания, в частности органов ОРД, представляет собой определенную структуру связей правоохранительной деятельности, которая находит свое проявление в согласованной деятельности взаимодействующих субъектов.

В статье автор рассматривает актуальные вопросы процессуального и организационного взаимодействия следователя и сотрудника органа дознания. В статье раскрываются нововведения в УПК РА в рассматриваемой сфере.

На основе проведенного анализа автор статьи подчеркивает необходимость дальнейшего усовершенствования законодательства в сфере ОРД, а также принятия подзаконных актов.

Բանալի բառեր - քրեական վարույթ, քրեական դատավարության օրենսգիրք, քննիչ, փոխգործողություն, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն, հետաքննության մարմնի աշխատակից, հանձնարարություն:

Keywords: Criminal case criminal procedure code, operative-search activity, investigator, interaction, operative-search action, employee of inquiry body, order.

Ключевые слова: уголовное производство, уголовный процессуальный кодекс, следователь, взаимодействие, оперативно-разыскная деятельность, сотрудник органа дознания, поручение.

Միմոնյան Ա. - ՀՀ ԱԱԾ տնօրենի տեղակալ, գնդապետ, ՀՀ ԳԱԱ փոխտնօրենի տեղակալի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, էլ. հասցե՝ simonyan21@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 23.12.2022 թ., տրվել է գրախոսության 23.12.2022 թ., երաշխավորվել ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վահե Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 09.01.2023 թ.:

⁹ Բալանյան Ա. Պ., Օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն (տեսական մաս), Երևան, 2014, էջ 68:

**ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ/FORENSIC EXAMINATION/
СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА**

ԿԱՐԵՆ ՄԱՄԻԿՈՆՅԱՆ

Տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ,

ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի

գիտական հետազոտությունների և տեխնիկական փորձարկումների

համակարգման բաժնի պետ, Տնտեսագիտական և հաշվապահական

փորձաքննությունների բաժնի փորձագետ

KAREN MAMIKONYAN

Ph.D in Economics, Associate Professor,

Head of the Scientific Research and Technical Testing Coordination Department,

Expert of the Department of Economic and Accounting Expertise

of National Bureau of Expertises of the Republic of Armenia

КАРЕН МАМИКОНЯН

Кандидат экономических наук, доцент,

Начальник отдела координации научных исследований и технического апробирования,

эксперт отдела Экономических и бухгалтерских экспертиз

Национального бюро экспертиз Республики Армения

**ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹՅԱՆ ԱՆՎՃԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՏԿԱՆԻՇՆԵՐԻ ՈՐՈՇՄԱՆ ԴԱՏԱԿԱՆ
ՖԻՆԱՆՍԱՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ ՓՈՐՁԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ
ՄԵԹՈԴԱԲԱՆՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

**PROBLEMS OF THE METHODOLOGY OF FORENSIC FINANCIAL AND
ECONOMIC EXPERTISE TO DETERMINE THE SIGNS OF FINANCIAL
INSOLVENCY OF THE ORGANIZATION**

**ПРОБЛЕМЫ МЕТОДОЛОГИИ СУДЕБНОЙ ФИНАНСОВО-
ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ ПО ОПРЕДЕЛЕНИЮ ПРИЗНАКОВ
НЕПЛАТЁЖЕСПОСОБНОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ**

Տնտեսական բնույթի հանցագործություններով պայմանավորված քրեական, քաղաքացիական և վարչական դատական վարույթներով ապացույցներ ստանալը, ըստ էության, բովանդակում է ֆինանսական հետազոտության արդյունքում հետաքննության կամ դատարանի

միջոցով փորձաքննությանը տրամադրված փաստաթղթերում ամփոփված տնտեսագիտական բնույթի տեղեկատվության վերաբերյալ օրենսդրության խախտումների կամ փաստերի ու հանգամանքների պարզման (բացահայտման) նպատակով անցկացվող տնտեսագիտական փորձաքննության նպատակը: Վերջինս ընդունված է համարել հատուկ գիտելիքների և հմտությունների օգտագործմամբ ֆինանսական հետազոտության իրականացման և գրավոր եզրակացության ու կարծիքի վրա հիմնված գործառույթ: Եվ հատկանշականն այն է, որ փորձագիտական եզրահանգման գալու ողջ հետազոտական գործընթացի ընթացքում միաժամանակ օգտագործվում են տնտեսագիտության, մասնավորապես՝ հանրային և կորպորատիվ ֆինանսների, ֆինանսական մենեջմենթի, հաշվապահական հաշվառման և աուդիտի, ինչպես նաև ֆինանսական իրավունքի մասնագիտական ոլորտներում հատուկ գիտելիքների ընձեռած ժամանակակից բոլոր հնարավորությունները:

Իրավաբանական անձի անվճարունակության հատկանիշների որոշման դատական ֆինանսատնտեսագիտական փորձաքննության ընթացքում ծագած արդի մեթոդական խնդիրների դիտարկումն առաջին հերթին ուղղորդում է նրա ֆինանսական հաշվետվություններում արտացոլված ցուցանիշների վերլուծությանը, որոնք համակարգված կերպով ներկայացնում են կազմակերպության վրա ազդող իրադարձություններն ու նրա կողմից իրականացրած ֆինանսական գործառնությունները թվերի լեզվով:

Նախ հարկ է նշել, որ համաձայն «Հաշվապահական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի՝ «Կազմակերպության ղեկավարությունը պատասխանատու է հաշվապահական հաշվառումը կարգավորող իրավական ակտերի պահանջներին համապատասխան հաշվապահական հաշվառում կազմակերպելու և ֆինանսական հաշվետվություններ ներկայացնելու համար. նաև սահմանում է կազմակերպության հաշվապահական հաշվառման քաղաքականությունը»: Իսկ նույն օրենքի 9-րդ հոդվածի համաձայն. «Գլխավոր հաշվապահը (հաշվապահական ծառայության ղեկավարը կամ լիազոր անձը) պատասխանատու է հաշվապահական հաշվառումն ընդհանուր վարելու և ֆինանսական հաշվետվությունները ժամանակին պատրաստելու համար՝ հաշվապահական հաշվառումը կարգավորող իրավական ակտերի պահանջներին համապատասխան»¹:

Ավելորդ չէ նշել, որ ընկերությունները ֆինանսական հաշվետվությունները ներկայացնում են ընկերության բաժնետերերին, պարտատերերին լրատվության միջոցներին, ինչպես նաև պետական կառավարման համակարգի մարմիններին, իսկ դրանց վիճակի, հավաստիության և ժամանակին ներկայացնելու համար պատասխանատվությունը կրում է ընկերության տնօրենը²: Ընկերությունը նաև բաժնետիրոջ պահանջով պարտավոր է վերջինիս տրամադրել ընկերության տարեկան հաշվետվությունների, տարեկան ֆինանսական հաշվետվությունների և այլ փաստաթղթերի պատճենները³: Ի դեպ, հաշվապահական հաշվառման բոլոր փաստաթղթերը (նաև էլեկտրոնային տեղեկատվությունը) կազմակերպության կողմից պահպանվում են օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում (ոչ պակաս, քան 5 տարի):

Ընդունված է համարել, որ ֆինանսական հաշվառման նպատակը՝ ֆինանսական հաշվետվություններն օգտագործողներին կազմակերպության գործունեության ֆինանսական արդյունքների, ֆինանսական վիճակի և դրա փոփոխության վերաբերյալ անկողմնակալ տեղեկատվության ապահովումն է, իսկ հարկային հաշվառման նպատակը՝ ՀՀ հարկային օրենսգրքի համաձայն հարկերի հաշվարկումը, հարկային հաշվարկներում դրանց արտացո-

¹ «Հաշվապահական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենք, 8-րդ և 9-րդ հոդվածներ:

² «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 94, 1-ին մաս:

³ «Բաժնետիրական ընկերությունների մասին» ՀՀ օրենք, հոդված 95, 4-րդ մաս:

լումը և ամբողջական բյուջե վճարումը:

Սակայն և, ֆինանսական և հարկային հաշվառումների տարբերությունների մասին խոսելիս, անհրաժեշտ է նկատի ունենալ ՀՀ հարկային օրենսգրքով սահմանված հետևյալ դրույթը. «ՀՀ հարկային օրենսգրքի՝ առանձին հարկատեսակներին վերաբերող բաժիններով սահմանված դեպքերում հարկի կամ հարկման բազայի հաշվարկման համար հիմք հանդիսացող հաշվառումն իրականացվում է հաշվապահական հաշվառումը և ֆինանսական հաշվետվությունները կարգավորող օրենքներով և այլ իրավական ակտերով սահմանված դրույթների հիման վրա, եթե ՀՀ հարկային օրենսգրքով չեն նախատեսվում դրանց կիրառության առանձնահատկություններ»⁴: Այս առումով հարկ է նշել, որ ՀՀ հարկային օրենսգրքով, այնուամենայնիվ, սահմանված են կոնկրետ շահութահարկով հարկման բազան որոշելիս որոշ էական նշանակությամբ հաշվառման առանձնահատկություններ, որոնց դեպքում հարկային և ֆինանսական տարբերակված հաշվառման ուղղություններով ստացվում են միևնույն օբյեկտի հաշվառման վերաբերյալ տարբեր ցուցանիշներ, մասնավորապես՝ ստորև ներկայացվում է հետևյալ առանձնահատկությունները.

1. Հարկային և ֆինանսական հաշվառման առումով շահույթների ու վնասների տարբեր ցուցանիշները: Ի սկզբանե ակտիվների ու պարտավորությունների ճանաչման, չափման հասկացություններն ու սահմանումները ֆինանսական և հարկային հաշվառումներում տարբերվում են, ինչն ակնհայտորեն հանգեցնում է դրանց հիման վրա հաշվարկված եկամուտների ու ծախսերի, որոնց արդյունքում էլ՝ գոյացող շահույթի ու վնասի հարկային և ֆինանսական առումով տարբեր ցուցանիշների: Ավելին, գործնականում պատահում են դեպքեր, երբ կազմակերպությունը զուտ ֆինանսական հաշվառման տեսանկյունից տարեկան արդյունքներով արձանագրում է վնաս, սակայն, միևնույն ժամանակ, հարկային հաշվառմամբ՝ արձանագրում է հարկվող շահույթ: Օրինակ, երբ կազմակերպությունն ունի արտարժույթով արտահայտված խոշոր կրեդիտորական պարտք, և դրամի նկատմամբ արտարժույթի արժեքը բարձրանալու պարագայում, կատարում է կրեդիտորական պարտքի վերագնահատում՝ տարբերության դրական արդյունքը դիտելով ֆինանսական ծախս, որը սակայն հարկային հաշվառմամբ ծախս չի համարվում, այսինքն նախատեսված չէ ՀՀ հարկային օրենսգրքով⁵:

2. Հիմնական միջոցների մաշվածության հաշվառման հետ կապված տարբեր ցուցանիշները:

1) Համաձայն «Հիմնական միջոցներ» հաշվապահական հաշվառման միջազգային ստանդարտ (ՀՀՄՍ) 16-ի 55-րդ կետի՝ «Ակտիվի մաշվածությունը սկսում է հաշվարկվել, երբ այն մարտչելի է օգտագործման համար, այսինքն՝ երբ այն գտնվում է այնպիսի վայրում և վիճակում, որն անհրաժեշտ է՝ դեկավարության նախանշած նպատակով այն օգտագործելու համար»⁶: Իսկ հարկային հաշվառման դեպքում՝ մաշվածությունը կարող է հաշվարկվել ակտիվի սեփականության իրավունքի ծագման պահից, այսինքն՝ տվյալ դեպքում համախառն եկամտից նվազեցվում են ամորտիզացիայի ենթակա, սեփականության իրավունքով պատկանող կամ ֆինանսական վարձակալությամբ (լիզինգով) ստացված հիմնական միջոցների և ոչ նյութական ակտիվների ամորտիզացիոն մասհանումների գծով ծախսերը⁷:

2) Համաձայն «Հիմնական միջոցներ» ՀՀՄՍ 16-ի 6-րդ կետի, մաշվածությունը՝ ակտիվի մաշվող գումարի պարբերական բաշխումն է դրա օգտակար ծառայության ընթացքում: Մաշ-

⁴ ՀՀ հարկային օրենսգրք, հոդված 15, 7-րդ մաս, հոդված 106:

⁵ ՀՀ հարկային օրենսգրք, հոդված 112, 1-ին մասի 7-րդ կետ:

⁶ «Հիմնական միջոցներ» ՀՀՄՍ 16, 55-րդ կետ:

⁷ ՀՀ հարկային օրենսգրք, հոդված 121, 1-ին մաս:

վող գումարն, իր հերթին, ակտիվի ինքնարժեքն է կամ դրան փոխարինող այլ գումար՝ հանած դրա մնացորդային արժեքը⁸: Իսկ հարկային հաշվառման դեպքում՝ մաշվածությունը հաշվարկվում է որպես սկզբնական արժեքի և հիմնական միջոցների առանձին խմբերի և ոչ նյութական ակտիվների համար սահմանված՝ ամորտիզացիոն ժամկետների հարաբերություն⁹:

3) Համաձայն ՀՀՄՍ 16-ի 62-րդ կետի, ակտիվի մաշվող գումարն իր օգտակար ծառայության ընթացքում պարբերական հիմունքով բաշխելու համար կարող են կիրառվել տարբեր մեթոդներ, ներառյալ՝ գծային մեթոդը, նվազող մնացորդի մեթոդը և թողարկված միավորների մեթոդը: Ընտրված մեթոդը հետևողականորեն կիրառվում է մի ժամանակաշրջանից մյուսը, քանի դեռ չկա ակտիվի տնտեսական օգուտների ստացման ակնկալվող մոդելի փոփոխություն¹⁰: Իսկ ՀՀ հարկային օրենսգրքով՝ հիմնական միջոցների խմբերի նվազագույն ժամկետները հստակ սահմանված են¹¹:

4) Ֆինանսական հաշվառման նպատակով տրանսպորտային միջոցի (կամ հաստոցի) մաշվածությունը հաշվարկվում է նվազող մնացորդի մեթոդով՝ հաշվի առնելով այդ ակտիվի տնտեսական օգուտների փոխհատուցման մոդելը: Իսկ հարկային հաշվառման նպատակով՝ հաշվարկվում է գծային մեթոդով՝ հաշվի առած ՀՀ հարկային օրենսգրքով սահմանված պահանջները: Կամ, երբ երկու դեպքում էլ ընտրված մաշվածության մեթոդը գծայինն է, սակայն օգտակար ծառայության ժամկետները՝ տարբեր են: Այսպիսի դեպքերում ստեղծվում է մի այնպիսի իրավիճակ, երբ ակտիվի հաշվեկշռային արժեքը տարբերվում է այդ ակտիվի հարկային նպատակով վերագրվող մեծությունից, այսինքն՝ հարկային բազայից (այն գումարն է, որը ակտիվի հաշվեկշռային արժեքը փոխհատուցելիս, հարկային նպատակով նվազեցվելու է ցանկացած հարկվող տնտեսական օգուտներից¹²):

3. ՀՀ հարկային օրենսգրքով շահութահարկ վճարողի հարկման բազան որոշելիս ծախսերի առանձին տեսակների համար համախառն եկամտից չի նվազեցվում սահմանված չափերը գերազանցող ծախսերը: Մինչդեռ ֆինանսական հաշվառման դեպքում այդ նույն ծախսերը եկամտից կարող են նվազեցվել ամբողջությամբ: Եվ փաստորեն, հարկային հաշվառմամբ կարող են նախատեսված չլինել այնպիսի նվազեցումներ (ծախսեր, կորուստներ և այլ նվազեցումներ), որոնք ֆինանսական հաշվառմամբ ակնհայտորեն դիտվում են ծախս, և այլն: Ներկայացվածից ակնհայտ է դառնում, որ ֆինանսական հաշվառման տեսանկյունից ՀՀՄՍ-ներով սահմանված ծախսերը (ներառյալ կորուստները), և որպես եկամուտների (ներառյալ օգուտների) ու այդ ծախսերի տարբերություն՝ շահույթը կամ վնասը, չեն կարող համընկնել հարկային հաշվառման նույնպիսի ցուցանիշների հետ:

Ի դեպ, ֆինանսական և հարկային հաշվառման տարբերությունների վերաբերյալ հարկ է նշել նաև դրանց ժամանակավոր (որոնք կարող են առաջացնել հարկային հետևանքներ) և մշտական (որոնք հարկային հետևանքներ չեն առաջացնում) տարբերակումների մասին: Ժամանակավոր տարբերությունները ակտիվի (պարտավորության) հաշվեկշռային արժեքի և դրա հարկային բազայի միջև եղած տարբերություններն են, իսկ մշտական տարբերությունների առանձնահատկությունն այն է, որ հետագա ժամանակաշրջաններում հարկային հետևանքներ, այսինքն՝ հետաձգված հարկեր չեն առաջացնում: Հետաձգված հարկային պարտավորությունները և հետաձգված հարկային ակտիվները ժամանակավոր տարբերություն-

⁸ «Հիմնական միջոցներ» ՀՀՄՍ 16, 6-րդ կետ:

⁹ ՀՀ հարկային օրենսգրք, հոդված 121, 1-ին մասի 1-ին կետ:

¹⁰ «Հիմնական միջոցներ» ՀՀՄՍ 16, 62-րդ կետ:

¹¹ ՀՀ հարկային օրենսգրք, հոդված 121, 1-ին մասի 3-րդ կետ:

¹² «Շահութահարկեր» ՀՀՄՍ 12, 7-րդ կետ:

ների հետ կապված ապագա ժամանակաշրջաններում՝ մի դեպքում վճարման ենթակա, մյուս դեպքում փոխհատուցման ենթակա շահութահարկերի գումարներն են¹³:

Նկատի ունենալով վերոգրյալը՝ հարկ է նաև ընդգծել, որ գործնականում կազմակերպությունը տարեկան արդյունքներով կարող է ունենալ սեփականատերերի միջև բաշխման ենթակա ֆինանսական շահույթ, որն էապես տարբերվում է հարկային շահույթից: Հետևաբար, այն տնտեսագիտական փորձագիտական հետազոտությունները, որոնց իրականացման ընթացքում հիմք են ընդունվում միայն հարկային հաշվառմամբ («հարկային օրենսգրքով նախատեսված պահանջներին համապատասխան») ստացված ակտիվների, պարտավորությունների, կապիտալի, ինչպես նաև եկամուտների, նվազեցումների (ծախսերի, կորուստների) և հարկվող շահույթի արժեքները, առանց հստակ նախանշելու, թե տվյալ ֆինանսական վերլուծությամբ հատկապես ինչ նպատակ է հետապնդվում, առնվազն ճշգրիտ եզրահանգման չեն կարող բերել:

Կազմակերպության անվճարունակության հատկանիշների որոշման դատական ֆինանսատնտեսագիտական փորձաքննությունների կատարման ժամանակ կազմակերպության ֆինանսական վիճակի բնորոշումներում իր տեղն ունի նաև «անուղղակիությունը»: Այս առումով հարկ է ընդգծել պետությանը պատճառված վնասի պարզման շրջանակներում կապիտալի կառուցվածքի, արագ իրացվելի ակտիվների, պաշարների, գույքային դրության, ֆինանսական կայունության ու անկախության ցուցանիշների ստացման հետ կապված անուղղակի մեթոդական մոտեցումների կիրառությունը: Այդուհանդերձ, ֆինանսական միջոցների վերլուծության պարագայում տնտեսագիտական գրականության մեջ առաջարկվում է ֆինանսական վիճակը գնահատել՝ օգտվելով շրջանառելիության (հաշվարկում մասնակցում է իրացումից հասույթը) և շահութաբերության (հաշվարկում մասնակցում է շահույթը) ցուցանիշներից: Հիմնականում առանձնացվում են իրացվելիության (լիկվիդայնության) և վճարունակության կատեգորիաները, որոնք իմաստային առումով տարբերվում են համապատասխանաբար՝ պարտավորությունների մարման «պոտենցիալ հնարավորության» և դրանց «ժամանակին մարման» բնորոշումներով¹⁴:

Այսպիսով, ի մի բերելով վերոգրյալը, կարելի է եզրակացնել, որ կազմակերպության ֆինանսական հաշվետվությունների և շահութահարկի հաշվարկի պատրաստման համար սահմանված պահանջները, դրանց միջև առկա հաշվառման տարբերությունները ներկայումս միասնական և ընդհանուր ձևավորված մեթոդաբանության բացակայության պատճառով կարող են տնտեսագետ փորձագետին ուղղորդել անուղղակի մեթոդական մոտեցումների կիրառության, որի դեպքում էլ ստեղծվում է ֆինանսական վերլուծության իրավիճակային մոտեցման, սահմանված պահանջների յուրովի մեկնաբանության, դրանցում հակասությունների առաջացման, հետևաբար և՛ փորձագիտական հետազոտությունների թերի կատարման խնդիր:

Annotation. The article is devoted to a review of topical problems that arise in the course of forensic financial and economic expertise to determine the signs of financial insolvency of legal entities. The main normative acts that guide the conduct of expert research within the framework of forensic financial and economic expertise in bankruptcy cases

¹³ «Շահութահարկեր» ՀՀՄՍ 12, 5-րդ կետ:

¹⁴ **Կարեն Մամիկոնյան**, «Կազմակերպության անվճարունակության հատկանիշների դատահաշվապահական փորձաքննության իրականացման կիրառական մեթոդաբանությունը», Դատական իշխանություն, հունվար-փետրվար, 2017 1-2 (211-212), էջ 93:

are considered. The absence of a unified expert opinion regarding the choice of methods for financial analysis of the activities of legal entities during forensic economic expertise is stated. The problem of the study is the lack of a single generally established methodology today, and the methods currently used are not free from shortcomings, since there are contradictions in the interpretation of the requirements laid down in financial and tax reporting.

Аннотация. Статья посвящена обзору актуальных проблем, возникающих при производстве судебных финансово-экономических экспертиз по определению признаков неплатёжеспособности юридических лиц. Рассмотрены основные нормативные акты, которыми руководствуются при проведении экспертных исследований в рамках судебных финансово-экономических экспертиз по делам о банкротстве. Констатируется отсутствие единого экспертного мнения в отношении выбора методик финансового анализа деятельности юридических лиц при проведении судебных экономических экспертиз. Проблематика исследования состоит в отсутствии на сегодняшний день единой общеустановленной методики, а используемые на текущий момент методики не свободны от недостатков, т.к. возникают противоречия в интерпретации требований, заложенных в финансовых и налоговых отчётностях.

Բանալի բառեր - ֆինանսադիտարկության փորձաքննություն, մեթոդաբանություն, անվճարունակության հարկանիշներ, ֆինանսական հաշվառում, հարկային հաշվառում, հիմնական միջոցներ, մաշվածություն:

Keywords: financial and economic expertise, methodology, signs of financial insolvency, financial reporting, tax reporting, fixed assets, amortization.

Ключевые слова: финансово-экономическая экспертиза, методология, признаки неплатежеспособности, финансовый учет, налоговый учет, основные средства, амортизация.

Մամփկոնյան Կ. - տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ, ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ-ի գիտական հետազոտությունների և տեխնիկական փորձարկումների համակարգման բաժնի պետ, Տնտեսագիտական և հաշվապահական փորձաքննությունների բաժնի փորձագետ, էլ. հասցե՝ mamikonyankaren@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն 03.12.2022 թ., տրվել է գրախոսության 03.12.2022 թ., երաշխավորվել է ՀՊՏՀ ֆինանսներ ամբիոնի դասախոս, տնտեսագիտության թեկնածու Ա. Ս. Բաբոյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 09.01.2023 թ.:

ՄԻՋԱՋԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

ԳՈՌ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ

Հազենի համալսարանի գերմանական և եվրոպական սահմանադրական և վարչական իրավունքի, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, Սաքսոնիայի փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր (Բեռլին), կառավարման գիտությունների մագիստրոս (Շպայեր)

GOR HOVHANNISYAN

Associate Professor at the Chair of German and European Constitutional and Administrative Law, as well as International Law at the University of Hagen, Attorney-at-law, Member of the Saxon Bar Association, Doctor of Laws (Berlin), Master of Administrative Sciences (Speyer)

ГОР ОГАНЕСЯН

Доцент кафедры немецкого и европейского конституционного и административного права, а также международного права в Университете Хагена, Адвокат, член Саксонской коллегии адвокатов, Доктор юридических наук (Берлин), Магистр административных наук (Шпайер)

ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ (ՄԱՍ I) – ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑԵՐ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ՄԻՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊԱԿԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔԸ

EUROPEAN LAW (PART I) – BASIC ISSUES AND ORGANISATIONAL STRUCTURE OF THE EUROPEAN UNION

**ЕВРОПЕЙСКОЕ ПРАВО
(ЧАСТЬ I) – ОСНОВНЫЕ ВОПРОСЫ И ОРГАНИЗАЦИОННАЯ СТРУКТУРА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА**

Շատ ուսանողների համար եվրոպական իրավունքը ներկայանում է իբրև դժվարամատչելի հատուկ թեմա՝ իր սեփական հասկացություններով և կառուցվածքով, որի պատճառով հաճախ բավարար խորությամբ չի ուսումնասիրվում: Չորս մասից բաղկացած հողվածաշարի այս **առաջին մասը** ներկայացնում է եվրոպական իրավունքի հիմնական հարցերը, ինչպես նաև լուսաբանում է եվրոպական միության (ԵՄ) կազմակերպական կառուցվածքը:

I. Ներածություն

Իրավական իրականության մեջ եվրոպական իրավունքի աճող նշանակությանը համա-

պատասխանում է իրավաբանական կրթության մեջ դրա նշանակության աճը: Վաղուցվանից հայկական համալսարաններում դասավանդվում է «Եվրոպական իրավունք» առարկան: Ուսանողների համար դա նշանակում է, նախ, սովորելու ենթակա իրավական թեմաների ավելացում: Նկատի ունենալով պայմանագրերի խճճվածությունը, երկրորդային իրավունքի մեծ ծավալը և Արդարադատության եվրոպական դատարանի (ԱԵԴ) պրակտիկայի բազմազանությունը՝ պետք է այնուամենայնիվ սահմանափակել ուսուցվող թեմաների ծավալը: Ամեն դեպքում եվրոպական իրավունք սովորող ուսանողը պետք է ունենա ընդհանուր պատկերացում եվրոպական իրավունքի մասին և հասկանա այն:

Միայն այդ անհրաժեշտ ըմբռնումը կարող է օգնել նրան ուշադրության կենտրոնում պահելու ուսումնական թեմաները: Ասվածը հատկապես վերաբերում է ԱԵԴ-ի պրակտիկայի իմացությանը: Եվրոպական իրավունքը կրում է դատական պրակտիկայի դրոշմը, և հնարավոր չէ այն հասկանալ առանց ԱԵԴ-ի հիմնական որոշումների իմացության: Էլ ավելի շատ, քան ազգային իրավունքում սահմանադրական դատարանի որոշումների դերն է, եվրոպական իրավունքը զործում է այնպես, ինչպես այն մեկնաբանում ու հասկանում է ԱԵԴ-ը: Այդ պատճառով առկա է ԱԵԴ-ի որոշումների մեխանիկական պոզիտիվացման վտանգ¹: Ուսման ընթացքում այստեղ առաջին հերթին օգնում է ԱԵԴ-ի կարևոր որոշումների ճիշտ ընտրությունը²: Առանձին կարևոր որոշումների ընթերցանության ժամանակ ուսանողը կարող է սովորել, թե ինչպես պետք է փաստարկել եվրոպական իրավունքում, և միաժամանակ զարգացնել իր մասնագիտական ունակությունները՝ ինքնուրույն հասկանալու ԱԵԴ-ի որոշումները:

Եվրոպական իրավունքը դժվար է բաժանել իրավունքի երեք հիմնական ոլորտների (քաղաքացիական իրավունք, հանրային իրավունք, քրեական իրավունք), ինչպես դա արվում է ազգային իրավունքում: Եվրոպական իրավունքը կառուցված է ուրիշ տրամաբանությամբ:

Այդ պատճառով եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ խնդիրները կարող են ներառել փաստական հանգամանքներ իրավունքի բոլոր ոլորտներից, մանավանդ որ եվրոպական իրավունքը սերտորեն միահյուսված է անդամ պետությունների իրավակարգերի հետ³: Այնուամենայնիվ, կան տիպիկ խնդիրներ, որոնք իրենց կառուցվածքով ավելի շատ նման են հանրային իրավունքի խնդիրներին, որոնց լուծումը կազմված է երկու մասից՝ իրավունքի պաշտպանության միջոցի թույլատրելիությունից ու հիմնավորվածությունից⁴: Դժվար են համարվում ամենից առաջ այն խնդիրները, որոնցում եվրոպական իրավունքի վերաբերյալ հարցերը միահյուսված են ազգային իրավունքի վարչարարության կամ որևէ պահանջի իրավունքի ստուգման հետ, օրինակ՝ ընդհանուր վարչական իրավունքում կամ պետության պատասխանատվության իրավունքում⁵:

II. ԵՄ-ն իբրև վերազգային կազմակերպություն

1. Կազմակերպությունը բնորոշելու բարդությունը

Ինչ է Եվրոպական միությունը: Արդեն այս ելակետային հարցն առնվազն մարտահրավեր է ուսանողի համար, անգամ եթե այս սկզբունքային հարցի վերաբերյալ վեճը վերջին շրջանում մարել է: Պետական և միջազգային իրավունքի ընդունված հասկացությունները քիչ են

¹ Այդ մասին տես, օրինակ, Kingreen in v. Bogdandy/Bast, Europ. VerfassungsR: Theoretische u. Dogmatische Grundzüge, 2009, 706f.:

² Ընդհանուր տեղեկություններ տալիս է Pechstein, Entscheidungen d. EuGH – Kommentierte Studienauswahl, 2018:

³ Տես, օրինակ, հետևյալ խնդիրները՝ Musil/Burchard, Klausurenkurs im EuropaR, 2016, 204 (խնդիր 11, մաս II, հարց 1 – քաղաքացիական իրավունք); Brand/Blatter, JuS 2016, 983 (քրեական իրավունք):

⁴ Տես, օրինակ, Saurer/Rothfuß, JuS 2017, 1099; Kube, JuS 2014, 726:

⁵ Օրինակ՝ Hesse/Sacher, JuS 2017, 1015; Musil/Burchard, Klausurenkurs im EuropaR, 2016, 204 (խնդիր 11, հարց 2), 160 (խնդիր 8):

օգնում ԵՄ-ն բնորոշելու համար: Անվիճելիորեն ԵՄ-ն պետություն չէ *Գերդա Յելինեկի* «երեք տարրերի տեսության» իմաստով⁶: Ամենից առաջ Գերմանիայի ֆեդերալիզմի պատմությունից ծագող «**համադաշնություն**» (*Staatenbund*) և «**դաշնային պետություն**» (*Bundesstaat*) հասկացությունները նույնպես ի վիճակի չեն ճշգրիտ բնութագրելու ԵՄ-ի բնույթը: ԵՄ-ն՝ իր միութենական բնույթով, մի կողմից *ավելին է, քան համադաշնությունը*, որը միջազգային իրավական բնույթի է, և որում մասնակից պետությունները ոչ մի ինքնիշխան իրավունք չեն զիջում⁷, մյուս կողմից՝ ԵՄ-ն կրում է դաշնային տարրեր՝ առանց դաշնային պետություն լինելու⁸:

2. Միութենական իրավակարգի ինքնավարությունը

Այդ պատճառով գիտության մեջ արմատավորվել է ԵՄ-ի բնութագրումն իբրև **վերագրային** կազմակերպություն: Վերագրային բնույթը վերաբերում է եվրոպական իրավունքի որակին: Եվրոպական իրավունքն ինքնավար է: Այն մի յուրօրինակ իրավակարգ է⁹, ներգործում է անմիջականորեն, այնպես որ նրանից կարող են ծագել իրավունքներ՝ առանց անդամ պետությունների ակտերով ներդրվելու անհրաժեշտության¹⁰: Բացի դրանից՝ եվրոպական իրավունքն ունի **կիրառման առաջնություն** ազգային իրավունքի նկատմամբ: Դա նշանակում է, որ կարգավորման նույն առարկայի պարագայում միշտ պետք է կիրառել եվրոպական իրավունքի նորմը և ոչ թե ազգային նորմը (անկախ՝ որ մակարդակի): Բայց ազգային իրավունքի նորմը մնում է վավեր, այն պարզապես չի կարող կիրառվել եվրոպական իրավունքի կողմից ներառվող դեպքի նկատմամբ: Այստեղ է կիրառման առաջնության և գործողության առաջնության միջև էական տարբերությունը: Վերջինի դեպքում ավելի բարձր աստիճանի իրավունքին հակասող նորմը կլինեք անվավեր, ինչպես, օրինակ, սահմանադրական ու հասարակ իրավունքի հարաբերակցության մասին՝ ՀՀ Սահմ. 5-րդ հոդ. 1-ին մասի կոլիզիոն սահմանադրական կանոնի դեպքում է¹¹. Եվրոպական իրավունքի կիրառման առաջնության նպատակը նրա գործունակության ապահովումն է¹²: Այդ գործառույթի իրականացման համար կիրառման առաջնությունը բավարար է, գործողության առաջնության անհրաժեշտություն չկա:

Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ն ԵՄ-ն բնութագրում է իբրև **պետությունների, սահմանադրությունների, վարչարարությունների և դատական պրակտիկաների միություն** (*Staaten-, Verfassungs-, Verwaltungs- und Rechtsprechungsverbund*)¹³: Կազմակերպության միութենական բնույթը պիտի ընդգծի հատկապես ինտեգրացիայի՝ պետությունների հասարակ միավորումը գերազանցող չափը՝ առանց կասկածի տակ դնելու անդամ պետությունների շարունակվող պետականությունը: Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ն Լիսաբոնի պայմանագրի վերաբերյալ իր որոշման մեջ ասում է, որ ԵՄ-ում Գերմանիայի մասնակցության դեպքում խոսքն ամենևին դաշնային պետության մոդելը եվրոպական մակարդակ փոխադրելու մասին չէ, այլ

⁶ Պետության երեք կոնստիտուտիվ տարրերի՝ պետական բնակչության, պետական տարածքի և պետական իշխանության պարզաբանումը տես Calliess, StaatsR III, 2018, 13:

⁷ Համադաշնության պատմական օրինակ է Գերմանական միությունը (Deutscher Bund, 1815–1866): Այն օժտված չէր պետական իշխանությամբ, այլ ուներ սուկ «*միջազգային պայմանագրով շնորհված միութենական իրավասություն*», տես Kotulla, Dt. Verfassungsgeschichte, 2008, Rn. 1312:

⁸ BVerfGE 123, 267 (370 f.) – Lissabon.

⁹ ԱԵԴ, C-6/64, Slg. 1964, 1259 (1270) – Costa/E. N. E. L.; ԱԵԴ, եզրակացություն C-2/13, ECLI:EU:C:2014:2454 Rn. 166 – ՄԻԵԿ; ԱԵԴ, C-284/16, ECLI:EU:C:2018:158 Rn. 33 – Achmea; ԱԵԴ եզրակացություն C-1/17, ECLI:EU:C:2019:341 Rn. 109 – CETA:

¹⁰ ԱԵԴ, C-26/62, Slg. 1963, 7 (25) – Van Gend & Loos:

¹¹ Իրավանդության գործողության ու կիրառման առաջնության տարբերակման մասին տես Հովհաննիսյան, Ընդհանուր իրավագիտություն, էջ 135-136:

¹² BVerfGE 126, 286 (321) – Honeywell.

¹³ BVerfGE 140, 317 (338) – Haftbefehl II; BVerfGE 142, 123 (195 f.) – OMT-Urteil; BVerfGE 146, 216 (254) – PSPP.

խոսքը սահմանադրաիրավական դաշնային մոդելը վերաբերող համագործակցությամբ ընդլայնելու մասին է¹⁴: Գրականության մեջ նույնպես արմատավորվել է ԵՄ-ի միութենականության գաղափարը՝ իբրև *multilevel constitutionalism*¹⁵: Այս կարծիքի հիմնական տեսական գաղափարն այն է, որ եվրոպական բնակչությունը միաժամանակ բազմաթիվ մակարդակներում է իրականացնում իր սահմանադիր իշխանությունը, և որ տարբեր մակարդակները սահմանադրական տեքստերում միահյուսված են ու վերաբերում են մեկը մյուսին:

3. ԵՄ-ն և անդամ պետությունները

ԵՄ-ի բոլոր անդամ պետությունները մնում են ինքնիշխան պետություններ: Նրանք պայմանագրերի կողմեր են¹⁶: Այդ պայմանագրերը սահմանում են ԵՄ-ի՝ իբրև միջազգային իրավունքի սուբյեկտի (ԵՄՊ 47-րդ հոդ.) իշխանական իրավունքները և դրանով սահմանափակում են անդամ պետությունների ինքնիշխանությունը: Այդ պատճառով ԵՄ-ն չի կարող անձամբ կարգավորել իր իրավասությունների ծավալը: Նա չունի «իրավասության իրավասություն»¹⁷, այսինքն՝ ԵՄ-ն չունի ինքն իրեն իրավասություն տալու իրավասություն: Գոյություն չունի նաև միջնորդավորված «իրավասության իրավասություն», այն է՝ պայմանագրերի փոփոխության միջոցով իրավասություններն ընդլայնելու հնարավորություն, քանի որ ԵՄՊ 48-րդ հոդ. համաձայն՝ պայմանագրերի փոփոխության գործընթացում որոշիչ իրավասասահմանող դերը պատկանում է անդամ պետություններին, ոչ թե Միությանը: Պայմանագրերում դա ամրագրված է այսպես կոչված «սահմանափակ լիազորման սկզբունքում» (*Grundsatz der begrenzten Einzelmächtigung*) (ԵՄՊ 5-րդ հոդ. 1-ին և 2-րդ մասեր): Ըստ այդ սկզբունքի՝ ԵՄ-ն իրականացնելու է միայն այն լիազորությունները, որոնք նրան տրվել են պայմանագրերով: Նա կարող է գործել միայն այդ սահմանների ներսում: Ըստ այդմ՝ պայմանագրերով ԵՄ-ին չփոխանցված բոլոր իրավասությունները մնում են անդամ պետություններին: Այսպիսով, ԵՄ-ի կողմից իրավասություններ իրականացնելու համար առկա է պայմանագրի վերապահում: ԵՄ-ի իշխանական գործունեության համար պայմանագրերում միշտ պետք է առկա լինի իրավական հիմք: Բայց դրանից՝ իրավական հիմքը կարող է ձեռք բերվել նաև պայմանագրերի մեկնաբանման ճանապարհով, ընդ որում, որոշիչ է ոչ այնքան պայմանագրային դրույթների բառացի տեքստը, որքան դրանց իմաստն ու նպատակը¹⁸: Բացի դրանից՝ ըստ ԵՄԳՊ 291-րդ հոդ. 1-ին մասի՝ Միության մարմինների իրավական ակտերի կատարումը վերապահված է նախևառաջ անդամ պետություններին: Միայն քիչ դեպքերում են Հանձնաժողովին և Խորհրդին վերապահվում կատարողական լիազորություններ (տես ԵՄԳՊ 291-րդ հոդ. 2-րդ մասը):

Ամփոփելով կարելի է ասել, որ ԵՄ-ն՝ իբրև պետությունների, սահմանադրությունների, վարչարարությունների և դատական պրակտիկաների վերազգային միություն, շարունակա-

¹⁴ BVerfGE 123, 267 (370 f.) – Lissabon.

¹⁵ Հասկացության հիմնադիրը պրոֆ. Պեռնիսն է (*Pernice*), տես Bieber/Widmer, Der europäische Verfassungsraum, 1995, 235 (261 ff.): Դրա վերաբերյալ քննադատություն տես Jestaedt, GS Blomeyer, 2004, 637: Լիսաբոնի պայմանագրի մասին տես կրկին Pernice, CJEL 2009 (Vol. 15 Nr. 3), 349:

¹⁶ «Պայմանագրեր» ասելով՝ միշտ նկատի ունենք, ըստ ԵՄ մասին պայմանագրի 1-ին հոդ. 3-րդ մասի 1-ին նախադասության իրավական սահմանման, **ԵՄ մասին պայմանագիրը (ԵՄՊ)** և **ԵՄ Գործունեության մասին պայմանագիրը (ԵՄԳՊ)**: Բացի դրանից՝ **ԵՄ Հիմնական իրավունքների խարտիան (ՀԻԽ)**, ԵՄՊ 6-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին ենթամասի համաձայն, ունի պայմանագրերին հավասար մակարդակ: Արձանագրություններն ու հավելվածները, ԵՄՊ 51-րդ հոդ. համաձայն, պայմանագրերի բաղկացուցիչ մասն են:

¹⁷ Herdegen, EuropaR, 2018, § 5 Rn. 16; Ipsen, StaatsR I, 2018, § 10, Rn. 604. «Իրավասության իրավասություն» հասկացությունը (գերմ. *Kompetenz-Kompetenz*) ծագում է գերմանական դաշնային պետության մասին ուսմունքից: Հասկացության ակունքների մասին տես Oeter, ZaöRV 55 (1995), 659 (686):

¹⁸ StEu Haratsch/Koenig/Pechstein, EuropaR, 2018, Rn. 178 f.: Ընդհանուր առմամբ եվրոպական իրավունքի մեկնաբանման մասին տես Oppermann/Classen/Nettesheim, EuropaR, 2018, § 9 Rn. 165:

բար զարգանում է: Դա էվոլյուցիոն պրոցես է, ուստի նրան բնութագրող հասկացություններն անընդհատ պետք է թարմացվեն:

III. ԵՄ-ի կազմակերպական իրավունքը

1. Մարմինների փոխհարաբերությունը

ԵՄ-ն ունի իր սեփական մարմինները: Առանձին մարմինների իրավասությունները բխում են պայմանագրերից: Եվրոպական իրավունքի ինքնավարության պատճառով դժվար է ազգային սահմանադրական իրավունքի հասկացություններն առանց այլևայլության տարածել դրա վրա: Դա այդպես է նաև իշխանությունների բաժանման սկզբունքի դեպքում: Թեև ԵՄ-ի ինստիտուցիոնալ համակարգը նույնպես կառուցված է փոխադարձ վերահսկողության ու իրավասությունների սահմանափակման տրամաբանությամբ, բայց ոչ ազգային, ասենք՝ գերմանական սահմանադրական իրավունքում առկա ձևով: Նախ՝ ԵՄ-ի կազմակերպական կառուցվածքում կան շատ տարբեր մարմիններ: Բացի դրանից՝ այդ մարմիններն ունեն տարբեր տեսակի առաջադրանքներ: Գործնականում այս հարցը նշանակալի է ամենից առաջ Հանձնաժողովի ու Խորհրդի պարագայում: Հանձնաժողովը, մի կողմից, ամենամեծ գործադիր մարմինն է, մյուս կողմից՝ նա լայն իրավասուեղծ լիազորություններ ունի այսպես կոչված *պարզիրակված իրավասուեղծման* ոլորտում: Հակառակը, Խորհուրդը կարևոր մարմին է սովորական օրենսդրական գործընթացում, բայց միաժամանակ կատարում է նաև գործադիր առաջադրանքներ:

Այդ պատճառով պայմանագրերում ամրագրված իրավասությունների նկարագրության համար ճշգրիտ հասկացությունն «**ինստիտուցիոնալ հավասարակշռությունն**» է¹⁹: Ամենից առաջ գործադիր և օրենսդիր իշխանությունները պետք է բաժանվեն տարբեր մարմինների վրա՝ ըստ դրանց խնդիրների, որպեսզի կանխվի ուժի չափազանց մեծ կենտրոնացումը: Ինստիտուցիոնալ հավասարակշռության սկզբունքը, այսպիսով, ի տարբերություն իշխանությունների բաժանման գերմանական սկզբունքի, ավելի մանրամասն է մտածված և պայմանավորված է կոնկրետ մարմինների կատարած խնդիրներով: Չկա հստակ բաժանում օրենսդիր, գործադիր և դատական իշխանության, այլ առկա է ինստիտուցիոնալ *checks and balances*-ի համալիր միահյուսում՝ կոնկրետ իշխանական խնդիրների կատարման տեսանկյունից:²⁰ Բացի դրանից՝ այս սկզբունքը ենթակա է դատական վերահսկողության. ԵՄ մարմինների կողմից իրենց իրավասությունների վերազանցման դեմ կարող է ներկայացվել այսպես կոչված *առոչնչության հայց (Nichtigkeitsklage)*՝ համաձայն ԵՄԳՊ 263-րդ հոդ. 2-րդ և 3-րդ մասերի, նաև հենց ԵՄ մարմինների կողմից (այսպես կոչված *արտոնյալ* և *մասնակի արտոնյալ հայց-վորներ*):

2. ԵՄ մարմիններն առանձին-առանձին

ԵՄ մարմիններն **սպառիչ** թվարկված են ԵՄՊ 13-րդ հոդ. 1-ին մասի 2-րդ ենթամասում: Դրանք են Եվրոպական խորհրդարանը, Եվրոպական խորհուրդը, ԵՄ խորհուրդը, Եվրոպական հանձնաժողովը, ԵՄ դատարան, Եվրոպական կենտրոնական բանկը (ԵԿԲ), ինչպես նաև Եվրոպական հաշվիչ պալատը:

ա) Եվրոպական խորհրդարանը, ԵՄՊ 14-րդ հոդված

Եվրոպական խորհրդարանը ԵՄ-ի միակ մարմինն է, որն անմիջականորեն ընտրվում է Միության քաղաքացիների կողմից: Այն երաշխավորում է ԵՄ-ի ժողովրդավարական լեգիտիմության ահռելի չափաբաժինը (ԵՄՊ 10-րդ հոդ. 2-րդ մասի 1-ին ենթամաս): Դա արտահայտ-

¹⁹ Wegener in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, EUV Art. 19 Rn. 35.

²⁰ Այդ մասին մանրամասն տես Möllers, Gewaltengliederung, 2005, 253 ff.:

վում է նրա հիմնական խնդրում, այն է՝ Խորհրդի հետ միասին հանդես գալու իբրև օրենսդիր:²¹ Ի տարբերություն ազգային խորհրդարանների, Եվրոպական խորհրդարանը չունի օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք: Բայց նա կարող է, ըստ ԵՄԳՊ 225-րդ հոդ. 1-ին մասի, Հանձնաժողովին իրավական իմաստով ոչ պարտադիր եղանակով հորդորել՝ իրականացնելու իր օրենսդրական նախաձեռնության իրավունքը: Բացի դրանից, նա գործում է միայն սովորական օրենսդրական գործընթացի շրջանակում (տես ԵՄԳՊ 294-րդ հոդ.): Նա ունի նաև որոշակի հիմնարար հարցերում ուրիշների հետ համատեղ որոշման իրավունք, ինչպես, օրինակ, պայմանագրերի փոփոխությունը (ԵՄՊ 48-րդ հոդ.), նոր անդամներ ընդունելը (ԵՄՊ 49-րդ հոդ.) կամ որոշ միջազգային պայմանագրերի կնքումը (ԵՄԳՊ 218-րդ հոդ.):

Թեև ԵՄ-ն միջազգային այլ կազմակերպությունների համեմատ աչքի է ընկնում մեծ չափի պառլամենտարիզմով ու ժողովրդավարական լեգիտիմությամբ, այնուամենայնիվ նկատելի են թույլ կողմեր, երբ խոսքը վերաբերում է ժողովրդավարական լեգիտիմությունը փոխանցելուն: Դրանք երևում են ոչ այնքան օրենսդրական գործընթացում կամ Հանձնաժողովի նախագահի նշանակելիս նրա սահմանափակ դերում (թեև Հանձնաժողովի նախագահն ընտրվում է Խորհրդարանի կողմից՝ Հանձնաժողովի առաջարկությամբ (ԵՄՊ 14-րդ հոդ. 1-ին մասի 3-րդ նախ. և 17-րդ հոդ. 7-րդ մասի 1-ին նախ.)), բայց Հանձնաժողովի կողմից նախագահ առաջարկելիս Եվրոպական խորհրդարանի ընտրությունների արդյունքները պետք է սուկ «հաշվի առնվեն»): Եվրոպական ժողովրդավարության «աքիլլեսյան գարշապարը»²² մնում է Եվրոպական խորհրդարան ընտրելու իրավունքը: ԵՄ-ի դաշնային կառուցվածքի պատճառով Խորհրդարանում մանդատների բաշխումը կատարվում է՝ ըստ անդամ պետությունների բնակչության մեծության: Համաձայն ԵՄՊ 14-րդ հոդ. 2-րդ մասի՝ յուրաքանչյուր անդամ պետություն կարող է ունենալ նվազագույնը 6 և առավելագույնը 96 մանդատ: Սա կոչվում է **նվազող համամասնության սկզբունք** (*Grundsatz degressiver Proportionalität*) և մեծ ազդեցություն ունի ընտրողի ձայնի արժեքի վրա: Բնակչության փոքր թիվ ունեցող անդամ պետություններում ընտրողների ձայները մասամբ զգալիորեն ավելի մեծ արժեք ունեն, քան բնակչության մեծ թիվ ունեցող անդամ պետությունների ընտրողների ձայները:

Խորհրդարանի ոչ լիարժեք լեգիտիմությունը մեղմվում է, սակայն, լեգիտիմության երկրորդ միջոցով, այն է՝ Խորհրդի՝ անդամ պետություններում ժողովրդավարական եղանակով ընտրված ներկայացուցիչների միջոցով (ԵՄՊ 10-րդ հոդ. 2-րդ մասի 2-րդ ենթամաս):²³

Թեև Խորհրդարանն ընտրական իրավունքի դեպքում բացառության կարգով ունի օրենսդրական նախաձեռնության իրավունք (ԵՄՊ 14-րդ հոդ. 2-րդ մասի 2-րդ ենթամաս), բայց նա վերջին շրջանում հանդես չի գալիս իբրև բարեփոխումների շարժիչ ուժ: Այդ պատճառով ընտրական իրավունքը Եվրոպական խորհրդարանում տեղերի բաշխման տեսանկյունից շարունակում է մնալ անդամ պետությունների իրավունքի ազդեցության տակ: Դրա հիման վրա Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ն մի քանի անգամ հակասահմանադրական է ճանաչել Եվրոպական խորհրդարանի համար սահմանված ընտրական արգելապատնեշը²⁴, որովհետև Եվրոպական խորհրդարանը ստիպված չէ աջակցել որևէ կառավարության, ու այդ պատճառով գոյություն չունի ազգային խորհրդարանի հետ համեմատելի շահ նրա գործունակության հարցում: Թեև այս փաստարկը կարող է հանգեցնել նրան, որ Եվրոպական խորհրդարան-

²¹ StEU Dann in v. Bogdandy/Bast, Europ. VerfassungsR, 354 ff.; մանրամասն Haltern, EuropaR I, 2017, Rn. 683 ff.:

²² Այս մասին տես Peuker, ZEuS 2008, 453:

²³ Այլ կարծիք է BVerfGE 123, 267 (368) – Lissabon: Այդ մասին տես նաև Voßkuhle/Wischmeyer, JuS 2018, 1184 (1185 f.):

²⁴ BVerfGE 129, 300 – 5%-արգելապատնեշ; BVerfGE 135, 259 – 3%-արգելապատնեշ: Այս մասին տես Lembcke/Peuker/Seifarth, DVBI 2012, 401:

նում ներկայացված լինեն նաև շատ փոքր կուսակցություններ, որոնք առնվազն չեն նպաստի Խորհրդարանի աշխատանքին, բայց Դաշնային ՄԴ-ի այս մոտեցումը դարձել է անվիճելի:

բ) Եվրոպական խորհուրդը, ԵՄՊ 15-րդ հոդված

Եվրոպական խորհուրդը կազմված է անդամ պետությունների ղեկավարներից կամ դրանց կառավարությունների ղեկավարներից (նախագահ կամ վարչապետ), Եվրոպական խորհրդի նախագահից և Եվրոպական հանձնաժողովի նախագահից²⁵: Եվրոպական խորհուրդը սահմանում է Միության քաղաքական ազդակներն ու կոնկրետ նպատակները (ԵՄՊ 15-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախ.)²⁶: Բայց նա չունի օրենսդրական իրավունք: Նրա սահմանած ազդակներն արտացոլվում են, որպես կանոն, Հանձնաժողովի օրենսդրական նախաձեռնություններում:

Այսպիսով, Եվրոպական խորհուրդը ԵՄ-ի քաղաքական ղեկավար մարմինն է, որում անդամ պետությունները, որոնք, որպես կանոն, որոշում ընդունում են կոնսենսուսով (ԵՄՊ 15-րդ հոդ. 4-րդ մաս), դոմինանտ դեր ունեն:

գ) ԵՄ խորհուրդը, ԵՄՊ 16-րդ հոդված

Խորհուրդը կազմված է անդամ պետությունների ներկայացուցիչներից նախարարների մակարդակով (այդ պատճառով այն հաճախ կոչվում է **նախարարների խորհուրդ**)²⁷: Սովորության իրավունքով այն տարածվում է նաև նախարարների տեղակալների վրա²⁸: Թեև Խորհուրդը մարմին է, բայց ներկայանում է տարբեր կազմերով, այսպես կոչված *խորհրդի ֆորմացիաներով* (*Ratsformationen*): Խորհրդի ֆորմացիաները պայմանավորված են կոնկրետ դեպքում քննարկման ենթակա քաղաքական թեմաներով (ԵՄՊ 16-րդ հոդ. 2-րդ և 6-րդ մասեր, և ԵՄԳՊ 236-րդ հոդ.)²⁹: Խորհրդի խնդիրը, համաձայն ԵՄՊ 16-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին նախադասության, ամենից առաջ Խորհրդարանի հետ համատեղ իբրև օրենսդիր գործելն է: Հետևաբար, Խորհրդի միջոցով անդամ պետությունները որոշիչ մասնակցություն ունեն նաև օրենսդրական գործընթացում³⁰:

Խորհրդում որոշում ընդունելու համար անհրաժեշտ է ձայների որակյալ մեծամասնություն, եթե պայմանագրերով այլ բան նախատեսված չէ (ԵՄՊ 16-րդ հոդ. 3-րդ մաս): Ըստ ԵՄՊ 16-րդ հոդ. 4-րդ մասի 1-ին ենթամասի՝ որակյալ մեծամասնությունն առկա է, եթե որոշմանը կողմ է քվեարկում Խորհրդի անդամների (այսինքն՝ անդամ պետությունների նախարարների) առնվազն 55%-ը՝ կազմված առնվազն 15 անդամ պետությունից, որոնք միաժամանակ ներկայացնում են Միության բնակչության առնվազն 65%-ը: Այս կարգավորումը պիտի հավասարակշռություն հաստատի, մի կողմից, անդամ պետությունների հետևում կանգնած բնակչության թվի և, մյուս կողմից, փոքր անդամ պետությունների շահերի միջև:

²⁵ Եվրոպական խորհուրդը չպետք է շփոթել **ԵՄ խորհրդի** (որը նույնպես ԵՄ մարմին է, տե՛ս ստորև «գ» կետի տակ) և հատկապես **Եվրախորհրդի** հետ: Եվրախորհուրդը, որի անդամ է նաև Հայաստանը, մի առանձին միջազգային կազմակերպություն է և ոչ մի կապ չունի ԵՄ-ի հետ: Եվրոպական իրավունքի քննության ժամանակ աններելի սխալ է ԵՄ խորհրդի ու Եվրոպական խորհրդի շփոթումը: Դրանք ԵՄ-ի երկու տարբեր մարմիններ են ու պիտի խստորեն տարբերվեն միմյանցից:

²⁶ Եվրոպական խորհրդի մասին խորությամբ տե՛ս Dann in v. Bogdandy/Bast, Europ. VerfassungsR, 370ff.:

²⁷ Տե՛ս Dann in v. Bogdandy/Bast, Europ. VerfassungsR, 346ff; Haltern, EuropaR I, 2017, Rn. 593ff.:

²⁸ Տե՛ս Dann in v. Bogdandy/Bast, Europ. VerfassungsR, 346ff; Haltern, EuropaR I, 2017, Rn. 593ff.:

²⁹ Օրինակ՝ գյուղատնտեսության ու ձկնորսության վերաբերյալ հարցեր քննարկելիս Խորհրդի ֆորմացիայում հավաքվում են այլ նախարարներ, քան տնտեսության ու ֆինանսների վերաբերյալ հարցեր քննարկելիս (տե՛ս Խորհրդի աշխատակարգի 2-րդ հոդ. 1-ին մասի 2-րդ նախադասությունը՝ աշխատակարգի 1-ին հավելվածի համակցությամբ): Այդ պատճառով պրոֆ. Դաննը (տե՛ս Dann in v. Bogdandy/Bast, Europ. VerfassungsR, 348) Խորհուրդը բնորոշում է իբրև «քննարկումների՝ վերին աստիճանի կոմպլեքս համակարգ»:

³⁰ Herdegen, EuropaR, 2018, § 7 Rn. 17, 35; Haratsch/Koenig/Pechstein, EuropaR, 2018, Rn. 266.

դ) Եվրոպական հանձնաժողովը, ԵՄՊ 17-րդ հոդված

Հանձնաժողովը կազմված է Հանձնաժողովի նախագահից և Հանձնաժողովի բազմաթիվ անդամներից: Հանձնաժողովի խնդիրները թվարկված են ԵՄՊ 17-րդ հոդ. 1-ին մասում և կենտրոնացած են ամենից առաջ գործադիր իշխանության ոլորտում: Հանձնաժողովը «խրախուսում է Միության շահերը» և հսկում է եվրոպական իրավունքի պահպանումը: Նշված երկու հիմնական խնդիրներից են բխում նաև Հանձնաժողովի բնութագրումը իբրև «ինտեգրացիայի շարժիչ» և «պայմանագրերի պահպան»: Հատկապես իր ինտեգրացիոն գործառույթը կատարելու համար Հանձնաժողովը նշանակալի դեր ունի օրենսդրական գործընթացում. նրան է պատկանում օրենսդրական նախաձեռնության մենաշնորհը (ԵՄՊ 17-րդ հոդ. 2-րդ մասի 1-ին նախ.): Խորհրդարանն ու Խորհուրդը կարող են որոշում ընդունել միայն այն դեպքում, երբ Հանձնաժողովը նրանց առաջարկ է ներկայացրել: Բացի այդ, Հանձնաժողովն ունի սեփական սահմանափակ իրավաստեղծ լիազորությունները (ԵՄԳՊ 290-րդ, 291-րդ հոդվածներ)³¹:

Անդամ պետությունների նկատմամբ իր վերահսկողական գործառույթն իրականացնելու ուժեղ զենքը ԵՄԳՊ 258-րդ հոդվածում նախատեսված վարույթն է (*Vertragsverletzungsverfahren*):

ե) ԵՄ դատարանը, ԵՄՊ 19-րդ հոդված

ԵՄ դատարանը Միության արդարադատական մարմինն է: Այն ստորաբաժանվում է Արդարադատության եվրոպական դատարանի (ԱԵԴ) և դատարանի (ԵԴ)³².

ԱԵԴ-ը արդարադատության բարձրագույն մարմինն է և ամենից առաջ իրավասու է պայմանագրերի մեկնաբանման համար: ԱԵԴ-ում գործերի քննության առանձնահատկություններից է այսպես կոչված գլխավոր փաստաբանների դերը: Դրանք վերցված են ֆրանսիական վարչական դատավարությունից և չունեն իրենց համարժեքը գերմանական իրավունքում: Ըստ ԵՄԳՊ 252-րդ հոդվածի՝ նրանց խնդիրն է փորձագիտական եզրակացություններով օժանդակել ԱԵԴ-ին վեճեր լուծելիս:

ԱԵԴ-ն ամենից առաջ զբաղվում է անհատական իրավունքների պաշտպանությամբ ընդդեմ ԵՄ-ի՝ առոչնչության հայցի շրջանակում՝ ըստ ԵՄԳՊ 263-րդ հոդվածի:

զ) Այլ մարմիններ

ԵՄ-ի այլ մարմիններն իրավաբանական կրթության մեջ նվազ դեր ունեն:

Ֆինանսական ճգնաժամի ժամանակ մեծացավ ամենից առաջ **Եվրոպական կենտրոնական բանկի** (ԵԿԲ) նշանակությունը, որը բազմիցս դատական վերահսկողության ենթարկվեց Գերմանիայի Դաշնային ՍԴ-ի ու ԱԵԴ-ի կողմից³³:

Զգալի գործնական դեր են խաղում **ԵՄ գործակալությունները**³⁴: Դրանք ԵՄ-ի ինքնակառավարման ինքնուրույն միավորներ են: Դրանք կարելի է բաժանել կարգավորող և գործադիր գործակալությունների, ընդ որում՝ առաջիններն ինքնուրույնաբար լիազորված են մշտապես իրականացնելու որոշակի խնդիրներ, իսկ վերջինները կատարում են կոնկրետ օժանդակող ու կառավարման աշխատանքներ³⁵: Նրանց վերապահված խնդիրները պետք է հստակ սահ-

³¹ Այս մասին մանրամասն տես Lange, JuS 2019, 759:

³² Ըստ ԵՄՊ 19-րդ հոդ. 1-ին մասի 1-ին ենթամասի 1-ին նախադասության՝ կան նաև մասնագիտացված դատարաններ: 2016 թ. սեպտեմբերի 1-ին իր գործունեությունը դադարեցրեց ԵՄ միակ մասնագիտացված դատարանը՝ Հանրային ծառայության դատարանը: Ըստ այդմ՝ այս պահին մասնագիտացված դատարանները ոչ մի դեր չեն խաղում:

³³ Ruffert, JuS 2014, 373; նույն ինքը, JuS 2015, 758; նույն ինքը, JuS 2016, 756; նույն ինքը, JuS 2017, 1229:

³⁴ Herdegen, EuropaR, 2018, § 7 Rn. 104 ff.; Lange, JuS 2019, 759 (761 f.); Priebe, EuZW 2015, 268; Kment, JuS 2011, 211.

³⁵ Ruffert in Calliess/Ruffert, EUV/AEUV, 2022, AEUV Art. 298 Rn. 5 f.

մանազատված լինեն³⁶, դրանց կատարումը հսկում է Հանձնաժողովը և վերահսկում է ԱԵԴ-ը³⁷: Լիսաբոնի պայմանագրում չկան կարգավորումներ գործակալությունների մասին: Պայմանագրերը տարբեր տեղերում ընդամենը խոսում են ԵՄ-ի զանազան «*հաստատությունների ու այլ մարմինների*» մասին, օրինակ՝ ԵՄԳՊ 263-րդ հոդ. 1-ին մասում և 298-րդ հոդ. 1-ին մասում:

Annotation. The first part of the four-part series of articles on European law starts with basic questions and the foundations of organisational law.

The second part explains the legal sources of the European Union law and also deals with the legislative procedures. In addition, the structural principles applicable in the European law are outlined.

The third part focuses on the fundamental rights of the European Union, which - in addition to the fundamental freedoms - are the essential individual rights of European primary law. The structural peculiarities from the perspective of the European and constitutional law are described, with a particular focus on the binding effect of the Charter of Fundamental Rights for the Member States.

The fourth part explains the fundamental freedoms as the central means for establishing the internal market.

Аннотация. Первая часть серии статей (4 части) о европейском праве начинается базовыми вопросами и основами организационного права.

Во второй части объясняются правовые источники права Европейского Союза, а также рассматриваются законодательные процедуры. Кроме того, изложены структурные принципы, применяемые в европейском праве.

Третья часть посвящена основным правам Европейского Союза, которые – в дополнение к основным свободам – являются существенными индивидуальными правами европейского первичного права. Описаны структурные особенности с точки зрения европейского и конституционного права, с особым акцентом на обязательное действие Хартии по правам человека для государств-членов.

В четвертой части объясняются основные свободы как центральное средство для создания внутреннего рынка.

Բանալի բառեր – Եվրոպական միություն, առաջնային իրավունք, Եվրոպական խորհրդարան, Եվրոպական խորհուրդ, ԵՄ խորհուրդ, Եվրոպական հանձնաժողով, ԵՄ դատարան:

Keywords: *European Union, primary law, European Parliament, European Council, Council of the EU, European Commission, European Court of Justice.*

Ключевые слова: *Европейский Союз, первичное право, Европейский парламент, Европейский совет, Совет ЕС, Европейская комиссия, Европейский суд.*

Հովհաննիսյան Գ. - Հագենի համալսարանի գերմանական և եվրոպական սահմանադրական և վարչական իրավունքի, ինչպես նաև միջազգային իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, Սաքսոնիայի փաստաբանների պալատի անդամ, փաստաբան, էլ. հասցե՝ hovhannisyan@dresdner-fachanwaelte.de:

Ներկայացվել է խմբագրություն 19.12.2022 թ., տրվել է գրախոսության 19.12.2022 թ., երաշխավորվել է ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր, Հայաստանում ֆրանսիական համալսարանի դասախոս, իրավագիտության թեկնածու Գոռ Թորոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 09.01.2023 թ.:

³⁶ ԱԵԴ, C-9/56, Slg. 1958, 1 (44) – Meroni; C-10/56, Slg. 1958, 51 (75 ff.) – Meroni II:

³⁷ Sնս Oppermann/Classen/Nettesheim, EuropaR, 2018, § 6 Rn. 20 ff.:

ԵԴ/0112/11/19

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

գրավոր ընթացակարգով քննության առնելով Սեդրակ Ռոբերտի Քոչարյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի սեպտեմբերի 2-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանի վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Զ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. 2018 թվականի սեպտեմբերի 6-ին ՀՀ հատուկ քննչական ծառայությունում հարուցվել է թիվ 62229318 քրեական գործը՝ 2003 թվականի ապրիլի 18-ին ընդունված ՀՀ քրեական օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քրեական օրենսգիրք) 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի հատկանիշներով:

Նախաքննության մարմնի՝ 2018 թվականի սեպտեմբերի 11-ի որոշմամբ թիվ 62229318 քրեական գործը 1998 թվականի հուլիսի 1-ին ընդունված ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրք) 190-րդ հոդվածով սահմանված կարգով ուղարկվել է ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական վարչություն՝ նախաքննությունը շարունակելու համար:

Նախաքննության մարմնի՝ 2019 թվականի փետրվարի 15-ի որոշմամբ Սեդրակ Ռոբերտի Քոչարյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ, և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով:

2019 թվականի փետրվարի 19-ին ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական դեպարտամենտը (այսուհետ նաև՝ Քննչական դեպարտամենտ) հաղորդագրություն է տարածել դեպարտամենտի վարույթում քննվող թիվ 62229318 քրեական գործով Ս.Քոչարյանին առաջադրված մեղադրանքի վերաբերյալ:

1.1. Դիմող Ս.Քոչարյանի ներկայացուցիչ Հ.Ալումյանը Քննչական դեպարտամենտի վերոնշյալ գործողության դեմ 2019 թվականի փետրվարի 27-ին բողոք է ներկայացրել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան)՝ միջնորդելով պարտավորեցնել ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական դեպարտամենտին հրապարակայնորեն հերքել վերը նշված հաղորդագրությունը և հրապարակայնորեն ներողություն խնդրել Ս.Քոչարյանից այդ հաղորդագրության

մեջ տեղ գտած արտահայտությունների համար:

2. Առաջին ատյանի դատարանը 2019 թվականի ապրիլի 5-ի որոշմամբ ներկայացուցիչ Հ.Ալումյանի բողոքը բավարարել է մասնակիորեն՝ ճանաչելով ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական դեպարտամենտի՝ 2019 թվականի փետրվարի 19-ի հաղորդագրությամբ Ս.Քոչարյանի անմեղության կանխավարկածի խախտումը:

3. Վերոգրյալ որոշման դեմ վերաքննիչ բողոքներ են ներկայացրել ՀՀ գլխավոր դատախազության հասարակական անվտանգության դեմ ուղղված հանցագործությունների քննության նկատմամբ հսկողության վարչության ավագ դատախազ Ա.Արամյանը և ներկայացուցիչ Հ.Ալումյանը:

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան)՝ 2019 թվականի մայիսի 8-ի որոշմամբ ներկայացուցիչ Հ.Ալումյանի վերաքննիչ բողոքը ժամկետանց լինելու հիմքով թողնվել է առանց քննության: Դատախազի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում, Վերաքննիչ դատարանը 2019 թվականի սեպտեմբերի 2-ի որոշմամբ բողոքը մերժել է՝ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի ապրիլի 5-ի որոշումը թողնելով օրինական ուժի մեջ:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոհիշյալ որոշման դեմ վճռաբեկ բողոք է բերել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանը:

Վճռաբեկ դատարանի՝ 2020 թվականի մարտի 26-ի որոշմամբ բողոքն ընդունվել է վարույթ¹: Վճռաբեկ դատարանի՝ 2021 թվականի օգոստոսի 25-ի որոշմամբ սահմանվել է վճռաբեկ բողոքի քննության գրավոր ընթացակարգ:

Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում՝ ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

5. Բողոքաբերը նշել է, որ ստորադաս դատարանների դատական ակտերն օրինական և հիմնավոր չեն, կայացվել են քրեադատավարական օրենքի էական խախտումներով, որոնք հիմք են վիճարկվող որոշումները բեկանելու համար: Մասնավորապես, բողոքաբերը նշել է, որ ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության մամուլի հաղորդագրությունը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի իմաստով չի կարող դիտվել որպես «*հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների*՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված որոշում կամ գործողություն» և մամուլ հաղորդագրությունը մինչդեռ անվտանգության վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության առարկա չի կարող լինել:

Ինչ վերաբերում է 2019 թվականի փետրվարի 19-ի հաղորդագրության մեջ տեղ գտած արտահայտությունների համար մեղադրյալից հրապարակայնորեն ներողություն խնդրելուն, ապա բողոքաբերը փաստել է, որ ներկայացված պահանջն ինքնին դուրս է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի կանոնակարգումներից, ինչը, բողոքաբերի պնդմամբ, արձանագրել է նաև Առաջին ատյանի դատարանը:

5.1. Անդրադառնալով հաղորդագրության բովանդակությանը՝ բողոքաբերը նշել է, որ դրանով թույլ չի տրվել Ս.Քոչարյանի անմեղության կանխավարկածի խախտում: Մասնավորապես, ըստ բողոքաբերի՝ քննարկվող հրապարակման մեջ ըստ էության արձանագրվել է,

¹ Համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի անցումային դրույթները կարգավորող 483-րդ հոդվածի 8-րդ մասի՝ սույն բողոքը քննվում է մինչև 2022 թվականի հուլիսի 1-ը գործող կարգով:

որ նախաքննության փուլում գտնվող քրեական գործով Ս.Քոչարյանին առաջադրվել է մեղադրանք, շարադրվել է մեղադրանքի ձևակերպումը և առկա է ծանուցում առ այն, որ ենթադրյալ հանցանքի մեջ կասկածվողը կամ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով:

5.2. Վերոշարադրյալի հիման վրա, բողոքի հեղինակը խնդրել է բեկանել և փոփոխել ստորադաս դատարանների դատական ակտերը՝ մերժելով դիմողի ներկայացուցիչ Հ.Ալումյանի բողոքը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխանը, հիմնավորումները և պահանջը.

6. Դիմողի ներկայացուցիչ Հ.Ալումյանը վճռաբեկ բողոքի պատասխանում նշել է, որ բողոքում մատնանշված մոտեցումները չեն բխում գործի փաստական հանգամանքներից և հակասում են «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետին, 13-րդ հոդվածին, ինչպես նաև ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի մի շարք նորմերին:

6.1. Ըստ ներկայացուցչի, եթե Վճռաբեկ դատարանը քննի վերոնշյալ բողոքը, ապա պետք է մատնանշի, թե ինչ դատավարական եղանակով կարող է անձը պաշտպանել իր անմեղության կանխավարկածը, քանի որ նման իրավիճակներում անձը չունի իր խախտված իրավունքի պաշտպանության ներպետական միջոց:

Ներկայացուցիչը նշել է, որ ՀՀ Սահմանադրությունը, Եվրոպական կոնվենցիան և «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագիրը պարտավորեցնում են պետությանն ապահովել, որպեսզի անձն ունենա տվյալ իրավունքի պաշտպանության միջոց: Հետևաբար, ըստ ներկայացուցչի՝ Ս.Քոչարյանին Քննչական դեպարտամենտի գործողությունների բողոքարկման հնարավորություն տրամադրելը Հայաստանի Հանրապետության պարտականությունն է, և ներկայացված բողոքի քննության արդյունքում, Վճռաբեկ դատարանը պարզապես կարող է հստակեցնել, թե կոնկրետ ինչ ընթացակարգով պետք է անձը նմանօրինակ իրավիճակներում պաշտպանի իր իրավունքը ենթադրյալ խախտումից:

6.2. Վերոշարադրյալի հիման վրա՝ ներկայացուցիչը խնդրել է մերժել ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալի վճռաբեկ բողոքը:

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստական հանգամանքները.

7. Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ծառայության քննչական դեպարտամենտի՝ 2019 թվականի փետրվարի 19-ի հաղորդագրության համաձայն՝ «(...) «Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ծառայությունը, իր գործառույթների իրականացման շրջանակներում միջազգային իրավունքի և ներպետական օրենսդրության նորմերի հիման վրա հետևողական պայքար մղելով տնտեսական անվտանգության դեմ ուղղված հանցավորության հետ, Քննչական դեպարտամենտում քննվող քրեական գործի շրջանակներում իրականացված լայնածավալ քննչական գործողությունների և օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների արդյունքում բացահայտել է առանձնապես խոշոր չափերով հարկեր չվճարելու և հանցավոր ծանապարհով ձեռք բերված եկամուտներն օրինականացնելու հանցադեպեր, որոնց կազմակերպման հետ անմիջական առնչություն է ունեցել ՀՀ երկրորդ Նախագահ Ռոբերտ Բոչարյանի որդին՝ Սեդրակ Բոչարյանը: Քրեական գործով հասարակ-

ված փաստական փյուռիկների համաձայն՝ վերջինը կազմակերպել և ղեկավարել է իր հիմնադրած ՍՊ ընկերություններից մեկի պատասխանատու աշխատակիցների կողմից օրենքով սահմանված, հարկման համար հիմք հանդիսացող հաշվարկում ակնհայտ կեղծ փյուռիկներ մտցնելու և առանձնապես խոշոր չափերով եկամտային հարկ չվճարելու գործընթացը, որից հետո, նպատակ ունենալով խեղաթյուրել հանցավոր ճանապարհով ստացված առանձնապես խոշոր չափերով եկամտի՝ պետական բյուջե չվճարված հարկի ծագման աղբյուրը և իրական բնույթը, այն օրինականացրել է մի շարք բանկային փոխանցումների՝ այդ եկամուտները գույքի ձեռք բերմանն ուղղելու եղանակով: Մասնավորապես՝ երրորդ անձի կողմից տնտեսվարող սուբյեկտներից մեկում ներդրած, դեռևս ծագման առումով առանձին իրավական գնահատականի արժանի 5.300.000 ԱՄՆ դոլարն անհատույց ստանալու նպատակով՝ Սեդրակ Քոչարյանը ձեռնամուխ է եղել շինծու գործարքներով այդ գումարն իր հիմնադրած ընկերության անվամբ ձևակերպելուն և դրա միջոցով ստանալուն: Ցանկանալով խուսափել դրանից բխող հարկային պարտավորությունները կատարելուց՝ վերջինը վերոհիշյալ ՍՊ ընկերության տնօրենին հանձնարարել է կնքել 2 շինծու անհատույց փոխառության պայմանագրեր և դրանց փախուստ հաշվապահական ձևակերպում, ինչի հետևանքով 5.300.000 ԱՄՆ դոլարը փոխանցվել է Սեդրակ Քոչարյանի անձնական հաշվեհամարին՝ իբրև ված փոխառության վերադարձ:

Դրա հետ մեկտեղ, իր հիմնադրած հիշյալ ընկերության տնօրենը, օրենսդրության պահանջների խախտմամբ, որպես հարկային գործակալ պարտավոր լինելով պահել և ՀՀ պետական բյուջե փոխանցել Սեդրակ Քոչարյանի կողմից երրորդ անձից անհատույց որպես եկամուտ ստացած գումարից եկամտային հարկը, Սեդրակ Քոչարյանի կազմակերպմամբ և ղեկավարմամբ, պետական բյուջե վճարման ենթակա եկամտային հարկը նվազեցնելու նպատակով, ընկերության հարկման համար հիմք հանդիսացող համապատասխան ամփոփ հաշվարկում մտցրել է ակնհայտ կեղծ փյուռիկներ, որի հետևանքով չի վճարել առանձնապես խոշոր չափերով՝ 916.706.560 ՀՀ դրամի չափով հարկեր (տույժերով և տուգանքներով հանդերձ՝ 1.968.627.338 ՀՀ դրամ):

Դրանից հետո, նպատակ ունենալով իր և ընտանիքի մյուս անդամների հետ փոխկապակցված ընկերությունների միջև մի շարք գործարքների կնքմամբ խեղաթյուրել հանցավոր ճանապարհով ստացված առանձնապես խոշոր չափերով հիշյալ եկամտի՝ պետական բյուջե չվճարված հարկի գումարի իրական բնույթը և ծագման աղբյուրն ու այն ներդնել օրինական շրջանառության մեջ, Սեդրակ Քոչարյանն այն միախառնել է բանկային հաշվին եղած 5.682.960 ԱՄՆ դոլարի հետ և օրինականացրել է մի շարք բանկային փոխանցումների, փոխարկման, այդ եկամուտները «Բեստ Վեստերն Կոնգրես» հյուրանոցը ձեռքբերմանն ուղղելու եղանակով:

Գործով ձեռք բերված, փոխկապակցված, հավաստի, բավարար ապացույցների համակցությամբ Սեդրակ Ռոբերտի Քոչարյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 38-205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով և 190-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետով՝ առանձնապես խոշոր չափերով հարկ չվճարելը կազմակերպելու և առանձնապես խոշոր չափերով հանցավոր ճանապարհով ստացված եկամուտներն օրինականացնելու համար, իսկ նրա հիմնադրած ՍՊ ընկերության տնօրեն Ալեքսան Սամսոնի Ոսկանյանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 205-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, ով առաջադրված մեղադրանքում իրեն մեղավոր է ճանաչել: Նրանց նկատմամբ որպես խափանման միջոցներ ընտրվել են չհետանալու մասին ստորագրությունները:

Սեդրակ Քոչարյանի և նրա ընտանիքի անդամների բազմաթիվ անշարժ գույքերի և այլ

ակտիվների ձեռքբերման օրինականությունը պարզելու ուղղությամբ ձեռնարկվում են լայնածավալ քննչական գործողություններ, քրեական գործով նախաքննությունը շարունակվում է:

Ծանուցում. ենթադրյալ հանցանքի համար կասկածվողը կամ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»²:

8. Դատախազի՝ ներկայացուցիչ Հ.Ալումյանին հասցեագրված 2019 թվականի մարտի 11-ի թիվ 7-27-19 գրության համաձայն՝ «(...) [Ն]ախաքննություն իրականացնող մարմնին մամուլի հաղորդագրություններ հրապարակելու կապակցությամբ որոշակի գործողությունների պարտադրելը, այդ թվում՝ բովանդակությունը հերքելուն կամ դրա հետ կապված հրապարակայնորեն ներողություն խնդրելուն պարտավորեցնելը, դուրս են դատախազությանը ՀՀ սահմանադրությամբ և օրենքներով վերապահված լիազորությունների շրջանակից: (...) Ձեր կողմից ներկայացված միջնորդությունը (...) չի պարունակում քրեադատավարական օրենքով նախատեսված գործողություններ կատարելու կամ որոշումներ կայացնելու պահանջ, ուստի և չի կարող քննության առնվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգով»³:

9. Առաջին ատյանի դատարանը 2019 թվականի ապրիլի 5-ի որոշմամբ արձանագրել է հետևյալը. «(...) ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի կարգով բողոքարկման ենթակա են պետական մարմինների և պաշտոնատար անձանց այն որոշումները և գործողությունները, որպիսիք կայացվել են օրենսգրքի 53-րդ, 55-րդ և 56-րդ հոդվածներում նախատեսված իրենց ընդհանուր լիազորությունների շրջանակներում:

Տվյալ դեպքում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի փառացի մեկնաբանման պայմաններում, եթե ընդունենք, որ բողոքարկման ենթակա են միայն այն որոշումները և գործողությունները, որոնք ուղղակիորեն թվարկված են ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում, ապա միգուցե, առանձին վերցրած, պետական մարմնի տարածած հաղորդագրությամբ անմեղության կանխավարկածի հնարավոր խախտման փաստը չի կարող վիճարկվել նշված կարգով: Սակայն Դատարանը, հաշվի առնելով վերը նշված օրենսդրական կարգավորումները և դրա շուրջ արված իրավական մեկնաբանությունները, գտնում է, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասը չի կարող այդպես նեղ ընկալվել և դրանով իսկ վրանգել անձանց դատական պաշտպանության իրավունքը, քանի որ քննարկվող հոդվածի 1-ին մասի իմաստով «որոշում և գործողություն» եզրույթի տակ պետք է դիտել քրեական գործի շրջանակներում, գործի հետ կապված պետական իրավասու մարմնի ընդհանուր լիազորությունների մեջ մտնող ցանկացած որոշում և/կամ գործողություն, որով հնարավոր է խախտված լինի քրեական գործի այս կամ այն մասնակցի իրավունքները և շահերը: Ընդ որում՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի համապետքստում պետք է դիտարկել նաև հենց այդ որոշումների և գործողությունների կատարման ընթացքում և դրա հետ կապված առաջացած հետևանքների բողոքարկման հնարավորությունը: Այլ խոսքով՝ «սույն օրենսգրքով նախատեսված որոշումներ և գործողություններ» ձևակերպման տակ պետք է հասկանալ նաև վարույթն իրականացնող մարմնի՝ իր լիազորություններից բխող և դրա իրականացման ճանապարհին կատարվող այն գործողությունները, որոնք վերջինը կատարել է փոխյալ գործի ընթացքում, դրա շրջանակներում և դրա կապակցությամբ:

Սույն իրավիճակում հարկ է նկատել, որ խնդրո առարկա հանդիսացող հաղորդագրու-

² Տե՛ս նյութեր, հատոր 1-ին, թերթեր 9-11:

³ Տե՛ս նյութեր, հատոր 1-ին, թերթեր 64-65:

թյունը հրապարակվել է ՀՀ ԱԱԾ պաշտոնական կայքէջում, որի բովանդակությունը կազմել է հենց վարույթն իրականացնող մարմինը և դեռ ավելին՝ իրենց թույլտվությամբ է այն հրապարակվել: (...)

(...) [Գ]ործի քննություն իրականացնող սուբյեկտը, ով ունի մեղադրանք առաջադրելու անվիճելի լիազորություն, իր այդ քայլով փորձել է հերքել հնարավոր այն կասկածները, որ առաջադրված մեղադրանքը շինծու է: Ուստի անմեղության կանխավարկածի ենթադրյալ խախտումը հանդիսանում է քննիչի կողմից լիազորությունների իրականացման ճանապարհին իր իսկ գործողությունների արդյունքում առաջացած հետևանք, որը չի կարող անջատ դիտվել վերջինի դատավարական լիազորություններից: Այսինքն, եթե քննիչը չունենար գործի քննություն իրականացնելու, մեղադրանք առաջադրելու լիազորություն, ապա բնական է, որ օբյեկտիվորեն չէր էլ կարող իր քայլերով խախտել անձի իրավունքը, իսկ մյուս կողմից այդ դեպքում կարող էր առաջանալ նախաքննական գաղտնիքի հրապարակման հարց, քանի որ դրա սահմանափակման բացարձակ իրավասությունը կրկին պարկանում է քննիչին: (...)

Եթե նույնիսկ պայմանականորեն ընդունենք, որ անմեղության կանխավարկածի խախտման հարցը չի կարող քննարկվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի կարգով, ապա, բոլոր դեպքերում, այն ենթակա է դատական կարգով քննության, քանի որ դա բխում է անձի դատական պաշտպանություն ստանալու իրավունքից: (...)

Դատարանը գտնում է, որ հրապարակված հաղորդագրությունը պարունակում է մի շարք ձևակերպումներ, որոնց բովանդակությունը ողջամտորեն վկայում է Սեդրակ Քոչարյանի անմեղության կանխավարկածի խախտման մասին, քանի որ նշված տեղեկատվությունը զուսպ և նրբանկատորեն արված չեն, դատողություններում գոնե մեկ անգամ չի օգտագործվել «վարույթն իրականացնող մարմինը կարծում է», «ենթադրվում է», «առերևույթ», «ամենայն հավանականությամբ» և նմանապիպ այլ արտահայտություններ: Փոխարենը՝ օգտագործվել է հաստատական մտքեր, որով կարծես՝ անձի մեղավորությունն արդեն ապացուցված է: Այսինքն՝ Դատարանի համար ընդունելի է պաշտպանական կողմի այն մտավախությունը, որ վերը նշված հաղորդագրությունը հանրության, մասնավորապես՝ ողջամիտ դիտորդի մոտ կարող է առաջացնել այն հավատը, որ Սեդրակ Քոչարյանը մեղավոր է: Հարկանշական է, որ նշված հաղորդագրությունն օրերի ընթացքում լայն տարածում է ստացել զանգվածային լրատվության ոլորտում և հասանելի դարձել հանրության բոլոր շերտերին, ինչն ավելի է բարձրացնում անմեղության կանխավարկածի խախտման հավանականությունը: (...)

Այսպիսով՝ Դատարանը, հաշվի առնելով վերը նշված մեկնաբանությունները, գալիս է այն եզրահանգման, որ ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության կողմից Սեդրակ Քոչարյանի անմեղության կանխավարկածը խախտվել է:

Անդրադառնալով քննարկվող հաղորդագրությունը հրապարակայնորեն հերքել և Սեդրակ Քոչարյանից ներողություն խնդրել պարտավորեցնելու մասով բողոքաբերի խնդրանքներին՝ Դատարանը գտնում է, որ այդ մասով բողոքը ենթակա է մերժման, քանի որ ՀՀ քրեական դատավարության շրջանակներում Դատարանն ինչպես ներողություն խնդրելու, այնպես էլ հրապարակավ հերքելու պարտականություն սահմանելու իրավական հնարավորություն և լիազորություն չունի: Հետևաբար, հաշվի առնելով, որ տվյալ դեպքում կարող է ուղղակի ճանաչվել և արձանագրվել անձի իրավունքների խախտման փաստը՝ գտնում է, որ բարձրացված հարցերի քննարկումը դուրս է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի շրջանակներից:

Միաժամանակ, հարկ է փաստել, որ հիշյալ պահանջի չբավարարումը չի կարող որևէ կերպ վկայել խախտված իրավունքի վերականգնված չլինելու մասին, քանի որ սույն որոշմամբ արձանագրված անմեղության կանխավարկածի խախտումը և դրա հրապարակայնա-

ցումը, այդ թվում նաև՝ հենց ՋԼՄ-ների միջոցով, արդեն իսկ բավարար է խախտումը վերականգնելու համար: Իսկ վարույթն իրականացնող մարմինը ոչ մի դեպքում կաշկանդված չէ անմեղության կանխավարկածի վերականգնումն էլ ավելի ամրապնդելու համար որոշակի քայլեր ձեռնարկել, օրինակ՝ հանդես գալ լրացուցիչ հայտարարությամբ, հաղորդագրությունը վերաձևակերպել և այլն»⁴:

10. Վերաքննիչ դատարանը, օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի ապրիլի 5-ի որոշումը, արձանագրել է հետևյալը. «(...) Մինչդարձական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության առարկա չեն կարող չհանդիսանալ նաև վարույթն իրականացնող մարմնի՝ իր լիազորություններից բխող և դրանց իրականացման ընթացքում նրա կողմից, վերջինիս նախաձեռնությամբ կամ թողտվությամբ (համաձայնությամբ) կատարվող այն բոլոր գործողությունները (անգործությունը), որոնք խախտում են անձի իրավունքները և դրանց բողոքարկումը դատավարության ավելի ուշ փուլում՝ դատարանում գործն ըստ էության քննելիս անհնար է, կամ այն կհանգեցնի անձի իրավունքների և օրինական շահերի անհամարժեք սահմանափակման:

Տվյալ դեպքում խոսքը վերաբերում է մինչդարձական վարույթի ընթացքում մեղադրյալի անմեղության կանխավարկածին, որպիսին հիմնարար իրավունք է, իսկ դրա խախտմանը հանգեցնող գործողության կամ անգործության բողոքարկումը դատավարության ավելի ուշ փուլում կարող է հանգեցնել անձի՝ իր խախտված իրավունքների կամ ազատությունների պաշտպանության արդյունավետ միջոց ունենալու իրավունքի արժեզրկման: (...) Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ քրեական հետապնդման մարմնի՝ անձի անմեղության կանխավարկածի խախտման հանգեցնող գործողությունների կամ անգործության մինչդարձական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության առարկա հանդիսանալու վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ (...) պատճառաբանությունների ու եզրահանգման հետ ընդհանուր առմամբ չհամաձայնելու իրավաչափ հիմքեր չկան: (...)

Այլ կերպ՝ Սեդրակ Քոչարյանի պաշտպան Հ.Ալումյանի բողոքն ըստ էության քննելով՝ Առաջին ատյանի դատարանը թույլ չի տվել դատական սխալ՝ նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտում, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա: (...)

Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ իրավաչափ հիմքեր չկան չհամաձայնելու Առաջին ատյանի դատարանի հետևությանն առ այն, որ նշված հաղորդագրությամբ Սեդրակ Քոչարյանի անմեղության կանխավարկածը խախտվել է: Այլ կերպ՝ Սեդրակ Քոչարյանի անմեղության կանխավարկածի խախտման վերաբերյալ Առաջին ատյանի դատարանի հետևությունը ևս հիմնավոր է, այդ հարցում նույնպես թույլ չի տրվել դատական սխալ՝ նյութական կամ դատավարական իրավունքի այնպիսի խախտում, որը կարող էր ազդել գործի ելքի վրա»⁵:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

11. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անձի անմեղության կանխավարկածի իրավունքի խախտման կապակցությամբ քրեադատավարական ընթացակարգով իրավական պաշտպանություն հայցելու մեխանիզմների հստակեցման, անմեղության կանխավարկածի խախտումը որպես մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության առարկա դիտարկելու չափանիշների որոշակիացման կապակցությամբ առկա է օրենքի միա-

⁴ Տե՛ս նյութեր, հատոր 1-ին, թերթեր 84-98:

⁵ Տե՛ս նյութեր, հատոր 2-րդ, թերթեր 73-97:

տեսակ կիրառությունն ապահովելու և իրավունքի զարգացման խնդիր: Ուստի Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղենիշային նշանակություն ունենալ համանման փաստական հանգամանքներ ունեցող գործերով միատեսակ իրավակիրառ պրակտիկայի ձևավորման համար:

12. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր է արդյոք ստորադաս դատարանների կողմից ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական դեպարտամենտի՝ 2019 թվականի փետրվարի 19-ին տարածած հաղորդագրության կապակցությամբ Սեդրակ Քոչարյանի անմեղության կանխավարկածի խախտման հիմքով բերված բողոքը մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության կարգով ըստ էության քննության առնելը:

1. Անմեղության կանխավարկածը՝ որպես հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվող անձի հիմնարար իրավունք.

13. Եվրոպական կոնվենցիայի՝ 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, ով մեղադրվում է քրեական հանցագործություն կատարելու մեջ, համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքին համապատասխան»:

Նույն կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք, ում սույն Կոնվենցիայով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները խախտվում են, ունի պետական մարմինների առջև իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունք, նույնիսկ եթե խախտումը կատարել են ի պաշտոնե գործող անձինք»:

13.1. Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 2-րդ կետի մեկնաբանման շրջանակներում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արտահայտել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումները.

- հայտարարությունն այն մասին, որ անձին պարզապես կասկածում են հանցագործություն կատարելու մեջ, պետք է հստակորեն տարբերակվի այն բացահայտ արված հայտարարությունից, որ անհատը, թեպետ դեռ չի կայացվել վերջնական մեղադրական եզրակացություն, կատարել է տվյալ հանցագործությունը⁶,

- անմեղության կանխավարկածի խախտում է այն դեպքը, երբ դատական որոշման կամ պաշտոնատար անձի կողմից արված հայտարարության մեջ կարծիք է արտահայտվում հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձի մեղքի վերաբերյալ՝ նախքան նրա մեղքը կհաստատվի օրենքով սահմանված կարգով⁷,

- անմեղության կանխավարկածը որպես քրեական գործի վարույթի դատավարական երաշխիք, ի թիվս այլնի, որոշակի պահանջներ է սահմանում՝ կապված դատական իշխանության մարմինների կամ այլ հանրային պաշտոնատար անձանց կողմից կասկածյալի (մեղադրյալի, ամբաստանյալի) մեղավորության վերաբերյալ կանխակալ արտահայտությունների հետ⁸՝ շեշտադրելով վերջիններիս կողմից կատարվող հայտարարություններում բառերի ընտրության կարևորությունն այն դեպքում, երբ խոսքը գնում է հանցանքի կատարման մեջ

⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Matijasevic v. Serbia* գործով 2006 թվականի սեպտեմբերի 19-ի վճիռը, գանգատ թիվ 23037/04, 48-րդ կետ:

⁷ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Garycki v. Poland* գործով 2007 թվականի փետրվարի 6-ի վճիռը, գանգատ թիվ 14348/02, 66-րդ կետ:

⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Allenet de Ribemont v. France* գործով 1996 թվականի օգոստոսի 7-ի վճիռը, գանգատ թիվ 15175/89, 35-36-րդ կետեր, *Nesták v. Slovakia* գործով 2007 թվականի փետրվարի 27-ի վճիռը, գանգատ թիվ 65559/01, 88-րդ կետ:

օրենքով սահմանված կարգով չմեղադրված և չդատապարտված անձանց մասին⁹:

Վիրաբյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն անմեղության կանխավարկածի խախտում է համարել դատախազի կողմից գործի վարույթը կարճելու որոշմամբ տրված հետևյալ ձևակերպումը. «հանցանքի կատարման պահին [դիմումատուին] ևս կրել է (...) վնաս» և «զրկանքներ կրելով [դիմումատուին] քավել է իր մեղքը»¹⁰:

14. «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին» միջազգային դաշնագրի 14-րդ հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ «Քրեական հանցագործության մեջ յուրաքանչյուր մեղադրվող իրավունք ունի համարվելու անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ օրենքով»:

14.1. Մարդու իրավունքների կոմիտեն՝ նշված հոդվածի շրջանակներում նշել է, որ անմեղության կանխավարկածը ենթադրում է նաև իրավունք՝ արժանանալու այդ սկզբունքին համապատասխան վերաբերմունքի: Հետևաբար, այն պարտականություն է հանրային իշխանության բոլոր ներկայացուցիչների համար՝ ձեռնպահ մնալու վարույթի արդյունքը կանխորոշելուց¹¹:

15. ՀՀ Սահմանադրության 66-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Հանցագործության համար մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղքն ապացուցված չէ օրենքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով»:

16. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Հանցագործության համար կասկածվողը կամ մեղադրվողը համարվում է անմեղ, քանի դեռ նրա մեղավորությունն ապացուցված չէ սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով՝ դատարանի՝ օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: (...)»:

17. Անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի վերաբերյալ սահմանադրաիրավական և քրեադատավարական վերոնշյալ նորմերի վերլուծության հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն Արմեն Բաղդասարյանի գործով արձանագրել է, որ հանցագործության կատարման մեջ կասկածվողի կամ մեղադրվողի մեղքն ապացուցված կարող է համարվել միայն դատարանի՝ օրենքով սահմանված կարգով կայացված և օրինական ուժի մեջ մտած դատավճռով: Այլ խոսքով՝ կասկածյալի կամ մեղադրյալի մեղավորությունը կարելի է հաստատված համարել միայն այն դեպքում, երբ առկա է օրինական ուժի մեջ մտած դատավճիռ¹²:

18. Վերը վկայակոչված իրավադրոյթների և իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքը երաշխավորում է հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձի՝ միջազգայնորեն ճանաչված հիմնարար իրավունքը՝ համարվելու անմեղ մինչև մեղադրական դատական ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելը: Այդ սկզբունքի վրա են խարսխված քրեադատավարական առանցքը կազմող մի շարք ինստիտուտներ: Այդ պատճառով, ինչպես Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը և Մարդու իրավունքների կոմիտեն, այնպես էլ Վճռաբեկ դատարանը մշտապես կարևորել են անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի պահպանումը քրեական վարույթի

⁹ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Daktaras v. Lithuania* գործով 2000 թվականի հոկտեմբերի 10-ի վճիռը, գանգատ թիվ 42095/98, 41-րդ կետ:

¹⁰ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Virabyan v. Armenia* գործով 2012 թվականի հոկտեմբերի 2-ի վճիռը, գանգատ թիվ 40094/05, 193-րդ կետ:

¹¹ Տե՛ս Human Rights Committee, General Comment 13, Article 14 (Twenty-first session, 1984), Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 14 (1994), կետ 7:

¹² Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ Արմեն Բաղդասարյանի գործով 2013 թվականի սեպտեմբերի 13-ի թիվ ԵԱԲԴ/0009/11/13 որոշման 14-րդ և 15-րդ կետերը:

որը ընթացքում՝ սկսած դրա ամենավաղ փուլից:

19. Սակայն, գործնականում անմեղության կանխավարկածը կարող է խախտվել՝ իր բնույթով *ընթացակարգային* և *նյութական* առումներով: Օրինակ՝ ընթացքի մեջ գտնվող վարույթի շրջանակներում անձի անմեղության կանխավարկածը խախտող հայտարարություններ անելը, որը չի ազդում գործով վերջնական որոշման կայացման վրա, անմեղության կանխավարկածի *ընթացակարգային* խախտում է¹³: Մինչդեռ, անմեղության կանխավարկածի այնպիսի խախտումները, որոնք պաշտպանության կողմի ապացույցների անտեսմամբ, ազդում են դատական ակտի կամ այլ վերջնական որոշման բովանդակության վրա (ինչպես օրինակ՝ *Վիրաբյանն ընդդեմ Հայաստանի* գործով սույն որոշման 13.1-րդ կետում ներկայացված վճռի), իրենց բնույթով *նյութական* են¹⁴:

20. Հատկանշական է տարբերակել, որ եթե անմեղության կանխավարկածի նյութական բնույթի խախտումները կարող են թույլ տրվել, որպես կանոն, քրեական վարույթի հանրային մասնակիցների կողմից, ապա ընթացակարգային բնույթի խախտումներ կարող են կատարել ինչպես հանրային մասնակիցները, այնպես էլ վարույթի մասնավոր մասնակիցները, ավելին՝ նույնիսկ վարույթի մասնակից չհանդիսացող պետական իշխանության ներկայացուցիչներ, մարմիններ, պաշտոնատար անձինք, զանգվածային լրատվության միջոցներ, այլ ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձինք: Այսինքն՝ հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձի անմեղության կանխավարկածը կարող է խախտվել ինչպես վարույթն իրականացնող մարմնի, այնպես էլ առհասարակ քրեական դատավարության սուբյեկտի կարգավիճակ չունեցող անձանց կողմից:

21. Նման պայմաններում առաջ է գալիս անմեղության կանխավարկածի խախտման կապակցությամբ արդյունավետ իրավական պաշտպանություն հայցելու անհրաժեշտությունը, որը նույնպես կարևորվում է մարդու իրավունքների պաշտպանության միջազգային մարմինների կողմից: Այս առումով հատկանշական են Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածի առնչությամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումները: Այս համատեքստում դատարանը մի շարք գործերով ընդգծել է, որ Եվրոպական կոնվենցիայի այդ հոդվածը պահանջում է ներպետական պաշտպանության միջոցի առկայություն՝ Եվրոպական կոնվենցիայով նախատեսված՝ «վիճարկելի» բողոքի էությունը քննելու և համապատասխան օգնություն տրամադրելու համար, չնայած որ պայմանավորվող պետություններին տրվում է որոշակի թույլատրելի հայեցողության շրջանակ՝ կապված այն ձևի հետ, որով նրանք կատարում են Եվրոպական կոնվենցիայի այս դրույթով նախատեսված իրենց պարտականությունները¹⁵: Բացի այդ, դատարանը կարևորել է, որ 13-րդ հոդվածով պահանջվող պաշտպանության միջոցը պետք է լինի «արդյունավետ»՝ ինչպես գործնականում, այնպես էլ օրենսդրության մեջ, ընդ որում՝ դրա կիրառումը չպետք է անարդարացիորեն խոչընդոտվի պետության գործողություններով կամ բացթողումներով¹⁶: Ավելին, հարկ է նաև հիշատակել, որ ազգային դատական համակարգերի արդյունավետության խնդիրների վերաբերյալ 2004 թվականի մայիսի 12-ի թիվ R (2004) 6 հանձնարարականի հավելվածում Եվրոպայի խորհրդի

¹³ Տե՛ս Amal Clooney, Philippa Webb, *The Right to a Fair Trial in International Law*, Oxford University Press (2020), էջ 249:

¹⁴ Տե՛ս նույն տեղում:

¹⁵ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Petropavlovskis v. Latvia* գործով 2015 թվականի հունվարի 13-ի վճիռը, գանգատ թիվ 44230/06, 91-րդ կետ:

¹⁶ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Paul and Audrey Edwards v. The United Kingdom* գործով 2002 թվականի մարտի 14-ի վճիռը, գանգատ թիվ 46477/99, 96-97-րդ կետեր:

Նախարարների կոմիտեն անդամ պետություններին հորդորել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո վերանայել իրենց իրավական համակարգերը և, ըստ անհրաժեշտության, օրենսդրության կամ դատական որոշումների միջոցով ամրագրել անհրաժեշտ և պատշաճ միջոցներ՝ երաշխավորելու համար Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով նախատեսված՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետությունը¹⁷:

Հետևաբար, վերոգրյալի հաշվառմամբ, կարևոր է որոշակիացնել անմեղության կանխավարկածի խախտման կապակցությամբ արդյունավետ իրավական պաշտպանություն հայցելու լեգիտիմ հնարավորությունների շրջանակը:

II. Անմեղության կանխավարկածի խախտման դեպքում իրավական պաշտպանություն հայցելու մեխանիզմները.

22. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Հետաքննության մարմնի աշխատակցի, քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների՝ սույն օրենսգրքով նախատեսված որոշումների և գործողությունների օրինական և հիմնավոր չլինելու դեմ բողոքները դատարան կարող են ներկայացվել կասկածյալի, մեղադրյալի, պաշտպանի, տուժողի, քրեական դատավարության մասնակիցների, այլ անձանց կողմից, որոնց իրավունքները և օրինական շահերը խախտվել են այդ որոշումներով և գործողություններով, և եթե նրանց բողոքները չեն բավարարվել դատախազի կողմից:

(...)

5. Բողոքը ճանաչելով հիմնավորված՝ դատավորը որոշում է կայացնում անձի իրավունքների և ազատությունների խախտումը վերացնելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականության մասին: Գտնելով, որ բողոքարկված գործողությունները կատարված են օրենքին համապատասխան, և անձի իրավունքները կամ ազատությունները խախտված չեն, դատարանը որոշում է կայացնում բողոքը մերժելու մասին: Դատավորի որոշման պատճենն ուղարկվում է դիմողին և վարույթն իրականացնող մարմնին»:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 19-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Անձի պատիվը, արժանապատվությունը, գործարար համբավը ենթակա են պաշտպանության այլ անձի կողմից հրապարակայնորեն արտահայտված վիրավորանքից և զրպարտությունից՝ սույն օրենսգրքով և այլ օրենքներով սահմանված դեպքերում ու կարգով»:

23. Գործնականում անմեղության կանխավարկածը կարող է խախտվել տարբեր եղանակներով: Ուստի, ելնելով պետություններին տրված իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների որոշակիացման թույլատրելի հայեցողության շրջանակից՝ կարևոր է քրեադատավարական գործիքակազմի կիրառմամբ խախտված անմեղության կանխավարկածի կապակցությամբ իրավական պաշտպանություն հայցելու ընթացակարգերը տարբերակել իրավունքի այլ ճյուղերով նախատեսված իրավական պաշտպանության հնարավորություններից:

Այս առումով քրեադատավարական գործիքակազմը, մասնավորապես՝ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության կառուցակարգը, կիրառելի է օրենսդրի կողմից սահմանված անհրաժեշտ պայմանների առկայության դեպքում: Այսպես, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածով նախատեսված ընթացակարգը կիրա-

¹⁷ Տե՛ս Ազգային դատական համակարգերի արդյունավետության խնդիրների վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ 2004 թվականի մայիսի 12-ի թիվ R (2004) 6 հանձնարարականի հավելվածը, 4-րդ կետ:

ռելի է «*օրենսգրքով նախատեսված որոշումների [կայացման] և գործողությունների [կատարման]*» արդյունքում խախտված անմեղության կանխավարկածի կապակցությամբ իրավական պաշտպանություն հայցելիս: Այսինքն՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերլուծությունից բխում է, որ հետագա դատական վերահսկողության առարկան քննիչի, դատախազի, օպերատիվ-հետախուզական գործողություններ իրականացնող մարմինների՝ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված որոշումներն են և գործողությունները: Այլ կերպ՝ մինչդատական վարույթի նկատմամբ հետագա դատական վերահսկողության կարգով կարող են բողոքարկվել վերոնշյալ սուբյեկտների՝ քրեական վարույթի շրջանակում կայացված այն որոշումներն ու կատարված այն գործողությունները, որոնք ենթադրաբար հակասում են քրեադատավարական օրենքի պահանջներին: Ուստի, մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության կառուցակարգը կարող է կիրառելի լինել քրեադատավարական իրավահարաբերությունների շրջանակում թույլ տրված անմեղության կանխավարկածի խախտումների դեպքում:

Մինչդեռ, գործնականում հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձի անմեղության կանխավարկածը կարող է խախտվել ոչ միայն *դատավարական* (դատավարական գործողություններով կամ դատավարական որոշումներով), այլ նաև *ոչ դատավարական* գործունեության (մամլո ասուլիսներին մասնակցելով, հրապարակային արտահայտություններ, մամլո հաղորդագրություններ անելու) արդյունքում: Ըստ այդմ էլ, անմեղության կանխավարկածի ենթադրյալ խախտման դեպքում իրավական պաշտպանություն հայցելու մեխանիզմները պետք է տարբերակվեն՝ ելնելով այդ խախտման բնույթից և այն թույլ տվող անձի *ex officio* կարգավիճակից:

24. Նախորդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անմեղության կանխավարկածի խախտման դեպքում մինչ քրեադատավարական գործիքակազմի կիրառմամբ իրավական պաշտպանություն հայցելը, կարևոր է պատշաճ գնահատման ենթարկել, թե ա) արդյո՞ք անմեղության կանխավարկածը ենթադրաբար խախտելիս *ex officio* անձը հանդես է եկել որպես քրեադատավարական սուբյեկտ, բ) արդյո՞ք անմեղության կանխավարկածը ենթադրաբար խախտվել է քրեադատավարական բնույթ կրող, քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված ընթացակարգերի շրջանակներում: Նշվածի առումով պետք է նկատի ունենալ, որ անձի անմեղությունը խախտող պաշտոնատար անձի՝ քրեադատավարական սուբյեկտ լինելու հանգամանքը դեռևս բավարար չէ քրեադատավարական գործիքակազմի կիրառմամբ իրավական պաշտպանություն հայցելու կառուցակարգը գործադրելու համար: Այսպես, պետք է նկատի ունենալ, որ քրեադատավարական սուբյեկտները կարող են կատարել նաև ոչ դատավարական գործողություններ, օրինակ՝ քրեական վարույթն իրականացնող քննիչը կարող է հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող գործով քննչական մարմնի անունից հարցազրույց տալ զանգվածային լրատվության միջոցներին և իր հայտարարություններով կասկածի տակ դնել հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձի անմեղությունը: Մեկ այլ օրինակի դեպքում՝ համապատասխան քննչական մարմինը կարող է տեղեկատվություն հրապարակել իր պաշտոնական կայքէջում կամ սոցիալական ցանցի էջում՝ հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող գործով և ևս իր հայտարարություններով կասկածի տակ դնել հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձի անմեղությունը: Նման դեպքերում, թեև անձի անմեղության կանխավարկածը խախտող հայտարարություններն արվում են քրեադատավարական սուբյեկտի կամ մարմնի կողմից, սակայն հանցանքի կատարման վերաբերյալ հանրությանը տեղեկատվություն տրամադրելու համար ոչ հարցազրույց տալը, ոչ էլ կայքէջում համապատասխան

տեղեկատվություն տրամադրելը քրեադատավարական բնույթ չունեն, դրանք ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված գործողություններ չեն: Հետևաբար, համանման իրավիճակներում անձն իր անմեղության կանխավարկածի խախտված իրավունքի կապակցությամբ իրավական պաշտպանություն չի կարող հայցել քրեադատավարական գործիքակազմի կիրառմամբ:

Ուստի, մինչդեռ վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության քրեադատավարական կառուցակարգը կարող է անմեղության կանխավարկածի խախտման դեպքում իրավական պաշտպանության արդյունավետ գործիքակազմ ծառայել միայն, եթե վերոհիշյալ իրավունքը ենթադրաբար խախտվել է վարույթն իրականացնող մարմնի դատավարական գործունեության ընթացքում վերջինիս կայացրած որոշումներով կամ կատարած դատավարական գործողություններով: Այս առումով, որպես օրինակ կարող է դիտարկվել *Վիրաբյանի ընդդեմ Հայաստանի* գործը, որտեղ դիմումատու իր նկատմամբ գործի վարույթը կարճելու դատավարական որոշման մեջ տեղ գտած, իր անմեղության կանխավարկածը խախտող ձևակերպումների կապակցությամբ իրավական պաշտպանություն էր հայցել քրեադատավարական գործիքակազմի կիրառմամբ՝ դրանց իրավաչափությունը վիճարկելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի շրջանակներում¹⁸: Մեկ այլ օրինակ կարող է դիտարկվել *Մելինե Մարգարյանի* գործը, որտեղ անմեղության կանխավարկածի խախտում էր թույլ տրվել առաջին ատյանի դատարանի դատավճռով¹⁹:

25. Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, հարկ է նշել, որ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, Եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածով երաշխավորված՝ իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոցի իրավունքի համատեքստում, քննարկելով անմեղության կանխավարկածի ենթադրյալ խախտման դեպքում իրավական պաշտպանության հնարավոր եղանակների հարցը, կայուն նախադեպային իրավունք է ձևավորել, որ իրավունքի պաշտպանության քաղաքացիաիրավական միջոցները կարող են արդյունավետ լինել: Մասնավորապես, մի շարք գործերով պատվի և արժանապատվության քաղաքացիաիրավական պաշտպանության միջոցները, որոնք նյութական փոխհատուցման հետ մեկտեղ նախատեսում են իրավունքի խախտման փաստի ճանաչում և խախտման դադարեցում, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից գնահատվել են իբրև արդյունավետ Եվրոպական կոնվենցիայի իմաստով²⁰:

26. Հետևաբար, վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ քրեադատավարական իրավահարաբերություններից դուրս, դատավարական բնույթ չկրող գործողություններով անձի անմեղության կանխավարկածի խախտման դեպքում հանցանքի կատարման մեջ մեղադրվող անձն իրավական պաշտպանություն կարող է հայցել քաղաքացիական դատավարության ընթացակարգով: Այս առումով կարևոր է նկատի ունենալ, որ մինչև մեղադրական դատական ակտի կայացումը և դրա օրինական ուժի մեջ մտնելը, անձի անմեղությունը կասկածի տակ դնող հայտարարությունները կամ գործողությունները կարող են դիտարկվել որպես միջամտություն՝ անձի պատվի և արժանապատվության նկատմամբ: Նման պայմաններում, վարույթն իրականացնող մարմնի ոչ դատավարական

¹⁸ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Virabyan v. Armenia* գործով 2012 թվականի հոկտեմբերի 2-ի վճիռը, գանգատ թիվ 40094/05, 82-95-րդ կետեր:

¹⁹ Տե՛ս Վճռաբեկ դատարանի՝ *Մելինե Մարգարյանի* գործով 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ԵԿԴ/0081/01/11 որոշումը, 19-25-րդ կետեր:

²⁰ Տե՛ս Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ *Januškevičienė v. Lithuania* գործով 2019 թվականի սեպտեմբերի 3-ի վճիռը, գանգատ թիվ 69717/14, 58-62-րդ կետեր:

րական գործունեության կամ քրեական վարույթի շրջանակում ոչ դատավարական սուբյեկտների կողմից անձի անմեղության կանխավարկածի ենթադրյալ խախտման դեպքում վերջինս կարող է օգտվել օրինակ՝ վիրավորանքի կամ զրպարտության համար ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքով նախատեսված իրավական պաշտպանության միջոցներից, որոնք փոխհատուցման հետ մեկտեղ նախատեսում են նաև ներողություն խնդրելու, համապատասխան տեղեկությունը հերքելու հնարավորություն: Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ այս առումով արդեն իսկ ձևավորվել է համապատասխան իրավակիրառ պրակտիկա, երբ անմեղության կանխավարկածի խախտման կապակցությամբ հայցվել է իրավական պաշտպանություն՝ քաղաքացիական օրենսդրությամբ նախատեսված գործիքակազմի կիրառմամբ²¹:

27. Սույն գործի նյութերից երևում է, որ՝

- 2019 թվականի փետրվարի 19-ին ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական դեպարտամենտը հաղորդագրություն է տարածել դեպարտամենտի վարույթում քննվող քրեական գործով Ս.Քոչարյանին առաջադրված մեղադրանքի վերաբերյալ²²,

- Քննչական դեպարտամենտի գործողությունների դեմ Ս.Քոչարյանի ներկայացուցիչ Հ.Ալումյանի բողոքին ի պատասխան՝ դատախազը 2019 թվականի մարտի 11-ի գրությամբ արձանագրել է, որ նախաքննություն իրականացնող մարմնին մամուլի հաղորդագրություններ հրապարակելու կապակցությամբ որոշակի գործողություններ պարտադրելը, այդ թվում՝ բովանդակությունը հերքելուն կամ դրա հետ կապված հրապարակայնորեն ներողություն խնդրելուն պարտավորեցնելը, դուրս են դատախազությանը ՀՀ Սահմանադրությամբ և օրենքներով վերապահված լիազորությունների շրջանակից, և ներկայացված միջնորդությունը չի պարունակում քրեադատավարական օրենքով նախատեսված գործողություններ կատարելու կամ որոշումներ կայացնելու պահանջ, ուստի և չի կարող քննության առնվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով նախատեսված կարգով²³,

- Առաջին ատյանի դատարանը, 2019 թվականի ապրիլի 5-ի որոշմամբ ճանաչելով ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական դեպարտամենտի՝ 2019 թվականի փետրվարի 19-ի տարածած հաղորդագրությամբ Ս.Քոչարյանի անմեղության կանխավարկածի խախտումը, նախ՝ անդրադարձել է կոնկրետ դեպքում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածով սահմանված հետագա դատական վերահսկողության կիրառելիության հարցին՝ արձանագրելով, որ անմեղության կանխավարկածի ենթադրյալ խախտումը քննիչի կողմից լիազորությունների իրականացման ճանապարհին իր իսկ գործողությունների արդյունքում առաջացած հետևանք է, որը չի կարող անջատ դիտվել վերջինի դատավարական լիազորություններից: Բովանդակային քննարկման առարկա դարձնելով հրապարակված հաղորդագրությունը՝ Առաջին ատյանի դատարանը փաստել է, որ այն պարունակում է մի շարք ձևակերպումներ, որոնց բովանդակությունը ողջամտորեն վկայում է Ս.Քոչարյանի անմեղության կանխավարկածի խախտման մասին, վերը նշված հաղորդագրությունը հանրության, մասնավորապես՝ ողջամիտ դիտորդի մոտ, կարող է առաջացնել այն հավատը, որ Ս.Քոչարյանը մեղավոր է: Անդրադառնալով քննարկվող հաղորդագրությունը հրապարակայնորեն հերքելու և Սեդրակ Քոչարյանից ներողություն խնդրելու պարտավորություն սահմանելու մասին բողոքաբերի խնդրանքներին՝ Առաջին ատյանի դատարանը գտել է, որ այդ մասով բողոքը ենթակա է մերժման, քանի որ ՀՀ քրեական դատավարության շրջա-

²¹ Տե՛ս օրինակ՝ *Արա Մինասյանն ընդդեմ Արսեն Թորոսյանի*՝ թիվ ԵԴ/17717/02/18 գործով օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտը:

²² Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետերը:

²³ Տե՛ս մանրամասն սույն որոշման 8-րդ կետը:

նակներում դատարանն ինչպես ներողություն խնդրելու, այնպես էլ հրապարակավ հերքելու պարտականություն սահմանելու իրավական հնարավորություն և լիազորություն չունի: Բացի այդ, Առաջին ատյանի դատարանը նշել է, որ եթե նույնիսկ պայմանականորեն ընդունվի, որ անմեղության կանխավարկածի խախտման հարցը չի կարող քննարկվել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածի կարգով, ապա, բոլոր դեպքերում, այն ենթակա է դատական կարգով քննության, քանի որ դա բխում է անձի դատական պաշտպանություն ստանալու իրավունքից²⁴,

- Վերաքննիչ դատարանը, օրինական ուժի մեջ թողնելով Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2019 թվականի ապրիլի 5-ի որոշումը, արձանագրել է, որ մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության առարկա չեն կարող չլինել նաև վարույթն իրականացնող մարմնի՝ իր լիազորություններից բխող և դրանց իրականացման ընթացքում նրա կողմից, վերջինիս նախաձեռնությամբ կամ թողտվությամբ (համաձայնությամբ) կատարվող այն բոլոր գործողությունները (անգործությունը), որոնք խախտում են անձի իրավունքները և դրանց բողոքարկումը դատավարության ավելի ուշ փուլում՝ դատարանում գործն ըստ էության քննելիս անհնար է, կամ այն կհանգեցնի անձի իրավունքների և օրինական շահերի անհամարժեք սահմանափակման²⁵:

28. Սույն որոշման 22-26-րդ կետերում վկայակոչված իրավանորմերը և արտահայտված իրավական դիրքորոշումները կիրառելով սույն որոշման նախորդ կետում վկայակոչված փաստական հանգամանքների նկատմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները պատշաճ իրավական գնահատման չեն ենթարկել այն հանգամանքը, որ ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական դեպարտամենտի կողմից հաղորդագրություն տարածելը վարույթն իրականացնող մարմնի՝ քրեադատավարական օրենքով նախատեսված լիազորությունների շրջանակում կատարված գործողություն չէ, որի ուժով դրա օրինականությունը և հիմնավորվածությունը հնարավոր կլինե՞ր վիճարկել ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածով սահմանված կարգով: Անդրադառնալով Առաջին ատյանի դատարանի այն փաստարկին, թե «գործի հետ կապված պետական իրավասու մարմնի ընդհանուր լիազորությունների մեջ մտնող ցանկացած որոշում և/կամ գործողություն» պետք է քննարկման առարկա դարձվի ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 290-րդ հոդվածով սահմանված կարգով, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ այդ մոտեցումն ըստ էության վերացնում է մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության սահմանները, որն ուղղակիորեն հակասում է օրենսդրի՝ բողոքարկվող որոշման կամ գործողության՝ օրենսգրքով նախատեսված լինելու և ըստ այդմ՝ դատավարական բնույթ կրելու պահանջին:

Ըստ այդմ, Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ կոնկրետ դեպքում, անգամ անմեղության կանխավարկածի սկզբունքի ենթադրյալ խախտում արձանագրելու դեպքում, դատարանի կողմից խախտումը վերացնելու՝ վարույթն իրականացնող մարմնի պարտականություն սահմանելն առաջացնելու էր որոշման կատարման անհնարիչություն, քանի որ մամլո հաղորդագրության տեքստի հերքումը կամ դրա խմբագրումը դուրս է վարույթն իրականացնող մարմնի քրեադատավարական լիազորությունների շրջանակից, որպիսի հանգամանքը հաստատել է նաև Առաջին ատյանի դատարանը՝ ներողություն խնդրելուն պարտավորեցնելու մասով մերժելով բողոքը:

²⁴ Տե՛ս մանրամասն սույն որոշման 9-րդ կետը:

²⁵ Տե՛ս մանրամասն սույն որոշման 10-րդ կետը:

Միևնույն ժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը, սույն որոշման 26-րդ կետում ներկայացված դիրքորոշման հաշվառմամբ, փաստում է, որ կոնկրետ դեպքում իրավական պաշտպանության արդյունավետ միջոց կարող էր լինել խախտված իրավունքների վերականգնման քաղաքացիաիրավական գործիքակազմի կիրառումը, այդ կերպ նաև երաշխավորելով անձի դատական պաշտպանության իրավունքը, որը դրվել էր Առաջին ատյանի դատարանի դատական ակտի պատճառաբանությունների հիմքում:

29. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ ստորադաս դատարանների կողմից ՀՀ ազգային անվտանգության ծառայության քննչական դեպարտամենտի՝ 2019 թվականի փետրվարի 19-ին տարածած հաղորդագրության դեմ Սեդրակ Քոչարյանի անմեղության կանխավարկածի խախտման հիմքով բերված բողոքը մինչդատական վարույթի նկատմամբ դատական վերահսկողության կարգով ըստ էության քննության առնելը հիմնավոր չէ:

30. Վերոշարադրյալ հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը չի անդրադառնում բողոքաբերի կողմից բարձրացված՝ սույն որոշման 5.1-ին և 5.2-րդ կետերում ներկայացված փաստարկներին:

31. Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները դատական ակտ կայացնելիս, թույլ են տվել քրեադատավարական օրենքի խախտումներ, որոնք էական են, քանի որ ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, ինչը, ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի համաձայն, հիմք է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2019 թվականի ապրիլի 5-ի որոշումը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի սեպտեմբերի 2-ի որոշումը բեկանելու և փոփոխելու համար:

Միաժամանակ, վերոշարադրյալի հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Առաջին ատյանի դատարանն ներկայացրած՝ դիմող Ս.Քոչարյանի ներկայացուցիչ Հ.Ալումյանի բողոքը պետք է մերժել:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ և 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 39-րդ, 43-րդ, 361.1-րդ, 415.1-րդ, 418.1-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի՝ 2019 թվականի ապրիլի 5-ի որոշումը և այն օրինական ուժի մեջ թողնելու մասին ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2019 թվականի սեպտեմբերի 2-ի որոշումը բեկանել և փոփոխել: Դիմող Սեդրակ Ռոբերտի Քոչարյանի ներկայացուցիչ Հ.Ալումյանի բողոքը մերժել:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2022 թվականի նոյեմբերի 11-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով Նաիրա Բալոյանի վճռաբեկ բողոքը ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 31.10.2019 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ հայցի Շանթ Խայալեանի ընդդեմ Նաիրա Բալոյանի ընդհանուր բաժնային սեփականության ներքո գտնվող գույքից բաժինն առանձնացնելու, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառելու պահանջի մասին, և ըստ հակընդդեմ հայցի Նաիրա Բալոյանի ընդդեմ Շանթ Խայալեանի՝ ՀՀ ք. Երևան Դավթաշեն 3 թաղամասի 13 շենքի 16 բնակարանից Շանթ Խայալեանին պատկանող 1/2 բաժնեմասն առանձնացնելու և դրա վրա բռնագանձում տարածելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Շանթ Խայալեանը պահանջել է ընդհանուր բաժնային սեփականության ներքո գտնվող գույքից բաժինն առանձնացնել, իսկ դրա անհնարինության դեպքում՝ գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառել: Հակընդդեմ հայցով Նաիրա Բալոյանը պահանջել է առանձնացնել ՀՀ ք. Երևան, Դավթաշեն 3 թաղամասի 13 շենքի 16 բնակարանից Շանթ Խայալեանին պատկանող 1/2. բաժնեմասը և դրա վրա բռնագանձում տարածել:

Երևան քաղաքի ընդհանուր իրավասության դատարանի (դատավոր Ն. Ավետիսյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 17.06.2019 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է, իսկ հակընդդեմ հայցը մերժվել, այն է՝

«(...) Շանթ Առաքելի Խայալեանին և Նաիրա Տիգրանի Բալոյանին բաժնային սեփականության իրավունքով պատկանող Երևան քաղաքի Դավթաշեն 3-րդ թաղամաս 13 շենքի 16 բնակարանը հրապարակային սակարկություններով վաճառել և ստացված գումարը բաշխել ընդհանուր սեփականության մասնակիցների միջև՝ նրանց 1/2 բաժիններին համաչափ:

Նաիրա Տիգրանի Բալոյանի հակընդդեմ հայցն ընդդեմ Շանթ Առաքելի Խայալեանի՝ Երևան քաղաքի Դավթաշեն 3 թաղամասի 13 շենքի 16 բնակարանից Շանթ Խայալեանին

պատկանող 1/2 բաժնեմասը դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար առանձնացնելու պահանջի մասին, մերժել (...):»:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 31.10.2019 թվականի որոշմամբ Նաիրա Բալոյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է և Դատարանի 17.06.2019 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել հակընդդեմ հայցվոր Նաիրա Բալոյանը (ներկայացուցիչ Լ. Մակինյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Դատարանը բավարարելով հայցը, պարտավոր էր բավարարել հակընդդեմ հայցը նույնպես, քանի որ 200-րդ հոդվածի 2-րդ մասը նախատեսում է, որ բաժինը բնեղենով առանձնացնելու անհնարինությունը չպետք է որևէ բացասական հետևանք առաջացնի պարտատիրոջ իրավունքների իրականացման վրա: Այսպիսով, բռնագանձումը պետք է տարածվեր ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 197-րդ հոդվածին համապատասխան և այն հանգամանքը, որ հակընդդեմ հայցը մերժվել է այն հիմքով, որ գույքը բնեղենով բաժանել հնարավոր չէր, իսկ հակընդդեմ հայցվորի պահանջը եղել է բաժնեմասն առանձնացնելը՝ դրա վրա բռնագանձում տարածելու նպատակով, հիմնավոր չէ: Մինչույն գույքը դրվել է հրապարակային սակարկության՝ այս կերպ վտանգելով և աննկատ թողնելով երեխայի ապրուստի նպատակով բռնագանձման ենթակա ալիմենտի գումարը:

Փաստորեն Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել նաև այն հանգամանքը, որ 01.10.2010 թվականին Նաիրա Բալոյանը դիմել է ՀՀ Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարան ընդդեմ սույն գործով սկզբնական հայցվորի՝ իրենց անչափահաս երեխա Զառա Խայալեանի խնամքի համար ալիմենտի բռնագանձման և պատասխանողին որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտավորեցնելու պահանջների մասին (թիվ ԵԱԴԴ/1076/02/10 քաղաքացիական գործ):

Վերաքննիչ դատարանը ելել է օրենքի տառացի մեկնաբանությունից, այնինչ այստեղ էական ուշադրության պետք է արժանանար օրենքի ընդունման նպատակը, այն է՝ պարտատիրոջ իրավունքների իրացման հնարավորությունը՝ հատկապես այն հանգամանքը, որ ալիմենտի բռնագանձումը անհրաժեշտ էր որպես երեխայի ապրուստի միակ միջոց:

Ուստի ելնելով գործում առկա ուշադրության արժանի փաստերից և հանգամանքներից, երեխայի շահերից ելնելով բաժնեմասն առանձնացնելու անհնարինության պարագայում բռնագանձումը պետք է տարածվեր սկզբնական հայցվորին պատկանող բաժնի վրա՝ հրապարակային սակարկություններով վաճառքից գոյացած գումարի միջոցով:

Վերաքննիչ դատարանը որոշման հիմքում դնելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածը, գտել է, որ պատասխանողը կրել, բայց չի կատարել պարտապանի մոտ այլ գույքի բացակայության կամ անբավարարության փաստն ապացուցելու պարտականությունը: Մինչդեռ, հակընդդեմ հայցվորի վրա նման ապացուցման պարտականություն չի դրվել, ուստի դրա բացասական հետևանքները հակընդդեմ հայցվորը չի կարող կրել: Ավելին, հակընդդեմ

հայցին կցված՝ կատարողական վարույթն ավարտելու մասին 22.03.2018 թվականի որոշման մեջ հստակ նշված է, որ սկզբնական հայցվորին պատկանող միակ գույքը, որը հայտնաբերվել է կատարողական գործողությունների արդյունքում, բնակարանի 1/2 բաժինն է:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 31.10.2019 թվականի որոշումը և կայացնել նոր դատական ակտ՝ հակընդդեմ հայցը բավարարելով կամ գործն ուղարկել ստորադաս դատարան նոր քննության՝ սահմանելով նոր քննության ծավալը:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը.

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 15.06.2011 թվականի թիվ ԵԱԴԴ/1076/02/10 քաղաքացիական գործով կայացրած վճռի համաձայն.

«Հայցվորի պահանջը բավարարել մասնակի:

Շանթ Խիալյանից հոգուտ Նաիրա Բալոյանի բռնագանձել ալիմենտ ամսական 50.000 ՀՀ դրամ կայուն դրամական գումարով՝ մինչև Նաիրա Բալոյանի խնամքին գտնվող 01.09.2005 թվականին ծնված Զառա Շանթ Խիալյանի չափահաս դառնալը:

Ալիմենտի բռնագանձումը կատարել 2010 թվականի հոկտեմբերի 1-ից:

Նաիրա Բալոյանի հայցապահանջը մնացած մասով՝ մերժել:

Քաղաքացիական գործի վարույթը՝ պատասխանողին որոշակի գործողություններ կատարելուն պարտավորեցնելու պահանջի մասով՝ կարճել (...)**» (հատոր 1, գ.թ. 59-64):**

2) ՀՀ կառավարությանն առընթեր անշարժ գույքի կադաստրի պետական կոմիտեի 15.11.2017 թվականի և 19.01.2018 թվականի տեղեկանքների համաձայն՝ ք. Երևան, Դավթաշեն 3 թաղամաս 13 շենք, 16 բնակարան հասցեով անշարժ գույքը բաժնային սեփականության իրավունքով գրանցված է Շանթ Առաքելի Խայալեանի (1/2) և Նաիրա Տիգրանի Բալոյանի (1/2) անվամբ **(հատոր 1, գ.թ. 8, 35):**

3) Հայաստանի Հանրապետության արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության Ալիմենտի բռնագանձման բաժնի 23.03.2018 թվականի կատարողական վարույթն ավարտելու մասին որոշման համաձայն՝ ՀՀ ԱՆ ԴԱՀԿ ապահովող ծառայության ալիմենտի բռնագանձման Երևան քաղաքի հարկադիր կատարող Մ. Չալաբյանը, ուսումնասիրելով Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից 17.11.2011 թվականի թիվ ԵԱԴԴ/1076/02/10 կատարողական թերթը, և 11.12.2017 թվականին հարուցված թիվ 03870248 կատարողական վարույթի նյութերը, պարզել է, որ պարտապան Շանթ Առաքելի Խիալյանը հանդիսանում է ք. Երևան, Դավթաշեն 3 թաղ., 13 շենք թիվ 16 բնակարանի բաժնային սեփականատեր և Նաիրա Բալոյանին առաջարկել է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի համաձայն դիմել դատարան՝ պարտապանի բաժնեմասն առանձնացնելու և դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար **(հատոր 1, գ.թ. 58):**

4) Հետազոտությունների և դատական փորձաքննությունների կենտրոն «Անիկոմ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության փորձագետներ Ա. Ստեփանյանի և Պ. Գրիգորյանցի 26.07.2018 թվականի թիվ ԱԴ 07/18 ՇԱ 79 եզրակացության համաձայն՝ ք. Երևան, Դավթաշեն 3 թաղ., 13 շենքի թիվ 16 բնակարանից առանձին մուտքերով 1/2 բաժնեմասն առանձնացնելը հնարավոր չէ **(հատոր 1, գ.թ. 86-112):**

5) ՀՀ ոստիկանության անձնագային և վիզաների վարչության 05.04.2018 թվականի

թիվ 22-25252 գրության համաձայն՝ ՀՀ նախագահի 29.10.2012 թվականի թիվ 269-Ա հրամանագրով Սիրիայի քաղաքացի Շանթ Խայալեանին շնորհվել է ՀՀ քաղաքացիություն և 29.03.2013 թվականին ստացել ՀՀ քաղաքացու անձնագիր: Ազգանվան գրելաձևը տպագրվել է Խայալեան, քանի որ նա քաղաքացիություն ստանալու համար ներկայացրել է Սիրիայի քաղաքացու անձնագիրը ազգանունը՝ Խիալյան, քանի որ ազգանվան և անվան գրառումը պետք է համընկնի տվյալ անձի՝ օտարերկրյա պետությունում տրված անձնագրում կատարված անգլերեն գրառման հետ (**հատոր 1, գ.թ. 80**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին և 2-րդ կետերով նախատեսված հիմքերի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետի, ինչպես նաև 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այն է՝ Վերաքննիչ դատարանի որոշումը հակասում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածին թիվ ԳԴ4/0306/02/11 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 29.11.2013 թվականի որոշմամբ տրված մեկնաբանությանը, ինչպես նաև Վերաքննիչ դատարանը սխալ է մեկնաբանել ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածը, խախտել է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածը (այսուհետ՝ Կոնվենցիա), Կոնվենցիային կից 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածը, Սահմանադրության 61-րդ, 63-րդ հոդվածները, ինչի հետևանքով խաթարվել է արդարադատության բուն էությունը:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը.

- արդյոք ընդհանուր գույքից բաժինն առանձնացնելու և դրա վրա բռնագանձում տարածելու վերաբերյալ առաջարկ պարունակող ՀՀ ԱՆ ԴԱՀԿ ծառայության կատարողական վարույթն ավարտելու մասին որոշումը բավարար, թույլատրելի և վերաբերելի ապացույց է՝ պարտապանի մոտ այլ գույքի անբավարարության կամ բացակայության փաստը հաստատված համարելու համար:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 189-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ երկու կամ ավելի անձանց սեփականության ներքո գտնվող գույքը նրանց է պատկանում ընդհանուր սեփականության իրավունքով: Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ գույքի նկատմամբ ընդհանուր սեփականությունը համարվում է բաժնային, եթե օրենքով դրա նկատմամբ սահմանված չէ համատեղ սեփականություն:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ բաժնային կամ համատեղ սեփականության մասնակցի մոտ այլ գույքի անբավարարության դեպքում նրա պարտատերն իրավունք ունի ընդհանուր գույքից պարտապանի բաժինն առանձնացնելու պահանջ ներկայացնել՝ դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ եթե բաժինը բնեղենով առանձնացնել անհնար է կամ դրա դեմ առարկում են բաժնային կամ համատեղ սեփականության մնացած մասնակիցները, պարտատերն իրավունք ունի ընդհանուր սեփականության մնացած մասնակիցներից պահանջել շուկայական գնով գնելու պարտապանի բաժինը՝ պարտքը մարելու համար: Ընդհանուր սեփականության մնացած մասնակիցների կողմից պարտապանի բաժինը ձեռք բերելուց հրաժարվելու դեպքում պարտատերն իրավունք ունի պահանջելու բռնագանձումը տարածել ընդհանուր սեփականության իրավունքում պարտապանի բաժնի վրա՝ նույն օրենսգրքի

197-րդ հոդվածին համապատասխան:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ բաժնային սեփականության ներքո գտնվող գույքը կարող է դրա մասնակիցների միջև բաժանվել նրանց համաձայնությամբ:

Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ բաժնային սեփականության մասնակիցն իրավունք ունի պահանջել առանձնացնելու իր բաժինն ընդհանուր գույքից:

Նույն հոդվածի 3-րդ կետի համաձայն՝ բաժնային սեփականության մասնակիցների միջև ընդհանուր գույքը բաժանելու կամ դրանից նրանցից մեկի բաժինն առանձնացնելու եղանակի և պայմանների մասին համաձայնության բացակայության դեպքում՝ բաժնային սեփականության մասնակիցն իրավունք ունի դատական կարգով պահանջել ընդհանուր գույքից բնեղենով առանձնացնելու իր բաժինը: Եթե բաժինը բնեղենով առանձնացնելը չի թույլատրվում օրենքով կամ դա անհնար է առանց ընդհանուր սեփականության ներքո գտնվող գույքին անհամաչափ վնաս պատճառելու, առանձնացող սեփականատերը բաժնային սեփականության մյուս մասնակիցներից կարող է պահանջել վճարելու իր բաժնի արժեքը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի 4-րդ կետի համաձայն՝ նույն հոդվածի համաձայն, բաժնային սեփականության մասնակցին բնեղենով առանձնացվող գույքի անհամաչափությունը բաժնային սեփականության իրավունքում նրա բաժնին վերացվում է նրան համապատասխան դրամական գումար վճարելով կամ այլ փոխհատուցումով: Բաժնային սեփականության մասնակցի բաժինը բնեղենով առանձնացնելու փոխարեն մյուս սեփականատերերը կարող են այդ մասնակցի համաձայնությամբ նրան փոխհատուցում վճարել: Այն դեպքերում, երբ սեփականատիրոջ բաժինն աննշան է, չի կարող իրապես առանձնացվել և ընդհանուր գույքի օգտագործման մեջ այդ սեփականատերն էական շահ չունի, դատարանը կարող է նաև այդ սեփականատիրոջ համաձայնության բացակայության դեպքում բաժնային սեփականության մյուս մասնակիցներին թույլատրել վճարելու փոխհատուցում:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 197-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ նույն հոդվածին համապատասխան՝ փոխհատուցումը ստանալու պահից սեփականատերը կորցնում է ընդհանուր գույքում բաժնի նկատմամբ իրավունքը:

Նույն հոդվածի 6-րդ կետի համաձայն՝ ընդհանուր գույքը բաժանելու կամ դրանից նույն հոդվածի 3-5-րդ կետերում սահմանված կանոններով բաժին առանձնացնելու ակնհայտ աննպատակահարմարության դեպքում դատարանն իրավունք ունի վճիռ կայացնել գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառելու մասին՝ ստացված գումարը հետագայում բաշխելով ընդհանուր սեփականության մասնակիցների միջև՝ նրանց բաժիններին համաչափ:

Վերոնշյալ իրավանորմի վերլուծությունից հետևում է, որ ընդհանուր գույքը բաժանելու կամ նույն հոդվածի 3-5-րդ կետերում սահմանված կանոններով բաժինն առանձնացնելու ակնհայտ աննպատակահարմարությունն օրենսդիրը սահմանել է որպես ընդհանուր գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառելու պարտադիր նախապայման:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 57-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ապացույց է այն փաստական տվյալը, որի հետազոտման և գնահատման հիման վրա դատարանը պարզում է գործին մասնակցող անձանց պահանջների և առարկությունների հիմքում դրված, ինչպես նաև գործի կամ հարցի լուծման համար:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 66-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը, գնահատելով գործում եղած բոլոր ապացույցները, որոշում է փաստի հաստատված լինելու հարցը՝ ապացույցների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտման վրա հիմնված ներքին համոզմամբ:

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4.1 կետի համաձայն՝ հարկադիր կատարողն ավարտում է կատարողական վարույթը, եթե՝ պահանջատիրոջը գրավոր առաջարկություն է արվել ընդհանուր բաժնային կամ ընդհանուր համատեղ սեփականություն համարվող անշարժ գույքից պարտապանի բաժնեմասը առանձնացնելու պահանջ ներկայացնել դատարան:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նշել է, որ օրենսդիրը, ընդհանուր սեփականության մնացած մասնակիցների համար իրավունքների պաշտպանության անհրաժեշտ երաշխիքներ սահմանելով հանդերձ, որոշակի հանգամանքների առկայության պայմաններում, այն է՝ ընդհանուր գույքից պարտապանի բաժինը բնեղենով առանձնացնելու անհնարինության, ինչպես նաև ընդհանուր սեփականության մյուս մասնակիցների կողմից պարտապանի բաժինը գնելուց հրաժարվելու պարագայում, նախատեսել է այդ իրավունքների սահմանափակման հնարավորություն, որի նպատակն է ընդհանուր սեփականության մնացած մասնակիցների և պարտատիրոջ իրավունքների միջև անհրաժեշտ հավասարակշռություն ապահովելը: Նման իրավիճակում օրենսդիրը պարտատիրոջ իրավունքների պաշտպանության միակ հնարավոր միջոց է համարել պարտատիրոջ իրավունքը՝ պահանջելու ընդհանուր սեփականություն հանդիսացող գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառել՝ դրանից ստացված գումարն ընդհանուր սեփականության մասնակիցների միջև բաշխելով և բռնագանձումը պարտապանի բաժին գումարի վրա տարածելով (*տես, Լուարա Դավթյանն ընդդեմ Արսեն Մակարյանի և մյուսների թիվ ԼԴ4/0280/02/12 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.12.2014 թվականի որոշումը*):

Նախկինում կայացրած իր որոշումներից մեկում ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ ընդհանուր գույքից համասեփականատիրոջ բաժինը բնեղենով առանձնացնելու փաստը կարող է հաստատվել միայն համապատասխան մասնագիտական եզրակացությամբ (*տես, Սամվել Ֆրանգուլյանի ընդդեմ Հենրիկ Ֆրանգուլյանի՝ թիվ ԵԷԴ/1089/02/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 22.07.2016 թվականի որոշումը*):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանը գտել է, որ պարտատիրոջ պահանջով հրապարակային սակարկություններով պարտապանին ընդհանուր սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը կարող է վաճառվել հետևյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում, եթե՝

1. ընդհանուր սեփականության մասնակցի մոտ այլ գույքն անբավարար է պարտատիրոջ նկատմամբ պարտավորությունները մարելու համար,

2. բաժինը բնեղենով առանձնացնելն անհնար է առանց ընդհանուր սեփականության ներքո գտնվող գույքին անհամաչափ վնաս պատճառելու, կամ դրա դեմ առարկում են ընդհանուր սեփականության մնացած մասնակիցները,

3. պարտատերն ընդհանուր սեփականության մնացած մասնակիցներից պահանջել է շուկայական գնով գնել պարտապանի բաժինը,

4. ընդհանուր սեփականության մնացած մասնակիցները հրաժարվել են ձեռք բերել պարտապանի բաժինը:

Նման եզրահանգման համար ՀՀ վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունել նաև ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 197-րդ և 200-րդ հոդվածներով սահմանված կարգավորումների համադրված վերլուծությունը նույն օրենսգրքի 192-րդ և 195-րդ հոդվածների հետ (*տես, «ՎՏԲ-Հայաստան բանկ» փակ բաժնետիրական ընկերությունն ընդդեմ և մյուսների գործով՝ թիվ ԳԴ4/0306/02/11 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 29.11.2013 թվականի*

որոշումը):

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը մեկ այլ որոշմամբ արձանագրել է. «Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 1-ին կետի իրավակարգավորումից հետևում է, որ պարտատերն ընդհանուր գույքից պարտապանի բաժինն առանձնացնելու պահանջ ներկայացնելու իր իրավունքը կարող է իրացնել միայն պարտապանի մոտ այլ գույքի անբավարարության դեպքում, հետևաբար և **պարտապանի մոտ այլ գույքի անբավարարության փաստն ապացուցելու պարտականությունը կրում է պարտատերը**: Միաժամանակ այն դեպքում, երբ պարտապանն առարկում է նշված փաստի դեմ՝ վկայակոչելով այլ գույքի առկայությունը, վերջինս է կրում այլ գույքի առկայությունն ապացուցելու պարտականությունը, հետևաբար նաև այդ փաստի վիճելի լինելու դեպքում՝ դրանից բխող բացասական հետևանքները» (տես, *Լատուրա Դավթյանն ընդդեմ և Արսեն Մակարյանի և մյուսների գործով՝ թիվ ԼԴ4/0280/02/12 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 26.12.2014 թվականի որոշումը*):

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի «Ընդհանուր դրույթներ պարտապանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելու մասին» վերնագրված 43-րդ հոդվածի 1-ի մասի համաձայն՝ պարտապանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելը ներառում է գույքի վրա արգելանք դնելը, սահմանափակում կիրառելը, այն առգրավելը և հարկադիր իրացնելը (աճուրդ կամ ուղղակի վաճառք):

Նույն օրենքի 43-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 2-րդ կետի ա) և բ) ենթակետերի համաձայն՝ եթե այլ բան նախատեսված չէ կատարողական թերթով, ապա պարտապանի այլ գույքի վրա բռնագանձումը տարածվում է հետևյալ հերթականությամբ. պարտապան ֆիզիկական անձի պարագայում՝ ա) շարժական գույք, բ) անշարժ գույք:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի երկրորդ պարբերության համաձայն՝ յուրաքանչյուր հաջորդ հերթի գույքի վրա բռնագանձումը տարածվում է միայն նախորդ հերթի գույքի վրա բռնագանձումը տարածելուց հետո: Առանց նախորդ հերթում ընդգրկված գույքի բռնագանձումն իրականացնելու՝ հաջորդ հերթի գույքը բռնագանձվում է, եթե ակնհայտ է, որ նախորդ հերթի գույքի արժեքն անբավարար է պահանջների բավարարման համար, կամ անհնարին է պարզել նախորդ հերթում ընդգրկված գույքի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի կամ պահանջատիրոջ ձեռնարկած՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն, կամ նախորդ հերթում

ընդգրկված գույքի տասնհինգերորդ հարկադիր աճուրդը չի կայացել: Եթե միևնույն հերթում առկա են գույքի տարբեր տեսակներ, ապա դրանց վրա բռնագանձում տարածելու հերթականությունը որոշում է հարկադիր կատարողը:

Նույն օրենքի 47.1 հոդվածի 1-ին մասի երկրորդ պարբերության համաձայն՝ պարտապանի գույքի գույքագրման ժամանակ պարտապանը պարտավոր է գրավոր տեղեկացնել հարկադիր կատարողին գույքի այն տեսակների մասին, որոնք հանդիսանում են բաժնային կամ համատեղ սեփականություն՝ նշելով համասեփականատերերի տվյալները (անունը, ազգանունը (անվանումը), բնակության (գտնվելու) վայրը): Պարտապանը պարտավոր է ներկայացնել նաև համասեփականատերերի սեփականության իրավունքը հավաստող փաստաթղթեր:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ եթե բաժնային կամ համատեղ սեփականություն հանդիսացող գույքն անշարժ է, ապա բռնագանձումը սույն օրենքով սահմանված կարգով տարածվում է պարտապանին պատկանող բաժնի վրա:

Շարադրված նորմերի համակարգային վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պարտապանի գույքի վրա բռնագանձում տարածելու գործընթացը

բաղկացած է մի շարք հաջորդական և տրամաբանորեն միմյանց հետ կապված գործողություններից, որոնցից յուրաքանչյուրը հարկադիր կատարողը կատարում է՝ ելնելով նախորդ փուլում ձեռնարկված միջոցների արդյունքներից: Ընդ որում, հարկադիր կատարողը կարող է ավարտել կատարողական վարույթը, եթե ձեռնարկել է իրենից կախված օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները, սակայն, առկա են այնպիսի հիմքեր և հանգամանքներ, որոնք խոչընդոտում են հետագա կատարողական գործողությունների կատարմանը: Մասնավորապես այն դեպքում, երբ կատարողական վարույթն ավարտվում է պահանջատիրոջ ընդհանուր բաժնային կամ ընդհանուր համատեղ սեփականություն համարվող անշարժ գույքի բաժնեմասն առանձնացնելու պահանջ ներկայացնելու գրավոր առաջարկով, ապա գործում է այն իրավաչափ կանխավարկածը, որ մինչ այդ հարկադիր կատարողը ձեռնարկել է օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները՝ առանց պարտատիրոջ կողմից դատարան դիմելու հնարավորության բռնագանձումը նրա գույքի վրա տարածելու ուղղությամբ, սակայն բռնագանձումը հնարավոր չէ եղել կատարել՝ այլ անձանց իրավունքներին անթույլատրելի միջամտություն կատարելու խոչընդոտի պատճառով: Այլ խոսքով՝ դա նշանակում է, որ հարկադիր կատարողը չի հայտնաբերել այնպիսի գույք, որի վրա կարող էր բռնագանձում տարածել՝ առանց դատարանի կողմից իրավական խոչընդոտի հաղթահարման: **Դա իր հերթին նշանակում է, որ հարկադիր կատարողը վերոգրյալ հիմքով կատարողական վարույթն ավարտում է, եթե չի հայտնաբերել պարտապանի այլ գույք, որի առկայությունը բավարար կլիներ կատարողական թերթի պահանջն ինքնուրույն կատարելու համար, այդ իսկ պատճառով էլ նշված հիմքով կատարողական վարույթի ավարտն ինքնին վկայում է պարտապանի մոտ այլ գույքի բացակայության կամ անբավարարության մասին՝ անկախ այդ մասին կատարողական վարույթն ավարտելու մասին որոշման մեջ նշվելուց կամ չնշվելուց:**

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը եզրակացնում է, որ բռնագանձում տարածելու նպատակով ընդհանուր գույքից բաժինն առանձնացնելու վերաբերյալ

հայցերով հարկադիր կատարողի կողմից ընդունված «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 4.1 կետի համաձայն **կատարողական վարույթն ավարտելու մասին որոշումը պարտատիրոջ կողմից ներկայացնելն ինքնին բավարար է պարտապանի մոտ այլ գույքի անբավարարության կամ բացակայության հանգամանքը ապացուցված համարելու համար, եթե գործի քննության ընթացքում պարտապանը հակառակը չի ապացուցում:** Միաժամանակ, ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն պարտապանի բաժինն առանձնացնելու և դրա վրա բռնագանձում տարածելու պահանջի մասին հայցը չի կարող մերժվել, եթե համապատասխան փորձագիտական եզրակացությամբ հաստատված է այն փաստը, որ վիճարկվող գույքից հնարավոր չէ պարտապանի բաժինն առանձնացնել: Այդ դեպքում առկա են բոլոր հիմքերը՝ գույքը հրապարակային սակարկությունների միջոցով վաճառելու և բռնագանձումը վաճառքից ստացված գումարի բաժնի վրա տարածելու համար:

Վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշման կիրառումը սույն գործի փաստերի նկատմամբ.

1) Դատարանի 17.06.2019 թվականի վճռի համաձայն սկզբնական հայցը բավարարվել է և վճռվել է՝ բաժնային սեփականության իրավունքով պատկանող Երևան քաղաքի Դավթաշեն 3 թաղամաս 13 շենքի 16 բնակարանը հրապարակային սակարկություններով վաճառել և ստացված գումարը բաշխել ընդհանուր սեփականության մասնակիցների միջև՝ նրանց 1/2 –ական բաժիններին համաչափ, իսկ հակընդդեմ հայցը՝ Երևան քաղաքի Դավթաշեն 3 թա-

դամասի 13 շենքի 16 բնակարանից Շանթ Խայալեանին պատկանող 1/2 բաժնեմասի վրա բռնագանձում տարածելու համար առանձնացնելու մասին պահանջը մերժվել է:

Վերաքննիչ դատարանի 31.10.2019 թվականի որոշմամբ Նաիրա Բալոյանի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է և Դատարանի 17.06.2019 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Վերաքննիչ դատարանն իր որոշումը պատճառաբանել է հետևյալ կերպ.

«(...) Ինչ վերաբերում է բողոք բերած անձի այն փաստարկին, թե հակընդդեմ հայցով ներկայացված պահանջի հետապնդած նպատակի և բնույթի թելադրանքով Դատարանը պետք է կայացներ Բնակարանի հրապարակային սակարկություններով վաճառքից գոյացած գումարի վրա բռնագանձում տարածելու մասին վճիռ, ապա այն ակնհայտորեն հիմնավորված չէ և հերքվում է պատասխանողի կողմից ներկայացված հակընդդեմ հայցապահանջի ծավալում «բռնագանձում տարածելու» պահանջ ներառված չլինելու փաստով, իսկ Դատարանն իրավասու չէր դուրս գալ հակընդդեմ հայցի շրջանակներից:

Ի վերջո, հակընդդեմ հայցի հիմքում դնելով ՀՀ քաղ. օր.-ի 200-րդ հոդվածը, պատասխանողը կրել, բայց չի կատարել պարտապանի մոտ այլ գույքի բացակայության կամ անբավարարության փաստն ապացուցելու պարտականությունը: Այդ փաստի հաստատմանը ծառայող ապացույց չի կարող համարվել հակընդդեմ

հայցին կցված՝ կատարողական վարույթն ավարտելու մասին 22.03.2018թ. որոշումը, քանի որ դրանում արձանագրվել է Բնակարանի նկատմամբ Շանթ Առաքելի Խայալեանի բաժնային սեփականություն ունենալու փաստը միայն, և այն չի պարունակում վերջինիս սեփականության իրավունքով պատկանող այլ գույքի կամ դրամական միջոցների բացակայության վերաբերյալ որևէ տեղեկություն»:

«(...) պատասխանողն իր հակընդդեմ պահանջը ձևակերպել է հետևյալ կերպ՝ «... խնդրում եմ ՀՀ, ք. Երևան, Դավթաշեն 3 թաղ., 13 շ., 16 բնակարանից առանձնացնել Շանթ Խայալեանին պատկանող 1/2 բաժնեմասը՝ դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար»: Հակընդդեմ հայցապահանջը ձևակերպող բառերի և արտահայտությունների տառացի մեկնաբանությունից ակնհայտ է, որ այն բովանդակում է Բնակարանից Շանթ Խայալեանին պատկանող 1/2 բաժինն առանձնացնելու մասին պահանջ միայն, որին հաջորդած՝ «դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար» արտահայտությունը որևէ պարագայում չի կարող ընկալվել որպես Դատարանին ուղղված առանձին նյութաիրավական պահանջ, քանի որ այն արտացոլում է սուկ բաժին առանձնացնելու վերաբերյալ ներկայացված պահանջի նպատակը և ծառայում է բացառապես այդ նպատակի բացահայտմանը, ընդ որում, այդ նպատակի բացահայտումը զուրկ է հակընդդեմ հայցապահանջի քննության և լուծման համար որևէ նշանակությունից»:

Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանը, վերը նշված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով սույն գործի փաստերին և Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությանը, արձանագրում է, որ պարտապանի մոտ այլ գույքի առկայության վերաբերյալ ապացույցների բացակայության պայմաններում, ՀՀ ԱՆ ԴԱՀԿ հարկադիր կատարողի կատարողական վարույթն ավարտելու մասին որոշումն ինքնին բավարար ապացույց է հանդիսանում պարտատիրոջ մոտ այլ գույքի բացակայությունը կամ անբավարարությունը հաստատված համարելու համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից հակընդդեմ հայցվոր Նաիրա Բալոյանի կողմից պարտապանի մոտ այլ գույքի բացակայության փաստն ապացուցելու պարտականությունը չկատարելու մասին պատճառաբանությունը հիմնազուրկ է, քանի որ հակընդդեմ հայցվորն արդեն իսկ իր հակընդդեմ հայցին կից ներկայացրել է ՀՀ ԱՆ ԴԱՀԿ ծառայության ալիմենտի բռնագանձման բաժնի հարկադիր կատարողի 23.03.2018 թվականի կատարողական վարույթն ավարտելու մասին

որոշումը, որի համաձայն հարկադիր կատարող Մ. Չալաբյանը պարտատիրոջն առաջարկել է դիմելու դատարան ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի համաձայն՝ պարտապանի բաժնեմասն առանձնացնելու և դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ պարագայում հակընդդեմ հայցվորը, կրելով Շանթ Խայալեանի մոտ այլ գույքի բացակայության կամ անբավարարության մասին փաստն ապացուցելու պարտականությունը, կատարել է այն՝ ներկայացնելով դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության ալիմենտի բռնագանձման բաժնի հարկադիր կատարողի 23.03.2018 թվականի կատարողական վարույթն ավարտելու մասին որոշումը:

Վերոնշյալի հաշվառմամբ՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Նաիրա Բալոյանը, իրացնելով ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 1-ին կետով իրեն վերապահված իրավունքը, պատշաճ կերպով իրականացրել է օրենսդրի կողմից իր վրա դրված ապացուցման պարտականությունը, այն է՝ ներկայացրել է թույլատրելի և վերաբերելի ապացույց, որը բավարար է հաստատված համարելու պարտապանի մոտ այլ գույքի անբավարարության կամ բացակայության փաստը, իսկ պարտապանը, կրելով իր մոտ առաջնահերթության կարգով բռնագանձման ենթակա այլ գույքի առկայության փաստն ապացուցելու պարտականություն՝ չի կատարել այն:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը սխալ եզրահանգման է եկել գործի լուծման համար նշանակություն ունեցող փաստն ապացուցված լինելու, հետևաբար և՛ դրա դատավարական հետևանքը կիրառելու հարցում, ինչն էլ ազդել է գործի ելքի վրա:

Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով հիմնավորվում է նաև պարտապանին ընդհանուր սեփականության իրավունքով պատկանող գույքը հրապարակային սակարկություններով վաճառելու մյուս պայմանների առկայությունը: Մասնավորապես, գործում առկա հետազոտությունների և դատական փորձաքննությունների կենտրոն «Անիկոմ» սահմանափակ պատասխանատվությամբ ընկերության փորձագետներ Ա. Ստեփանյանի և Պ. Գրիգորյանցի 26.07.2018 թվականի թիվ ԱԴ 07/18 ՇԱ 79 եզրակացության համաձայն՝ ք. Երևան, Դավթաշեն 3 թաղ. 13 շենքի թիվ 16 բնակարանից առանձին մուտքերով 1/2 բաժնեմասն առանձնացնելը հնարավոր չէ:

Հակընդդեմ հայց ներկայացնելով՝ Նաիրա Բալոյանը խնդրել է հետևյալը. «ՀՀ, ք. Երևան, Դավթաշեն 3 թաղ. 13 շ.մ 16 բնակարանից առանձնացնել Շանթ Խայալեանին պատկանող 1/2 բաժնեմասը՝ դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար»: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ հիմնավոր է բողոքաբերի այն փաստարկը, որ Դատարանի կողմից սկզբնական հայցը բավարարելու պայմաններում բռնագանձումը պետք է տարածվեր Շանթ Խայալեանին պատկանող բնակարանի 1/2 բաժնեմասի հրապարակային սակարկությունից առաջացած գումարի վրա, ինչն անտեսվել է և՛ Դատարանի, և՛ Վերաքննիչ դատարանի կողմից:

Ինչ վերաբերում է Վերաքննիչ դատարանի այն պատճառաբանությանը, որ «դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար» արտահայտությունը որևէ պարագայում չի կարող ընկալվել որպես Դատարանին ուղղված առանձին նյութաիրավական պահանջ, ապա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նշված հանգամանքը որևէ կերպ չի կարող ազդել հակընդդեմ հայցով ներկայացված պահանջի իրավաչափության վրա, քանի որ այդ արտահայտությունն ամբողջացնում է գույքի բաժինն առանձնացնելու պահանջը՝ ցույց տալով նման պահանջ ներկայացնելու նպատակը և հայցի բավարարման դեպքում պահանջ ներկայացնողի ակնկալիքը: Պահանջի նման ձևակերպումն ամբողջությամբ համապատասխանում է ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 1-ին մասի ձևակերպմանը, համաձայն որի՝ բաժնային կամ

համատեղ սեփականության մասնակցի մոտ այլ գույքի անբավարարության դեպքում նրա պարտատերն իրավունք ունի ընդհանուր գույքից պարտապանի բաժինն առանձնացնելու պահանջ ներկայացնել՝ դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար: Բացի այդ, Վերաքննիչ դատարանը վերոհիշյալ պատճառաբանությունն անելիս հաշվի չի առել, որ «դրա վրա բռնագանձում տարածելու համար» արտահայտությունն առանձին նյութաիրավական պահանջ չհամարելու պարագայում կստացվի, որ Դատարանը սկզբնական հայցը բավարարել է, իսկ միևնույն պահանջով հակընդդեմ հայցը՝ մերժել:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ եթե բաժինը բնեղենով առանձնացնել անհնար է կամ դրա դեմ առարկում են բաժնային կամ համատեղ սեփականության մնացած մասնակիցները, պարտատերն իրավունք ունի ընդհանուր սեփականության մնացած մասնակիցներից պահանջել շուկայական գնով գնելու պարտապանի բաժինը՝ **պարտքը մարելու համար**: Ընդհանուր սեփականության մնացած մասնակիցների կողմից պարտապանի բաժինը ձեռք բերելուց հրաժարվելու դեպքում պարտատերն իրավունք ունի պահանջելու բռնագանձումը տարածել ընդհանուր սեփականության իրավունքում պարտապանի բաժնի վրա՝ նույն օրենսգրքի 197 հոդվածին համապատասխան:

Օրենքի վկայակոչված տեքստի շարադրանքից ուղղակիորեն բխում է, որ տվյալ դեպքում հակընդդեմ հայցվորը ներկայացրել է օրենքով սահմանված դրույթին լիովին համապատասխանող նյութաիրավական պահանջ, մինչդեռ Վերաքննիչ դատարանը ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 200-րդ հոդվածին տալով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի ԳԴ4/0306/02/11 քաղաքացիական գործով 29.11.2013 թվականի որոշմամբ նույն նորմին տրված մեկնաբանությանը հակասող մեկնաբանություն, միևնույն ժամանակ սխալ մեկնաբանությամբ է կիրառել այդ նորմը:

Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վճռաբեկ բողոքի հիմքերի առկայությունը բավարար է՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 390-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար՝ նկատի ունենալով, որ Վերաքննիչ դատարանը թույլ է տվել վերը նշված նյութական իրավունքի նորմերի այնպիսի խախտում, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով պետք է կիրառել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու լիազորությունը՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն քաղաքացիական գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը հանդիսանում է Սահմանադրության նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր, հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված հիմնական իրավունքի խախտման տեսանկյունից: Տվյալ դեպքում, Վճռաբեկ դատարանի կողմից դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր փաստ հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ.

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 102-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ դատական ակտը միայն դատական ծախսերի մասով բողոքարկելու դեպքում բողոք բերող անձից պետական տուրք չի գանձվում:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարան բողոք բերելու և բողոքի քննության հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ գլխի կանոններին համապատասխան:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող խմբագրությամբ «Պետական տուրքի մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ հոդվածի համաձայն՝ (...) պետական տուրքը գանձվում է հետևյալ դրույքաչափերով (...)

7. դատարանի դատական ակտերի դեմ վճռաբեկ բողոքների համար՝

բ) ոչ դրամական պահանջի գործերով՝ բազային տուրքի քսանապատիկի չափով:

Նկատի ունենալով, որ Նաիրա Բալոյանի վճռաբեկ բողոքը բավարարվում է, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Նաիրա Բալոյանի կողմից վերաքննիչ բողոք ներկայացնելու համար նախապես վճարված 10.000 ՀՀ դրամը, ինչպես նաև վճռաբեկ բողոք ներկայացնելու համար նախապես վճարված 20.000 ՀՀ դրամը ենթակա է բռնագանձման Շանթ Խայալեանից:

Ինչ վերաբերում է փաստաբանի ծախսին, ապա սույն գործում առկա չեն Նաիրա Բալոյանի կողմից փաստաբանների հետ կնքված ծառայությունների մատուցման պայմանագրեր: Միաժամանակ փաստաբանների ծախսերի հատուցման պահանջ չի ներկայացվել, ուստի դատական ծախսերի հարցն այդ մասով Վճռաբեկ դատարանը համարում է լուծված:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ, 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Հակընդդեմ հայցը մերժելու մասով բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 31.10.2019 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ Նաիրա Բալոյանի հակընդդեմ հայցը բավարարել՝ Երևան քաղաքի Աջափնյակ և Դավթաշեն վարչական շրջանների ընդհանուր իրավասության դատարանի 15.06.2011 թվականի թիվ ԵԱԴԴ/1076/02/10 քաղաքացիական գործով բռնագանձված գումարի բռնագանձումը տարածել Երևանի Դավթաշեն 3 թաղամասի 13 շենքի 16 բնակարանի հրապարակային սակարկությունների արդյունքում Շանթ Խայալեանին պատկանող 1/2 բաժնի գույքի վաճառքից ստացված գումարի վրա:

Որոշման մնացած մասը թողնել անփոփոխ:

2. Շանթ Խայալեանից հոգուտ Նահրա Բալոյանի բռնագանձել 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճարել բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրքի գումար: Մնացած դատական ծախսերի հարցը համարել լուծված:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՎԴ/3631/05/19

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ
ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2022 թվականի օգոստոսի 26-ին

գրավոր ընթացակարգով քննելով ըստ «ԳՈԼԴՄ ԶԻՄ ԱՐ» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն) հայցի ընդդեմ ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի (այսուհետ՝ Կոմիտեի) վարչական ակտը մասնակիորեն անվավեր ճանաչելու պահանջի մասին, վարչական գործով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 07.10.2021 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշման դեմ Ընկերության բերած վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը.

Դիմելով դատարան՝ Ընկերությունը պահանջել է մասնակիորեն՝ հարկային գործակալի կողմից պահվող (գանձվող) եկամտային հարկի և (կամ) եկամտահարկի հաշվարկման ու վճարման խախտումների մասով, անվավեր ճանաչել Կոմիտեի խոշոր և միջին հարկ վճարողների հարկային տեսչություն-վարչության 07.05.2019 թվականի թիվ 3001090 ակտը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Դ. Դանիելյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 04.08.2021 թվականի վճռով հայցը բավարարվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 07.10.2021 թվականի որոշմամբ Ընկերության վերաքննիչ բողոքը վերադարձվել է:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Ընկերությունը (ներկայացուցիչ՝ Միքայել Վարդգեսյան):

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

1) Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածները, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 5-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ բողոքարկվող դատական ակտը բողոքաբերի կողմից ուշ ստացված լինելու վերաբերյալ համապատասխան ապացույցի առկայության պայմաններում պարտավոր է ձեռնամուխ լինել բերված բողոքի վարույթ ընդունելուն՝ առանց լրա-

ցուցիչ դատավարական գործողություններ կատարելու:

2) *Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 75-րդ հոդվածը, շեղվել է ՀՀ սահմանադրական դատարանի 02.03.2021 թվականի թիվ ՍԴՈ-1579 որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումներից, ինչը հանգեցրել է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի խախտմանը:*

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն հաշվի չի առել, որ թիվ ՍԴՈ-1579 որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 1-ին մասն այնքանով, որքանով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանին լիազորություն չի վերապահում բավարարելու վերաքննիչ բողոքը՝ փոփոխելով վճռի պատճառաբանական մասը՝ առանց անդրադառնալու դրա եզրափակիչ մասին, ճանաչել է Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 75-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր, ըստ էության, գտնելով, որ օրենսդիրը, կարևորելով բողոքարկվող դատական ակտի պատճառաբանական մասը քննության առարկա դարձնելու՝ վերադաս առյանի իրավասությունը, հետևողական մոտեցում չի ցուցաբերել և այդ լիազորությունը կապել է միայն վերաքննիչ բողոքը մերժելու հետ, ուստի, յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում օրենսդրական կարգավորումները և դրանց տրված մեկնաբանությունը պետք է կառուցվեն Սահմանադրությամբ ամրագրված դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների էության անխախտելիության և դրանց իրականացման համար անհրաժեշտ կազմակերպական կառուցակարգեր և ընթացակարգեր սահմանելու պահանջի համատեքստում՝ զերծ մնալով այնպիսի կարգավորումներից, որոնք չեն ապահովում կամ խոչընդոտում են վերը նշված իրավունքների իրացումը:

Վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունից կարելի է եզրակացնել, որ ո՛չ Վերաքննիչ դատարանը ո՛չ որևէ այլ դատարան չպետք է և չեն կարող կատարել ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշման պահանջները, քանի դեռ դրանք չեն իմպլեմենտացվել համապատասխան օրենսդրական եղանակով: Այսինքն՝ ՀՀ սահմանադրական դատարանի որոշումները ըստ էության **փաստացի** չունեն իրավաբանական ուժ ՀՀ տարածքում:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ չնայած Դատարանը բավարարել է հայցապահանջը, սակայն Ընկերությունը ներկայացրել է վերաքննիչ բողոք՝ համաձայն չլինելով Դատարանի որոշ դիտարկումների և եզրակացությունների հետ, որոնք ըստ էության պարունակում են ցուցումներ և կարող են Ընկերության համար առաջացնել բացասական հետևանքներ, իսկ դատարանների առումով՝ առաջացնել կաշկանդվածություն հետագայում նման գործեր քննելիս:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է «բեկանել» Վերաքննիչ դատարանի 07.10.2021 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը և կայացնել նոր դատական ակտ:

3. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները.

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի իմաստով, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միա-

տեսակ կիրառության համար, քանի որ Վերաքննիչ դատարանի կիրառած դատավարական իրավունքի նորմի՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր:

Միևնույն ժամանակ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ՝ նույն հոդվածի 3-րդ մասի 1-ին կետի իմաստով, այն է՝ առերևույթ առկա է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտում, քանի որ բողոքարկվող դատական ակտը կայացնելիս Վերաքննիչ դատարանի կողմից ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ, 63-րդ և 75-րդ հոդվածների, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի խախտման արդյունքում թույլ է տրվել դատական սխալ, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը, և որի առկայությունը հիմնավորվում է ստորև ներկայացված պատճառաբանություններով:

Սույն բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին՝

- արդյո՞ք վերաքննիչ դատարանն իրավասու է հարգելի համարել դատավարական ժամկետի բացթողումն առանց դրա վերաբերյալ համապատասխան միջնորդության ներկայացման,

- արդյո՞ք վարչական դատարանի վճիռը միայն պատճառաբանական մասով բողոքարկվելու դեպքում այդ բողոքը ենթակա է վերադարձման՝ վերաքննիչ դատարանի կողմից համապատասխան լիազորությամբ օժտված չլինելու պատճառաբանությամբ:

1. Բողոքն առաջին հիմքով անհիմն է՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի իր իրավունքների և ազատությունների արդյունավետ դատական պաշտպանության իրավունք:

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք, երբ որոշվում են նրա քաղաքացիական իրավունքներն ու պարտականությունները (...) ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք (...):

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի 07.02.1995 թվականի թիվ R(95)5 հանձնարարականի 1-ին հոդվածի (a) կետով նախատեսված սկզբունքի համաձայն՝ պետք է առկա լինի վերադաս դատարանի (երկրորդ ատյանի դատարան) կողմից ստորադաս դատարանի (առաջին ատյանի դատարան) ցանկացած որոշման վերանայման հնարավորություն:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերն օրինական ուժի մեջ են մտնում հրապարակման պահից մեկ ամիս հետո, եթե այլ բան նախատեսված չէ նույն օրենսգրքով:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ վարչական դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի (...) դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունեն դատավարության մասնակիցները:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է բերվել մինչև այդ ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու համար սահմանված ժամկետը (...):

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-3-րդ մասերով սահմանված ժամկետներից հետո բերված վերաքննիչ բողոքը վերաքննիչ դատարանը կարող է ընդունել վարույթ, եթե ներկայացված է համապատասխան ժամկետի բացթողումը հարգելի համարելու վերաբերյալ միջնորդություն, և դատարանն այն բավարարել է:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքը վերադարձվում է, եթե վերաքննիչ բողոքը բերվել է սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո և միջնորդություն չի պարունակում բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 114-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ հրապարակվելուց անմիջապես հետո գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը հանձնվում է դատավարության մասնակիցներին: Դատավարության մասնակիցներից որևէ մեկի ներկա չլինելու դեպքում գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի օրինակը հրապարակման կամ դրան հաջորդող օրն ուղարկվում է նրան:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) կողմից ձևավորված նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ դատական պաշտպանության իրավունքը, որի մի մասն էլ կազմում է դատարանի մատչելիության իրավունքը, բացարձակ չէ և կարող է ենթարկվել սահմանափակումների: Այդուհանդերձ, կիրառված սահմանափակումները չպետք է այն կերպ կամ այն աստիճանի սահմանափակեն անձի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքը, որ վստահացվի այդ իրավունքի բուն էությանը: Բացի այդ, սահմանափակումը Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին չի համապատասխանի, եթե այն իրավաչափ նպատակ չի հետապնդում, և եթե կիրառված միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև չկա համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն (*տես, օրինակ, Khalfaoui v. France գործով Եվրոպական դատարանի 14.12.1999 թվականի վճիռը, 35-36-րդ կետեր, Papon v. France գործով Եվրոպական դատարանի 25.07.2002 թվականի վճիռը, 90-րդ կետ*):

Ժամկետային սահմանափակումները, որոնք սահմանվում են պետության կողմից, հետապնդում են որոշակի կարևոր նպատակներ, մասնավորապես՝ իրավական որոշակիության երաշխավորումը, հավանական պատասխանողի պաշտպանությունը ժամկետանց հայցերից, որի դեպքում դժվար կլինի կանխել անարդարությունը, որը կարող է առաջանալ, եթե դատարաններից պահանջվի քննել այնպիսի դեպքեր, որոնք տեղի են ունեցել հեռավոր անցյալում այն ապացույցների հիման վրա, որոնք կարող են լինել ոչ արժանահավատ և ոչ ամբողջական՝ բավականաչափ ժամանակահատված անցած լինելու պատճառով: Ժամկետային սահմանափակումների առումով պետությունները նույնպես հայեցողական լիազորություն ունեն որոշելու, թե դատարանի մատչելիությունն ինչպես պետք է սահմանափակվի (*տես, Stubbings and others v. The United Kingdom գործով Եվրոպական դատարանի 22.10.1996 թվականի վճիռը, կետեր 51, 55*):

Ավելին, Եվրոպական դատարանն իր նախադեպային իրավունքում արտահայտել է դիրքորոշում այն մասին, որ եթե ներպետական օրենսդրությամբ հստակ սահմանված է դատական որոշումը ծանուցելու՝ իրավասու մարմինների պարտականությունը, ապա դիմողի գանգատարկման իրավունքը չի կարող մերժվել, եթե ուշացումների պատճառն իշխանությունների պարտականությունների կատարումն է եղել, նույնիսկ եթե տեսականորեն դիմողն ունեցել է դատարանի որոշման մասին այլ աղբյուրներից տեղեկանալու հնարավորություն (*տես, Davran*

v. *Turkey գործով Եվրոպական դատարանի 03.11.2009 թվականի վճիռը, կետեր 31-47):*

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, նախկինում կայացրած որոշմամբ անդրադառնալով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 132-րդ հոդվածի 1-ին մասի վերլուծությանը, արձանագրել է, որ օրենսդիրը հստակ նախատեսել է այն դատավարական ժամկետը, որի ընթացքում գործն ըստ էության լուծող դատական ակտը կարող է բողոքարկվել վերաքննության կարգով: Ըստ այդմ, գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է բերվել մինչև այդ ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու համար սահմանված ժամկետը: **Մյուս կողմից օրենսդիրը սահմանել է այդ կանոնը չպահպանելու իրավական հետևանքները, որոնք նախատեսված են ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով, որի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքը սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո բերվելու և բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդություն չներկայացվելու դեպքում վերաքննիչ բողոքը ենթակա է վերադարձման, իսկ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոքի ընդունումը մերժվում է, եթե վերաքննիչ բողոքը բերվել է սահմանված ժամկետը լրանալուց հետո, և բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդությունը մերժվել է:**

Միաժամանակ, ՀՀ վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումները, գտել է, որ այն դեպքում, երբ բողոքարկման իրավունքի իրացման ժամկետի բացթողումը պայմանավորված է ստորադաս դատարանի անգործությամբ, բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու հարցը քննարկելիս վերադաս դատարանը պետք է առաջնորդվի անձի՝ իր իրավունքների պաշտպանության համար դատարան դիմելու և դրա մատչելիության ապահովման երաշխիքներով (*տես, Բադիշ Պեպրոսյանն ընդդեմ Վարդենիսի քաղաքապետարանի և մյուսների թիվ ՎԴ2/0098/05/16 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 02.08.2018 թվականի որոշումը*):

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 28.06.2016 թվականի թիվ ՍԴՈ-1290 որոշմամբ արձանագրել է, որ նախ՝ պետք է երաշխավորվի օրենքով սահմանված կարգով և ժամկետներում դատական ակտի տրամադրումը բողոք ներկայացնելու իրավունք ունեցող անձին, ինչպես նաև այն, որ բողոք ներկայացնելու իրավունք ունեցող անձից անկախ պատճառներով այդ ժամկետի բացթողումն իրավունքի ուժով (*ex jure*) պետք է ճանաչվի հարգելի: Միայն այս պայմաններում բողոք ներկայացնելու իրավունք ունեցող անձի համար երաշխավորված կլինեն ողջամիտ ժամկետներում հիմնավոր բողոք բերելու, դատարանի մատչելիության և արդար դատաքննության սահմանադրական իրավունքները:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի վկայակոչված դիրքորոշումների համատեքստում ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած մեկ այլ որոշմամբ նշել է, որ բողոքարկման ժամկետը բաց թողնելու դեպքում բողոքաբերի կողմից ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդություն և համապատասխան ապացույցներ ներկայացնելը, իսկ վերադաս դատարանի կողմից նշված միջնորդության քննարկումը և ապացույցները գնահատելը, պարտադիր է: Այն դեպքում, երբ պատշաճ ապացուցված է բողոքարկվող դատական ակտը բողոք բերած անձի կողմից իր կամքից անկախ պատճառներով ուշ ստանալու հանգամանքը և բողոքը ներկայացվել է դատական ակտը ստանալու օրվանից հաշված օրենքով սահմանված ժամկետում, վերադաս դատարանը բացթողած ժամկետը պետք է վերականգնի իրավունքի ուժով (*ex jure*) (*տես՝ ս, Դոնարա Գրիգորյանն ընդդեմ Երևանի քաղաքապետարանի, ՀՀ ոստիկանության «Ճանապարհային ոստիկանություն» ծառայության, «Լուսանշան» ՊՈԱԿ-ի թիվ ԵԿԴ/2791/02/13 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 24.03.2017 թվականի*

որոշումը):

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր 06.09.2016 թվականի թիվ ՍԴՈ-1296 որոշմամբ արձանագրել է, որ դատարանի կողմից դատավարական ակնկալվող գործողության կատարման, այն է՝ բաց թողնված դատավարական ժամկետն իրավունքի ուժով (ex jure) վերականգնելու համար **անհրաժեշտ է, որպեսզի բողոք բերած անձը գրավոր միջնորդի համապատասխան գործողության կատարումը**: Հետևաբար, համապատասխան միջնորդության առկայությունն այն անհրաժեշտ նախապայմանն է, որը վկայում է բողոք բերած անձի կողմից ակնկալվող գործողությունը հայցելու մասին, ինչն էլ բավարար հիմքերի առկայության դեպքում դատարանի համար առաջացնում է բաց թողնված դատավարական ժամկետն իրավունքի ուժով (ex jure) վերականգնելու պարտականություն:

ՀՀ սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ խնդիրը ոչ միայն «ծանոթագրություն» բառն է, այլև այն հանգամանքը, թե շարադրանքի բովանդակությունը որքանով է հնարավորություն ընձեռում այն դատարանի կողմից որպես միջնորդություն ընկալվելու համար: Իսկ այդպիսին ընկալվելու համար, նախ և առաջ, անհրաժեշտ է, որպեսզի բողոք բերած անձը **հստակորեն ներկայացնի իր միջնորդությունը**:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Դատարանի վճիռը հրապարակվել է 04.08.2021 թվականին, որի դեմ վերաքննիչ բողոքը կարող էր բերվել մինչև այդ ակտի օրինական ուժի մեջ մտնելու համար սահմանված ժամկետի ավարտը՝ 06.09.2021 թվականը: Նշված վճիռն էլ մտնելու համար սահմանված ժամկետի ավարտից հետո (հավելված, գ.թ. 44): Միաժամանակ, Ընկերության վերաքննիչ բողոքը միջնորդություն չի պարունակում բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին:

Վերաքննիչ դատարանը 07.10.2021 թվականի որոշմամբ Ընկերության վերաքննիչ բողոքը վերադարձրել է նաև այն պատճառաբանությամբ, որ «Դատարանի 04.08.2021 թվականի վճիռն էլ մեծ վերաքննիչ բողոք կարող էր բերվել մինչև 06.09.2021 թվականը ներառյալ, մինչդեռ փոխյալ դեպքում «Գոլդս Զիմ Ար» ՍՊ ընկերության (ներկայացուցիչ Միքայել Վարդգեսյան) վերաքննիչ բողոքը փոստային բաժանմունքին հանձնվել է 13.09.2021 թվականին: Մինևս ժամանակ (...) վերաքննիչ բողոքը չի պարունակում բաց թողնված դատավարական ժամկետը վերականգնելու վերաբերյալ միջնորդություն: Ըստ այդմ, (...) առկա է վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու Օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետով նախատեսված հիմքը» (հավելված, գ.թ. 60-64):

Վերոնշյալ դիրքորոշումների համատեքստում գնահատելով Վերաքննիչ դատարանի՝ վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին վերը նշված պատճառաբանությունը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այն հիմնավոր է, քանի որ սույն գործի փաստերի համաձայն՝ վերաքննիչ բողոք բերած անձը բաց է թողել դատական ակտի բողոքարկման ժամկետը, որի պայմաններում Ընկերության կողմից ենթակա էր ներկայացման բաց թողնված ժամկետը վերականգնելու մասին միջնորդություն: Միայն նման միջնորդության առկայության դեպքում Վերաքննիչ դատարանը կարող էր քննարկել դատավարական ժամկետը բաց թողնելու հարգելիության հարցը՝ գնահատելով համապատասխան ապացույցները:

Հաշվի առնելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Ընկերության կողմից վերաքննիչ բողոքն օրենքով սահմանված ժամկետի ավարտից հետո ներկայացված լինելու և համապատասխան միջնորդություն հարուցված չլինելու պայմաններում վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումը հիմնավոր է, հետևաբար, դատական ակտն այդ մասով պետք է թողնել անփոփոխ:

2) Բողոքը երկրորդ հիմքով հիմնավոր է՝ հետվկայա պատճառաբանությամբ.

ՀՀ Սահմանադրության 171-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Վճռաբեկ դատարանը դատական ակտերն օրենքով սահմանված լիազորությունների շրջանակներում վերանայելու միջոցով՝

1) ապահովում է օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունը.

2) վերացնում է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտումները:

«Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 29-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Վճռաբեկ դատարանը դատական ակտերն օրենքով սահմանված լիազորությունների շրջանակում վերանայելու միջոցով՝

1) ապահովում է օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունը.

(...)

3. Օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունը Վճռաբեկ դատարանն ապահովում է, եթե առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր, կամ տարբեր գործերով դատարանների կողմից նորմատիվ իրավական ակտը տարաբնույթ է կիրառվել կամ չի կիրառվել տարաբնույթ իրավաբանական հետևանքով:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տվյալ դեպքում օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու սահմանադրական իր առաքելությունն իրացնելու և ըստ այդմ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի կիրառման կապակցությամբ իրավունքը զարգացնելու անհրաժեշտությունից ելնելով Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում անդրադառնալ նշված իրավանորմի բովանդակությանը և բացահայտել դրանով կարգավորվող հարաբերությունները:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտի վերաքննության արդյունքում վերաքննիչ դատարանը, ի թիվս այլ լիազորությունների, մերժում է վերաքննիչ բողոքը՝ դատական ակտը թողնելով անփոփոխ, իսկ այն դեպքում, երբ վերաքննիչ դատարանը մերժում է վերաքննիչ բողոքը, սակայն վարչական դատարանի կայացրած՝ գործն ըստ էության ճիշտ լուծող դատական ակտը թերի կամ սխալ է պատճառաբանված, ապա պատճառաբանում է անփոփոխ թողնված դատական ակտը:

ՀՀ սահմանադրական դատարանը, քննելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 1-ին մասի ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ գործը, 02.03.2021 թվականի թիվ ՍԴՈ-1579 որոշմամբ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 75-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր է ճանաչել Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 1-ին մասն այնքանով, որքանով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանին լիազորություն չի վերապահում բավարարելու վերաքննիչ բողոքը՝ փոփոխելով վճռի պատճառաբանական մասը՝ առանց անդրադառնալու դրա եզրափակիչ մասին:

Նույն որոշմամբ ՀՀ սահմանադրական դատարանն արձանագրել է նաև, որ. «Օրենսգրքի 130-րդ հոդվածը, սահմանելով վարչական դատարանի դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունեցող անձանց շրջանակը, ուղղակիորեն չի սահմանում, որ այդ անձինք կարող են դատական ակտը բողոքարկել միայն այն դեպքում, երբ նրանց համար անբարենպաստ է դրա եզրափակիչ մասը: Այսինքն՝ Օրենսգրքի 130-րդ հոդվածն ինքնին չի արգելափակում անձի բողոքարկման իրավունքի իրացումն այն դեպքում, երբ թեև դատարանը

կան ակտի եզրափակիչ մասը (դրա մի մասը) այդ անձի համար բարենպաստ է, սակայն նա համաձայն չէ այդ դատական ակտի պարճառաբանական մասին: (...) Սակայն օրենսդիրը, կարևորելով բողոքարկվող դատական ակտի պարճառաբանական մասը քննության առարկա դարձնելու՝ վերադաս ադյանի իրավասությունը, հերևողական մոտեցում չի ցուցաբերել և այդ լիազորությունը կապել է միայն վերաքննիչ բողոքը մերժելու հետ: Այլ կերպ՝ վերաքննիչ դատարանն Օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված լիազորության կիրառմամբ իրավասու է փոփոխել բողոքարկվող դատական ակտի պարճառաբանությունները միայն այն դեպքում, երբ մերժում է ներկայացված վերաքննիչ բողոքը, այսինքն՝ երբ պարզում է, որ թեև դատարանը գործին բողոք բերող դատավարության մասնակցի համար իրավացիորեն անբարենպաստ լուծում է տվել, սակայն այդ լուծումը սխալ կամ թերի է պարճառաբանել: Փաստորեն՝ Օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված իրավակարգավորումների պայմաններում վերաքննիչ դատարանն օժտված չէ բողոքարկվող դատական ակտի բացառապես պարճառաբանական մասի վերաբերյալ բողոքների քննության իրավասությամբ: Այս պարագայում ստացվում է մի իրավիճակ, որ ըստ էության ճիշտ լուծում ստացած դատական ակտերը երբեմն կարող են մնալ թերի կամ սխալ պարճառաբանված, ինչը չի բխում արդարադատության էությունից, չի ապահովում անձի դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության իրավունքների արդյունավետ իրացումը, քանի որ նշված իրավունքները ենթադրում են ոչ միայն դատարան դիմելու և վեճի լուծում ստանալու, այլև ճիշտ և ամբողջական պարճառաբանված դատական ակտ ունենալու հնարավորություն»:

Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքի համաձայն՝ դատարանի մատչելիության իրավունքն արդար դատաքննության իրավունքի բաղկացուցիչ մասն է: Այնուամենայնիվ, այդ իրավունքը բացարձակ չէ և կարող է ենթարկվել սահմանափակումների: Այդ սահմանափակումները թույլատրվում են, քանի որ մատչելիության իրավունքն իր բնույթով պահանջում է պետության կողմից որոշակի կարգավորումներ: Այս առումով պետությունը որոշակի հայեցողական լիազորություն ունի: Դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակումը պետք է իրականացվի այնպես, որ այն չխախտի կամ գրկի անձին մատչելիության իրավունքից այնպես կամ այն աստիճան, որ խախտվի այդ իրավունքի բուն էությունը: Դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակումը չի կարող համատեղելի լինել Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի հետ, եթե այն իրավաչափ նպատակ չհետապնդի և եթե չլինի ողջամիտ հարաբերակցություն ձեռնարկվող միջոցների և հետապնդվող նպատակների միջև համաչափության առումով (տե՛ս, *Ashingdane v. The United Kingdom* գործով Եվրոպական դատարանի 28.05.1985 թվականի վճիռը, կետ 57):

Եվրոպական դատարանն իրավական դիրքորոշում է արտահայտել նաև այն մասին, որ կիրառված սահմանափակումները չպետք է այն կերպ կամ այն աստիճանի սահմանափակեն անձի՝ դատարանի մատչելիության իրավունքը, որ վնաս հասցվի այդ իրավունքի բուն էությանը: Բացի այդ, սահմանափակումը Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետին չի համապատասխանի, եթե այն իրավաչափ նպատակ չի հետապնդում և եթե կիրառված միջոցների և հետապնդվող նպատակի միջև չկա համաչափության ողջամիտ հարաբերակցություն (տե՛ս, օրինակ, *Khalifaoui v. France* գործով Եվրոպական դատարանի 14.12.1999 թվականի վճիռը, կետեր 35, 36, *Papon v. France* գործով Եվրոպական դատարանի 25.07.2002 թվականի վճիռը, կետ 90):

Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով նախատեսված իրավունքը չի ներառում վերաքննության իրավունքը: Եվրոպական դատարանն իր որոշումներում արտահայտել է այն դիրքորոշումը, համաձայն որի՝ Եվրոպական կոնվենցիան Պայմանավորվող

պետություններին չի պարտադրում ստեղծել վերաքննիչ կամ վճռաբեկ դատարաններ, այնուամենայնիվ, եթե նման դատարաններ գոյություն ունեն, ապա 6-րդ հոդվածի երաշխիքները պետք է տրամադրվեն (*տե՛ս, օրինակ, Staroszczyk v. Poland գործով Եվրոպական դատարանի 22.03.2007 թվականի վճիռը, կեպ 125*):

ՀՀ սահմանադրական դատարանն իր որոշումներում ձևավորել է այն դիրքորոշումը, որ դատական ակտի բողոքարկման կամ վերաքննության իրավունքը թեև վերաքննիչ և վճռաբեկ ատյանի դատարաններ ստեղծված լինելու պարագայում հանդիսանում է դատարանի մատչելիության և դատական պաշտպանության արդյունավետ միջոցների իրավունքների բաղադրատարր, այնուամենայնիվ, նշված իրավունքները բացարձակ չեն և ենթակա են որոշակի սահմանափակման (*տե՛ս, օրինակ, ՀՀ սահմանադրական դատարանի 18.07.2012 թվականի թիվ ՍԴՈ-1037 որոշումը*):

ՀՀ սահմանադրական դատարանը, մի շարք որոշումներում (*տե՛ս, ՍԴՈ-652, ՍԴՈ-690, ՍԴՈ-719, ՍԴՈ-765, ՍԴՈ-844, ՍԴՈ-873, ՍԴՈ-890, ՍԴՈ-932, ՍԴՈ-942, ՍԴՈ-1037, ՍԴՈ-1052, ՍԴՈ-1115, ՍԴՈ-1127, ՍԴՈ-1190, ՍԴՈ-1192, ՍԴՈ-1196, ՍԴՈ-1197, ՍԴՈ-1220, ՍԴՈ-1222, ՍԴՈ-1257, ՍԴՈ-1289*) կարևորելով իրավակարգավորման մի շարք սկզբունքներ, նաև արձանագրել է, որ՝

- դատավարական որևէ առանձնահատկություն կամ ընթացակարգ չի կարող խոչընդոտել կամ կանխել դատարան դիմելու իրավունքի արդյունավետ իրացման հնարավորությունը, իմաստագրելով ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված դատական պաշտպանության իրավունքը կամ դրա իրացման արգելք հանդիսանալ,

- ընթացակարգային որևէ առանձնահատկություն չի կարող մեկնաբանվել որպես ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակման հիմնավորում,

- դատարանի մատչելիությունը կարող է ունենալ այնպիսի սահմանափակումներ, որոնք չեն խաթարում այդ իրավունքի բուն էությունը,

- դատարան դիմելիս անձը չպետք է ծանրաբեռնվի ավելորդ ձևական պահանջներով,

- իրավական որոշակիության ապահովման պահանջից ելնելով՝ դատարանի մատչելիության իրավունքի իրացման համար անհրաժեշտ որոշակի իմպերատիվ նախապայմանի առկայությունն ինքնին չի կարող դիտվել որպես ՀՀ Սահմանադրությանը հակասող: Այլ հարց է, որ նման նախապայմանը պետք է լինի իրագործելի, ողջամիտ և չհանգեցնի իրավունքի էության խախտման:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերոնշյալ սկզբունքների լույսի ներքո պետք է մեկնաբանվի նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետը: Այսպես՝

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 18-րդ հոդվածի 1-ին մասի 7-րդ կետի համաձայն՝ կողմերն իրավունք ունեն նույն օրենսգրքով նախատեսված դեպքերում բողոքարկելու դատական ակտերը:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ վարչական դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի, ինչպես նաև նույն օրենսգրքի 131-րդ հոդվածով նախատեսված միջանկյալ դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու իրավունք ունեն դատավարության մասնակիցները:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ վարչական դատարանի վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք առավել հաճախ բերում է դատավարության այն մասնակիցը, որը գործի ելքում դատավարական իմաստով պարտվել է, այսինքն՝ դատա-

վարության այն մասնակիցը, ի վնաս որի կայացվել է վճիռը: Սակայն գործնականում հանդիպում են դեպքեր, երբ դատավարության այս կամ այն մասնակիցը, համաձայն լինելով վճռի եզրափակիչ մասին, համաձայն չէ դրա պատճառաբանական մասին (դրա մի մասին): ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանելով վարչական դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը բողոքարկելու դատավարության մասնակիցների իրավունքը՝ օրենսդիրն այդ իրավունքի իրացումը որևէ կերպ չի պայմանավորել դատական ակտի եզրափակիչ մասի՝ դատավարության տվյալ մասնակցի համար ամբողջությամբ կամ մի մասով անբարենպաստ լինելու հետ: Դա նշանակում է, որ դատավարության մասնակիցների՝ վարչական դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերը բողոքարկելու իրավունքը երաշխավորվում է՝ առանց այդ դատական ակտերի միջև տարանջատման՝ ի վնաս կամ հոգուտ դատավարության տվյալ մասնակցի լինելու չափանիշով: Վճիռը միայն պատճառաբանական մասով (դրա մի մասով) բողոքարկելը ևս ինքնանպատակ չէ: Նման հնարավորություն ապահովելու անհրաժեշտությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ դատավարության մասնակիցների համար հետևանքներ է առաջացնում, նրանց իրավունքները և պարտականությունները շոշափում է վճռի ոչ միայն եզրափակիչ մասը, այլև պատճառաբանական մասը (*տե՛ս, Ներսես Հակոբյան և մյուսների ընդդեմ Երևան համայնքի ու մյուսների թիվ ՎԴ/6829/05/14 վարչական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 21.05.2021 թվականի որոշումը*):

Նույն որոշմամբ ՀՀ վճռաբեկ դատարանն արձանագրել է, որ վարչական գործով կայացված վճիռը, ուժի մեջ մտնելով, ի թիվս այլ հատկանիշների (պարտադիրություն, անհերքելիություն, կատարելիություն), ձեռք է բերում նաև նախադատելիության հատկանիշ, որի հիման վրա էլ այդ դատական ակտով հաստատված փաստերը նույն կողմերի միջև (անձանց մասնակցությամբ) նոր վարչական կամ քաղաքացիական գործ քննելիս, որպես ընդհանուր կանոն, պարտադիր նշանակություն են ունենում դատավարության մասնակիցների և դատարանի համար և ներմուծվում են նոր կայացվող դատական ակտում՝ որպես այլևս ապացուցման կարիք չունեցող փաստեր: Հետևաբար, վճռով վարչական դատարանի կողմից որոշակի փաստերի հաստատումը դատավարության մասնակիցների համար էական նշանակություն կարող է ունենալ ոչ միայն տվյալ վարչական գործի ելքի վրա դրանց ունեցած ազդեցության ուժով, այլև այն կարող է ազդել նրանց մասնակցությամբ վարչական կամ քաղաքացիական այլ գործով ապացուցման ենթակա փաստերի շրջանակի որոշման վրա՝ դրանց կազմից բացառելով նախադատելի փաստերը: Նաև սրանով պայմանավորված՝ վարչական դատավարության մասնակիցների համար պետք է նաև ապահովվի վճիռը միայն պատճառաբանական մասով բողոքարկելու հնարավորությունը: Վարչական դատարանի վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք կարող է բերվել ինչպես այն դեպքում, երբ գործն ամբողջությամբ կամ մասնակիորեն լուծվել է ի վնաս բողոք բերող անձի, այնպես էլ այն դեպքում, երբ վերջինս համաձայն չէ այդ դատական ակտի միայն պատճառաբանական մասին (դրա մի մասին):

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Ընկերությունը, դիմելով դատարան, պահանջել է մասնակիորեն՝ հարկային գործակալի կողմից պահվող (գանձվող) եկամտային հարկի և (կամ) եկամտահարկի հաշվարկման ու վճարման խախտումների մասով, անվավեր ճանաչել Կոմիտեի խոշոր և միջին հարկ վճարողների հարկային տեսչություն-վարչության 07.05.2019 թվականի թիվ 3001090 ակտը:

Դատարանը 04.08.2021 թվականի վճռով հայցը բավարարել է:

Նշված վճռի դեմ վերաքննիչ բողոք է ներկայացրել նաև Ընկերությունը՝ պահանջելով վերաքննիչ բողոքում նշված հիմնավորումներով փոփոխել վճռի պատճառաբանական մասը՝

առանց անդրադառնալու դրա եզրափակիչ մասին (**հավելված, գ.թ. 30-40**):

Վերաքննիչ դատարանը 07.10.2021 թվականի որոշմամբ Ընկերության վերաքննիչ բողոքը վերադարձրել է նաև այն պատճառաբանությամբ, որ. «(...) գործող օրենսդրությամբ ամրագրված լիազորությունների պայմաններում լիազորված չէ վերաքննիչ բողոքի բավարարման դեպքում փոփոխել վճռի պարճառաբանական մասը՝ առանց անդրադառնալու դրա եզրափակիչ մասին: Վերաքննիչ դատարանը նաև փաստում է, որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի 02.03.2021 թվականի թիվ ՍԴՈ-1579 որոշման հիման վրա Վերաքննիչ դատարանին՝ վերաքննիչ բողոքը բավարարելու՝ վճռի պարճառաբանական մասը փոփոխելով՝ առանց անդրադառնալու դրա եզրափակիչ մասին, լիազորություն վերապահելու համար համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններ կատարված չեն, իսկ առանց համապատասխան օրենսդրական փոփոխություններ կատարելու և օրենսդրորեն այդպիսի լիազորություն ամրագրելու, Վերաքննիչ դատարանը չի կարող նման լիազորություն իրացնել: Ըստ այդմ, հստակ պահանջ չպարունակելու հիմքով վերաքննիչ բողոքը չի համապատասխանում Օրենսգրքի 134-րդ հոդվածի 1-ին մասի 6-րդ կետի պահանջին, որպիսի պայմաններում առկա է նաև վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու Օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքը» (**հավելված, գ.թ. 60-64**):

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի եզրահանգումների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել հետևյալը.

Վճռաբեկ դատարանն ընդգծում է, որ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգիրքը, դատավարության մասնակիցների համար սահմանելով վարչական դատարանի՝ գործն ըստ էության լուծող դատական ակտերի դեմ վերաքննիչ բողոք բերելու իրավական հնարավորություն, չի բացառել դատական ակտը միայն պատճառաբանական մասով բողոքարկելու հնարավորությունը: Հետևաբար, Ընկերությունը, չհամաձայնելով վճռում տեղ գտած պատճառաբանություններին, որպես դատավարության մասնակից իրավունք ունի բողոքարկելու Դատարանի 04.08.2021 թվականի վճիռը՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 130-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի հիման վրա:

Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում նաև նշել, որ տվյալ դեպքում Դատարանի 04.08.2021 թվականի վճիռը բողոքարկելով՝ Ընկերությունը նպատակ է ունեցել վերաքննության կարգով գնահատման առարկա դարձնել Դատարանի կողմից բողոքարկվող դատական ակտով որոշակի փաստերի հաստատումը, ինչին բողոք բերած անձը չի համաձայնվել: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ այդ փաստերը կարող են Դատարանի վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու դեպքում դառնալ նաև նախադատելի, ուստի դատավարության մասնակցի (այդ թվում՝ բողոք բերած անձի) համար պետք է ապահովվի վերաքննիչ բողոք բերելու միջոցով Դատարանի կողմից այդ փաստերի հաստատումը վիճարկելու հնարավորություն:

Անդրադառնալով Վերաքննիչ դատարանի այն դատողությանը, որ տվյալ դեպքում բացակայում է վերաքննիչ բողոքը քննելու համար ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածով սահմանված՝ վերաքննիչ դատարանի համապատասխան լիազորությունը, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Ինչպես վերն արդեն նշվել է, ՀՀ սահմանադրական դատարանը 02.03.2021 թվականի թիվ ՍԴՈ-1579 որոշմամբ փաստել է, որ Հայաստանի Հանրապետության վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 1-ին մասն այնքանով, որքանով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանին լիազորություն չի վերապահում բավարարելու վերաքննիչ բողոքը՝

փոփոխելով վճռի պատճառաբանական մասը՝ առանց անդրադառնալու դրա եզրափակիչ մասին, հակասում է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 75-րդ հոդվածին:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նորմատիվային այդ բացը հաղթահարելով՝ իրավական հնարավորություն կստեղծվի ապահովելու նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածում ամրագրված վարչական դատավարության սկզբունքը, որը որպես հրամայական պահանջ նախատեսում է **դատարանը պարտավոր է ապահովել, որ կողմերն ունենան հավասար հնարավորություններ գործի քննության ամբողջ ընթացքում, ներառյալ՝ յուրաքանչյուր կողմին ընձեռել քննվող գործի վերաբերյալ իր դիրքորոշումը ներկայացնելու լիարժեք հնարավորություն:**

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ վերագրյալ իրավունքի բացը *praeter legem* կանոնի կիրառմամբ վերացնելը պայմանավորված է ինչպես ՀՀ Սահմանադրության 171-րդ հոդվածում ամրագրված օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու վճռաբեկ դատարանի առաքելությամբ և այդ առումով իրավունքի զարգացումն ապահովելու օրենսդրական կարգավորումով, այնպես էլ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ և 63-րդ հոդվածներում ամրագրված արդյունավետ դատական պաշտպանության և արդար դատաքննության հիմնարար իրավունքների **ապահովմամբ:**

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ սույն գործով ներկայացրած վերաքննիչ բողոքով Ընկերությունը խնդրել է «փոփոխել վճռի պատճառաբանական մասը՝ վերաքննիչ բողոքում նշված հիմնավորումներին համապատասխան՝ առանց անդրադառնալու դրա եզրափակիչ մասին»:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ նման պայմաններում Դատարանի 04.08.2021 թվականի վճռի դեմ Ընկերության կողմից բերված վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելով նաև ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքով՝ վերաքննիչ դատարանը բողոք բերած անձին զրկել է Դատարանի 04.08.2021 թվականի վճիռը բողոքարկելու՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքով սահմանված հնարավորությունից:

Վերոգրյալի հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, իրավակիրառ պրակտիկան պետք է զարգանա այն ուղղությամբ, որ սույն գործի փաստական հանգամանքներին համանման իրավիճակներում կարող է կիրառվել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 145-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով սահմանված՝ վերաքննիչ դատարանի լիազորությունը, քանի որ ՀՀ սահմանադրական դատարանի վերը վկայակոչված որոշմամբ այդ նորմն այնքանով, որքանով ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանին լիազորություն չի վերապահում բավարարելու վերաքննիչ բողոքը՝ փոփոխելով վճռի պատճառաբանական մասը՝ առանց անդրադառնալու դրա եզրափակիչ մասին, արդեն իսկ ճանաչվել է ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ հոդվածի 1-ին մասին, 63-րդ հոդվածի 1-ին մասին և 75-րդ հոդվածին հակասող և անվավեր: Ավելին՝ սույն վերաքննիչ բողոքը վարույթ ընդունվելու և քննվելու դեպքում հնարավոր է նաև իրավիճակ, երբ բողոքը հիմնավոր չլինի, որի դեպքում ևս կիրառելի կլինի վերաքննիչ բողոքը մերժելու և դատական ակտն անփոփոխ թողնելու լիազորությունը:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վերաքննիչ դատարանի պատճառաբանությունը՝ կապված վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին որոշման մեջ նշված երկրորդ հիմքի հետ, չի բխում վերը նշված դիրքորոշումներից, որի պայմաններում վերաքննիչ դատարանը, կայացնելով «վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշում, սահմանափակել է Ընկերության՝ ՀՀ Սահմանադրության 61-րդ, 63-րդ հոդվածներով և Կոնվենցիայի 6-րդ հոդ-

վաճի 1-ին կետով երաշխավորված՝ դատական պաշտպանության իրավունքը, որը խաթարել է արդարադատության բուն էությունը:

Մինևույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տվյալ դեպքում վերաքննիչ բողոքն Ընկերության կողմից ներկայացվել է օրենքով սահմանված ժամկետի ավարտից հետո և չի ներկայացվել դատարանի կողմից դատավարական ակնկալվող գործողության կատարման, այն է՝ բաց թողնված դատավարական ժամկետն իրավունքի ուժով (ex jure) վերականգնելու մասին միջնորդություն:

Նման պայմաններում Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, կիրառելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետը, իրավաչափորեն է վերադարձրել Ընկերության կողմից ներկայացված վերաքննիչ բողոքը: Հետևաբար Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վերաքննիչ դատարանի 07.10.2021 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը պետք է թողնել օրինական ուժի մեջ՝ սույն որոշման պատճառաբանություններով:

Հաշվի առնելով վերը շարադրված հիմնավորումները և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 153-րդ, 169-րդ և 171-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել մասնակիորեն: ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 07.10.2021 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը մասնակիորեն՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 136-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքով վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասով, վերացնել:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 07.10.2021 թվականի «Վերաքննիչ բողոքը վերադարձնելու մասին» որոշումը մնացած մասով թողնել օրինական ուժի մեջ:

2. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Լևոն ԳՐԻԳՈՐՅԱՆԻ ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Հարություն ԵՆՈՔՅԱՆԻ ծննդյան 55-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Արամ ՄԿՐՏՉՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Շիրակի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
առաջին ատյանի դատարան
Վահագն ԹՈՐՈՍՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի նախագահ
Արա ԲԱԲԱՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ սնանկության դատարանի դատավոր
Գարիկ ԱՎԱԳՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Գոռ ՇԱՀԲԱՉՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Ռուզաննա ԱԶՐՈՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր
Անդրանիկ ՄՆԱՑԱԿԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Աննա ԴԻԼԲԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության
դատարանի դատավոր
Աշոտ ԶԱՎԱԽՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Դատական իշխանություն» պարբերականը լույս է տեսնում տարեկան առնվազն չորս անգամ:

Հոդվածը տպագրության է ընդունվում միայն գրավոր կարծիքի կամ երաշխավորության առկայության դեպքում:

«Դատական իշխանություն» պարբերականում տպագրության ներկայացվող հոդվածների տեխնիկական պահանջները.

- հոդվածի սկզբում դրվում է վերնագիրը (գլխատառերով),
- հաջորդ տողում՝ հեղինակի անուն-ազգանունը, հեղինակի գիտական աստիճանն ու կոչումը, աշխատանքի վայրը, պաշտոնը, հեռախոսահամարը և էլեկտրոնային փոստի անվանումը,
- տեքստի լուսանցքները. վերև՝ 25 մմ, ներքև՝ 25 մմ, աջ՝ 25 մմ, ձախ՝ 20 մմ,
- հայերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- անգլերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- ռուսերեն շարվածքի տառատեսակը՝ GHEA Grapalat,
- հիմնական տառաչափը՝ 12,
- միջտողային հեռավորությունը՝ 1.5,
- հղումները տրվում են տողատակում՝ աճման կարգով, տառաչափը՝ 10, նշվում է աղբյուրի հեղինակը (թավ), վերնագիրը, հատորը, հրատարակության տեղը, տարեթիվը (մամուլի դեպքում՝ նաև համարը) և էջը,
- հոդվածը կարող է ներկայացվել հայերեն, անգլերեն կամ ռուսերեն, այն պետք է ունենա մյուս երկու լեզուներով ամփոփում և երեք լեզվով մինչև 10 բանալի բառեր,
- մերժված հոդվածը չի վերադարձվում,
- հոդվածը տրամադրել էլեկտրոնային և տպագիր եղանակով: